

Розглядаються теоретико-методологічні і прикладні проблеми макроекономічної та соціально-демографічної статистики у контексті міжнародних і регіональних зіставлень. Широко висвітлюються методичні підходи і практичні рекомендації щодо статистичного вимірювання якості життя з огляду на економічний, демографічний та освітній потенціал розвитку країн, оцінювання масштабів тіньового сектору економіки та прояву підприємницької активності населення.

Для науковців, практичних працівників, викладачів, аспірантів і студентів.

Рассматриваются теоретико-методологические и прикладные проблемы макроэкономической и социально-демографической статистики в контексте международных и региональных сопоставлений. Широко освещаются методические подходы и практические рекомендации для статистического измерения качества жизни с учетом экономического, демографического и образовательного потенциала развития стран, оценивания масштабов теневого сектора экономики и проявления предпринимательской активности населения.

Для ученых, практических работников, преподавателей, аспирантов и студентов.

Theoretical, methodological and applied problems of the macroeconomic and social-demographic statistics in the context of the international and regional comparison are considered. Methodical approaches and practical recommendations for the statistical measurement of the life quality taking into account the economic, demographic and educational potential of the countries' development, evaluation of the shadow economy sector's sizes and displaying entrepreneurial activity are widely reported.

For researchers, practitioners, teachers, postgraduates and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	В. Д. Базилевич, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А. І. Ігнатюк, д-р екон. наук, доц. (заст. відп. ред.); Г. О. Харламова, канд. екон. наук (відп. секр.); Аггелопулос Стаматіс Х., д-р наук, проф.; Алпас Хамі, д-р наук, проф.; Батзіос Христос, д-р наук, проф.; Башев Храбрин Янушев, д-р наук, проф.; Ван Руйжен Маурітц, д-р наук, проф.; Віталє Ксенія, д-р наук, проф.; Дитріх Вальтер, д-р наук, проф.; Друтейкіне Грета, д-р наук, проф.; Зінельдін Мосад, д-р наук, проф.; Савватеев Алексей, канд. наук, проф.; Сербу Разван Сорін, канд. наук, проф.; О. І. Жилінська, канд. екон. наук, доц.; Б. А. Засадний, канд. екон. наук, доц.; Н. В. Ковтун, д-р екон. наук, проф.; Г. І. Купалова, д-р екон. наук, проф.; І. О. Лютий, д-р екон. наук, проф.; І. І. Мазур, д-р екон. наук, доц.; С. В. Науменкова, д-р екон. наук, проф.; Р. В. Пікус, канд. екон. наук, проф.; А. О. Старостіна, д-р екон. наук, проф.; Г. М. Філюк, д-р екон. наук, проф.; О. І. Черняк, д-р екон. наук, проф.; В. Г. Швець, д-р екон. наук, проф.
Адреса редколегії	03022, Київ-22, вул. Васильківська, 90-а, економічний факультет ☎ (38044) 259 71 82; http://bulletin-econom.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою економічного факультету 22.04.2014 (протокол № 9)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 10.11.10
Зареєстровано	Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28
Журнал входить до наукометричних баз / Abstracted and Indexed:	РИНЦ (E-library) (з 2008 року) Ulrich's Periodicals Directory Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка Google Scholar RePec (з 2014 року)

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2667

ECONOMICS

4(157)/2014

Established in 1958

Theoretical, methodological and applied problems of the macroeconomic and social-demographic statistics in the context of the international and regional comparison are considered. Methodical approaches and practical recommendations for the statistical measurement of the life quality taking into account the economic, demographic and educational potential of the countries' development, evaluation of the shadow economy sector's sizes and displaying entrepreneurial activity are widely reported.

For researchers, practitioners, teachers, postgraduates and students.

Розглядаються теоретико-методологічні і прикладні проблеми макроекономічної та соціально-демографічної статистики у контексті міжнародних і регіональних зіставлень. Широко висвітлюються методичні підходи і практичні рекомендації щодо статистичного вимірювання якості життя з огляду на економічний, демографічний та освітній потенціал розвитку країн, оцінювання масштабів тіньового сектору економіки та прояву підприємницької активності населення.

Для науковців, практичних працівників, викладачів, аспірантів і студентів.

Рассматриваются теоретико-методологические и прикладные проблемы макроэкономической и социально-демографической статистики в контексте международных и региональных сопоставлений. Широко освещаются методические подходы и практические рекомендации для статистического измерения качества жизни с учетом экономического, демографического и образовательного потенциала развития стран, оценивания масштабов теневого сектора экономики и проявления предпринимательской активности населения.

Для ученых, практических работников, преподавателей, аспирантов и студентов.

CHIEF EDITOR РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Prof. Viktor Bazylevych (Ukraine) Prof. Anzhela Ignatyuk (Ukraine) (deputy chief-editor); Dr. Ganna Kharlamova (Ukraine) (executive editor); Prof. Dr. Aggelopoulos Stamatis Ch. (Greece); Prof. Alpas Hami (Turkey); Prof. Bachev Hrabrin (Bulgaria); Prof. Batzios Christos (Greece); Prof. Chernyak Oleksandr (Ukraine); Prof. Ditrih Walter (Germany); Prof. Druteikiene Greta (Lithuania); Prof. Filyuk Galyna (Ukraine); Prof. Kovtun Natalia (Ukraine); Prof. Kupalova Galyna (Ukraine); Prof. Lyutyy Igor (Ukraine); Prof. Mazur Iryna (Ukraine); Б Prof. Naumenkova Svetlana (Ukraine); Prof. Pikus Ruslana (Ukraine); Prof Savaateev Alexey (Russia); Dr. Serbu Razvan Sorin (Romania); Prof. Shvets Viktor (Ukraine); Prof. Starostina Alla (Ukraine); Prof. Vitale Ksenia (Croatia); Prof. Van Rooijen Maurits (UK); Dr. Zasadnyy Bohdan (Ukraine); Prof. Zhilinskaya Oksana (Ukraine); Prof. Zineldin Mosad (Sweden).
Editorial address	90-A, Vasyl'kivska str., room. 701, 808; Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 03022, Kyiv, phone: +38 044 259-71-82; E-mail: Visnuk.econom@gmail.com Web: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/index.php/en/
Approved by	the Academic Council of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Protocol # 9 of 22th April 2014)
Accreditation	The journal is in the List of specialized scientific publications, which are to publish the main results of dissertations in Economic Sciences (Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine №1-05/7 of 10.11.2010)
Registration	SRSU. Registration certificate KV No. 19866-9666PR dated 29.04.13
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing center "Kyiv University". DK №1103 of 31.10.02
Address of publisher	01601, Kyiv-601, Boulevard Shevchenko, 14, room. 43 ☎: +38 044 239-31-72, +38 044 239-32-22; fax: +38 044 239-31-28

ЗМІСТ

Бичкова С. Освітній потенціал розвитку країн: міжнародні порівняння на основі статистичних індикаторів	6
Бабірад – Лазунін В. Методичні засади митної статистики правопорушень	11
Габелко М. Вплив рамкових умов підприємницької діяльності на ранню підприємницьку активність населення	17
Гордєєва Е., Сулова С. Вимірювання якості життя: можливості муніципальної статистики	22
Гордієнко В., Григораш О. Оцінка ефективності запровадження цільової програми із використанням економіко – математичних методів	27
Дронь В. Дослідження існування взаємозв'язку між величинами методом умовно-наслідкового розкладу подій	31
Слейко В., Боднар Р. Економетричний аналіз зовнішньої торгівлі послугами України	35
Євсєєнко О. Статистична оцінка впливу економічних факторів на соціально-демографічні показники розвитку країни	39
Іваненко О. Статистична оцінка ефективності діяльності кредитних спілок в регіональному розрізі	44
Ковтун Н. Статистичне вимірювання якості життя: міжнародний досвід і практика використання в Україні	48
Лутчин Н. Структурні диспропорції національного та регіонального розвитку України	53
Образцова О. Закономірності просторового розподілу ранньої підприємницької активності в РФ: досвід аналізу та оцінки	58
Огреба С. Впровадження оцінок тіньового сектору економіки в систему національних рахунків: історичний аспект	66
Олешко Т., Марусич О. Пошук альтернативних шляхів забезпечення економічної стабільності авіакомпаній	70
Пальян З. Оцінка перспектив відтворення українського населення у контексті другого демографічного переходу	75
Поповська Є. Підприємницька активність населення Росії: порівняльний аналіз міжрегіональних відмінностей	81
Потапова М. Статистична грамотність: зайва вимога або необхідність сучасності	89
Романюк І. "Якість життя" як соціально-економічна категорія та об'єкт статистичного дослідження	91
Трубнік Т. Статистичне оцінювання диспропорцій секторальної структури національної економіки	98
Шибіріна С. Побудова багатовимірної оцінки пропозиції на первинному ринку житлової нерухомості	102
Шишкін В. Статистична оцінка вікової нерівності за доходами	106
Додаток 1 Анотація та література (латинізація)	110
Додаток 2 Відомості про авторів	122

СОДЕРЖАНИЕ

Бычкова С. Образовательный потенциал развития стран: международные сравнения на основе статистических индикаторов.....	6
Бабирад-Лазунин В. Методические основы таможенной статистики правонарушений	11
Габелко М. Влияние рамочных условий предпринимательской деятельности на раннюю предпринимательскую активность населения	17
Гордеева Е., Суслова С. Измерение качества жизни: возможности муниципальной статистики.....	22
Гордиенко В., Григораш О. Оценка эффективности целевой программы с использованием экономико-математических методов.....	27
Дронь В. Исследование существования взаимосвязи между величинами методом условно-следственного разложения событий	31
Елейко В., Боднар Р. Эконометрический анализ внешней торговли услугами Украины	35
Евсеев О. Статистическая оценка влияния экономических факторов на социально-демографические показатели развития страны	39
Иваненко Е. Статистическая оценка эффективности деятельности кредитных союзов в региональном разрезе.....	44
Ковтун Н. Статистическое измерение качества жизни: международный опыт и практика применения в Украине	48
Лутчин Н. Структурные диспропорции национального и регионального развития Украины	53
Образцова О. Закономерности пространственного распределения ранней предпринимательской активности в РФ: опыт анализа и оценки	58
Огреба С. Внедрение оценок теневого сектора экономики в систему национальных счетов: исторический аспект.....	66
Олешко Т., Марусич О. Поиск альтернативных путей обеспечения экономической стабильности авиакомпаний.....	70
Пальян З. Оценка перспектив воспроизводства украинского населения в контексте второго демографического перехода.....	75
Поповская Е. Предпринимательская активность населения России: сравнительный анализ межрегиональных различий	81
Потапова М. Статистическая грамотность: излишнее требование или необходимость современности	89
Романюк И. "Качество жизни" как социально-экономическая категория и объект статистического исследования	91
Трубник Т. Статистическое оценивание диспропорции секторальной структуры национальной экономики	98
Шибирова С. Построение многомерной оценки предложения на первичном рынке жилищной недвижимости.....	102
Шишкин В. Статистическая оценка возрастного неравенства по доходам.....	106
Приложение 1 Аннотация и литература (латинизация)	110
Приложение 2 Сведения об авторах	122

CONTENTS

Bychkova S. Educational Potential of Development: International Comparisons on the Basis of Statistical Indicators	6
Babirad-Lazunin V. Methodological Bases of Customs Violations Statistics	11
Gabelko M. The Entrepreneurial framework Conditions Impact on the Early-Stage Entrepreneurial Activity	17
Gordeeva E., Suslova S. Measurement of quality of life: capabilities of municipal statistics	22
Gordiyenko V., Grygorash O. The Assessment of Targeted Programs Effectiveness Using Economic – Mathematical Methods	27
Dron' V. Research of Existence of Relationship Between Variables by the Method of Condition-Consequence Decomposition of Events.....	31
Yeleyko V., Bodnar R. Econometrical Analysis of the Foreign Trade of Ukraine in Services	35
Yevsyeyenko O. Statistical Evaluation of the Impact of Economic Factors on Socio-Demographics of the Country	39
Ivanenko O. Statistical Evaluation of the Effectiveness Credit Unions' Activities by Regions	44
Kovtun N. The Life quality evaluation: international experience and Ukraine's practice	48
Lutchyn N. Structural disparities national and regional development in Ukraine.....	53
Obraztsova O. Patterns for spatial distribution of early-stage entrepreneurial activity in Russia: essay on the causes and results	58
Ogreba S. Implementation of shadow economy sector's estimations in System of National Accounts: historical aspect	66
Oleshko T., Marusych O. Search the alternative ways of supporting in economics stability of Air Company	70
Palian Z. An estimation of population replacement prospects in Ukraine in the context of the second demographic transition.....	75
Popovskaya E. Russian population's entrepreneurial activity: an interregional differences's comparative analysis	81
Potapova M. Statistical literacy: excessive requirement or today's necessity	89
Romaniuk I. Quality of life as a social and economic category and as an object of statistical research	91
Trubnik T. Imbalances statistical estimation of national economics' sectoral structure	98
Shybirina S. Construction of multivariate evaluation of residential properties primary market offer	102
Shyshkin V. Statistical estimation the age inequality by income.....	106
Appendix 1 Annotation and References (in Latin) (Translation transliteration transcription).....	110
Appendix 2 Information about Authors (Meta-Data).....	122

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ СТРАН: МЕЖДУНАРОДНЫЕ СОПОСТАВЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ СТАТИСТИЧЕСКИХ ИНДИКАТОРОВ

На основе использования информации ВЭФ, ПРООН, ОЭСР исследованы межстрановые различия по характеристикам образования, обеспечивающим конкурентоспособность и уровень развития стран, сформированы группы стран ОЭСР и их партнеров, значимо различающихся по индикаторам уровня и качества образования, изучено положение России среди стран ОЭСР и БРИКС, сформулированы выводы о направлениях совершенствования образовательного потенциала стран.

Ключевые слова: индекс глобальной конкурентоспособности, продолжительность обучения, качество образования, уровень образования, профессиональное образование.

Постановка проблемы. Образование населения является важнейшим фактором социально-экономического и научно-технического развития каждой страны. В условиях формирования экономики знаний владение информационной культурой, способность к творчеству, инновациям становятся важнейшими характеристиками качества человеческого капитала. Низкий уровень образования населения и рабочей силы, не адекватный требованиям развития, затрудняет подъем экономики, тормозит инновационные процессы, снижает возможности социального развития.

Устойчивое развитие стран в значительной степени опирается на образование как фактор развития экономического производства. Инвестиции в человеческий капитал – образование, профессиональную подготовку не только на уровне семьи, но и на уровне общества и государства открывают перед странами и регионами мира возможность реализовать преимущества, совершить качественный скачок в уровне и качестве развития. Кроме того, образование и способность к обучению являются важнейшими составляющими качества жизни, поскольку образование не только имеет самостоятельную ценность, но и служит средством для достижения широчайшего спектра результатов, формирующих многие аспекты качества жизни населения стран. Соответственно понимание роли образования и осуществление сопоставлений стран на основе индикаторов образования, позволят не только оценить степень различия стран по образовательному потенциалу, но и возможные направления его совершенствования и развития.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению образования населения стран в последние десятилетия уделяется существенное внимание, как на национальном, так и на международном уровне. В Российской Федерации информационная база статистики образования формируется ФСГС "Росстат" на основе системы статистических наблюдений. Министерством образования и науки РФ совместно с Научно-исследовательским университетом "Высшая школа экономики" с 2002 г. осуществляется мониторинг экономики образования, позволяющий исследовать не только состояние и развитие системы образования, но и стратегии поведения участников рынка образовательных услуг, деятельность образовательных учреждений, инфляционные процессы на рынке образовательных услуг, что отражается в информационных бюллетенях "Мониторинг экономики образования", а также периодических публикаций в научно-информационном журнале "Вопросы статистики" и научно-образовательном журнале "Вопросы образования". К таким работам можно отнести работы Л.М. Гохберга, Я.М. Роциной, Н.В. Шугаль и др. Методологические вопросы развития образования рассматриваются в работах О.П. Рыбак,

З.Ж. Зайнуллиной, Н.В. Городниковой, Т.В. Ратай, Л.А. Росовецкой и др. Также необходимо упомянуть исследования выполненные Центром социального прогнозирования и маркетинга в рамках реализации научно-исследовательского проекта "Анализ результатов реализации приоритетного национального проекта "Образование" как методической основы управления модернизацией системы образования в условиях инновационного развития экономики Российской Федерации".

Результаты международных сопоставлений образования разных уровней в России представлено в докладах "Российское образование в контексте международных индикаторов", которые публикуются Межрегиональной ассоциацией мониторинга и статистики образования. Расширение доступных количественных и качественных характеристик образования позволило использовать в Докладе за 2010 г. информации о результатах участия российских школьников в международных исследованиях качества образования (PIRLS, TIMSS, PISA).

Нерешенные ранее части общей проблемы. Для Российской Федерации значимой остается проблема улучшения качества образования и, прежде всего качества и развитости профессионального образования. Взаимосвязи характеристик образования важны не сами по себе, а в контексте их влияния на формирование человеческого и социального капитала страны, повышения уровня ее конкурентоспособности. Представляется актуальным исследование различий стран по характеристикам образовательного потенциала, включая качественные оценки, в контексте оценки конкурентоспособности стран. Кроме того, для России необходимо выявление проблем в развитии и качестве образовательной системы, ее взаимосвязи с "образовательными" характеристиками рынка труда.

Цель статьи. Проанализировать образовательную составляющую основных обобщающих международных индикаторов, выявить и оценить взаимосвязи характеристик образовательного потенциала стран на основе информации международных организаций, оценить позиции Российской Федерации по изучаемым характеристикам среди стран ОЭСР и БРИКС.

Основной материал исследования. Необходимость учета образовательной составляющей развития привела к тому, что индикаторы развития, используемые для глобальных международных сопоставлений стран, включают образовательные компоненты, характеризующие различные аспекты развития. В таблице 1 приведены основные международные индикаторы развития, разрабатываемые ведущими международными организациями, при построении которых используются характеристики образования населения стран.

Таблица 1. Характеристики образования, используемые при построении индикаторов развития стран

Название индикатора	Характеристики образования, используемые при построении индикатора	Организация, разрабатывающая индикатор
Индекс развития человеческого потенциала (HDI), Субиндекс образования	Средняя продолжительность обучения Ожидаемая продолжительность обучения	Программа развития ООН
Индекс глобальной конкурентоспособности (GCI) Раздел 5 "Высшее образование и обучение (Higher education and training)" Раздел 7 Эффективность рынка труда (Labor market efficiency):	5.01. Уровень охвата средним образованием 5.02. Уровень охвата третичным образованием 5.03. Качество системы образования 5.04. Качество математического и естественно-научного образования 5.05. Качество школ менеджмента 5.06. Уровень доступа к интернету в школах 5.07. Наличие научно-исследовательских и тренинговых центров 5.08. Степень подготовки кадров 7.06. Опора на профессиональное управление 7.07. "Утечка мозгов"	Всемирный экономический форум
Индекс лучшей жизни (Better life index). Раздел "Образование"	Доля населения в возрасте 25-64 года, имеющего как минимум среднее специальное образование Средние по стране показатели тестирования обучающихся в возрасте 15 лет по способности к чтению, математике, знаниям в науках в рамках тестирования по PISA(Programme for International Student Assessment) Средняя продолжительность образования, которая ожидается для детей 5 лет до достижения ими возраста 39 лет	ОЭСР
Индекс сетевой готовности (Networked Readiness Index), субиндекс B Readiness Subindex Раздел 5 "Навыки"	5.01. Качество системы образования 5.02. Качество математического и естественно-научного образования 5.03. Уровень охвата средним образованием 5.04. Уровень грамотности взрослого населения	Всемирный экономический форум
Индекс электронного правительства (E-Government Development Index). Составляющая "Человеческий капитал"	Грамотность взрослого населения Коэффициент охвата обучением	ООН

*Источник: составлено автором на основе [3], [4], [5], [7], [8].

С учетом ускоряющегося научно-технического прогресса образование, полученное в юности, становится недостаточным для жизни, в связи с чем в мировой практике все большее значение приобретает развитие системы непрерывного образования, которое, естественно, также требует определенных затрат. Концепция непрерывного образования основывается на том, что традиционного формального образования молодежи не достаточно для дальнейшей трудовой деятельности. Система образования должна охватывать также и взрослое население, с тем, чтобы трудовая активность сочеталась с периодами обучения. Такая образовательная подготовка работников не завершается при их выходе на рынок труда, а, наоборот, продолжается на всех этапах трудовой деятельности.

При международных сопоставлениях уровня развития человеческого потенциала для характеристики образовательной составляющей человеческого капитала

с учетом необходимости отражения характеристик непрерывного образования используются показатели средней продолжительности обучения ожидаемой продолжительности обучения. Средняя продолжительность обучения представляет собой среднее количество лет образования, полученное лицами в возрасте 26 лет и старше в течение жизни, основанное на показателе образовательного уровня населения, пересчитанном в количество лет обучения на основе теоретической продолжительности каждого уровня полученного образования. Ожидаемая продолжительность обучения определяется как количество лет образования, которое, как ожидается, может получить ребенок, достигший официально установленного возраста поступления в школу, если в течение его жизни сохранятся преобладающие тенденции в области показателей охвата населения образованием. В таблице 2 представлены данные, характеризующие образование по группам стран.

Таблица 2. Показатели образования по группам стран в 2012 г.

Группы стран	Средняя продолжительность обучения, лет	Ожидаемая продолжительность обучения, лет	Соотношение ожидаемой и средней продолжительности обучения, %
Группы стран по уровню развития			
очень высокий	11,5	16,3	141,7
высокий	8,8	13,9	158,0
средний	6,3	11,4	181,0
низкий	4,2	8,5	202,4
Регионы			
Арабские государства	6,0	10,6	176,7
Восточная Азия и Тихоокеанский регион	7,2	11,8	163,9
Европа и Центральная Азия	10,4	13,7	131,7
Латинская Америка и Карибский бассейн	7,8	13,7	175,6
Южная Азия	4,7	10,2	217,0
Страны Африки к югу от Сахары	4,7	9,3	197,9
Российская Федерация	11,7	14,3	122,2

*Источник: составлено автором на основе [6].

Как видно из приведенных данных, при снижении уровня развития стран различие между средней и ожидаемой продолжительностью обучения увеличивается и достигает 102,4 % для стран с низким уровнем человеческого развития. Наибольшие различия по регионам наблюдаются в группах наименее развитых стран Южной Азии и Африки к югу от Сахары – 117,0 и 97,9 % соответственно. Использование дисперсионного анализа свидетельствует о значимости расхождений средней и ожидаемой продолжительности обучения по группам стран в зависимости от уровня развития человеческого потенциала: дисперсионные отношения составили 158,0 и 9,08 соответственно.

По данным ООН в России, занимающей 55 место в рейтинге по уровню развития человеческого потенциала из 187 стран, средняя продолжительность обучения составила 11,7 года, ожидаемая продолжительность обучения – 14,3 года, что несколько выше среднего показателя группы стран по уровню развития (высокий уровень развития), в которую в соответствии с классификацией ООН включена Россия, и выше среднего показателя по Европе и Центральной Азии.

Исходя из этих показателей, Россия, на первый взгляд занимает неплохие позиции по образованию населения. В то же время представляется, что подобные индикаторы, являясь обобщающими показателями, не могут в полной мере отразить тенденции в образовании населения стран. В этой связи представляется целесообразным изучение становых различий по индикаторам образования, включаемым Всемирным эконо-

мическим форумом в расчет индекса глобальной конкурентоспособности.

Всемирный Экономический Форум (ВЭФ) при оценке конкурентоспособности стран использует существенно более широкий перечень показателей, которые характеризуют с одной стороны высшее образование и обучение и, с другой, эффективность рынка труда [4].

К первой группе показателей относятся показатели уровня среднего образования, уровня третичного образования, качества системы образования, качества математического и естественно-научного образования, качества школ менеджмента, доступа в интернет в школах, наличия научно-исследовательских и учебных центров, степени подготовки кадров. Из группы показателей эффективности рынка труда можно выделить показатели "Опора на профессиональное управление" и "Утечка мозгов".

Изучение взаимосвязей между характеристиками образования населения стран, а также их влияния на показатели эффективности рынка труда свидетельствует о наличии большого количества значимых корреляционных зависимостей между изучаемыми показателями. Приведенные в таблице значения ранговых коэффициентов корреляции свидетельствуют о наличии устойчивых взаимосвязей между качеством математического образования и качеством системы образования стран мира. Кроме того можно увидеть, что качество образования, развитость сети интернет тесно связаны с подготовкой кадров для рынка труда, а также с развитием научно-исследовательских центров и школ менеджмента.

Таблица 3. Наиболее устойчивые и тесные взаимосвязи между характеристиками образования и эффективности рынка труда в 2009-2011 гг.

Показатель	Ранговые коэффициенты корреляции		
	2009	2010	2011
Высшее образование и подготовка кадров			
Уровень охвата средним образованием – Уровень охвата третичным образованием	0,771	0,768	0,768
Качество системы образования – Качество математического и естественнонаучного образования	0,792	0,790	0,803
Качество школ менеджмента – Качество системы образования	0,734	0,730	0,743
Качество школ менеджмента – Качество математического и естественнонаучного образования	0,617	0,615	0,618
Уровень доступа к интернету в школах – Уровень охвата средним образованием	0,734	0,748	0,743
Уровень доступа к интернету в школах – Уровень охвата третичным образованием	0,705	0,701	0,696
Уровень доступа к интернету в школах – Качество системы образования	0,694	0,681	0,695
Уровень доступа к интернету в школах – Качество математического и естественнонаучного образования	0,697	0,703	0,713
Наличие научно-исследовательских и тренинговых центров – Качество системы образования	0,691	0,688	0,701
Наличие научно-исследовательских и тренинговых центров – Качество школ менеджмента	0,776	0,797	0,832
Наличие научно-исследовательских и тренинговых центров – Уровень доступа к интернету в школах	0,800	0,802	0,754
Степень подготовки кадров – Качество системы образования	0,680	0,700	0,695
Степень подготовки кадров – Качество школ менеджмента	0,702	0,710	0,710
Степень подготовки кадров – Наличие научно-исследовательских и тренинговых центров	0,751	0,764	0,769
Эффективность рынка труда			
Опора на профессиональное управление – Качество системы образования	0,720	0,743	0,747
Опора на профессиональное управление – Качество школ менеджмента	0,750	0,763	0,754
Опора на профессиональное управление – Наличие научно-исследовательских и тренинговых центров	0,718	0,714	0,736
Опора на профессиональное управление – Степень подготовки кадров	0,828	0,841	0,860
"Утечка мозгов" – Качество системы образования	0,680	0,683	0,689
"Утечка мозгов" – Качество школ менеджмента	0,692	0,671	0,714
"Утечка мозгов" – Наличие научно-исследовательских и тренинговых центров	0,700	0,681	0,729
"Утечка мозгов" – Степень подготовки кадров	0,807	0,814	0,822

*Источник: собственные расчёты автора на основе [4].

Результаты оценки степени тесноты взаимосвязи между характеристиками образования свидетельствуют о наличии определенных закономерностей. Во-

первых, качество системы образования в целом, качество школ менеджмента и уровень доступа к интернету в школах на протяжении рассматриваемого периода не

просто тесно связаны с качеством математического и естественно-научного образования, но и наблюдается усиление степени тесноты взаимосвязи между факторами. Во-вторых, отмечается рост степени тесноты взаимосвязи между показателями качества образования и наличием научно-исследовательских и тренинговых центров, что позволяет предположить наличие тенденции к усилению взаимодействия науки и образования как фактора усиления конкурентоспособности стран. В-третьих, отмечается усиление взаимосвязей между качеством образования, наличием научно-исследовательских и тренинговых центров, степенью подготовки кадров и такой важнейшей характеристикой рынка труда как "Опора на профессиональное управление". Кроме того, тенденции в изменении показателей степени тесноты взаимосвязи между характеристикой рынка труда "Утечка мозгов" и аналогичными характеристиками образования.

Поскольку Российская Федерация осуществляет целенаправленную деятельность по вступлению в ОЭСР, существенный интерес представляет решение вопроса о том, насколько характеристики образования и связанные с ними показатели рынка труда сходны с аналогичными характеристиками стран-членов ОЭСР, а также стран, являющихся стратегическими партнера-

ми. Использование многомерной классификации позволило прийти к выводу, что состав групп на протяжении рассматриваемого периода остается достаточно устойчивым. При многомерной классификации использовались характеристики образования Всемирного экономического форума (ВЭФ), приведенные в табл. 1. В таблицах 4 и 5 приведен состав и характеристики групп стран в 2011 г.

Наилучшей по характеристикам образования является вторая группа стран, включающая наиболее развитые страны Евросоюза и Новую Зеландию. Кроме того, в эту группу включена Испания, что связано с высокими темпами роста уровня охвата средним образованием (124 % в 2011 г.), а также качеством школ менеджмента (5,8 по семибальной шкале). В этой группе все характеристики за исключением прироста охвата третичным образованием, а также качества математического и естественно научного образования являются наилучшими. Наиболее слабые позиции имеет группа стран, включающая Люксембург, Турцию, Мексику, а также страны G20, являющиеся партнерами ОЭСР (за исключением Российской Федерации). В этой группе все характеристики образования, а также показатели опоры на профессиональное образование и "утечки мозгов" имеют самые низкие значения.

Таблица 4. Состав групп стран по характеристикам образования ВЭФ в 2011 г.*

Группа стран	Состав группы
1	Люксембург, Мексика, Турция, Бразилия, Китай, Индия, Индонезия, Саудовская Аравия, ЮАР
2	Австрия, Бельгия, Дания, Ирландия, Нидерланды, Новая Зеландия, Норвегия, Испания
3	Австрия, Канада, Чили, Чешская республика, Эстония, Франция, Венгрия, Израиль, Италия, Япония, Португалия, Республика Словакия, Швейцария, Великобритания
4	Исландия, Польша, Швеция, Российская Федерация
5	Финляндия, Греция, Республика Корея, Словения, США

* Полужирным шрифтом выделены страны партнеры группы ОЭСР.

*Источник: Собственные расчёты автора на основе [4].

Таблица 5. Средние значения характеристик для выделенных групп стран в 2011 г.*

Показатель	Номер группы				
	1	2	3	4	5
5.01	87,31	119,56	99,47	98,00	99,72
5.02	25,44	71,96	59,82	73,58	93,58
5.03	3,68	4,98	4,14	4,45	4,28
5.04	3,71	4,88	4,37	4,50	5,06
5.05	4,46	5,40	4,88	4,50	4,74
5.06	4,41	5,63	5,42	4,53	5,60
5.07	4,52	5,34	5,15	5,33	4,86
5.08	4,37	4,78	4,39	4,88	4,34
7.06	4,79	5,80	4,97	4,40	4,88
7.07	4,21	4,48	4,01	4,80	4,24

* Показатели пронумерованы в соответствии с нумерацией, приведенной в табл. 1.

*Источник: Собственные расчёты автора на основе [4].

В третью группу стран (14 стран) вошли страны, формирующие в целом средний уровень показателей по ОЭСР. К этим странам относятся такие страны Евросоюза как Австрия, Чешская республика, Эстония, Франция, Венгрия, Италия, Португалия, Словакия. Кроме того, в эту группу попали такие страны как Канада Израиль и Япония. Для этой группы характерны достаточно высокие темпы роста уровня среднего образования и стабильный прирост уровня третичного образования. Показатели же качества образования в целом незначительно колеблются вокруг средних по ОЭСР.

Российская Федерация попала в одну группу стран с тремя странами Евросоюза – Исландией, Польшей, Швецией. Несмотря на то, что в целом Россия проигрывает странам ОЭСР и Евросоюза по большинству показателей

образования, в Российской Федерации наблюдается значительный прирост (большой чем аналогичные показатели стран группы) охвата средним и третичным образованием, составивший в 2011 г. 88,6 и 75,9 % соответственно, что позволило стране улучшить свои позиции среди стран сообщества. Более того, показатель роста охвата третичным образованием у Российской Федерации является наилучшим среди стран группы.

Именно показатели охвата образованием являются сильной стороной России. По данным ВЭФ в 2012 г. Россия имела ранги меньше медианного (всего построены рейтинги 148 стран) по показателям охвата третичным образованием (12), качества математического и естественнонаучного образования (56) и доступа к интернету в школах (54). По большинству показателей

страна существенно отстает как от стран, имеющих наилучшие показатели (Швейцария, США, Япония), так и от стран, имеющих сходные общие рейтинги конкурентоспособности (Турция, Польша, Украина).

При сопоставлении показателей России и стран БРИКС (рис. 1) видно, что среди стран БРИКС Россия имеет достаточно устойчивые позиции по показателям уровня образования, однако, по тем показателям качества образования, которые характеризуют его связь с

рынком труда, позиции России существенно слабее. Так по показателю "Опора на профессиональное управление" рейтинг России составляет 105, что существенно хуже, чем рейтинги всех стран БРИКС. Кроме того, в 2012г. ВЭФ вместо показателя "Утечка мозгов" ввел две характеристики способности стран привлекать и удерживать высококвалифицированную рабочую силу и по данным показателям рейтинги страны также весьма неблагоприятны (97 и 112 соответственно).

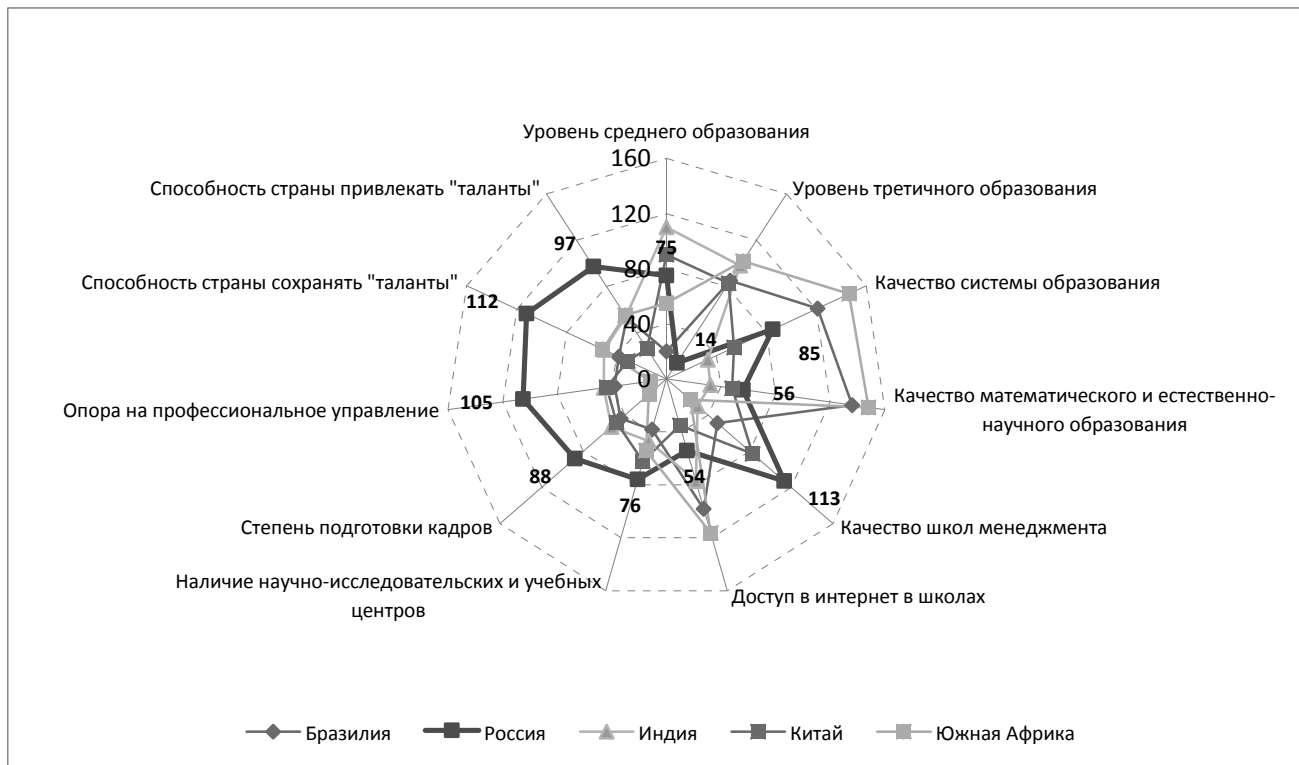

Рис.1. Рейтинги стран БРИКС по индикаторам качества образования и эффективности рынка труда в 2012 г.

*Источник: построено автором по данным [4].

Тревогу вызывает ухудшение позиций России по уровню среднего образования, поскольку через определенное время это может повлечь за собой ухудшение характеристик третичного образования, по которому у страны в 2012 г. достаточно сильные позиции (14 рейтинг). Особенно настораживают неблагоприятные значения рейтингов страны по качеству образовательной системы и степени подготовки кадров, поскольку профессиональная подготовка и образование в первую очередь формируют качество трудовых ресурсов страны. Реализация конкурентных преимуществ для Российской Федерации должна в первую очередь основываться на улучшении тех характеристик образования, которые способствуют росту его практической направленности, взаимосвязи качества образования различных ступеней, а также взаимодействию с рынком труда и реализацией профессиональных навыков.

Выводы. Являясь важнейшей компонентой развития человеческого капитала стран и регионов мира, образование характеризует не только потенциал стран, но и уровень их развития, а также возможности реализации конкурентных преимуществ. Для всех наиболее широко используемых в международных сопоставлениях индикаторов развития характерно присутствие характеристик образования в составе показателей, применяемых при построении многомерных оценок и рейтингов стран.

Наиболее значимые взаимосвязи выявлены между характеристиками уровня образования, качества обра-

зования и качества математического и естественнонаучного образования, а также показателями охвата образованием и доступа к сети интернет в школах. Важным результатов исследования является выявление наличия значимых взаимосвязей между качеством системы образования, качеством школ менеджмента, наличием научно исследовательских центров и степенью подготовки кадров. Выявлены тесные значимые взаимосвязи между характеристиками качества образования и "образовательными" характеристиками рынка труда – опорой на профессиональное образование и возможностями стран привлекать квалифицированную рабочую силу.

Выполненная многомерная классификация стран ОЭСР позволила выявить устойчивые группы стран по характеристикам образовательного потенциала, качества образования и характеристикам рынка труда, непосредственно связанных с образованием. Выявлено место Российской Федерации среди стран ОЭСР и БРИКС по образовательным характеристикам, а также основные проблемы страны с точки зрения обеспечения конкурентоспособности и возможностей устойчивого развития.

Список использованных источников

- Агранович М.Л. Российское образование в контексте международных индикаторов. 2009. Аналитический доклад / М.Л. Агранович, Г.С. Ковалева, К.Н. Поливанова, А.В. Фатеева. – М.: ИФ "Сентябрь", 2009. – 108 с.
- Бычкова С.Г. Региональные различия в уровне социально-экономического развития: возможности статистического измерения / Инновационное развитие экономики России: региональное разнообразие: Шестая международная научная конференция; Москва, МГУ имени

М.В. Ломоносова, экономический факультет; 17-19 апреля 2013 г.: Сборник статей. Том 1 / Под ред. А.А. Аузана, В.П. Колесова.

3. Доклад о развитии человеческого потенциала 2013. Нью-Йорк, ПРООН, 2013.

4. The Global Competitiveness Report. 2013–2014 World Economic Forum. Geneva.

С. Бичкова, д-р екон. наук, проф.

Державний університет управління, Росія

5. E-Government Survey 2012. UN DASA, 2012.

6. Human Development Report 2011

7. World economic forum, available at: <http://www.weforum.org/gitr>.

8. OECD Better Life Index, available at: <http://www.oecdbetterlifeindex.org>.

Надійшла до редакції 21.03.14

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ КРАЇН:

МІЖНАРОДНЕ ПОРІВНЯННЯ НА ОСНОВІ СТАТИСТИЧНИХ ІНДИКАТОРІВ

На основі використання інформації ВЕФ, ПРООН, ОЕСР досліджені міжстранові відмінності за характеристиками освіти, що забезпечує конкурентоспроможність і рівень розвитку країн, сформовані групи країн ОЕСР та їх партнерів, значимо різняться за індикаторами рівня і якості освіти, вивчено становище Росії серед країн ОЕСР і БРИКС, сформульовані висновки про напрямки вдосконалення освітнього потенціалу країни.

Ключові слова: індекс глобальної конкурентоспроможності, тривалість навчання, якість освіти, рівень освіти, професійна освіта.

S. Bychkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor

State University of Management, Russia

EDUCATIONAL POTENTIAL OF DEVELOPMENT:

INTERNATIONAL COMPARISONS ON THE BASIS OF STATISTICAL INDICATORS

Using information WEF, UNDP, OECD investigated differences in the characteristics of education as a factor of competitiveness and level of development of countries, formed the group of OECD countries and their partners, significantly differ in indicators of education, studied Russian position among OECD countries and BRICS, formulated conclusions about ways of improving the educational potential of the country

Keywords: Global Competitiveness Index, mean years of schooling, expected years of schooling, the quality of education, level of education, professional education.

УДК 311.312

JEL C46, F13

В. Бабірад-Лазунін, асп.

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МИТНОЇ СТАТИСТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ

В статті визначено роль та місце митної статистики в системі статистичних наук. Виділено етапи розвитку митної статистики. Надано рекомендації стосовно виокремлення статистики контрабанди та митних правопорушень, як нової гілки в спеціалізованій митній статистиці.

Ключові слова: статистика, митна статистика, митна справа, контрабанда, статистика контрабанди, митні правопорушення.

Постановка проблеми. Ефективний соціально-економічний розвиток будь-якої країни, державне управління нею та регулювання унеможлиблюється без своєчасного отримання повної, достовірної, науково обґрунтованої офіційної статистичної інформації про економічні, соціальні, демографічні, екологічні та інші суспільні явища, що відбуваються в Україні. Важливе місце в цьому процесі займає митна статистика. Цей напрям у статистичній науці належать до числа тих джерел, які широко використовуються в економічних дослідженнях з різної проблематики. Крім того, за допомогою митної статистики можна розрахувати непрямі показники для загальної характеристики економічного розвитку країни на певному етапі її розвитку. У сфері міжнародних відносин економіка часто безпосередньо стикається з політикою і статистичні показники про зовнішньоекономічну діяльність можуть бути більш важливими джерелами для вивчення міжнародних відносин, ніж дипломатичні документи. Використання митної статистики за допомогою методів кількісного аналізу дозволяє реконструювати та спрогнозувати економічні процеси минулого та майбутнього, а також зрозуміти причини, які змушують державу та урядовців приймати ті чи інші рішення. Такий підхід надає можливість у процесі наукового дослідження позбавитися від міфологізації та політизації історії. Все це говорить про актуальність та широкі можливості використання такого джерела як митна статистика у дослідженнях розвитку економіки країни. Але, на жаль, на сьогоднішньому етапі розвитку статистичної науки в Україні інформації щодо становлення та розвитку такого відгалуженого напрямку як митна статистика дуже мало. Тому метою цієї статті є аналіз митної статистики як елемента в системі статистичних наук, виокремлення етапів її генези, сучасних проблем та перспектив розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Митній статистиці та її розвитку, на сьогодні майже не приділяється уваги, що викликане, як вбачається, відсутністю в Україні фундаментальних, комплексних, цілісних теоретичних розробок цього напрямку діяльності митних органів, проте деяких аспектів цього питання торкалися в своїх працях С.В. Ківалов, А.П. Павлов, В.В. Ченцов, Н.В. Ковтун, Е.В. Чекотовський, Є.В. Додін, П.В. Пашко, Б.А. Кормич, та деякі інші вітчизняні науковці, в яких певною мірою розглядається митна статистика, проте, на наш погляд, недостатньо ґрунтовно та широко, як цього заслуговує цей вид діяльності митних органів. Окремі питання розвитку митної статистики висвітлюються переважно в працях вчених-економістів, які в контексті організації мають лише оглядовий характер. Таким чином тема організації митної статистики є недостатньо висвітленою у вітчизняній науці та має потребу у подальшому та всебічному дослідженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистика, як наука, являє собою низку дисциплін, які вивчають закономірності масових явищ та процесів. До цих дисциплін належать математична статистика, теорія статистики, економічна статистика, система національних рахунків та спеціальні статистичні дисципліни з різних галузей знань [1, с. 295].

Всі статистичні дисципліни поєднані між собою математичним апаратом, що базується на принципах математичної статистики, та єдиною методологією статистики.

Серед спеціальних статистичних дисциплін важливе місце посідає економічна статистика, яка в свою чергу включає СНР, статистику національного багатства, фінансову статистику, статистику зовнішньоекономічної діяльності, статистику ринків, тощо (Рис. 1).

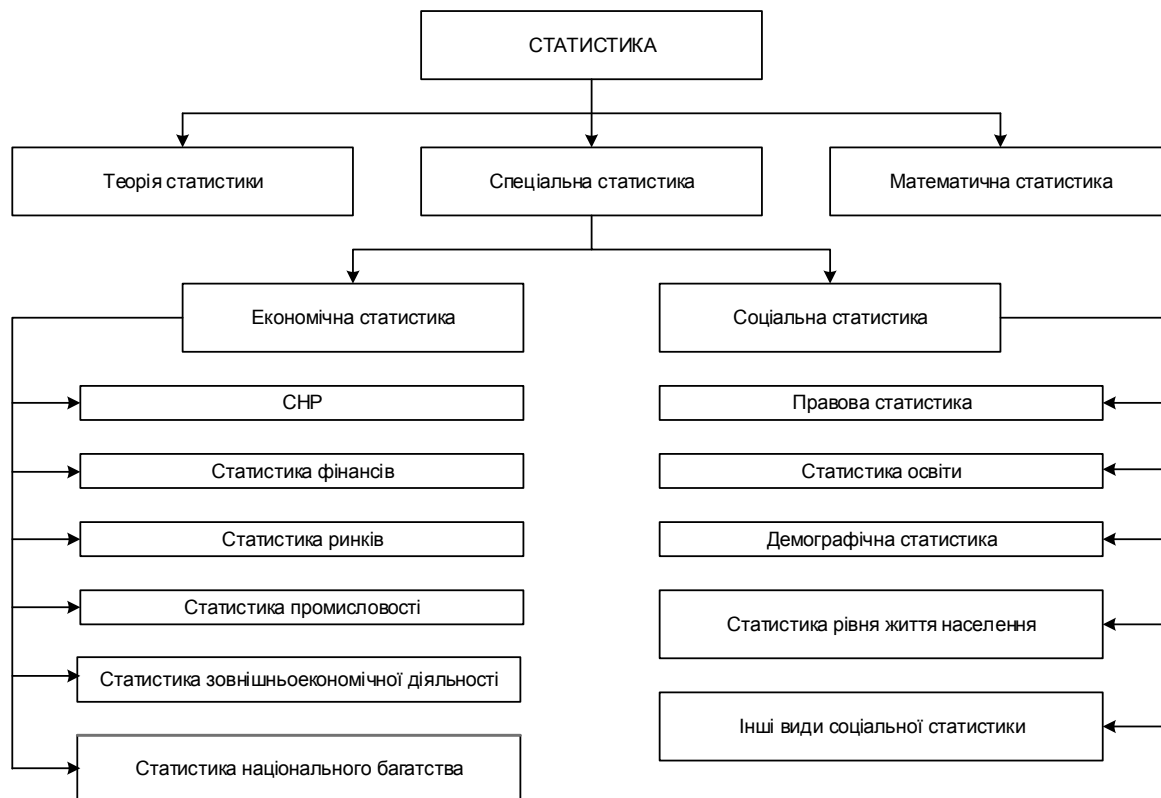

Рис. 1. Складові статистики як науки

*Джерело: розроблено та побудовано автором самостійно.

Завдання статистики зовнішньоекономічних зв'язків полягає в наданні кількісної інформації про стан і розвиток зовнішньоекономічної діяльності країни у нерозривному зв'язку з її якісною характеристикою [2, 7].

Статистика зовнішньоекономічної діяльності поділяється на митну статистику і статистику послуг у зовнішньоекономічній діяльності. У свою чергу, митна статистика включає митну статистику зовнішньої торгівлі та спеціальну митну статистику (Рис. 2).

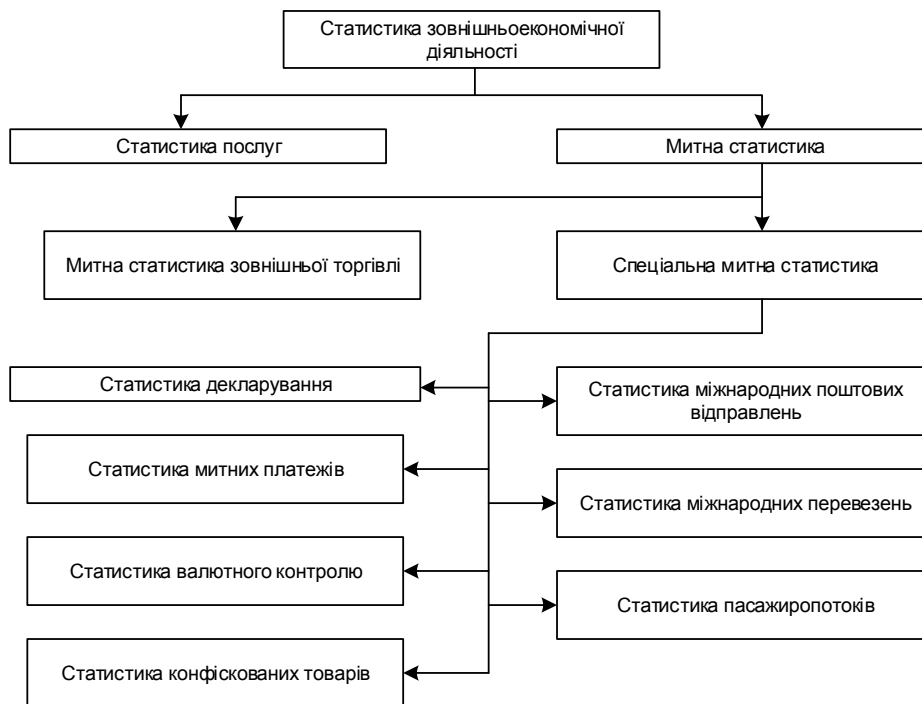

Рис. 2. Митна статистика в системі статистики зовнішньоекономічної діяльності

*Джерело: розроблено та побудовано автором самостійно.

Митна статистика є складовою загальнодержавної системи статистичного обліку і звітності та складається, у свою чергу, з митної статистики зовнішньої торгівлі і спеціальної митної статистики.

Дослідження історичних джерел показало, що митну статистику, як окрему галузь у статистиці починають вивчати лише з кінця XIX – початку XX століть, але її становлення починається ще з давніх часів, з утворенням перших могутніх держав, розвитком їхньої зовнішньої торгівлі, систем оподаткування та митної справи [3, 17].

Так, можна виділити наступні етапи розвитку митної статистики:

- за доби Київської Русі зароджується митна справа, створюються митні застави по периметру Княжної держави для стягнення мита та інших зборів з іноземних купців. Починають збиратися різного роду відомості про виникнення та розвиток міських поселень, розташованих на водних шляхах, про наявність в них храмів, церков, монастирів, житлових будівель, а також відомості, пов'язані з оподаткуванням;

- за Литовської доби, правові норми якої поширювалися на територію України, становили досить складну і запутану систему положень і стандартів щодо організації та практичної діяльності митниць, обкладання, оформлення та сплати митних платежів. Саме тому у цей період великими обсягами збільшується контрабанда;

- за доби козацтва гетьманом Богданом Хмельницьким створюється перша в Україні загальнодержавна митна служба;

- за часів Російської імперії у митній справі статистика зайняла провідну роль, коли був виданий перший узагальнюючий документ щодо контролю за митними прибутками;

- численні зміни митних кордонів Росії XIX ст. створили проблему зіставлення даних різних років за статистичною територією. Саме тому В.І. Покровський провів ряд реформ. Головним елементом перебудови яких стало запровадження карткової системи звітності митниць;

- сучасна система статистичних спостережень у митній справі розвивалася та ґрунтувалася на системі статистики колишнього СРСР та остаточно склалася наприкінці 2006 р., коли було створено Регіональну інформаційну митницю, до вповноважень якої було віднесено забезпечення організації збору, формування, узагальнення та розповсюдження даних митної статистики.

На сьогоднішній день митна статистика зовнішньої торгівлі є узагальненою та відповідним чином систематизованою інформацією про переміщення товарів через митний кордон України. Для виконання завдань, покладених на митні органи Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, такі органи формують, узагальнюють та аналізують спеціальну митну статистику. Статистична інформація, яка формується, узагальнюється й аналізується митними органами, використовується в інтересах зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків, поліпшення тарифного та нетарифного регулювання, подальшої інтеграції України у загальносвітову систему економічних відносин.

Завданнями митної статистики є [4]:

- 1) об'єктивний та достовірний облік даних про переміщення товарів через митний кордон України;

- 2) збирання, формування, опрацювання, узагальнення, всебічний аналіз та зберігання статистичної інформації з питань державної митної справи та зовнішньої торгівлі товарами;

- 3) подання статистичної, довідкової, аналітичної інформації з питань державної митної справи та зовнішньої торгівлі товарами органам державної влади в порядку, встановленому законом;

- 4) надання відповідної інформації міжнародним організаціям та митним органам інших країн згідно з укладеними відповідно до закону міжнародними договорами України та законами України;

- 5) захист статистичної інформації, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню.

Митна статистика зовнішньої торгівлі являє собою узагальнену та відповідним чином систематизовану інформацію про переміщення товарів через митний кордон України. Митна статистика зовнішньої торгівлі формується, узагальнюється та аналізується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, на основі даних, які містяться у митних деклараціях. Дані митної статистики зовнішньої торгівлі в установленому законодавством порядку використовуються відповідними органами державної влади для здійснення контролю за надходженням митних платежів до державного бюджету, валютного контролю, аналізу стану зовнішньої торгівлі України, її торговельного і платіжного балансів та економіки в цілому. Ведення митної статистики здійснюється за методологією, яка забезпечує порівнянність даних митної статистики зовнішньої торгівлі України з даними державної статистики інших держав. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, забезпечує регулярне оприлюднення даних митної статистики зовнішньої торгівлі.

Спеціальна митна статистика – це система збирання, опрацювання, аналізу, поширення, збереження, захисту та використання статистичної інформації, що відображає діяльність митних органів при здійсненні ними державної митної справи. Спеціальна митна статистика ведеться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, з метою забезпечення завдань, покладених на митну службу України відповідно до законодавства. Порядок ведення спеціальної митної статистики визначається законодавством.

Результати діяльності митних органів характеризуються, перш за все, сумами, які перераховуються до державного бюджету України. Значним джерелом поповнення державного бюджету є мито, податок на додану вартість та непрямий податок – акцизний збір. Основні показники оперативної роботи: кількість оформлених вантажних митних декларацій, пропущених та оформлених вантажів, транспортних засобів, громадян, що перетинають митний кордон України. На окрему увагу заслуговують показники роботи митниць щодо ведення боротьби з контрабандою і порушеннями митних правил [5, с. 392-394].

Основним завданням спеціальної митної статистики є забезпечення належного рівня робіт зі збирання, аналізу, узагальнення даних статистичної інформації, достовірності та оперативності надання яких впливають на прийняття вищезазначених управлінських рішень.

Складовими частинами спеціальної митної статистики є:

- статистика декларування, яка містить відомості про переміщення через митний кордон України товари, транспортні засоби, предмети, що підлягають декларуванню митним органам, про мету їх переміщення через митний кордон України;

- статистика податків і зборів, яка містить відомості про суми нарахованих і сплачених податків і зборів при переміщенні через митний кордон України товарів, транспортних засобів, предметів;

- статистика з питань боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, яка містить відомості про виявлені митними органами порушення митних правил, про результати розгляду справ про порушення митних

правил судовими органами, про вилучені митними органами товари, транспортні засоби, предмети, про результати взаємодії з правоохоронними органами тощо;

- статистика пасажиропотоків, яка містить відомості про кількість фізичних осіб, що перетинають митний кордон України;

- статистика міжнародних перевезень, яка містить відомості про переміщення через митний кордон України окремих видів транспортних засобів, що використовуються для перевезень товарів, транспортних засобів, предметів, громадян;

- інші види спеціальної митної статистики, які містять відомості з кадрових питань, з питань боротьби з правопорушеннями в митних органах, з адміністративно-господарських питань та інші відомості.

Із метою подальшого розвитку спеціальної митної статистики Кабінетом Міністрів України прийнято постанову "Про порядок ведення спеціальної митної статистики", Держмитслужбою розроблено та затверджено таблиць форм статистичної звітності, яким упорядковано та уніфіковано статистичну звітність, що є першоджерелом для формування спеціальної митної статистики, розробляється спеціалізоване програмне забезпечення.

Формування статистичних даних спеціальної митної статистики здійснюється митницями та регіональними митницями.

Порядок ведення спеціальної митної статистики визначено постановою Кабінету Міністрів України "Про порядок ведення спеціальної митної статистики" від 12.12.2002 р. № 1865 яка набрала чинності з 1 січня 2004 р.

Ведення митної статистики здійснюється за методологією, яка забезпечує порівнянність даних митної статистики зовнішньої торгівлі України з даними державної статистики інших держав.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи забезпечує регулярне публікування даних митної статистики зовнішньої торгівлі.

Митна статистика зовнішньої торгівлі є частиною статистики зовнішньоекономічної діяльності держави і призначена для вирішення таких основних завдань:

- забезпечення повного та достовірного обліку даних про експорт та імпорт;

- аналіз основних тенденцій, структури й динаміки зовнішньоторговельних потоків держави;

- інформаційне забезпечення вищих органів державної влади і управління при прийнятті ними рішень в області митної політики і державного регулювання зовнішньої торгівлі;

- аналіз кон'юнктури ринку держави;

- контроль за надходженням митних платежів у державний бюджет;

- здійснення валютного контролю в межах компетенції митних органів;

- подання даних митної статистики для складання торговельного і окремих статей платіжного балансів держави;

- сприяння та здійсненні державами взаємного обміну інформацією з митної статистики зовнішньої торгівлі.

Вихідними даними при формуванні митної статистики зовнішньої торгівлі є відомості, які містяться у вантажних митних деклараціях (ВМД), що заповнюються декларантами при митному оформленні товарів.

Формування митної статистики зовнішньої торгівлі України здійснюється за такими основними показниками: звітний період; направлення товаропотоку (ввезення або вивезення); країна походження; країна призначення; країна купівлі; країна продажу; країна відвантаження (відправлення); статистична вартість; код і найменування товару; вага нетто; вид митного режиму; деякі інші показники.

На рівень повноти та достовірності даних митної статистики зовнішньої торгівлі безпосередню впливають терміни надходження електронних копій вантажних митних декларацій від митних органів до центральної бази даних та рівень контролю за правильністю їх заповнення.

Держмитслужбою вживаються дієві заходи в напрямку досягнення належного рівня достовірності та повноти бази електронних копій вантажних митних декларацій (ЕК ВМД).

Із метою забезпечення повноти центральної бази даних електронних копій вантажних митних декларацій, її своєчасної актуалізації та підвищення достовірності та оперативності даних митної статистики Держмитслужбою затверджено Тимчасовий порядок контролю за повнотою центральної бази даних електронних копій ВМД і Технологічна схема актуалізації центральної бази даних електронних копій вантажних митних декларацій.

Збір, оброблення та передача даних електронних копій ВМД здійснюється зараз за такою схемою:

1. Митне оформлення товарів, що ввозяться в Україну відповідно до обраного митного режиму (імпорт, експорт), здійснюється у митниці за місцем державної реєстрації чи проживання, за місцезнаходженням юридичної або фізичної особи, на адресу якої або ввозяться товари, або яка відправляє вантаж.

Митне оформлення вантажів типу транзит здійснюється в основному в прикордонних митницях (митниця ввезення вантажу).

2. Заповнена згідно з установленим порядком декларація та її електронна копія до моменту ввезення товарів (режим імпорт) подаються митним брокером або посадовою особою підприємства, якщо вона самостійно декларує вантажі, митниці оформлення.

У випадку режимів експорт або транзит митниця оформлення вантажу виступає як митниця відправлення.

3. Інспектор митниці оформлення у межах своєї компетенції перевіряє правильність заповнення ВМД, її електронної копії, та за відсутності зауважень присвоює відповідний реєстраційний номер.

4. Митниця, якою було оформлено зазначений тип ВМД, у строк, що не перевищує чотирьох годин з моменту його оформлення, передає інформацію за оформленими документами до центральної бази даних ЄАІС Держмитслужби засобами електронного пошти з використанням транспортної мережі супутникового зв'язку.

5. При прийманні електронної копії ВМД до центральної бази даних проходить її перевірка за допомогою формально-логічного контролю, який заснований на нормативних документах Держмитслужби, якими введено в дію особливості заповнення окремих граф ВМД під час застосування одного з вибраного митного режиму.

Застосування сучасних інформаційних технологій ведення електронної бази даних вантажних митних декларацій та розроблення даних ВМД дозволяє формувати статистичну інформацію в різних розрізах: за окремими товарами, у тому числі стратегічно важливими для України; за окремими регіонами, територіями, країнами, угрупованнями країн; у розрізі товар-країна, країна-товар; за видами валют, у яких здійснюються розрахунки за зовнішньоекономічними контрактами, за умовами розрахунків тощо.

Облік товарів, переміщуваних трубопровідним транспортом (нафта, нафтопродукти, газ, вода та ін.) і по лініях електропередач, здійснюється (у відповідності з особливістю їх декларування) за партіями товару, поставленими згідно з документами, що підтверджують приймання товарів на прикордонних пунктах трубопроводів або ліній електропередач.

Митна статистика веде облік ввезення та вивезення товарів на основі "загальної" системи обліку зовнішньої торгівлі, при якій враховуються такі категорії товарів:

Імпорт України:

- товари, що ввозяться для вільного обігу;
- реімпорт товарів;
- товари, що ввозяться для переробки на митній території;

• товари, що ввозяться після переробки поза митною територією;

• товари, що ввозяться на територію України у відповідності з режимом реекспорту;

• товари, що ввозяться та від яких особа відмовляється на користь держави;

• іноземні товари, що ввозяться в магазини безмитної торгівлі;

• товари, що переміщуються транзитом через територію України;

• товари, що розміщені під митним режимом митного складу;

• тимчасово ввезені/вивезені товари.

Статистичному спостереженню підлягають товари, митна вартість яких перевищує суму, еквівалентну 100 дол. США.

Облік товарів здійснюється:

• при імпорті – за цінами CIF – український порт, або СІР-пункт призначення на кордоні України;

• при експорті – за цінами FOB – український порт, або DAF-кордон України.

Ввезення товарів відображається за країною походження товарів, а вивезення – за країною призначення товарів.

У митній статистиці зовнішньої торгівлі застосовується розподіл зовнішньої торгівлі за такими групами країн: Європа, Азія, Африка, Америка, Австралія, Океанія, СНД, країни Балтії.

Із метою ведення митної статистики зовнішньої торгівлі використовується Єдина методологія митної статистики зовнішньої торгівлі держав – учасниць співдружності незалежних держав (СНД), затверджена рішенням Ради глав урядів Співдружності Незалежних Держав від 9 грудня 1994 року. Методологія розроблена з урахуванням рекомендацій Статистичної Комісії ООН і "Керівництва для користувачів за статистикою зовнішньої торгівлі" (Євростат, видання 3, 1990 р.).

На сьогодні формування щомісячних збірників "Митна статистика зовнішньої торгівлі України" виконується з урахуванням таких методологічних особливостей:

• до загальних обсягів експорту та імпорту товарів не включено товари, які не підлягають обов'язковому декларуванню митному органу, а також товари, що поставляються в межах операцій, при яких не перетинається митний кордон України;

• товари, які надходять в Україну як гуманітарна допомога, включаються до обсягів імпорту за вартістю, яка заявляється митному органу при здійсненні їх митного оформлення.

Із початку 2003 р. запроваджено видання щомісячних, щоквартальних і щорічних форм офіційних публікацій даних митної статистики зовнішньої торгівлі України.

Для ведення спеціальної митної статистики використовуються як документи, що подаються до митного органу суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами, так і документи, що створюються самими митними органами в процесі їх діяльності.

Крім ВМД, для зазначених цілей використовуються інші форми митних декларацій (МД-1, МД-4, МД-6), листи – узгодження, довідки про визначення митної вартості, картки обліку суб'єктів ЗЕД, протоколи про порушення митних правил, журнали обліку операцій та інші

документи в залежності від особливостей напрямку спеціальної митної статистики.

Уся статистична інформація комплектується у зведені вихідні статистичні форми, які затверджуються відповідними наказами Держмитслужби. Звітність за терміном надання розподіляється на щоденну, щодакдну, щомісячну, щоквартальну, щорічну.

Але у складі митної статистики слід виділяти не два, а три розділи: митну статистику зовнішньої торгівлі, спеціальну митну статистику, а також статистику митних правопорушень. При цьому, якщо два перші види митної статистики на сьогодні є закріпленими в національному законодавстві (в Митному кодексі України та низці підзаконних нормативно-правових актів), то статистика митних правопорушень взагалі в ньому не згадується. Це є дещо дивним через той факт, що за даними саме цієї підгалузі митної статистики можна отримати найбільш повну уяву про стан злочинності та криміналізації при перетині митного кордону, скласти кримінологічну картину вчинення правопорушень та злочинів та, як наслідок, виробити певні пропозиції щодо боротьби з ними та їх попередження.

Відповідно до Митного кодексу України порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України і за які цим Кодексом передбачена адміністративна відповідальність. Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

Порушеннями митних правил є: порушення режиму зони митного контролю; неподання митному органу документів, необхідних для здійснення митного контролю; видача товарів, транспортних засобів без дозволу митного органу або їх втрата; не доставлення до митного органу товарів, транспортних засобів, документів; не зупинення транспортного засобу; відправлення транспортного засобу без дозволу митного органу; причалювання до суден, що перебувають під митним контролем та ін.

Кримінальним кодексом України [6] передбачено кримінальну відповідальність за контрабанду переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України.

Контрабанда товарів вважається вчиненою у великих розмірах, якщо їх вартість у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (стаття 201). Крім того, Кримінальним кодексом передбачено кримінальну відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

В літературі визначено, що змістом правоохоронної діяльності спеціально уповноважених органів виконавчої влади є нагляд (контроль) за виконанням правових вимог; встановлення порушень; дослідження обставин діяння, які мають ознаки неправомірності; формування попередніх висновків щодо доведеності вини особи у правопорушенні. Залежно від характеру правопорушення спеціально уповноважений орган може сам здійснювати юрисдикційні повноваження, спрямувати справу іншому органу або до суду [7, с. 62].

Митні органи, відповідно до свого статусу, також виконують таку роботу. Вони, крім того, зобов'язані забезпечувати відповідність поведінки суб'єктів митної справи правилам, нормам та стандартам, що регламентують відносини у цій сфері державного життя, у випадку встановленого правопорушення – вжити необхідних заходів з тим, щоб поновити порушений правопорядок. Природним доповнення цього призначення є створення умов, які б попереджали ці діяння, унеможливлювали порушення правопорядку в митній справі.

Спеціальна митна статистика митних правопорушень є одним з пріоритетних напрямків розвитку спеціальної митної статистики. Її роль в системі спеціальної митної статистики визначається тим, що вона покликана сприяти: організації управління та контролю за розслідуванням справ про порушення митних правил, кримінальних справ, порушених митними органами, та справ про адміністративні правопорушення, що посягають на нормальну діяльність митних органів; розробленню та формуванню уніфікованого правового механізму з реагування на порушення митного законодавства, а також узагальненню та використанню позитивного досвіду пошукової, оперативно-розшукової роботи

На підставі проведеного аналізу діючої нормативно-правової бази та нормативних актів Державної митної служби України, до функцій спеціальної митної статистики митних правопорушень слід віднести: розроблення та затвердження форм звітності та поточний рік, регламенту їх складання та доведення до вище стоячих митних органів, складання методичних рекомендацій з їх заповнення; робота із заповнення звітних форм в кожному з митних органів; що здійснюють правоохоронну діяльність, доведення їх до вище стоячих митних органів; отримання зведених даних за відповідні періоди; звірка даних шляхом логічного контролю та обчислення контрольних сум; аналіз зведених даних та підготовка звітних матеріалів до доповіді керівництву Державної митної служби України, митних органів на місцях та для відома територіальних підрозділів.

Організація ведення спеціальної митної статистики митних правопорушень має відповідати таким вимогам:

- оперативність збирання, оброблення, схоронності даних зі справ про митні правопорушення;
- можливість автоматизації процесів створення та ведення як основних, так й додаткових баз даних для забезпечення інформаційної підтримки правоохоронної роботи;
- оперативність використання всього об'єму даних спеціальної митної статистики, а також інших інформаційних ресурсів в роботі підрозділів правоохоронного блоку митних органів; користування даними в масштабі часу, що є близьким до реального [8, 5].

Ведення спеціальної митної статистики митних правопорушень здійснюється відповідно до принципу централізації, коли нижчі митні органи направляють підсумкові звітні форми до вищого митного органу.

Основною метою ведення спеціальної митної статистики митних правопорушень є забезпечення керівництва митного органу та вищих митних органів даними про стан правоохоронної діяльності для прийняття рішень з удосконалення її організаційно-правових засад. У зв'язку із цим можна сформулювати основні завдання спеціальної митної статистики митних правопорушень, що полягають в наступному: інформаційна підтримка правоохоронної діяльності; накопичення, оброблення, систематизація, узагальнення та наступний аналіз даних про правоохоронну діяльність митних органів; вивчення динаміки проявів протиправних дій; вивчення зв'язку показників митних правопорушень та зовнішньоторговельної діяльності, виявлення передумов скоєння правопорушень учасниками зовнішньоекономічної дія-

льності; розвиток методології та практики застосування даних спеціальної митної статистики митних правопорушень в оперативно-службовій діяльності; інформаційне забезпечення підготовки ефективних управлінських рішень з боротьби з митними правопорушеннями; формування системи узагальнюючих статистичних показників правоохоронної діяльності; оцінка діяльності митних органів з правоохоронних питань.

В основі методології статистики митних правопорушень лежать принципи теорії статистики та спеціальної митної статистики, але спеціальній митній статистиці правопорушень властиві особливості, що дають можливість виділити її у самостійний напрямок спеціальної митної статистики. Всі статистичні дисципліни об'єднані загальним підходом до визначення предмета дослідження та єдиними принципами. Тому можна дійти висновку, що предметом спеціальної митної статистики митних правопорушень є масові випадкові явища та процеси, поєднані сферою компетенції митних органів як правоохоронної структури держави. Іншими словами, спеціальна митна статистика митних правопорушень вивчає з кількісної сторони, враховуючи якісний зміст, стан правопорядку в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Процес дослідження зачіпає питання впливу законодавчих, організаційних та інших факторів на зміну кількісних та якісних характеристик правопорушень Об'єктами вивчення спеціальної митної статистики митних правопорушень є: злочини в сфері митної справи, порушення митних правил, адміністративні правопорушення, що посягають на нормальну діяльність митних органів. Основною одиницею обліку в спеціальній митній статистиці митних правопорушень є митне правопорушення (митне правопорушення може оформлятися у вигляді справи про порушення митних правил, акту про накладення стягнення за спрощеною формою або кримінальної справи). Виникаюча на практиці необхідність деталізації статистичних даних у відношенні одного або декількох ознак одиниці спостереження виділяє зазначені ознаки в додаткові статистичні облікові одиниці. Аналітичні завдання ведення спеціальної митної статистики митних правопорушень приводять до необхідності створення власних спеціалізованих статистичних масивів, де вже основною статистичною обліковою одиницею є, наприклад, особа або предмет. На практиці часто використовуються статистичні масиви, створювані іншими державними органами. Таким чином, додаткові статистичні облікові одиниці, описувані їм властивими ознаками, розширюють аналітичну базу спеціальної митної статистики митних правопорушень.

В основі системи інформаційної підтримки роботи правоохоронних підрозділів митних органів перебувають інформаційні ресурси, що представляють собою сукупність статистичних даних, підібраних, організованих і актуалізованих з метою розв'язання оперативних і аналітичних завдань спеціальної митної статистики митних правопорушень. Цим обумовлені певні вимоги до інформаційного забезпечення: доступність для користувачів на всіх рівнях митної системи відомостей і даних, в тому числі статистичних ресурсів; оперативність одержання необхідних даних безпосередніми користувачами; вірогідність і повнота статистичної інформації; єдність програмно-інформаційного середовища користувачів; сукупність необхідного та достатнього рівня даних у сферах застосування.

Необхідно відзначити, що сучасний стан розвитку засобів обчислювальної техніки, інтеграція програмних продуктів різного рівня та призначення від системного до спеціального, а також сучасні телекомунікаційні технології уможливають розгляд в якості первинного елементу кожного з рівнів автоматизованого робочого місця, на якому зосереджений комплекс програмно ре-

алізованих завдань, що задовольняють вимоги предметної області. До таких вимог можна віднести необхідність автоматизованої підтримки розв'язання цілого ряду завдань від ведення провадження у справах про митні правопорушення, настановної роботи та ін. до одержання даних за формалізованим запитом з власного робочого місця централізованих баз даних, що перебувають на різних рівнях ієрархії. За таким принципом реалізується завдання ведення спеціального статистичного митного.

Висновки. Отже, як узагальнюючий підсумок, можна стверджувати, що митна статистика займає одну з провідних ролей в системі статистичних наук. Виокремлено етапи генези митної статистики, основні проблеми та тенденції у розвитку спеціалізованої митної статистики. З огляду на значущість та об'єм роботи митних органів при здійсненні їхньої діяльності не можна заперечувати необхідність виокремлення такого напрямку в спеціалізованій митній статистиці, як статистика контрабанди та митних правопорушень, що дозволить визначити та дослідити причини, характер, тенденції та

розвиток митних правопорушень з метою їх попередження в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Митна справа. У 3 т. Т. 1: Навч. посіб. – Курс лекцій / За ред. Войцешука А.Д. – К.: Вид-во ТОВ "ВД "Мануфактура", 2006. – 412 с.
2. Навроцька Н.Г. Маргаритина О.Б. Митна статистика для юристів та економістів: навчальний посібник / Н.Г. Навроцька, О.Б. Маргаритина. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2006. – 145 с.
3. Babirad-Lazunin V. Development of the customs statistics in Ukraine: historical aspects / V. Babirad-Lazunin // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2014 – № 152. – P. 11-16.
4. Митний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4652-VI [Електронний ресурс] // База "Законодавство України". – Електрон. дані. – 2012. № 92-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/92-15>.
5. Основи митної справи в Україні: Навч. посіб. / за ред. О-75 П.В. Пашка. – К.: Знання, 2004. – 732 с.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. № 25-26. – Ст. 131.
7. Кравченко П.А. Статистика митних правопорушень як новий вид митної статистики в Україні / П.А. Кравченко // Митна справа: науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності; фахове видання. – 2010. – 2. – С. 57-64.
8. Акимов А.Е. Статистика таможенных правонарушений: учебно-методическое пособие / А.Е. Акимов, Ю.М. Петров, Л.М. Скучаліна. – М.: РИО РТА, 1999. – 72 с.

Надійшла до редакції 21.03.14

В. Бабирад-Лазунін, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТАМОЖЕННОЙ СТАТИСТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

В статье определены роль и место таможенной статистики в системе статистических наук. Выделены этапы развития таможенной статистики. Даны рекомендации относительно выделения статистики контрабанды и таможенных правонарушений, как новой ветви в специализированной таможенной статистике.

Ключевые слова: статистика, таможенная статистика, таможенное дело, контрабанда, статистика контрабанды, таможенные правонарушения.

V. Babirad-Lazunin, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

METHODOLOGICAL BASES OF CUSTOMS VIOLATIONS STATISTICS

This paper elucidates current position of customs statistics of Ukraine. The stages of customs statistics development are highlighted. The role and place of customs statistics in the system of statistical sciences are signed out. Recommendations regarding separation statistics of smuggling and customs violations, as a new branch specialized in customs statistics are provided.

Keywords: statistics, customs statistics, customs, smuggling, smuggling statistics, customs offenses.

УДК 331, 332.1, 334
JEL C810, L260, R120

М. Габелко, млад. науч. сотр.,
НУЛ исследований предпринимательства,
Национальный исследовательский университет
Высшая школа экономики, Российская Федерация

ВЛИЯНИЕ РАМОЧНЫХ УСЛОВИЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА РАННЮЮ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКУЮ АКТИВНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ

Исследование направлено на изучение роли социальной среды и государственной политики в создании рамочных условий предпринимательской деятельности. В 2006-2011 гг. доля оптимистично настроенных респондентов очень низка в РФ и характеризуется высокой изменчивостью между странами-участницами GEM. Построенная модель объясняет влияние оптимистичности населения на раннюю предпринимательскую активность, включая межстрановые различия.

Ключевые слова: межстрановые сопоставления, рамочные условия предпринимательской деятельности, Глобальный мониторинг предпринимательства, ранняя предпринимательская активность.

Постановка проблемы. Роль предпринимательства в разрушении институциональных ловушек становится очевидной в соответствии с концепцией Й. Шумпетера, определявшего процесс экономического развития как переход экономики "от заданного на каждый данный момент времени центра тяготения к другому" [8] путём "осуществления новых комбинаций" [8]. В контексте курса на модернизацию и инновационное развитие экономики России вовлечение россиян в частнопредпринимательскую активность стало первоочередной задачей. Однако, несмотря на предпринимаемые государством усилия, доля предпринимателей среди взрослого трудоспособного населения остаётся одной

из самых низких среди стран-участниц Глобального мониторинга предпринимательства.

Анализ последних исследований и публикаций.

Каждый взрослый трудоспособный индивид может выбрать один из трёх вариантов экономического поведения: он может быть экономически активным или нет, в экономической активности может предпочесть наёмный труд или предпринимательский. В современной теории предпринимательства показано, что, в полном соответствии с концепциями институциональной теории [3], "выбор экономического поведения предпринимателя в определённое время и в определённом месте, зависит, прежде всего, от правил игры,

то есть от структуры выплат в экономике" [7]. "Варьирование правил игры ... создаёт существенные различия между экономическими системами" [7].

В результате сложившиеся в национальной социально-экономической системе "правила игры", составляющие рамочные условия предпринимательской деятельности (РУПД), включая государственные, региональные и муниципальные институты поддержки предпринимательства, определяют позитивность или негативность оценки условий предпринимательского старта индивидами и могут становиться стимулами или барьерами для ранней предпринимательской активности населения [5, 6].

Нерешенные ранее части общей проблемы.

РУПД представляют собой систему внешних воздействий на формирование предпринимательского потенциала населения той или иной территории. В теории предпринимательства к РУПД принято относить экономические (географическое размещение производств, местная налоговая система и т.п.), правовые (система законов, подзаконных и нормативных актов и пр.), социальные (общественное мнение, мораль, практика СМИ и пр.) и культурологические (трудовые, этические, этнические и т.п. традиции) особенности уклада жизни, сложившиеся в поселении и регионе, в рамках которого, по преимуществу, осуществляется предпринимательский процесс [1, 6]. Таким образом, РУПД могут быть охарактеризованы системой региональных статистических индикаторов социально-экономической среды и государственно-политической практики.

Цель статьи. Исследование направлено на формирование системы таких индикаторов, пригодных для международных сопоставлений, имеющих целью изучение роли социальной среды и государственной политики в создании РУПД и, соответственно, измерение на их основе степени воздействия факторов национальной среды на предпринимательскую активность взрослого трудоспособного населения.

В соответствии с поставленной целью, предметом исследования являются мнения индивидов относительно РУПД, которые определяют оценку ими благоприятности установленных "правил игры" для выбора предпринимательства в качестве формы экономической активности. Таким образом, мы предполагаем, что РУПД определяют уровень ранней предпринимательс-

кой активности населения, и ставим задачу построить модель, позволяющую определить, каким образом и в какой степени оптимистичность индивидов в отношении РУПД в стране влияет на раннюю предпринимательскую активность. Следовательно, представляются обоснованными следующие гипотезы:

H1. Оптимистичность оценки непредпринимательскими слоями населения условий предпринимательского старта и ранняя предпринимательская активность населения взаимосвязаны.

H2. Ранняя предпринимательская активность населения определяется оптимистичностью оценки индивидами условий предпринимательского старта.

В качестве базы данных для исследования мы использовали результаты Глобального мониторинга предпринимательства (Global Entrepreneurship Monitor – GEM) по странам мира [2]. На основе данных GEM можно количественно измерить оптимистичность оценки индивидами РУПД в стране как долю населения, положительно ответившего на вопрос, будут ли экономические и социально-политические условия в регионе его проживания способствовать началу бизнеса в течение ближайших 6 месяцев [1].

Результаты анализа показали, что совокупность стран GEM характеризуется умеренно выраженной неоднородностью по значению этого индикатора национальной среды предпринимательской деятельности (коэффициент вариации составляет 44,6 %), причём основные параметры распределения, включая степень неоднородности стран – участниц GEM по этому показателю в 2011 году не отличаются от соответствующего распределения по ТЕА [4]. Таким образом, установлены предпосылки для построения модели их взаимосвязи.

В результате группировки стран GEM методом k-средних была получена устойчивая 6-кластерная структура, с двумя выделяющимися наблюдениями: аномально низкая доля оптимистов была зафиксирована в 2011 году в Японии и аномально высокая – в Нигерии. Доминируют в совокупности страны, где доля оптимистов среди населения зафиксирована на среднем или ниже среднего уровня (37 из 55 стран – участниц проекта), причём почти половина стран (47 %) характеризуется средней для совокупности долей оптимистов.

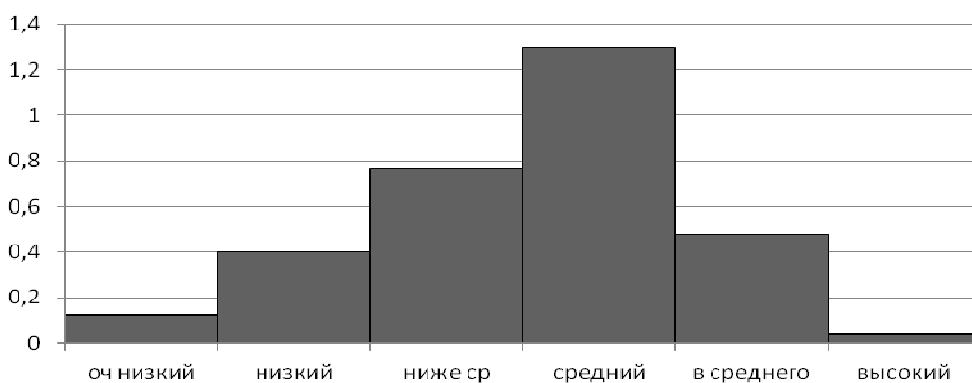

Рис.1. Результаты классификации стран-участниц GEM по доле населения, оптимистично оценившего в 2011 году РУПД (на оси ординат – плотность распределения)

*Источник: построено автором по данным мониторинга предпринимательской активности населения (GEM).

Среди населения половины стран – участниц проекта доля индивидов, оптимистично настроенных в отношении условий предпринимательского старта, не превышает 38,8 % населения. Отличие медианы показателя от среднего значения доли оптимистов (39,7 % населения) и типичного значения показателя (37,9 % населения) статистически не значимо. Коэффициент

асимметрии по Пирсону составляет 0,1 (т.е. статистически не значим), коэффициент эксцесса по Линдбергу 0,01 (т.е. также не значим).

Доля оптимистов среди населения варьирует от 6 % населения в Японии до 85 % в Нигерии – стране с наивысшим значением ТЕА. Доля оптимистично настроенных индивидов в России составляет около 27 %

(16 место среди 55 стран GEM). Низкий уровень оптимистичности населения в отношении РУПД наблюдается в Японии, Корее, а также в глубоко пораженной последствиями финансового кризиса Греции. Наиболее высокий уровень оптимистичности наблюдается в

странах африканского и латиноамериканского региона (что соответствует распределению стран по уровню TEA), а также в странах северной Европы (Финляндии, Швеции, Норвегии), где уровень TEA существенно ниже среднего значения.

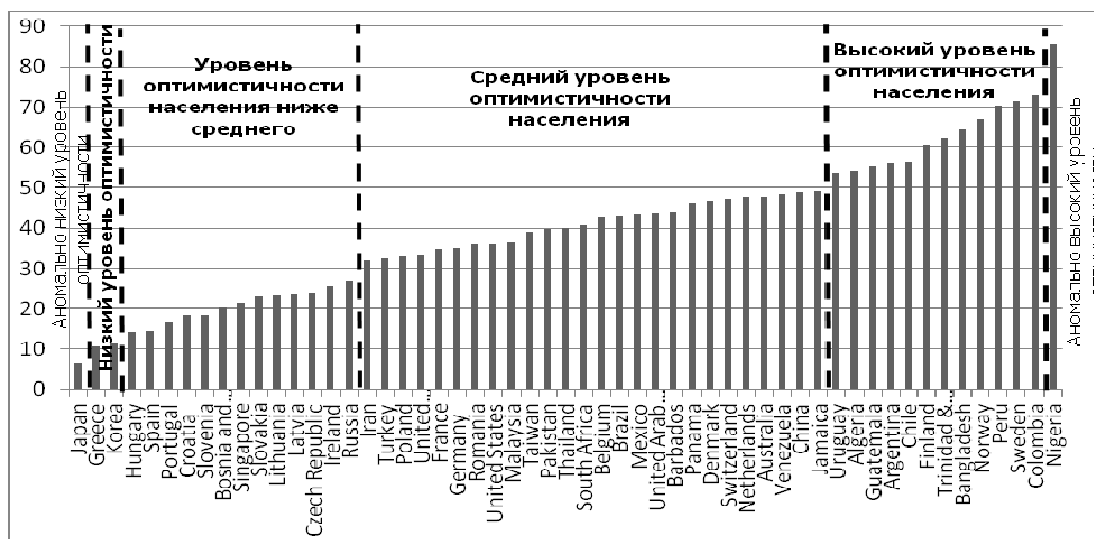

Рис. 2. Доля населения, оптимистично оценившего в 2011 году условия предпринимательского старта в регионе проживания, в странах-участницах GEM

*Источник: построено автором по данным мониторинга предпринимательской активности населения (GEM).

Результаты эмпирического анализа на основе гармонизированной международной базы микроданных GEM за 2006 – 2011 г.г. позволяют утверждать, что не только уровень ранней предпринимательской активности россиян в 2011 году (который составил 4,6 %) близок к типичным для стран GEM показателям. Направления годовой динамики индекса TEA в РФ, начиная с 2007 года, также не отличаются от тенденций типичной группы стран, находясь в противофазе с динамикой ранней предпринимательской активности населения в

странах верхней по значениям TEA группы (рис.3). Особенно значительно наблюдаемые различия проявились в 2011 году, когда в РФ впервые были зафиксированы статистически значимые тенденции активизации предпринимательского старта при одновременном существенном расширении предпринимательского слоя населения за счёт не только нарождающихся предпринимателей, но и за счёт роста устойчивости нового бизнеса в Российской Федерации.

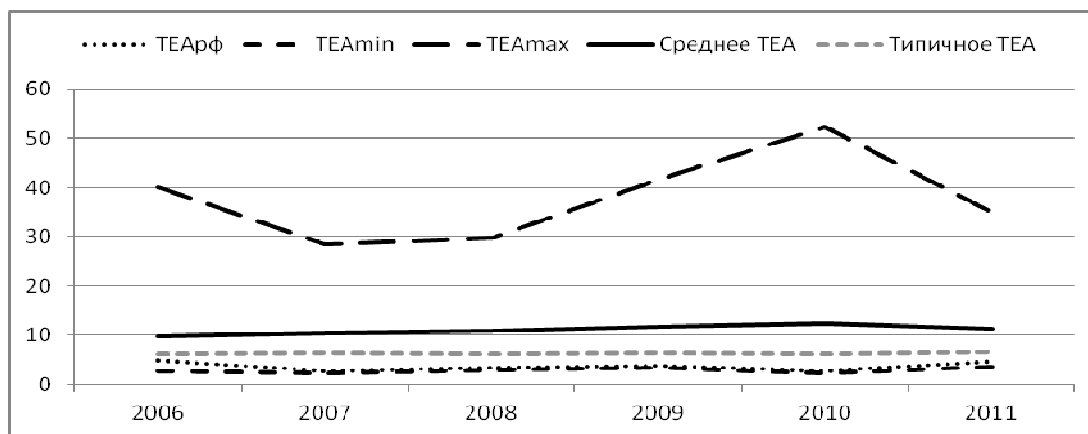

Рис. 3. Динамика ранней предпринимательской активности населения в РФ на фоне глобальных тенденций

*Источник: построено автором по данным мониторинга предпринимательской активности населения (GEM).

Можно предположить, что это результат вынужденной активизации предпринимательского потенциала населения в кризисных условиях 2008 – 2009 года, с одной стороны, и оздоровления социально-экономической и институциональной среды под влиянием отдалённых последствий кризиса, с другой стороны. Ранее вынужденно вовлечённые в предпринимательскую деятельность россияне "вошли во вкус" предпринимательс-

кой активности и в 2011 году стремились на рынке к реализации своих идей и своего творческого потенциала.

Указанные тенденции развития предпринимательской активности населения в РФ наблюдаются на фоне статистически значимого увеличения гомогенности стран-участниц GEM по уровню ранней предпринимательской активности в странах с различной экономико-институциональной организацией при сохранении ста-

бильности среднего и типичного значения индекса TEA. Для половины стран GEM с более низким уровнем ранней предпринимательской активности доля ранних предпринимателей, хотя и существенно увеличившаяся, оставалась не выше 9 % от численности взрослого трудоспособного населения страны. В России, при значительном (на 16 %) росте уровня предпринимательской активности населения, темп этого роста существенно отставал от аналогичных тенденций других стран этой группы. В результате ранг России по уровню TEA среди стран GEM снизился почти до минимального значения. Худшая ситуация наблюдается только в Словении, где уровень индекса TEA снизился почти на 20 %, в результате чего эта страна с относительно благополучного 11 места переместилась на самую низкую позицию. Неоднозначность зафиксированной в процессе мониторинга динамики обусловлена различием последствий экономического кризиса в странах GEM и способов разрешения кризисной ситуации, выбранных правительством, в зависимости от количественных и качественных особенностей национального экономического порядка и предпринимательского потенциала.

Средний уровень предпринимательской активности населения стран – участниц GEM (в оценке на основе индекса TEA) в 2011 году оставался относительно стабильным. Стабильность ранней предпринимательской активности в контексте глобальной экономики подтверждается и тем фактом, что в течение всего периода 2006-2011 гг. ни типичное значение показателя, ни его центральное значение не претерпевали статистически значимых изменений, кроме слабо значимого снижения типичного значения в 2010 году (см. рис. 3). Наблюдаемое незначительное снижение среднего уровня ранней предпринимательской активности объясняется резким (с 7 стран до одной Нигерии – см. рис. 4.а и 4.б) уменьшением численности стран с высокой (выше 25 %) интенсивностью предпринимательского старта (см. рис. 4). Индексный анализ показал, что уменьшение доли стран с высоким и выше среднего уровнем TEA могло бы привести к снижению среднего по странам GEM уровня индикатора на 12 % ($I_{cc}=0,88$), однако эта тенденция была компенсирована почти некоторым ростом ранней предпринимательской активности населения стран доминирующих групп ($I_{fc}11/10=1,03$).

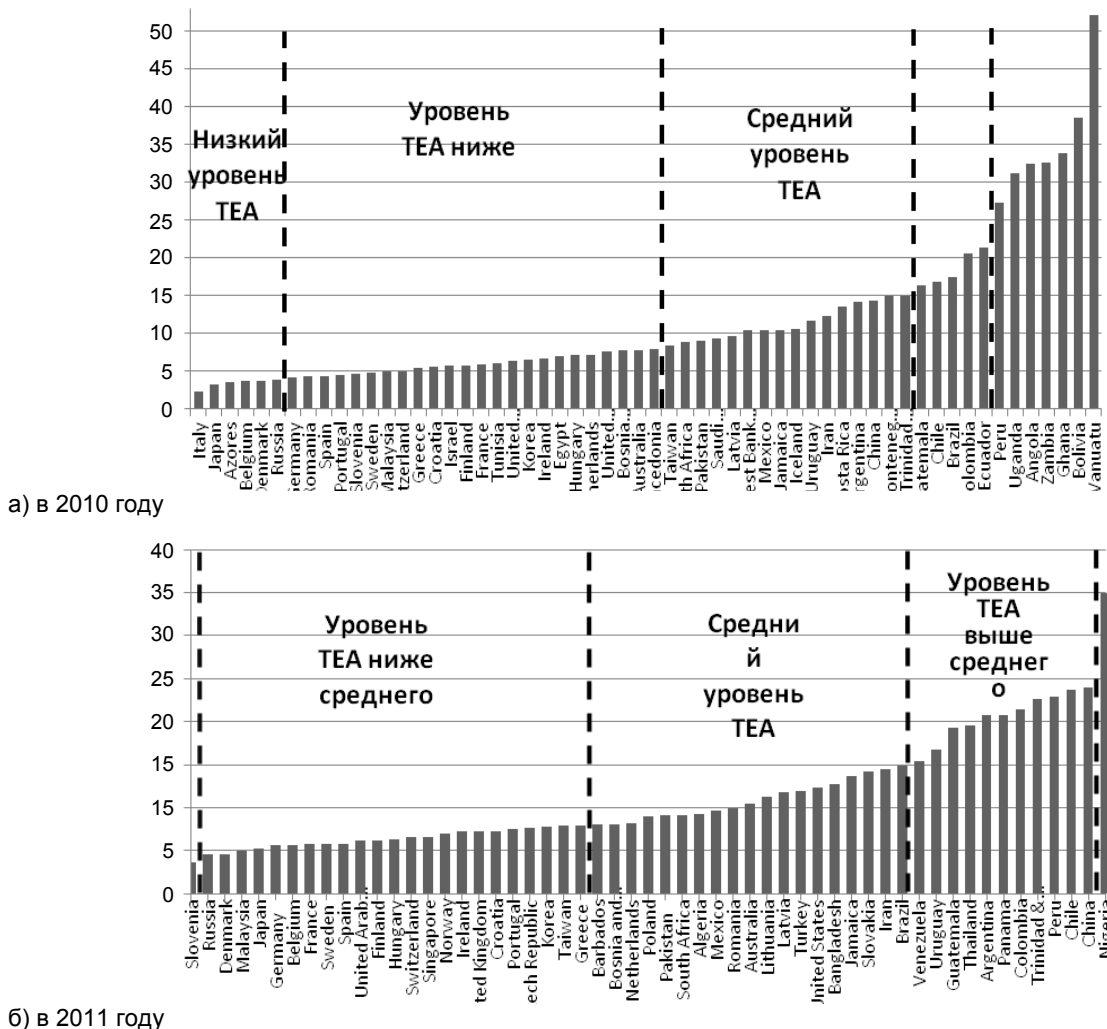

Рис. 4. Уровень ранней предпринимательской активности населения в странах – участницах GEM

*Источник: построено автором по данным мониторинга предпринимательской активности населения (GEM).

Применение индекса фиксированного состава для измерения динамики средней интенсивности ранней предпринимательской активности населения подтверждают гипотезу о стабильности истинного значения среднего уровня индикатора. В 2011 году относительный прирост истинного значения TEA, в среднем по совокупности стран GEM, составил лишь 0,3 % по сравнению с 2010 годом (и 6,7 % по сравнению с предкризисным уровнем 2008 года).

Заметное исключение в мировой экономике 2011 года составляет Китай: здесь наблюдался рост TEA почти в 2 раза. Четверть населения Китая в 2011 году относилась к ранним предпринимателям (2-е место в GEM после Нигерии, где ранние предприниматели составляют

внушению с 2010 годом (и 6,7 % по сравнению с предкризисным уровнем 2008 года). Заметное исключение в мировой экономике 2011 года составляет Китай: здесь наблюдался рост TEA почти в 2 раза. Четверть населения Китая в 2011 году относилась к ранним предпринимателям (2-е место в GEM после Нигерии, где ранние предприниматели составляют

больше трети населения), причём среди них на 10 нарождающихся предпринимателей приходится 14 владельцев нового бизнеса (ср. рис. 4.а и 4.б). Кроме того, в США – стране, ставшей эпицентром кризиса, где за период 2008 – 2010 года ранняя предпринимательская активность населения снизилась практически в полтора раза (в результате чего США в 2010 году переместились из средней группы в группу с уровнем индикатора ниже среднего), уровень предпринимательской активности в 2011 году вырос более чем в 1,5 раза и составил 12,3 % (превысив докризисный уровень).

Динамика ранней предпринимательской активности в РФ, после существенного и нетипичного для глобальной экономики снижения в 2007 году, находится в русле средних тенденций, однако на более низком уровне

(рис. 3). В течение всего периода наблюдения ранняя предпринимательская активность российского населения находилась на границе (см. рис. 4.а и 4.б) между низким уровнем и уровнем ниже среднего значения (в 2011 году в 2,5 раза ниже среднего и приблизительно в 1,5 раза ниже модального для стран GEM значения).

В целом по совокупности стран – участниц проекта, на основе коэффициента ранговой корреляции Спирмена, была подтверждена умеренной тесноты статистически значимая взаимосвязь между оптимистичностью оценки населением условий предпринимательского старта в регионе проживания и уровнем ранней предпринимательской активности населения, измеренной на основе индикатора TEA.

Таблица 1. Взаимосвязь между оптимистичностью оценки населением условий предпринимательского старта в регионе проживания и уровнем TEA

Переменные	Оценка ранговой корреляции на основе Rho Спирмена	% 18-64 pop [7/10] YES: Good conditions to start business next 6 months in area I live	% 18-64 pop [7/10] TEA involvement: setting up firm or owner of young firm (SU or BB)
% 18-64 pop [7/10] YES: Good conditions to start business next 6 months in area I live	Коэффициент корреляции	1,000	,469*
	Знч. (2-сторон)	.	,000
	N	55	55
% 18-64 pop [7/10] TEA involvement: setting up firm or owner of young firm (SU or BB)	Коэффициент корреляции	,469*	1,000
	Знч. (2-сторон)	,000	.
	N	55	55

* Корреляция значима на уровне 0,01 (2-сторонняя)

*Источник: построено автором по данным мониторинга предпринимательской активности населения (GEM).

Таким образом, гипотеза H1 была подтверждена на 1 %-ном уровне значимости.

Для исследования формы и направления взаимосвязи между оптимистичностью взрослого трудоспособного населения страны и его ранней предпринимательской активностью мы использовали параметрическую

регрессию, так как оба показателя представляют собой оценки в количественной шкале, и анализ характеристик рассматриваемых эмпирических распределений показал, что они оба статистически значимо не отличаются от нормального распределения.

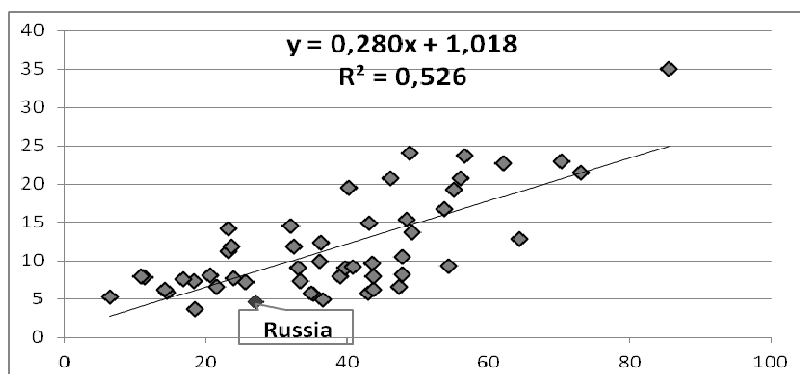

Рис. 5. Влияние оптимистичности непреходящих слоев населения в отношении РУПД на уровень ранней предпринимательской активности индивидов

*Источник: построено автором по данным мониторинга предпринимательской активности населения (GEM).

По комбинации исследуемых показателей точки выделяющихся наблюдения формируют страны Северной Европы. Это объясняется тем, что в высокий уровень развития рынка и социально ориентированная экономика этих стран создают ситуацию стабильных "правил игры", когда выбор предпринимательства в качестве формы экономического поведения определяется преимущественно не внешними условиями, а внутренними склонностями и личными мотивами индивида. Исключение стран Северной Европы из базы данных для моделирования позволило получить значимые на 1 %-ном уровне параметры линейной регрессии, объясняющей 52,6 % вариации исследуемых признаков в совокупности стран – участниц проекта.

Таким образом, построенная нами линейная регрессия подтверждает гипотезу о значимости влияния оптимистичности населения на раннюю предприниматель-

скую активность и характеризует направление, тесноту и форму этой связи. Чем более оптимистично население страны в отношении РУПД, тем выше (при прочих равных условиях) ранняя предпринимательская активность населения. Рост доли оптимистов на 1 % способствует увеличению TEA в среднем на 0,3 %. Если доля оптимистов среди населения статистически значимо стремится к нулю, то доля предпринимателей среди населения составит в среднем около 1 % населения, как это происходит, в частности, в Российской Федерации.

Выводы. Для непреходящих слоев населения России важнейшими вопросами, ответ на которые определяет выбор предпринимательства в качестве перспективы саморазвития или источника выживания в неблагоприятной экономической ситуации, становятся стабильность государственной и муниципальной

ной политики, с одной стороны, и доверие к власти, с другой стороны. Вообще, в странах с более тяжелой экономической ситуацией и с экономикой, ориентированной на экономический рост, привлекательность предпринимательства во многом определяется условиями предпринимательского старта в ближайшей перспективе, которые индивиды наблюдают в регионе своего проживания.

Список использованных источников

1. Габелко М.В. Сравнительный анализ мнений населения о перспективах развития предпринимательства в регионах России / М.В. Габелко // Вопросы статистики. – 2009. – №7. – С. 35-42.
2. Methodology of GEM, available at: www.gemconsortium.org

3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт: пер. с англ. А.Н. Нестеренко. – М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997. – 180 с.

4. Образцова О.И. Раннее предпринимательство в 2006 – 2011 году: Россия и страны мира / О.И. Образцова // Экономический альманах: Статистика, Анализ, Прогноз. – М.: Экономический факультет МГУ, 2013, вып.1.

5. Чепуренко А.Ю. Малое предпринимательство в социальном контексте / А.Ю. Чепуренко – М.: Наука, 2004. – 475 с.

6. Environmental factors that influence the entrepreneurial capacity. An empirical approach from the GEM Project using a structural equation model / J.C.D. Casero, R.H. Mogollón, J.L. Roldán. – LBS, Babson College, 2007.

7. Baumol W.J. Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive / W.J. Baumol // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98. № 5, Pt. 1. – P. 893-920.

8. Schumpeter J.A. Capitalism, Socialism and Democracy / J.A. Schumpeter. – NY.: Harper, 1975. – P. 157.

Надійшла до редакції 21.03.14

М. Габелко, мол. наук. співроб., НУЛ досліджень підприємництва, Національний дослідницький університет, Вища школа економіки, Росія

ВПЛИВ РАМКОВИХ УМОВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РАННЮ ПІДПРИЄМНИЦЬКУ АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Дослідження спрямовано на вивчення ролі соціального середовища та державної політики у створенні рамок умов підприємницької діяльності. У 2006-2011 рр. частка оптимістично налаштованих респондентів дуже низька у РФ і характеризується високою мінливістю між країнами-учасницями GEM. Побудована модель пояснює вплив оптимістичності населення на ранню підприємницьку активність, включаючи міждержавні відмінності.

Ключові слова: міждержавні зіставлення, рамкові умови підприємницької діяльності, Глобальний моніторинг підприємництва, рання підприємницька активність.

M. Gabelko, Researcher of Laboratory for Entrepreneurship research
Higher School of Economics, Russia

THE ENTREPRENEURIAL FRAMEWORK CONDITIONS IMPACT ON THE EARLY-STAGE ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

The research tends to focus on the role of domestic political, legal, social and economic institutions in creating an environment conducive to SME's development. Preliminary findings have shown that trends for optimists' share vary very much among different GEM participating countries. Model describes how early-stage entrepreneurial activity level depends on the share of adult population's optimism and that determines cross-countries differences in the context of early-stage entrepreneurial activity level.

Keywords: Cross-regional analysis, Entrepreneurial Framework Condition, Global Entrepreneurship Monitor, Early-stage Entrepreneurial Activity.

УДК: 311.313

JEL: E21, E61

Е. Гордеева, старш. препод.,
С. Суслова, канд. экон. наук, доц.
Пермский филиал

Национального исследовательского университета Высшая школа экономики, Россия

ИЗМЕРЕНИЕ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ: ВОЗМОЖНОСТИ МУНИЦИПАЛЬНОЙ СТАТИСТИКИ

В статье представлены результаты исследования данных муниципальной статистики с целью определения показателей, которые могут быть использованы для измерения экономической составляющей качества жизни на уровне отдельных муниципальных образований. Исходя из возможности доступа к данным, предложен ряд показателей дохода, потребления и имущества домохозяйств.

Ключевые слова: качество жизни, муниципальная статистика, благосостояние домохозяйств

Постановка проблемы. Основным критерием успешности экономического развития стран является увеличение благосостояния (well-being) их населения. На сегодняшний день одним из наиболее широко распространенных подходов к изучению его динамики стало измерение качества жизни. Так как понятие благосостояния включает в себя много аспектов экономической, социальной, духовной жизни общества, то расчет интегрального показателя качества жизни – это сложный процесс, требующий учета разнообразных количественных и качественных показателей. За годы исследований предложены десятки вариантов его определения [12]. Это показатель используется как для межстрановых сопоставлений при оценке национальной конкурентоспособности, так и для сравнения результатов развития регионов внутри стран. При этом не менее важно оценивать изменение благосостояния граждан и на уровне отдельных территорий (районов, муниципалитетов), так как условия жизни людей, помимо прочего, определяются мерами не только национальной и региональной политики, но и действиями органов местной власти. Оценка качества жизни на этом уровне может

способствовать, с одной стороны, выработке более продуманных мер экономической и социальной политики региональных и местных властей, с другой – более обоснованному выбору при смене места жительства.

Анализ последних исследований и публикаций.

В развитых странах в последние десятилетия вырос интерес к процессу разработки индикаторов качества жизни на уровне местных сообществ [9]. Они используются для определения мест, наиболее благоприятных для жизни (Г. Бломквист, М. Бергер и Дж. Хозн) [10], сравнения конкурентоспособности крупных городов (Р. Роджерсон) [15], разработки мер социальной политики местных властей (М. Даверн и др.) [11]. В странах СНГ, по нашему мнению, пока больше внимания уделяется качеству жизни на уровне регионов (С.А. Айвазян [6], В.С. Мхитарян и Л.П. Бакуменко [8], Якість життя населення регіону...[9]).

Нерешенные ранее части общей проблемы. Исследование благосостояния на уровне отдельных территорий региона и его сравнительный анализ требует анализа данных, собираемых муниципальными органами статистики. Публикуемая статистическая информация, собираемая на местном уровне, в определен-

ной степени отличается от региональной и имеет дополнительные ограничения с точки зрения того, насколько широкие возможности она предоставляет. Необходимы отбор данных, которые могли бы стать основой для построения индикаторов изменения качества жизни в конкретном районе, и, возможно, определение круга дополнительных показателей для адекватной оценки благополучия жителей территории.

Цель статьи – выявление показателей территориальной статистики, позволяющих оценивать качество жизни в отдельных районах и муниципалитетах, как государственными статистическими органами, так и независимыми исследователями. В качестве информационной базы были использованы данные официальной статистики по Пермскому краю.

Основной материал исследования. При выборе показателей муниципальной статистики мы руководствовались, прежде всего, рядом рекомендаций, представленных Дж. Стиглицем, А. Сеном и Ж.-П. Фитусси в докладе Комиссии по измерению экономического развития и социального прогресса [16], а именно:

при оценке материального благосостояния общества нужно учитывать, прежде всего, доход и потребление, а не объемы производства;

- изменения жизненного уровня граждан лучше оценивать посредством измерения доходов и потребления непосредственно домохозяйств;

- в свою очередь, доход и потребление необходимо рассматривать в совокупности с богатством;

- необходимо учитывать и распределение дохода, потребления и богатства между домохозяйствами, используя для этого медианные показатели.

Разнообразные подходы к определению индекса качества жизни объединяет использование двух типов информации – объективных фактов, описывающие условия жизни людей, и субъективного восприятия самими людьми этих условий [12;14]. В данном исследовании мы остановимся только на показателях, отражающих информацию первого типа, собираемую в процессе регулярных статистических наблюдений.

Оценка качества жизни на основе объективной информации включает в себя множество социально-экономических и иных показателей. Так, С.А. Айвазян выделяет пять компонент, из которых складываются условия жизни населения: 1. качество населения, 2. уровень благосостояния населения, 3. качество соци-

альной сферы, 4. качество окружающей среды, 5. природно-климатические условия [5, с. 36]. Для анализа мы выбрали вторую компоненту, которая представляет собой экономическую составляющую качества жизни.

Экономические условия жизни можно интерпретировать как совокупность ресурсов, которыми обладает (располагается) домохозяйство и его возможностей как потребителя [12]. При этом мы будем рассматривать лишь экономические ресурсы, которые являются основой для определения уровня жизни (standard of living), чьи показатели в качестве составляющих широко используются при определении разных вариантов индекса качества жизни [12;13]. К таким ресурсам относится доход от использования факторов производства (труда и капитала), изменяющийся в результате налогообложения и выплаты трансфертов, а также объекты собственности домохозяйств.

По нашему мнению, при оценке качества жизни внутри регионов перечень показателей имеет свою специфику по сравнению с ситуацией сравнительного анализа между странами и регионами. На этом, более "низком", уровне для сопоставления затруднительно использовать ряд макроэкономических показателей, которые публикуются на более "высоких" уровнях, таких как ВВП/БРП на душу населения, уровень налогообложения, индекс потребительских цен, величину прожиточного минимума. Поэтому способ расчета итогового показателя, вероятно, будет более простым.

Доходы домохозяйств. Несомненно, для более точной оценки доходной части бюджетов домохозяйств необходим учет всех видов поступлений, как в виде заработной платы и доходов от имущества (например, арендной платы при сдаче недвижимости внаем, процентных поступлений при владении финансовыми активами, доходов от подсобных хозяйств), так и в виде социальных трансфертов. В официальных публикациях в разрезе отдельных муниципальных районов можно найти данные практически только по номинальной заработной плате, при этом структура доходов представлена лишь в агрегированном виде в целом по краю. Однако наши расчеты показали, что доля заработной платы в денежных доходах населения составляет около 90 % (табл. 1), поэтому мы считаем возможным использовать этот показатель для приблизительной оценки величины денежных ресурсов, находящихся в распоряжении домохозяйств.

Таблица 1. Доля заработной платы в общей величине денежных доходов населения Пермского края

Год	Отношение среднемесячной номинальной начисленной зарплаты к величине среднедушевых денежных доходов населения
2008	0,90
2009	0,85
2010	0,88
2011	0,88
2012	0,95

*Источник: рассчитано авторами по данным [2].

Прежде всего, используя данные о заработной плате в конкретных муниципальных образованиях можно оценить степень их дифференциации и определить место каждого района в своего рода "рейтинге", который может стать одним из способов оценки эффективности социально-экономической политики в регионе. В настоящий момент в качестве показателя эффективности деятельности органов местного самоуправления городских округов и муниципальных районов используется величина среднемесячной номинальной заработной платы. Однако, по нашему мнению, соотношение заработной платы в каждом районе со средней по региону или с медианой¹

будет более наглядным с точки зрения сравнения муниципальных образований. Анализ данных по Пермскому краю выявил очень высокую степень неоднородности значений по этому показателю (коэффициент вариации 125,5 %), при этом сравнение со средней величиной по краю показало, что только в двух районах заработная плата оказалась выше, в остальных двадцати восемью – ниже. Поэтому в данном случае сопоставление с медианой дает больше информации о положении района относительно других (табл.2).

¹ Медиана – значение признака, которое приходится на середину ранжированного ряда и делит его на две равные по чис-

лу единиц части. Таким образом, в ранжированном ряду распределения одна половина ряда имеет значения признака, превышающие медиану, другая – меньше медианы.

Таблица 2. Дифференциация муниципальных районов Пермского края: доходы населения²

Муниципальный район	Отношение среднемесячной зарплаты к прожиточному минимуму	Отношение среднемесячной зарплаты к средней по краю	Отношение среднемесячной зарплаты к медиане
Добрянский	3,99	108,60	1,52
Усольский	3,82	103,92	1,45
Осинский	3,55	96,71	1,35
Чайковский	3,53	96,22	1,34
Пермский	3,30	89,74	1,25
.....			
Кунгурский	2,13	58,05	0,81
Оханский	2,02	54,91	0,77
Сивинский	2,00	54,42	0,76
Юсьвинский	1,95	53,22	0,74
Кудымкарский	1,75	47,71	0,67

*Источник: рассчитано авторами по данным [3].

При этом, по нашему мнению, сама по себе величина средней начисленной заработной платы с точки зрения оценки качества жизни информативна в недостаточной степени. Большой интерес вызывает ее покупательная способность. Так, ее сравнение с величиной прожиточного минимума позволяет примерно определить, в какой степени доходы населения соотносятся со стоимостью жизни [7]. При этом полученный доход можно интерпретировать как *ex post* индикатор распоряжения ресурсами, а величину прожиточного минимума (своего рода экономический стандарт) – как *ex ante* индикатор потенциального удовлетворения нужд посредством потребления товаров и услуг [14].

Это означает, что, сопоставляя заработную плату с прожиточным минимумом, мы можем сравнить, в какой степени жители разных районов могут удовлетворить свои минимальные потребности (табл. 2).

Кроме того, одним из важнейших принципов построения индексов качества жизни является использование временных рядов, что дает возможность регулярного мониторинга и контроля ситуации [13]. Сравнение темпов изменения заработной платы в районах Пермского края позволило выявить территории с наиболее неустойчивой динамикой, а также определить характер различий, что в дальнейшем может быть использовано для анализа факторов этого изменения (табл. 3).

Таблица 3. Динамика средней номинальной заработной платы в муниципальных районах Пермского края (темпы роста цепные)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кочевский	140,98	144,26	114,77	114,31	112,98	123,69
Большесосновский	135,36	125,62	125,10	117,62	108,25	120,78
Юрлинский	132,97	145,32	106,87	116,82	107,65	122,59
Суксунский	132,81	131,04	113,84	114,43	119,62	116,54
Ординский	131,40	129,28	116,82	114,96	110,90	120,60
.....						
Пермский	124,44	122,53	106,98	105,95	113,03	115,99
Добрянский	117,11	124,43	103,93	114,31	110,38	118,01
Гремячинский	119,17	119,95	111,95	107,80	112,12	116,59
Нытвенский	119,69	119,08	101,23	113,44	113,27	117,25
Чусовской	123,24	122,14	103,55	108,43	113,31	112,57

*Источник: рассчитано авторами по данным [2].

Однако при анализе доходов населения представляется немаловажным учитывать и тот факт, что в сельской местности достаточно часто в числе основных работодателей оказываются муниципалитеты. Следовательно, с точки зрения результативности воздействия органов власти на качество жизни, целесообразно исследовать вклад муниципальной сферы в общий уровень благосостояния населения данной территории. Так, при анализе структуры занятых в организациях разных форм собственности можно уви-

деть, что в некоторых муниципальных образованиях доля муниципальных работников превышает долю официально занятых в частном секторе. Однако при этом средняя заработная плата в негосударственных организациях в основном оказывается выше (табл. 4). Исходя из этого, можно предполагать, что одним из направлений развития территорий должно стать изменение соотношения между муниципальным и частным сектором экономики за счет роста последнего.

² Здесь и далее представлены расчеты для пяти районов с наибольшими показателями и пяти районов с наименьшими, что составляет около трети всех муниципальных образований Пермского края

Таблица 4. Соотношение частного и муниципального секторов в районах Пермского края

Муниципальный район	Соотношение средней заработной платы работников крупных, средних предприятий и некоммерческих организаций и работников муниципальных предприятий	Удельный вес работников муниципальных предприятий в среднесписочной численности работающих (%)
Усольский	1,92	46,2
Осинский	1,78	31,4
Горнозаводский	1,73	28,2
Добрянский	1,70	28,2
Бардымский	1,56	60,6
.....		
Оханский	1,09	39,4
Юсьвинский	1,08	51,9
Кунгурский	1,08	42,2
Сивинский	1,06	50,1
Кудымкарский	0,96	70,1

*Источник: составлено авторами по данным 4.

Потребление домохозяйств. Включение в анализ данных о потреблении домохозяйств представляет собой изучение другого аспекта качества жизни. Показатели доходов могут быть интерпретированы как своего рода "экзогенные" переменные, формирующие внешнюю среду и которые могут быть объектом экономической политики. В то же время процесс потребления – это реакция индивидов на условия внешней среды и действия властей, которая отражает их выбор [12, с. 79-80]. На наш взгляд, изучение поведения домохозяйств как потребителей позволяет делать более обоснованные оценки изменения качества жизни с точки зрения увеличения благ, находящихся в распоряжении людей.

В качестве доступного показателя, позволяющего оценивать объемы потребления в районах, нами был

выбран оборот розничной торговли (показатели непосредственного конечного потребления и структуры потребительских расходов в официальной статистике представлены в агрегированном виде по всему региону в целом). Сопоставление абсолютных величин показывает существенную дифференциацию территорий по этому показателю, особенно в сравнении с самыми крупными городами края – Пермью и Березниками (табл. 5). При этом расчет темпов изменения среднедушевого оборота торговли позволяет увидеть и различия в динамике потребления в разных районах (рис. 1). Так же, как и в случае с динамикой заработной платы, характер этих изменений может являться объектом изучения в целях выявления влияющих на них факторов.

Таблица 5. Оборот розничной торговли на душу населения в муниципальных образованиях Пермского края (рублей)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
г. Пермь	11205,00	14034,50	17151,83	17820,92	19609,00	22644,00
г. Березники	3663,67	4927,33	6765,83	7197,75	7704,33	9873,58
Чернушинский район	3257,58	4265,50	6005,67	6468,92	7496,42	8320,17
Краснокамский район	3402,83	4161,17	5964,33	6472,67	6499,83	7580,25
Добрянский район	2100,58	2551,17	4370,58	4914,33	5658,50	6486,50
Верещагинский район	2430,00	2930,50	4953,50	5125,08	5468,00	6201,25
Чайковский район	3202,00	3779,17	4180,92	4655,17	5064,75	5769,42
...						
Усольский район	913,83	1142,75	1354,75	1380,42	1525,58	1760,67
Косинский район	780,50	898,00	1016,83	1235,83	1420,17	1701,50
Кудымкарский район	1140,58	1395,50	1420,58	1523,92	1466,00	1551,67
Кунгурский район	1081,67	1100,67	1181,67	1069,92	1244,83	1181,83
Соликамский район	737,25	893,08	1103,75	1257,67	1262,67	1163,25

*Источник: рассчитано авторами по данным [3].

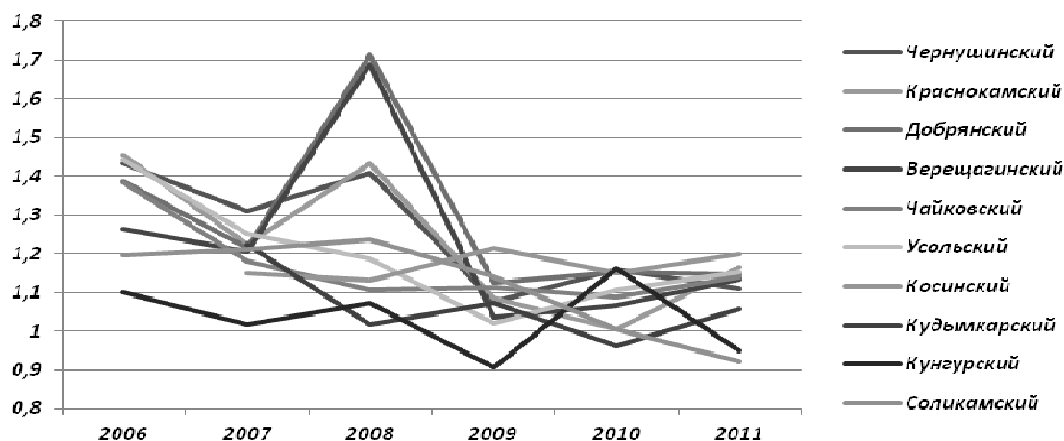

Рис. 1. Темпы изменения оборота розничной торговли на душу населения в районах Пермского края

*Источник: построено авторами по данным [2].

В целях сопоставления доходов и расходов населения нами было рассчитано соотношение между среднемесячной заработной платой и месячным оборотом розничной торговли (табл. 6). Полученные результаты позволяют увидеть, что в муниципальных образованиях, где доля сельского населения относительно велика (в районах), оборот розничной торговли следует использовать для оценки потребительских расходов осматрительно. Многократное превышение зарплаты над среднедушевым торговым оборотом, по нашему мне-

нию, с большой вероятностью означает наличие у населения дополнительных источников потребления в виде продукции и доходов от подсобных хозяйств. Согласно официальным данным, подсобные хозяйства населения производят половину всей продукции краевого сельского хозяйства [3, с. 238]. Это означает, что адекватная оценка качества жизни в муниципальных районах с точки зрения, как доходов, так и объемов потребления невозможна без учета этого источника.

Таблица 6. Соотношение средней заработной платы и оборота розничной торговли в районах Пермского края в 2012 г.³

Муниципальное образование	Оборот розничной торговли в месяц на душу населения	Соотношение средней заработной платы со среднедушевым оборотом розничной торговли
г. Пермь	23455,1	1,26
г.Березники	12065,4	2,12
Краснокамский муниципальный район	10208,1	2,13
Чернушинский муниципальный район	9088,0	2,32
Чайковский муниципальный район	8018,5	2,95
Верещагинский муниципальный район	7676,0	2,29
.....		
Юрлинский муниципальный район	1973,3	7,42
Косинский муниципальный район	1966,9	8,56
Кудымкарский муниципальный район	1794,9	6,53
Кунгурский муниципальный район	1405,1	10,15
Соликамский муниципальный район	1153,8	13,47

*Источник: составлено авторами по данным [1].

Имущество домохозяйств. Помимо денежных доходов и потребления благосостояние граждан в значительной части определяется собственностью, которой они владеют – жильем, земельными участками, финансовыми активами. В публикуемых статистических сборниках на сегодняшний день эта информация представлена достаточно скудно, какое-либо представление можно получить лишь о владении жильем. В 2011 г. доля жилищного фонда края, находящегося в собственности граждан, составляла более трех четвертей (77 %) [3, с. 100]. Увеличение площади частного жилья на одного жителя, по нашему мнению, можно расценивать как при-

знак роста качества жизни, в том числе и потому, что недвижимость – это потенциальный, а в ряде случаев и реальный актив, способный быть источником дохода. Так как публикуемые данные об обеспеченности жильем жителей отдельных районов приводятся лишь в обобщенном виде, без разделения по формам собственности, приходится признать, что оценки изменения благосостояния на их основе будут скорее приблизительными (табл. 7). Тем не менее, мы считаем, что такой показатель вполне может служить индикатором, по крайней мере, изменения условий жизни.

Таблица 7. Общая площадь жилых помещений, приходящаяся в среднем на одного жителя в районах Пермского края (на конец года; квадратных метров)

Муниципальный район	2007	2008	2009	2010	2011
Гремячинский	32,4	33	33,3	34,6	36,1
Усольский	23,5	27	28,4	28	28,6
Кизеловский	23,4	23,7	23,4	27,1	28,1
Ильинский	25,1	25,3	25,5	26,3	26,7
Губахинский	25,5	25,6	26,2	25,8	26,3
.....					
Кунгурский	17,5	17,5	17,6	19,4	19,5
Куединский	19	19,3	16,8	19,1	19,4
Березовский	17,9	18,1	18,3	18,6	19,3
Кудымкарский	17,5	17,3	17,5	18,8	19,2
Частинский	16,6	16,6	16,6	19,1	19,1

*Источник: составлено авторами по данным [4].

Выводы. Таким образом, муниципальная статистика предоставляет определенные возможности для оценки качества жизни на уровне территорий внутри регионов. Конечно, взятые по отдельности, эти данные характеризуют лишь отдельные аспекты социально-экономической жизни. Однако, территориальные показатели можно использовать для расчета упрощенных интегральных показателей качества жизни в муниципа-

льных образованиях (например на основе методики, предложенной В.С. Мхитаряном и Л.П. Бакуменко [8]). При этом особую важность приобретают такие публикации показателей территориальной статистики, которые позволяют строить временные ряды, что дает возможность независимым исследователям делать свои оценки динамики качества жизни.

³ Ранжировано по обороту розничной торговли в месяц на душу населения.

Необходимо отметить, что существенным ограничением использования муниципальной статистики является отсутствие данных об имущественной дифференциации домохозяйств на уровне отдельных муниципальных районов (данные о распределении населения по величине среднедушевых доходов и коэффициент Джини публикуются лишь для всего региона в целом). Без них оценки качества жизни в муниципалитетах, к сожалению, оказываются неполными.

Для того, чтобы показатели качества жизни можно было использовать при разработке мероприятий экономической политики региональных и муниципальных властей, необходимо, чтобы единый интегральный показатель, применяемый для сравнения отдельных территорий (муниципальных районов), мог быть декомпозирован на отдельные составляющие, каждая из которых характеризует конкретный аспект условий жизни граждан. Это позволит повысить эффективность деятельности органов власти, так как, во-первых, даст возможность лучше обосновать разработку конкретных мер, во-вторых, лучше оценивать их результативность.

Наконец, важным принципом построения показателя (индекса) качества жизни должна стать возможность его использования для расчета его аналогов на более высоких уровнях – региона, страны в целом. Это может способствовать проведению сбалансированной социально-экономической политики на всех уровнях управления.

Список использованных источников

1. Социально – экономическое положение Пермского края в январе – декабре 2012: Доклад / Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Пермскому краю – Пермь, 2013. 170 с.
2. Пермский край в цифрах. 2013: Краткий статистический сборник. – Пермь: Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Пермскому краю (Пермьстат), 2013. – 186 с.
3. Статистический ежегодник Пермского края. 2012: Статистический сборник. – Пермь: Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Пермскому краю (Пермьстат), 2012. – 442 с.

О. Гордеева, ст. викл.

С. Суслова, канд. экон. наук, доц.

Пермский филиал Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики», Россия

ВІМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ: МОЖЛИВОСТІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ СТАТИСТИКИ

У статті представлені результати дослідження даних муніципальної статистики з метою визначення показників, які можуть бути використані для вимірювання економічної складової якості життя на рівні окремих муніципальних утворень. Виходячи з можливості доступу до даних, запропоновано ряд показників доходу, споживання та майна домогосподарств.

Ключові слова: якість життя, муніципальна статистика, добробут домогосподарств.

E. Gordeeva, Senior Lecturer

S. Suslova, PhD in Economics

Higher School of Economics Campus in Perm, Russia

MEASUREMENT OF QUALITY OF LIFE: CAPABILITIES OF MUNICIPAL STATISTICS

The article presents the results of a study of municipal statistics data that is aimed at finding economic indicators related to quality of life within municipalities. A number of indicators of households' income, consumption and wealth is suggested allowing for possible access to the data.

Keywords: quality of life, municipal statistics, households' well-being.

УДК 332.338.517

JEL C0 02

В. Гордієнко, канд. экон. наук, доц.,

О. Григораш, асп.

Дніпропетровська державна фінансова академія, Дніпропетровськ

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЕКОНОМІКО – МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ

У статті розкрито засади застосування програмно-цільового методу до формування бюджетних програм. Виявлено основні недоліки діючих програм. Здійснено оцінку ефективності Програми розвитку малого підприємництва шляхом застосування економіко-математичних методів. Запропоновано дієвий механізм аналізу ефективності цільових програм. Наведено обґрунтовані шляхи вдосконалення системи формування бюджетних програм.

Ключові слова: програмно-цільовий метод (ПЦМ), цільова програма (ЦП), оціночні показники ЦП, економіко – математичні методи (ЕММ).

Постановка проблеми. Дослідження використання програмно-цільових методів (ПЦМ) на регіональному рівні в Україні висвітлює ряд істотних недоліків. Головні

4. База даних муніципальних образований Территориального органа Федеральной службы государственной статистики по Пермскому краю. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://permstat.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/permstat/municipal_statistics/.

5. Айвазян С.А. К методологии измерения синтетических категории качества жизни населения / С.А. Айвазян // Экономика и математические методы. – 2003. – №2. – С. 33 – 53.

6. Айвазян С.А. Народнохозяйственные проблемы. эмпирический анализ синтетических категорий качества жизни населения / С.А. Айвазян // Экономика и математические методы. – 2003. – №3. – С. 19 – 53.

7. Жеребин В.М. Индикаторы качества жизни населения / В.М. Жеребин // Вопросы статистики. – 2012. – №3. – С. 25 – 43.

8. Мхитарян В.С. Интегральная оценка качества жизни населения республики Марий – Эл / В.С. Мхитарян, Л.П. Бакуменко // Вопросы статистики. – 2011. – №6. – С. 60 – 67.

9. Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика: Монографія / під ред. В.Г. Никифорова, МОНМС України. Одеський нац. економічний унів – тет. – Одеса, 2012. – 316 с.

10. Blomquist Glenn C. New Estimates of Quality of life in Urban Areas / [Glenn C. Blomquist, Mark C. Berger, John P. Hoehn] // The American Economic Review, 1988. – Vol.78, No.1. – P. 89 – 107.

11. Davern M. T., West S., Bodenham S., and Wiseman J. (2011). Community Indicators in Action: Using Indicators as a Tool for a Planning and Evaluating the Health and Wellbeing of a Community. M. Joseph Sirgy, Rhonda Phillips and D.Rahitz (eds.). Community Quality – of – Life Indicators: Best Cases V, Community Quality – of – Life Indicators 3. Springer Science+Business Media B.V. Ch.14.

12. Quality of life indexes for national policy: Review and agenda for research. / Hagerty M.R. [et al.] // Social Indicators Research. – 2001. – Vol. 55. – P. 1-91.

13. Hagerty M.R. Issues in Composite Index Construction: The Measurement of Overall Quality of Life / M.R. Hagerty and K.C. Land // Handbook of Social Indicators and Quality of Life Research. – London, New York: Springer Science+Business Media B.V., 2012. – P. 181 – 200.

14. Johansson S. Conceptualizing and Measuring Quality of Life for National Policy. / S. Johansson // Social Indicators Research. – 2002. – Vol. 58. – P. 13 – 32.

15. Rogerson R.J. Quality of Life and City Competitiveness. / R.J. Rogerson // Urban Studies. – 1999. – Vol. 36, Nos 5 – 6. – P. 969 – 985.

16. Stiglitz J.E., Sen A., Fitoussi J.-P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (2009), available at: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.

Надійшла до редакції 21.03.14

розпорядники коштів адаптують ПЦМ до вже існуючих методів планування й управління.

Перед формуванням програми не проводяться дослідження проблем, що стоять перед громадами різного рівня, і послідовності їх вирішення, а кошти виділяються не на конкретну мету, а на певну структуру, яка вже використовує їх за своїм власним розсудом. Важко погодитися із формулюванням мети, а покрокові завдання формуються формально, неконкретно, непрозоро. Нечітке визначення мети призводить до спотворення завдань, які ні до чого не ведуть і взагалі суперечать ідеології ПЦМ – фінансуванню цілі, а не установ.

Міжнародна практика довела успішність проведених реформ, які мали місце у провідних країнах світу. Основою таких бюджетних реформ виступали: середньострокове планування бюджету та спрямування фінансових ресурсів на кінцеві соціально значущі результати через цільові програми (ЦП). Щороку місцевими бюджетами України затверджується значна кількість ЦП. Формування такої програми у світовій практиці передбачає застосування методології програмно-цільового планування [1]. ПЦМ вимагають наявності чітко сформульованої мети, конкретно поставлених завдань та формування оціночних показників, зокрема: продукту, витрат, ефективності і якості [1-3].

Дослідження регіональних програм Дніпропетровської області виявило, що практично у всіх програмах забезпечена наявність тільки показника витрат, який формується від досягнутого рівня, спрямований на формальні заходи і системно не витікає з мети і завдань програми. Інших оціночних показників у програми не визначається. В такому разі, яким чином може бути проведена оцінка досягнення мети програми? Виконання наявних програм досить складно контролювати. Існує можливість спрямувати кошти не на реалізацію програми, а за будь-яким іншим призначенням. Тому виникає необхідність використання дієвих методів щодо оцінки ефективності запровадження таких програм.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Запровадженню ПЦМ до процесу планування і виконання бюджетом присвячено ряд публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців [6-8]. Так, Чугунов І.Я. та Запатріна І.В. [7] розглядають історію запровадження методу та його значення для розвитку бюджетної системи, Плєскач В.Л. та Желябовський Ю.Г. [6] визнача-

ють теоретичні засади застосування ПЦМ. Але сьогодні аналіз оцінки застосування методу при плануванні місцевих бюджетів в Україні на практиці залишається відкритим питанням.

Метою статті є аналіз ефективності цільової програми розвитку малого підприємництва із застосуванням економіко – математичних методів.

Виклад основного матеріалу. Особливості ПЦМ, які є обов'язковою складовою ЦП у світовій практиці (мета, завдання, оціночні показники) рідко мають місце у вітчизняних програмах. В якості прикладу було розглянуто реалізовану "Програму розвитку малого підприємництва у Дніпропетровській області на 2011 – 2012 роки" [9].

Структура ЦП включає: мету, завдання, показники оцінки. Відповідно до Наказу Міністерства фінансів України від 02.08.2010 р. № 805, мета має формулюватися чітко, і відображати основний зміст її досягнення [3].

У "Програмі розвитку малого підприємництва у Дніпропетровській області на 2011 – 2012 рр." такі вимоги втримано не у повній мірі (табл. 1) [9].

Відповідно до тексту документа: *"Метою Програми є створення належних умов для реалізації конституційного права мешканців області на підприємницьку діяльність, підвищення добробуту громадян Дніпропетровщини шляхом розвитку малого і середнього бізнесу та сприяння насиченню регіонального ринку високоякісними товарами й послугами від діяльності підприємництва, а також спрямування дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, громадських об'єднань підприємців, установ ринкової інфраструктури на розв'язання актуальних проблем, що стримують розвиток приватної ініціативи, та формування і впровадження ефективної державно-громадської системи підтримки й захисту підприємництва"*.

Пропонується викладення формулювання мети у такий спосіб: "Підвищення ефективності малих підприємств (МП) у Дніпропетровській області". Нечітке визначення мети призводить до труднощів у процесі формулювання завдань, які спрямовані не на досягнення мети (фінансування цілі), а на утримання установ, що суперечить засадам ПЦМ (наприклад, завдання програми 1, 3).

Таблиця 1. Пропозиції щодо формулювання завдань Програми розвитку малого підприємництва у Дніпропетровській області на 2011 – 2012 рр.

Завдання	
Сформульовані у програмі завдання	Пропозиції щодо формулювання завдання
1. Упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності; 2. Фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка; 3. Ресурсне та інформаційне забезпечення, формування інфраструктури підтримки підприємництва; 4. Цільові проекти і підпрограми.	1. Запровадити механізм гнучкого оподаткування для МП (виходячи з галузі, де започатковано МП). 2. Запровадити механізм отримання МП кредитів на вигідних умовах. 3. Запровадити стимули для МП, які працюють у наукомістких секторах економіки.

**Джерело: складено авторами за даними: [9].*

Програми мають включати такі показники оцінки [4]:

- показники затрат визначають обсяги та структуру ресурсів, які забезпечують виконання бюджетної програми та характеризують структуру витрат бюджетної програми;
- показники продукту використовуються для оцінки досягнення поставленої мети. Показниками продукту є, зокрема, обсяг виробленої продукції, наданих послуг чи виконаних робіт на виконання бюджетної програми, кількість користувачів товарами (роботами, послугами);
- показники ефективності визначаються як витрати ресурсів на одиницю показника продукту; відношення максимальної кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до визначеного обсягу фінансових ресурсів; досягнення визначеного результату;

- показники якості – це сукупність властивостей, які характеризують досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача відповідно до їх призначення та відображають послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у наданні послуг (товарів, робіт) споживачам за рахунок коштів бюджетної програми.

Слід наголосити, що головним показником виступає показник якості, тільки він є тим індикатором відповіді на питання – чи досягнута мета?

Затверджені і рекомендовані показники якості програми розвитку МП у Дніпропетровській області на 2011 – 2012 рр. представлено у табл. 2.

Таблиця 2. Показники якості програми розвитку МП

Затверджені показники	Рекомендовані показники
Збільшення: 1. Кількості малих підприємств на 3,0 %; 2. Чисельності працюючих на 2,8 %; 3. Фізичних осіб-підприємців на 1,0 %; 4. Частки прибуткових підприємств до 65,2 %; 5. Кількості об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва в середньому на 1 %; 6. Чисельності висококваліфікованих фахівців серед суб'єктів господарювання; 7. Прискорення розвитку підприємництва та підвищення його конкурентоздатності.	1. Частка продукції МП в обсязі реалізованої регіоном продукції, % 2. Рівень зайнятості населення, % 3. Рівень безробіття, % 4. Часта наукоємних підприємств у загальній кількості, % 5. Частка підприємств, задоволених створеними умовами розвитку МП, %

*Джерело: складено авторами за даними: [9].

Аналіз затверджених показників показав, що показники 1-3, 5, 6 не відповідають вимогам до формулювання якісних показників (не можуть відобразити, чи досягнута мета "підвищення ефективності МП"). Останній показник (7) сформульований у вигляді лозунгу. За показниками 5-7 методично не ведеться статистичної звітності. Критерієм якісного показника відповідає тільки №4 – частка прибуткових підприємств (%). Але цей показник, на наш погляд, не є об'єктивним, оскільки МП зацікавлене у зменшенні суми сплачуваного єдиного податку. Аналізуючи статистичну звітність розвитку МП, можна бачити, що більшість із них є збитковими, тоді виникає питання – навіщо вони працюють?

Сформульовані рекомендовані показники (табл. 2) відповідають вимогам ПЦМ до визначення якісних показників і їх можна отримати з офіційної статистичної звітності. Але, використання рекомендованих показників теж не завжди робить можливим здійснення об'єктивної оцінки ефективності досягнення мети програми, що є наслідком суттєвого коливання економічних і соціальних показників у часі.

Часто результат може залежати від коливання якісного показника, на який приходить момент оцінки, чим може скористатися розпорядник бюджетних коштів. Прикладом є коливання якісного показника – частки продукції МП в обсязі реалізованої регіоном продукції (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка частки продукції МП в обсязі реалізованої регіоном продукції, %

Рік	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Значення показника	3,7	3,9	4,1	4,5	3,5	3,2	15,6	15,2	13,2	14,1	11,5	10,2

*Джерело: складено авторами за даними: [10].

Аналіз наведеної статистичної інформації, дає можливість констатувати значну зміну величини показника у 2006 році, що є наслідком набуття чинності Закону України від 25.03.2005 р. № 2505-IV "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік". Обсяг реалізованої малими підприємствами продукції значно збільшився (з 3,2 % до 15,6 %). Але це зовсім не показник ефективної роботи, а результат пе-

реходу значної кількості середніх підприємств в категорію, що визначається законодавством України як малі.

Значущість зміни показників було розраховано за допомогою – U-критерія Мана-Уїтні [11]. Критерій дозволяє оцінити розбіжності між двома малими вибірками, коли $n_1, n_2 \geq 3$ або $n_1 = 2, n_2 \geq 5$. Результати розрахунків U-критерія Мана-Уїтні за допомогою електронних таблиць EXCEL наведено в таблиці 4.

Таблиця 4. Результати розрахунків U-критерія Мана-Уїтні

№	2000 – 2005	Ранг 1	2006 – 2010	Ранг 2
1	3,7	3	15,6	12
2	3,9	4	15,2	11
3	4,1	5	13,2	9
4	4,5	6	14,1	10
5	3,5	2	11,5	8
6	3,2	1	10,2	7
Суми:		21		57

*Джерело: складено авторами за даними: [10].

Результат: $U_{\text{Емп}} = 0$. Емпіричне значення критерія $U_{\text{Емп}}$ (0) знаходиться у зоні значущості, тому розбіжності у показниках суттєві і достовірні.

Для здійснення більш точної оцінки ефективності даної програми, авторами запропоновано використати метод економіко-математичного моделювання (ЕММ).

Кореляційно-регресійна модель зв'язку якісного показника частки продукції МП в обсязі реалізованої регіоном продукції (%) та їх кількості побудована за допомогою електронних таблиць EXCEL. Використані дані для розрахунків наведено у таблиці 5 [10].

Таблиця 5. Дані для розрахунків кореляційно-регресійної моделі

Рік	Кількість МП на 10 тис. населення, од.	Частки продукції МП в обсязі реалізованої регіоном продукції (%)
2000	37	3,7
2001	43	3,9
2002	48	4,1
2003	53	4,5
2004	54	3,5
2005	56	3,2
2006	68	15,6

Закінчення табл. 5

Рік	Кількість МП на 10 тис. населення, од.	Частки продукції МП в обсязі реалізованої регіоном продукції (%)
2007	72	15,2
2008	69	13,2
2009	71	14,1
2010	56	11,5
2011	63	10,2

*Джерело: складено авторами за даними: [10].

На основі наведених даних були побудовані дві ЕММ, які характеризують зв'язок показників до і після запровадження змін у законодавстві. Оцінку параметрів моделей представлено в таблиці 6. Графічне зображення моделей зв'язку частки продукції МП в обсязі реалізованої регіоном продукції та кількістю МП на

10 тис. населення до зміни законодавства та після нього представлено на рисунках 1 і 2.

Висновок авторів статті щодо неефективності проведення ЦП, заснований на використанні ЕММ, співпадає з результатами аудиту, проведеного Держаною фінансовою інспекцією у Дніпропетровській області.

Таблиця 6. Оцінка параметрів ЕММ, які характеризують моделі зв'язку показників до і після запровадження змін у законодавстві

До зміни законодавства		Після зміни законодавства	
$a_1 = -0,00946$	$a_0 = 4,275572$	$b_1 = 0,258953$	$b_0 = -3,92038$
$Sa_1 = 0,030824$	$Sa_0 = 1,509153$	$Sb_1 = 0,1187$	$Sb_0 = 7,920535$
$R^2 = 0,023016$	$S = 0,506015$	$R^2 = 0,543339$	$S = 1,599156$
$F = 0,094231$	$df = 4$	$F = 4,759237$	$df = 4$
$Ssreg = 0,024128$	$Ssresid = 1,024205$	$Ssreg = 12,1708$	$Ssresid = 10,2292$

*Джерело: розроховано авторами за результатами дослідження.

Адекватність моделей було перевірено за допомогою критерію Фішера. Порівняння показало, що табличне значення критерію перевищує фактично отримане,

тобто моделі неадекватні (при заданій помилці 0,05). Для першої моделі $F_{\text{Табл}} = 7,7 > F_{\text{Факт}} = 0,09$. Для другої моделі $F_{\text{Табл}} = 7,7 > F_{\text{Факт}} = 4,75$.

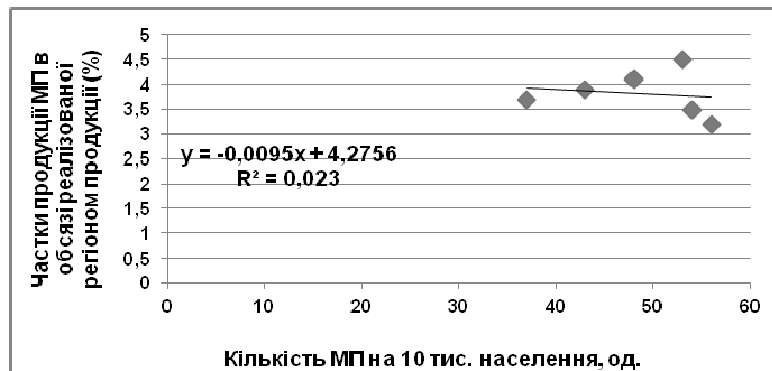

Рис. 1. Аналіз зв'язку частки продукції МП в обсязі реалізованої регіоном продукції та кількістю МП на 10 тис. населення у 2000-2005 рр.

*Джерело: складено авторами за даними: [10].

Констатуємо відсутність значущого зв'язку між показниками, а відповідно, неефективність програм розвитку МП у Дніпропетровській області.

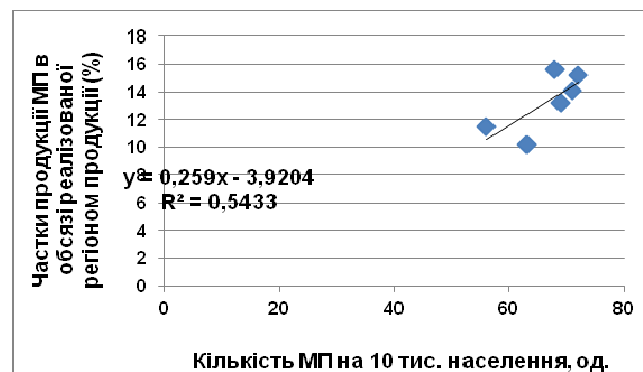

Рис. 2. Аналіз зв'язку частки продукції МП в обсязі реалізованої регіоном продукції та кількістю МП на 10 тис. населення у 2006-2011 рр.

*Джерело: складено авторами за даними: [10].

Висновки. Застосування положень ПЦМ у процесі формування і виконання бюджету є формальним. На практиці використовується традиційний метод. У проведеному аналізі авторами сформульовано мету, завдання і показники оцінки, які розроблено згідно з методологією використання ПЦМ.

Шляхом застосування критерію Манна-Уїтні, авторами доведено, що використання запропонованих показників теж не гарантує отримання об'єктивної оцінки ефективності досягнення мети програми, що є наслідком суттєвого коливання економічних і соціальних показників у часі. В такому разі висновок буде залежати від того, на мінімум чи максимум коливання якісного показника прийдеться оцінка.

Тому було запропоновано використання методу економіко-математичного моделювання (ЕММ) зв'язку показника якості з показником витрат або продукту.

Перспективи подальших розробок можуть бути спрямовані на розробку покрокового планування програми із застосуванням принципів ПЦМ.

Список використаних джерел

1. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Закон України від 25.03.2005 р. № 2505-IV "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2505-IV>.

ронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2505-15>.

3. Наказ Міністерства фінансів України від 02.08.2010 р. № 805 "Про затвердження основних підходів до запровадження програмно – цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=289413&cat_id=288202.

4. Наказ Міністерства фінансів України від 10.12.2010 р. № 1536 "Про результативні показники бюджетної програми" [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10>.

5. Гордієнко В.О. Удосконалення системи управління місцевими бюджетами за допомогою ПЦМ на прикладі м. Дніпропетровська / В.О. Гордієнко // Вісник ДДФА. Економічні науки: Наук.-теорет. журнал. – Дніпропетровськ: ДДФА. – 2010. – № 1 (23). – С. 134 – 139.

6. Плєскач В.Л. Сучасні підходи щодо фінансового регулювання механізму реалізації цільових програм / В.Л. Плєскач, Ю.Г. Желябовський // Фінанси України – 2009. – № 1. – С. 58-73.

7. Чугунов І.Я. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету / І.Я. Чугунов, І.В. Запатріна // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 3-14.

8. Чугунов І.Я. Інструкційна архітектура бюджетної системи / І.Я. Чугунов // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 3-11.

9. Програма розвитку малого підприємництва у Дніпропетровській області на 2011–2012 роки: [затверджено рішенням обласної ради від 30 грудня 2010 року № 47-4/VI] [Електронний ресурс] // Дніпропетровська обласна рада: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.dp.ua/region-programmes>

10. Статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2011 рік: [статистичний збірник] / [За редакцією О.М. Шпильової]. – м. Дніпропетровськ. – 2012. – 531 с.

11. Автоматический расчет U-критерия Манна-Уитни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psychol-ok.ru/statistics/mann-whitney>.

Надійшла до редакції 21.03.14

В. Гордієнко, канд. экон. наук, доц.,

О. Григораш, асп.

Днепропетровская государственная финансовая академия, Днепропетровск

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ЦЕЛЕВОЙ ПРОГРАММЫ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ

В статье рассмотрены теоретические аспекты применения программно-целевого метода к формированию бюджетных программ. Выявлены основные недостатки действующих программ. Произведена оценка эффективности реализации Программы развития малого предпринимательства путем применением экономико-математических методов. Предложен действенный механизм анализа эффективности целевых программ.

Ключевые слова: программно-целевой метод (ПЦМ), целевая программа, оценочные показатели, экономико-математические методы.

V. Gordiyenko, PhD in Economics, Associate Professor,

O. Grygorash, PhD Student

Dnepropetrovsk State Finance Academy, Dnepropetrovsk

THE ASSESSMENT OF TARGETED PROGRAMS EFFECTIVENESS USING ECONOMIC – MATHEMATICAL METHODS

The article under consideration deals with theoretical aspects of the application of program-target methods for budget programs formation. The main drawbacks of the current programs are shown. The efficiency of the Program for small businesses is assessed with economical mathematical methods. An effective mechanism for analyzing the effectiveness of the programs is provided. Reasonable ways of improving the system of programs formation are offered.

Keywords: program-target method, the target program, performance indicators, economic – mathematical methods.

УДК 330:311.1

JEL B490

В. Дронь, канд. фіз.-мат. наук, доц.

Головне управління статистики у Чернівецькій області, Чернівці

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСНУВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ВЕЛИЧИНАМИ МЕТОДОМ УМОВНО-НАСЛІДКОВОГО РОЗКЛАДУ ПОДІЙ

У роботі запропоновано алгоритм встановлення існування взаємозв'язку між довільними соціально-економічними величинами. Алгоритм базується на умовно-наслідковому розкладі подій. Він передбачає побудову подій-моделей, використання двох класифікацій – типів взаємозалежності між подіями та типів взаємозв'язку між їх ознаками.

Ключові слова: соціально-економічна подія, умовно-наслідковий розклад подій, взаємозалежність між подіями, взаємозв'язок між величинами, хибна кореляція.

Постановка проблеми. Дослідження соціально-економічних процесів дуже часто пов'язане із визначенням тісноти взаємозв'язків між величинами. Для уникнення так званої "хибної кореляції" дослідникам пропонується перед застосуванням кількісних, зокрема статистичних, методів максимально використати усі

відомі факти (закони і закономірності) конкретної сфери для з'ясування наявності чи відсутності зв'язку. Проте у наукових джерелах не подається універсальної методики чи процедури такого якісного аналізу.

Аналіз останніх досліджень. Для моделювання соціально-економічних подій у [1] був запропонований

метод умовно-наслідкового розкладу. Вказаний розклад полягає у поданні події у вигляді сукупності подій-умов, настання яких як детермінує подію та описує її природу, так і задає умови фіксації настання події. Комплекс умов, що задає подію, повинен мати певні властивості: 1) повноту – умови повинні бути такі, щоб при їх виконанні однозначно фіксувалося настання події; 2) необхідність – виконання кожної умови має бути обов'язковим для настання події; 3) несуперечливість – для настання події не повинно бути двох чи більше умов, які заперечують одна одну; 4) реалістичність – кожна з умов має мати хоча б теоретичну можливість бути виконаною, в тому числі при виконанні інших умов сукупності.

Умовно-наслідковий розклад подій має самоподібну (фрактальну структуру), адже цим методом можна розкласти і кожну з подій-умов деякої початкової події-явища. У результаті для події-явища отримується умовно-наслідковий розклад 2-го рівня. Процес поглиблення умовно-наслідкового розкладу події можна, при потребі, продовжувати.

Багаторівневість умовно-наслідкового розкладу подій запропоновано використовувати для встановлення взаємозалежності між подіями. Між реальними чи змодельованими подіями можуть бути різні типи позитивної залежності:

- *умовна тотожність*, якщо події-умови двох розкладів відбуваються одночасно;
- *безпосередня умовно-наслідкова залежність*, якщо одна подія входить у розклад 1-го рівня іншої;
- *опосередкована умовно-наслідкова залежність*, якщо одна подія входить у розклад деякого рівня іншої;
- *умовна залежність*, якщо дві події мають у своїх розкладах 1-го рівня спільну подію-умову;
- *умовна слабка залежність*, якщо дві події мають у своїх умовно-наслідкових розкладах деякого (не обов'язково однакового) рівня спільну подію-умову.

Також означаються варіанти негативної залежності між подіями [2]: умовна несумісність і умовна квазі-несумісність, безпосередня і опосередкована умовно-наслідкова несумісність, а також три нейтральні форми – умовна незалежність, умовна сумісність та умовна нейтральність.

Слова "умовний" чи "умовно" у поданих дефініціях означає, що основна характеристика поняття визначається умовно-наслідковим розкладом подій.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є формулювання універсального алгоритму встановлення наявності взаємозв'язку між соціально-економічними величинами на основі моделювання подій методом їх умовно-наслідкового розкладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча побудова умовно-наслідкового розкладу для довільної події є процесом суб'єктивним і здійснюється кожним дослідником особисто на підставі його знань про об'єкт дослідження, креативності і поставленої мети, сам умовно-наслідковий розклад події є об'єктивним, визначається природою залежності між подією-явищем та її подіями-умовами.

Нехай A – деяка подія, що визначається сукупністю подій-умов $\{G_1, G_2, \dots, G_n\}$, а числова величина α є окремою характеристикою події A або деякого об'єкта, якого стосується подія. Якщо відносно сукупності подій-умов $\{G_1, G_2, \dots, G_n\}$ (події-явища A) величина α є детермінованою, тобто у випадку настання усіх подій-умов умовно-наслідкового розкладу події A однозначно задається значення величини α , то називатимемо її *ознакою* події A .

Зауважимо, що для конкретної події, крім її ознак, можна задати багато інших числових характеристик, величина яких залежить від настання чи ненастання

події, але чітко не детермінується, поступаючи тільки у певну множину значень. У теорії ймовірностей такі характеристики називають випадковими величинами.

Випадковість у методі умовно-наслідкового розкладу події можна пов'язати з неповнотою формулювання сукупності умов або зі свідомим формулюванням (моделюванням) події без уточнення її окремих характеристик. В обох випадках випадковість можна зняти введенням до сукупності умов однієї чи більше додаткових умов. Як сказано в [3, с. 33], "непередбачені" результати не є взагалі непередбачуваними. Чим глибше будуть наші знання, тим менше буде таких випадків. Але для того, щоб передбачувати, потрібні наукові знання всієї сукупності причин, тобто наукова інформація про усе багатство реальних відношень, існуючих у природі.

Оскільки до випадковості можуть призвести варіації умов, то перехід від реальної події-явища до події-моделі при умовно-наслідковому розкладі також може породити випадковість. Для уникнення цього побудована подія-модель має максимально точно описувати дійсність.

На основі встановлених типів позитивних залежностей між подіями означаються типи зв'язків між їх ознаками [4]:

- 1) зв'язок між ознаками умовно тотожних подій або двома ознаками однієї події називається *умовно-функціональним зв'язком*;
- 2) між ознаками умовно залежних подій та у випадку безпосередньої умовно-наслідкової залежності між подіями – *умовно-стохастичним зв'язком*;
- 3) між ознаками умовно слабо залежних подій та у випадку опосередкованої умовно-наслідкової залежності між подіями – *слабким умовно-стохастичним зв'язком*.

Враховуючи шкалу рівнів залежності між подіями, можна впорядкувати типи зв'язків між їх ознаками. Так, умовно-функціональний зв'язок буде завжди сильнішим за умовно-стохастичний, а найслабшим буде слабкий умовно-стохастичний зв'язок.

Подане означення умовно-функціонального зв'язку задає зв'язок між двома числовими величинами, при якому єдиному значенню однієї величини відповідає єдине значення іншої. Дійсно, цей зв'язок стосується ознак умовно тотожних подій, які настають чи не настають одночасно.

Якщо розглянути дві сукупності (послідовності) парно умовно тотожних подій, то аналогічну взаємно-однозначну відповідність будемо мати між їх ознаками. У результаті між множинами (послідовностями) двох ознак отримаємо такий вид зв'язку, який прийнято називати функціональним.

Для прикладу розглянемо дві події: A – зростання курсу гривні до долара США в x разів, B – зменшення курсу долара США до гривні в y разів, де x і y – деякі додатні числа. Ознакою події A є числова характеристика x , ознакою події B – числова характеристика y . Якщо $y=1/x$, то означені події A і B є умовно тотожними. І навпаки, якщо A і B – умовно тотожні, то між їх ознаками існує умовно-функціональний зв'язок.

Якщо розглянути сукупності подій A_x зі змінним параметром $x>0$ та B_y зі змінним параметром $y>0$, то при $y=1/x$ події A_x і B_y є умовно тотожними і множини їх ознак утворюють функціональний зв'язок $y=f(x)=1/x, x>0$.

Зауважимо, що у цьому прикладі при $y \neq \frac{1}{x}$ можливі різні типи взаємозалежності між подіями A і B . Зокрема, якщо курси змінюються неперервно (не стрибкоподібно): при $0<x<1, y>1$ і $y>1/x$ подія B опосередковано умовно-наслідково залежить від події A (адже для того, щоб настала подія B , спочатку повинна спостерігатися

подія A), а між їх ознаками існує слабкий умовно-стохастичний зв'язок; при $0 < x < 1$, $0 < y < 1$ і $y > 1/x$ подія A безпосередньо умовно-наслідково несумісна з подією B . Якщо курси валют змінюються стрибкоподібно, то при $0 < x < 1$, $y > 1$ події A і B – умовно залежні; при $0 < x < 1$, $0 < y < 1$ події A і B – умовно несумісні.

Встановлення наявності умовно-функціонального зв'язку пов'язане зі знанням окремих наукових законів. Найчастіше такий тип зв'язку зустрічається у природних, зокрема фізичних, процесах. Прості приклади умовно-функціонального зв'язку можна навести, як показано вище, і для характеристик суспільно-економічних подій. Для їх побудови, частіше за все, необхідно користатися законами логіки.

Значно складнішими для встановлення є умовно-стохастичний та слабкий умовно-стохастичний зв'язки.

Оскільки не існує єдиності в побудові умовно-наслідкового розкладу події, то також немає чіткої межі між цими двома типами зв'язку. Умовно-стохастичний зв'язок встановлюється між ознаками умовно залежних подій або подій, пов'язаних безпосередньою умовно-наслідковою залежністю. Дуже часто (при більш прискіпливішому підході до побудови умовно-наслідкового розкладу) між подією-явищем і подією-умовою можна знайти (сформулювати) проміжну подію-умову чи сукупність подій-умов. Наслідком цього стає формальне (за означенням) послаблення рівня залежності між подіями та тісноти зв'язку між їх ознаками. Тому означення типу зв'язку (умовно-стохастичний чи слабкий умовно-стохастичний) мало говорить власне про його "щільність". І для двох різнорідних процесів встановлений слабкий умовно-стохастичний зв'язок між характеристиками одного процесу може мати кращі характеристики "щільності" (наприклад, коефіцієнт кореляції), ніж умовно-стохастичний зв'язок, що характеризує події іншого процесу.

Загалом для встановлення існування зв'язку (слабшого, ніж умовно-функціональний) між окремими характеристиками різних соціально-економічних процесів чи величинами одного процесу слід застосувати такий алгоритм якісного дослідження:

- 1) обрати величини, які найкраще характеризують (є визначальними) соціально-економічний(і) процес(и);
- 2) побудувати події-моделі, для яких обрані величини є ознаками;
- 3) побудувати умовно-наслідкові розклади подій-моделей та/або здійснити їх аналіз;
- 4) встановити типи залежності між побудованими подіями-моделями;

5.1) якщо події пов'язані безпосередньою умовно-наслідковою залежністю, то між їх ознаками існує умовно-стохастичний зв'язок і можна переходити до кількісних методів його дослідження;

5.2) якщо події пов'язані опосередкованою умовно-наслідковою залежністю, то між їх ознаками існує слабкий умовно-стохастичний зв'язок і також можна переходити до кількісних методів його дослідження;

5.3) нехай маємо випадок умовно залежних подій A і B . Між їх ознаками, взагалі кажучи, існує умовно-стохастичний зв'язок. Проте рекомендується додатково перевірити цей факт. Для цього слід виокремити подію-умову (позначимо її через C), яка є спільною для умовно-наслідкових розкладів 1-го рівня обох подій A і B . За означенням подія C пов'язана з кожною з подій A і B безпосередньою умовно-наслідковою залежністю. Тому ознака події C має умовно-стохастичний зв'язок як з ознакою події A так і з ознакою події B , причому цей зв'язок повинен бути "щільнішим", ніж зв'язок між ознаками A і B . Отже, для перевірки відсутності "хибної кореляції" у даному випадку слід кількісно досліджувати

не тільки тісноту зв'язку між первинними величинами (ознаками подій A і B), але й перевірити на наявність ще тіснішого зв'язку з "проміжною" величиною – ознакою спільної події-умови C ;

5.4) якщо між подіями існує умовна слабка залежність, то між їх ознаками існує слабкий умовно-стохастичний зв'язок. Щоб додатково переконатися у цьому потрібно здійснити дії пункту 5.3 з урахуванням того, що спільну подію-умову C слід шукати в умовно-наслідкових розкладах подій A і B глибших рівнів і що між ознаками подій A і B та ознакою події-умови C існуватиме також тільки слабкий умовно-стохастичний зв'язок;

5.5) якщо події умовно незалежні, то між їх ознаками зв'язку немає. Мова йде про відсутність "усталеного" зв'язку зі збереженням певних закономірностей. Наявність кореляції між величинами може бути спричинена тільки дією сторонніх факторів, які не потрапили у поле дослідження.

Наведемо приклад застосування поданого алгоритму. Розглянемо два соціально-економічних процеси: виробничий процес будівництва та соціально-правовий процес прийняття в експлуатацію житла. Очевидність залежностей між цими двома процесами породжує переконання, що між величинами, які їх характеризують, завжди буде кореляція. Перевіримо це припущення шляхом запропонованого вище алгоритму (методом умовно-наслідкового розкладу подій).

1. Оберемо величини, які найкраще характеризують вказані соціально-економічні процеси.

Органи державної статистики України здійснюють обстеження будівельної діяльності підприємств за місячною формою № 1-кб "Звіт про виконання будівельних робіт". Основним показником цієї звітності є показник "Обсяг будівельних робіт, виконаних власними силами без ПДВ, тис. грн" (позначимо цю величину літерою x).

Обстеження прийнятих (введених) об'єктів будівництва здійснюється за кварталною статистичною формою № 2-буд "Звіт про реалізацію дозволу на виконання будівельних робіт". У другому розділі форми відображається "Загальна площа прийнятого (введеного) в експлуатацію житла, м²", яку позначимо через y .

2. Побудуємо події-моделі, для яких обрані величини x та y є ознаками.

Для побудови подій здійснимо спочатку локалізацію явищ. Розглядатимемо процеси на території окремого регіону (просторова локалізація) упродовж певного періоду T – кварталу чи року (часова локалізація).

Величина x буде ознакою для події A – юридичними особами та відокремленими підрозділами юридичних осіб, зареєстрованими на території регіону, виконано власними силами упродовж періоду T будівельних робіт без ПДВ на суму x тис. грн. Величина y буде ознакою для події B – органами реєстрації (Інспекцією архітектурно-будівельного контролю) регіону упродовж періоду T прийнято (введено) в експлуатацію житла загальною площею y м².

3. Здійснимо аналіз умовно-наслідкових розкладів подій A і B .

Сформулюємо важливі елементи цього аналізу. На підставі Інструкції щодо заповнення форми № 1-кб, наприклад [5], щодо події A зауважимо:

– до вартості будівельних робіт включаються вартість будівельних, монтажних та інших робіт, що виконуються під час нового будівництва, розширення, реконструкції, реставрації, капітального та поточного ремонту;

– будівельні підприємства відображають дані про обсяг виконаних будівельних робіт власними силами та відокремлених підрозділів як на території регіону, так і за його межами;

– відповідно до Державного класифікатора будівель та споруд, затвердженого наказом Держстандарту України від 17.08.2000 р. № 507, будівельні роботи здійснюються на будівництві житлових будівель, нежитлових будівель та інженерних споруд.

Щодо події B зауважимо:

– процес будівництва житла триває більше, ніж період T ;

– в експлуатацію може вводиться житло, будівництво якого здійснювалося і завершене значно раніше періоду T , наприклад та підставі Тимчасового порядку, затвердженого постановою КМУ від 09.09.2009 р. № 1035 або Порядку, затвердженого наказом Мінрегіону України 24.06.2011 р. №91;

– в експлуатацію вводиться, зокрема, житло, збудоване на території регіону підрядниками з-за його меж, а також об'єкти ІЖБ, збудовані "домогосподарствами",

тобто нелегальними бригадами, обсяги робіт яких не потрапляють до жодного офіційного обліку.

4. Встановимо тип залежності між побудованими подіями A і B .

Враховуючи подані у п.3. зауваження, можна стверджувати, що *не існує жодної події-умови*, яка б з *обов'язковістю* потрапляла до обох умовно-наслідкових розкладів (деякого рівня) як події A , так і події B . Отже, події A і B є умовно незалежними.

5. Висновок: між величинами x та y немає усталеного зв'язку. Будь-які результати, що базуються на кореляції між цими двома величинами не є обґрунтованими і навіть можуть бути хибними.

Сформульований висновок підтвердимо статистичними даними Головного управління статистики у Чернівецькій області.

Таблиця 1. Окремі показники будівельної діяльності Чернівецької області за 2008-11 роки

	2008	2009	2010	2011
Індекс обсягів виконаних будівельних робіт, відсотків до попереднього року	108,6	60,0	59,6	98,2
Введення в експлуатацію житла, тис. м ² загальної площі	364,5	164,8	293,8	217,4

*Джерело: розраховано автором за даними [6, с. 210-216].

Як бачимо з табл. 1, дані 2009 та 2011 років ніби підтверджують пряму (навіть близьку до лінійної) залежність між величинами x та y : зменшення обсягів виконаних будівельних робіт на 40 % та 1,8 % "призводить" до зменшення обсягів введеної площі житла відповідно на 64,8 % та 26 %. Разом з тим, дані за 2010 рік спростовують цю "залежність": спадання першого показника на 40,4 % супроводжується зростанням іншого на 78,3 %.

Модифікуємо дещо події з попереднього прикладу, враховуючи проведений вище аналіз. Розглянемо події: A_1 – юридичними особами та відокремленими підрозділами юридичних осіб, зареєстрованими на території регіону, виконано власними силами упродовж періоду T на території цього регіону будівельних робіт з будівництва житлових будівель на суму x_1 тис. грн (без ПДВ); B_1 – органами реєстрації (Інспекцією архітектурно-будівельного контролю) регіону упродовж періоду T прийнято (введено) в експлуатацію житлових будинків, що добутовувалися місцевими підрядниками – юридичними особами та відокремленими підрозділами юридичних осіб – у тому ж періоді, загальною площею y_1 м².

Оскільки події-моделі A_1 і B_1 побудовані на основі подій A і B шляхом накладання додаткових умов (насправді – уточнень), то з точки зору умовно-наслідкового розкладу події A_1 і B_1 безпосередньо умовно-наслідково залежать відповідно від подій A і B .

Побудовані події-моделі A_1 і B_1 мають своїми ознаками величини x_1 та y_1 , які також характеризують розглянуті у попередньому прикладі процеси. Проте, події A_1 і B_1 при певних умовах на співвідношення x_1 та y_1 є залежними: подія B_1 безпосередньо умовно-наслідково залежить від події A_1 . Тому ознака y_1 пов'язана з ознакою x_1 умовно-стохастичним зв'язком. Цей зв'язок має

усталений характер і кількісними, наприклад статистичними, методами можна досліджувати його "щільність".

Висновки. Метод умовно-наслідкового розкладу подій може бути ефективно використаний для встановлення наявності усталеного зв'язку між соціально-економічними величинами. Для цього потрібно застосувати запропонований у роботі алгоритм. Алгоритм передбачає побудову подій-моделей, здійснення їх умовно-наслідкових розкладів, а також використання двох пов'язаних класифікацій: типів взаємозалежності між подіями та типів взаємозв'язку між ознаками подій. Запропонований алгоритм рекомендується застосовувати при дослідженні довільних соціально-економічних процесів, зокрема, перед використанням кількісних методів дослідження.

Список використаних джерел

1. Дронь В.С. Метод умовно-наслідкового розкладу встановлення взаємозалежності між соціально-економічними подіями / В.С. Дронь // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3 (129). – С. 305–311.
2. Дронь В.С. Встановлення позитивної та негативної взаємозалежності між соціально-економічними подіями / В.С. Дронь // Економічний форум: [Наук. журнал]. – 2012. – № 2. – С. 523–528.
3. Давыдовский И.В. Проблема причинности в медицине (этиология) / И.В. Давыдовский – М.: Государственное изд-во медицинской литературы, 1962. – 176 с.
4. Дронь В.С. Встановлення взаємозв'язку між соціально-економічними величинами / В.С. Дронь // Наук.пр. Кіровоградського нац. техн. ун-ту. – 2012. – Вип.22, ч.II. – С.96–100.
5. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження №1-кб (місячна) "Звіт про виконання будівельних робіт" [Затверджено наказом Держкомстату 09.10.2009 р. №375, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27.10.2009 р. за №984/17000] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт "Законодавство України"]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0984-09>.
6. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2011 рік. – Чернівці: Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2012. – 604 с.

Надійшла до редакції 21.03.14

В. Дронь, канд. физ.-мат. наук, доц.

Главное управление статистики в Черновицкой области, Черновцы

ИССЛЕДОВАНИЕ СУЩЕСТВОВАНИЯ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ ВЕЛИЧИНАМИ МЕТОДОМ УСЛОВНО-СЛЕДСТВЕННОГО РАЗЛОЖЕНИЯ СОБЫТИЙ

В работе предложен алгоритм установления существования взаимосвязи между любыми социально-экономическими величинами. Алгоритм базируется на условно-следственном разложении событий. Он предполагает построение событий-моделей, использование двух классификаций – типов взаимозависимости между событиями и типов взаимосвязи между их признаками.

Ключевые слова: социально-экономическое событие, условно-следственное разложение события, взаимозависимость между событиями, взаимосвязь между величинами, ложная корреляция.

V. Dron', PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor
Main statistics department in Chernivtsy region, Chernivtsy

RESEARCH OF EXISTENCE OF RELATIONSHIP BETWEEN VARIABLES BY THE METHOD OF CONDITION-CONSEQUENCE DECOMPOSITION OF EVENTS

In the work an algorithm for establishing the existence of relationship between arbitrary socio-economic variables is given. The algorithm is based on the condition-consequence decomposition of events. It involves the construction of event-model and the using two classifications – types of interdependencies between events and types of relationships between their attributes.

Keywords: socio-economic event, condition-consequence decomposition of events, interdependence between events, relationship between variables, false correlation.

УДК 519.24

JEL C 220, F 170

В. Слейко, д-р екон. наук, проф.,
Р. Боднар, канд. фіз.-мат. наук, доц.
Львівська комерційна академія, Львів

ЕКОНОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ

У статті побудовані та досліджені економетричні моделі, з урахуванням сезонної і трендової компонент, експорту та імпорту послуг України як в загальному, так і з країнами СНД, Європою і Азією. Також знайдені точковий та інтервальний прогнози досліджуваних показників на II, III і IV квартали 2013 року.

Ключові слова: лінійний тренд, параболічний тренд, точковий прогноз, інтервальний прогноз, коефіцієнт детермінації.

Постановка проблеми. Важливу роль в економіці будь-якої країни відіграє її зовнішня торгівля. Економіка України значною мірою залежить від зовнішніх енергоносіїв. Тому для збалансування її платіжного балансу важливою задачею є спрогнозувати розвиток експорту та імпорту товарів і послуг. У даній праці ми обмежимося тільки дослідженням зовнішньої торгівлі послугами України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням зовнішньої торгівлі України займалися багато вітчизняних вчених. Серед останніх праць по цій темі виділимо дослідження науковцями Інституту економіки і прогнозування НАН України базових тенденцій зовнішньої торгівлі товарами в Україні в 1992-2009 рр. [1]. У праці О.М. Кисельової [2] вивчається проблема вдосконалення механізмів державного управління зовнішньоекономічною діяльністю України. У аналітичній доповіді вчених Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [3] аналізується динаміка зовнішньої торгівлі України після набуття нею членства у СОТ. У праці С.М. Макухи [4] досліджено напрямки підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності України на основі переходу до інноваційно-інвестиційного напрямку розвитку країни. Економетричний підхід для дослідження зовнішньої торгівлі України запропоновано у працях [5] і [6].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У всіх вищенаведених випадках основна увага приділялась зовнішній торгівлі товарами України. У даній праці ми зосередимо дослідження на зовнішній торгівлі послугами України, за допомогою економетричних методів [7, с. 259-298; 8, с. 225-262], побудуємо моделі динаміки торгівлі послугами і на основі цих

моделей спрогнозуємо експорт та імпорт послуг у II-IV кварталах 2013 року.

Мета статті – на основі даних Державної служби статистики України [9] побудувати моделі, які описують динаміку експорту послуг з України та імпорту послуг в Україну в загальному, з країнами СНД, Європи і Азії, а також, за допомогою цих моделей, спрогнозувати значення досліджуваних показників у II, III і IV кварталах 2013 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суттєве місце в платіжному балансі України займає її зовнішня торгівля. На відміну від зовнішньої торгівлі товарами, для якої останніми роками спостерігається негативне сальдо, сальдо торгівлі послугами України є позитивним. Також, враховуючи світовий розвиток ІТ-сфери і високий рівень фахової підготовки українських спеціалістів у ній, можна очікувати як зростання експорту послуг з України, так і збільшення частки зовнішньої торгівлі послугами у загальній структурі зовнішньої торгівлі України. Тому у даній праці досліджується динаміка зовнішньої торгівлі послугами України, а також на основі лінійних тредів побудовано прогнози відповідних показників на II-IV квартали 2013 року.

На основі щоквартальних даних за 2009-2012 рр. ми побудуємо адитивні моделі експорту та імпорту послуг всього, з країнами СНД, Європи і Азії. Адитивні моделі ми будуватимемо у вигляді

$$Y = T + S + \varepsilon,$$

де Y – досліджуваний показник; T – трендова компонента; S – сезонна компонента; ε – випадкова компонента.

Спочатку проаналізуємо сезонні компоненти. Використовуючи методику [8], отримуємо наступні результати (табл. 1).

Таблиця 1. Сезонні компоненти показників зовнішньої торгівлі послугами України у 2009-2012 рр., млн дол США

№ з/п	Показник	Квартал			
		I	II	III	IV
1	Експорт послуг з України всього	-122,012	-89,781	-27,087	238,880
2	Експорт послуг з України в країни СНД	-53,825	-10,650	-13,977	78,453
3	Експорт послуг з України в Європу	-6,118	-70,726	-31,586	108,430
4	Експорт послуг з України в Азію	-24,596	-2,327	35,246	-8,323
5	Імпорт послуг в Україну всього	-161,099	-46,009	103,491	103,618
6	Імпорт послуг в Україну з країн СНД	-50,961	-4,734	33,885	21,811
7	Імпорт послуг в Україну з Європи	-80,675	9,824	-3,720	74,571
8	Імпорт послуг в Україну з Азії	-31,246	-46,262	59,683	17,825

*Джерело: розраховано авторами самостійно за даними: [9].

Як видно з таблиці 1, у першому кварталі сезонна компонента для всіх показників є від'ємною. Також вона є від'ємною у другому кварталі (крім імпорту послуг в Україну з Європи). У цей же час, як в четвертому кварталі для всіх показників, крім експорту послуг з України в Азію, сезонна компонента є додатною.

Виключимо вплив сезонної компоненти на досліджувані показники і визначатимемо трендову компоненту у вигляді лінійних трендів. Відповідні розрахунки наведені у таблиці 2.

Таблиця 2. Лінійні трендові компоненти показників зовнішньої торгівлі послугами України у 2009–2012 рр.

№ з/п	Показник	Лінійний тренд	R ²	F _{розн}	DW _{розн}
1	Експорт послуг з України всього	$T_{e1}^n = 2299,184 + 86,860 \cdot t$	0,784	50,696	0,442
2	Експорт послуг з України в країни СНД	$T_{e2}^n = 970,756 + 45,151 \cdot t$	0,652	26,248	0,841
3	Експорт послуг з України в Європу	$T_{e3}^n = 682,950 + 24,704 \cdot t$	0,510	14,549	1,215
4	Експорт послуг з України в Азію	$T_{e4}^n = 262,116 + 4,017 \cdot t$	0,421	10,174	1,373
5	Імпорт послуг в Україну всього	$T_{i1}^n = 1190,072 + 33,212 \cdot t$	0,804	57,390	1,369
6	Імпорт послуг в Україну з країн СНД	$T_{i2}^n = 174,921 + 9,827 \cdot t$	0,838	72,595	1,441
7	Імпорт послуг в Україну з Європи	$T_{i3}^n = 603,989 + 9,130 \cdot t$	0,329	6,852	1,369
8	Імпорт послуг в Україну з Азії	$T_{i4}^n = 230,837 + 11,330 \cdot t$	0,657	26,793	1,939

*Джерело: розраховано авторами самостійно за даними: [9].

У таблиці 2 позначено через

T_{e1}^n – лінійна трендова компонента експорту послуг з України всього, млн дол США;

T_{e2}^n – лінійна трендова компонента експорту послуг з України в країни СНД, млн дол США;

T_{e3}^n – лінійна трендова компонента експорту послуг з України в Європу, млн дол США;

T_{e4}^n – лінійна трендова компонента експорту послуг з України в Азію, млн дол США;

T_{i1}^n – лінійна трендова компонента імпорту послуг в Україну всього, млн дол США;

T_{i2}^n – лінійна трендова компонента імпорту послуг в Україну з країн СНД, млн дол США;

T_{i3}^n – лінійна трендова компонента імпорту послуг в Україну з Європи, млн дол США;

T_{i4}^n – лінійна трендова компонента імпорту послуг в Україну з Азії, млн дол США.

Усі лінійні тренди описують від 32,9 % (для імпорту послуг в Україну з Європи) до 83,8 % (для імпорту послуг в Україну з країн СНД) зміни досліджуваних показників.

Для рівня значущості $\alpha = 0,05$ табличне значення для критерію Фішера $F_{табл} = 4,60$. Оскільки всі розраху-

нкові значення $F_{розн}$ більші від табличного, то з ймовірністю $p = 0,95$ можемо зробити висновки, що побудовані тренди є адекватними експериментальним даним.

Для рівня значущості $\alpha = 0,05$ табличні значення для критерію Дарбіна-Уотсона дорівнюють $DW_l = 1,10$ і $DW_u = 1,37$. Оскільки для експорту послуг з України в Азію, імпорту послуг в Україну з країн СНД і Азії, $DW_u \leq DW \leq 4 - DW_u$, тобто $1,37 \leq DW \leq 2,63$, то з ймовірністю $p = 0,95$ можна зробити висновки, що у лінійних моделях тренду для цих показників автокореляція залишків відсутня. Для лінійних трендів експорту товарів з України в Європу, імпорту товарів в Україну всього і з Європи виконується умова $DW_l \leq DW \leq DW_u$, тобто $1,10 \leq DW \leq 1,37$. Отже, для них ми з ймовірністю $p = 0,95$ не можемо зробити висновки ні про наявність, ні про відсутність явища автокореляції залишків.

Для експорту послуг з України всього і в країни СНД виконується умова $0 \leq DW \leq DW_l$, тобто $0 \leq DW \leq 1,10$. Тому у лінійних моделях для цих показників існує додатна автокореляція залишків, а, отже, ми не можемо їх використовувати для побудови прогнозу.

Визначимо трендову компоненту для експорту послуг з України всього і в країни СНД за допомогою параболічних трендів. Відповідні розрахунки наведені у таблиці 3.

Таблиця 3. Параболічні трендові компоненти показників зовнішньої торгівлі послугами України у 2009–2012 рр.

№ з/п	Показник	Параболічний тренд	R ²	F _{розн}	DW _{розн}
1	Експорт послуг з України всього	$T_{e1}^n = 1825,713 + 244,684 \cdot t - 9,284 \cdot t^2$	0,934	91,968	1,078
2	Експорт послуг з України в країни СНД	$T_{e2}^n = 611,713 + 164,111 \cdot t - 6,975 \cdot t^2$	0,915	69,241	2,896

*Джерело: розраховано авторами самостійно за даними: [9].

У таблиці 3 позначено через

T_{e1}^n – параболічна трендова компонента експорту послуг з України всього, млн дол США;

T_{e2}^n – параболічна трендова компонента експорту послуг з України в країни СНД, млн дол США.

З таблиці 3 бачимо, що побудовані параболічні тренди описують понад 90% зміни досліджуваних показників.

Оскільки для рівня значущості $\alpha = 0,05$ табличне значення для критерію Фішера $F_{табл} = 3,80$, то розраху-

нкові значення критерію Фішера $F_{розн}$ більші за це табличне, а, отже, з ймовірністю $p = 0,95$ можемо зробити висновки, що побудовані тренди є адекватними експериментальним даним.

Для рівня значущості $\alpha = 0,05$ табличні значення для критерію Дарбіна-Уотсона для параболічних трендів дорівнюють $DW_l = 0,98$ і $DW_u = 1,54$. Для експорту послуг з України всього маємо $DW_l \leq DW \leq DW_u$, тобто $0,98 \leq DW \leq 1,54$. Для експорту послуг з України в країни СНД маємо $4 - DW_u \leq DW \leq 4 - DW_l$, тобто $2,46 \leq DW \leq$

3,02. Таким чином з ймовірністю $p = 0,95$ не можемо зробити висновок ні про наявність, ні про відсутність явища автокореляції залишків у параболічних моделях.

Оскільки для експорту послуг з України в цілому та в країні СНД з параболічною трендовою складовою, а також для експорту послуг з України в Європу і Азію та імпорту послуг в Україну в цілому, з країн СНД, Європи і

Азії з лінійною трендовою складовою, ми отримали, що з ймовірністю $p = 0,95$ відповідні моделі будуть адекватними до вихідних даних, то ми можемо побудувати точковий і інтервальний прогнози досліджуваних показників.

Точкові прогнози досліджуваних показників, які обчислюються на основі побудованих моделей, на І-ІV квартали 2013 року наведені у таблиці 4.

Таблиця 4. Точкові прогнози показників зовнішньої торгівлі послугами України у 2013 році

№ з/п	Показник	Квартал	Модель для побудови прогнозу	Прогноз показника, млн дол США
1	2	3	4	5
1	Експорт послуг з України всього	I	$\tilde{Y}_{e1} = 1703,700 + 244,684 \cdot t - 9,284 \cdot t^2$	3180,327
		II	$\tilde{Y}_{e1} = 1735,932 + 244,684 \cdot t - 9,284 \cdot t^2$	3132,312
		III	$\tilde{Y}_{e1} = 1798,625 + 244,684 \cdot t - 9,284 \cdot t^2$	3096,191
		IV	$\tilde{Y}_{e1} = 2064,539 + 244,684 \cdot t - 9,284 \cdot t^2$	3244,776
2	Експорт послуг з України в країні СНД	I	$\tilde{Y}_{e2} = 563,403 + 164,111 \cdot t - 6,975 \cdot t^2$	1337,633
		II	$\tilde{Y}_{e2} = 606,384 + 164,111 \cdot t - 6,975 \cdot t^2$	1300,613
		III	$\tilde{Y}_{e2} = 603,888 + 164,111 \cdot t - 6,975 \cdot t^2$	1204,168
		IV	$\tilde{Y}_{e2} = 673,211 + 164,111 \cdot t - 6,975 \cdot t^2$	1165,592
3	Експорт послуг з України в Європу	I	$\tilde{Y}_{e3} = 676,832 + 24,704 \cdot t$	1096,804
		II	$\tilde{Y}_{e3} = 612,225 + 24,704 \cdot t$	1056,900
		III	$\tilde{Y}_{e3} = 651,365 + 24,704 \cdot t$	1120,745
		IV	$\tilde{Y}_{e3} = 791,380 + 24,704 \cdot t$	1285,464
4	Експорт послуг з України в Азію	I	$\tilde{Y}_{e4} = 237,519 + 4,017 \cdot t$	305,808
		II	$\tilde{Y}_{e4} = 259,789 + 4,017 \cdot t$	332,094
		III	$\tilde{Y}_{e4} = 297,362 + 4,017 \cdot t$	373,684
		IV	$\tilde{Y}_{e4} = 253,792 + 4,017 \cdot t$	334,131
5	Імпорт послуг в Україну всього	I	$\tilde{Y}_{i1} = 1028,973 + 33,212 \cdot t$	1593,571
		II	$\tilde{Y}_{i1} = 1144,063 + 33,212 \cdot t$	1741,873
		III	$\tilde{Y}_{i1} = 1293,564 + 33,212 \cdot t$	1924,585
		IV	$\tilde{Y}_{i1} = 1293,690 + 33,212 \cdot t$	1957,923
6	Імпорт послуг в Україну з країн СНД	I	$\tilde{Y}_{i2} = 123,959 + 9,827 \cdot t$	291,020
		II	$\tilde{Y}_{i2} = 170,186 + 9,827 \cdot t$	347,074
		III	$\tilde{Y}_{i2} = 208,805 + 9,827 \cdot t$	395,520
		IV	$\tilde{Y}_{i2} = 196,732 + 9,827 \cdot t$	393,274
7	Імпорт послуг в Україну з Європи	I	$\tilde{Y}_{i3} = 523,314 + 9,130 \cdot t$	678,525
		II	$\tilde{Y}_{i3} = 613,813 + 9,130 \cdot t$	778,154
		III	$\tilde{Y}_{i3} = 600,268 + 9,130 \cdot t$	773,740
		IV	$\tilde{Y}_{i3} = 678,560 + 9,130 \cdot t$	861,162
8	Імпорт послуг в Україну з Азії	I	$\tilde{Y}_{i4} = 199,591 + 11,330 \cdot t$	392,203
		II	$\tilde{Y}_{i4} = 184,575 + 11,330 \cdot t$	388,517
		III	$\tilde{Y}_{i4} = 290,521 + 11,330 \cdot t$	505,793
		IV	$\tilde{Y}_{i4} = 248,662 + 11,330 \cdot t$	475,264

*Джерело: розраховано авторами самостійно за даними: [9].

У таблиці 4, з врахуванням сезонної і трендової складової, ми позначили через:

$\tilde{Y}_{e1}$ – нормативна величина експорту послуг з України всього, обчислена за допомогою параболічної трендової складової, млн дол США;

$\tilde{Y}_{e2}$ – нормативна величина експорту послуг з України в країні СНД, обчислена за допомогою параболічної трендової складової, млн дол США;

$\tilde{Y}_{e3}$ – нормативна величина експорту послуг з України в Європу, обчислена за допомогою лінійної трендової складової, млн дол США;

$\tilde{Y}_{e4}$ – нормативна величина експорту послуг з України в Азію, обчислена за допомогою лінійної трендової складової, млн дол США;

$\hat{Y}_{11}$ – нормативна величина імпорту послуг в Україну всього, обчислена за допомогою лінійної трендової складової, млн дол США;

$\hat{Y}_{12}$ – нормативна величина імпорту послуг в Україну з країн СНД, обчислена за допомогою лінійної трендової складової, млн дол США;

$\hat{Y}_{13}$ – нормативна величина імпорту послуг в Україну з Європи, обчислена за допомогою лінійної трендової складової, млн дол США;

$\hat{Y}_{14}$ – нормативна величина імпорту послуг в Україну з Азії, обчислена за допомогою лінійної трендової складової, млн дол США.

Таблиця 5. Інтервальні прогнози для рівня значущості $\alpha = 0,05$ показників зовнішньої торгівлі послугами України у 2013 році

№ з/п	Показник	Прогноз на квартал, млн дол США			
		I	II	III	IV
1	Експорт послуг з України всього	(2820,781; 3539,874)	(2730,466; 3534,159)	(2640,992; 3551,389)	(2725,556; 3763,996)
2	Експорт послуг з України в країні СНД	(1102,670; 1572,595)	(1038,008; 1563,218)	(906,697; 1501,639)	(826,284; 1504,901)
3	Експорт послуг з України в Європу	(964,034; 1229,573)	(911,913; 1201,888)	(963,290; 1278,200)	(1115,347; 1455,581)
4	Експорт послуг з України в Азію	(279,992; 331,624)	(303,902; 360,286)	(343,068; 404,300)	(301,053; 367,210)
5	Імпорт послуг в Україну всього	(1503,701; 1683,441)	(1643,733; 1840,013)	(1818,006; 2031,164)	(1842,773; 2073,073)
6	Імпорт послуг в Україну з країн СНД	(267,377; 314,664)	(321,255; 372,894)	(367,481; 423,560)	(362,980; 423,569)
7	Імпорт послуг в Україну з Європи	(607,026; 750,024)	(700,076; 856,233)	(688,948; 858,533)	(769,551; 952,773)
8	Імпорт послуг в Україну з Азії	(347,332; 437,075)	(339,517; 437,518)	(452,579; 559,007)	(417,771; 532,758)

*Джерело: розраховано авторами самостійно за даними: [9].

Оскільки ми проводили перевірку адекватності побудованих моделей для рівня значущості $\alpha = 0,05$, то довірчі інтервали для прогнозів досліджуваних показників зовнішньої торгівлі послугами України ми шукатимемо для цього ж рівня значущості. Відповідні інтервальні прогнози для експорту послуг з України в цілому та в країні СНД з параболічною трендовою складовою, а також для експорту послуг з України в Європу і Азію та імпорту послуг в Україну в цілому, з країн СНД, Європи і Азії з лінійною трендовою складовою, на I-IV квартали 2013 року наведені у таблиці 5.

На основі таблиці 5 бачимо, що у першому кварталі 2013 року з ймовірністю $p = 0,95$ загальний експорт послуг з України очікується у межах від 2820,781 до 3539,874 млн дол США, експорт послуг з України в країні СНД – від 1102,670 до 1572,595 млн дол США, експорт послуг з України в Європу – від 964,034 до 1229,573 млн дол США і експорт послуг з України в Азію – від 279,992 до 331,624 млн дол США. Ці результати досить добре узгоджуються з фактичними даними Державної служби статистики України [9]: експорт послуг з України всього, в країні СНД, Європи і Азії, відповідно, становлять 3287,681, 1327,379, 1167,317 і 328,602 млн дол США. Загальний імпорт послуг в Україну у першому кварталі 2013 року з ймовірністю $p = 0,95$ на основі побудованих моделей очікується в межах від 1503,701 до 1683,441 млн дол США, імпорт послуг в Україну з країн СНД – від 267,377 до 314,664 млн дол США, імпорт послуг в Україну з Європи – від 607,026 до 750,024 млн дол США, імпорт послуг в Україну з Азії – від 347,332 до 437,075 млн дол США. Ці результати добре узгоджуються з фактичними даними для імпорту послуг в Україну з країн СНД і Європи, які становлять відповідно 277,166 і 635,637 млн дол США, а також є вищими від фактичних даних імпорту послуг в Україну всього і з країн Азії, які дорівнюють 1426,633 і 261,692 млн дол США.

У другому кварталі 2013 року з ймовірністю $p = 0,95$ загальний експорт послуг з України очікується у межах від 2730,466 до 3534,159 млн дол США, експорт послуг з України в країні СНД – від 1038,008 до 1563,218 млн дол США, експорт послуг з України в Європу – від 911,913 до 1201,888 млн дол США і експорт послуг з України в Азію – від 303,902 до 360,286 млн дол США; загальний імпорт послуг в Україну – від 1643,733 до 1840,013 млн дол США, імпорт послуг в Україну з країн СНД – від 321,255 до 372,894 млн дол США, імпорт послуг в Україну з Європи – від 700,076 до 856,233 млн

дол США, імпорт послуг в Україну з Азії – від 339,517 до 437,518 млн дол США.

У третьому кварталі 2013 року з ймовірністю $p = 0,95$ загальний експорт послуг з України, в країні СНД, Європи і Азії очікується, відповідно, у межах від 2640,992 до 3551,389 млн дол США, від 906,697 до 1501,639 млн дол США, від 963,290 до 1278,200 млн дол США і від 343,068 до 404,300 млн дол США, а загальний імпорт послуг в Україну, з країн СНД, Європи і Азії – від 1818,006 до 2031,164 млн дол США, від 367,481 до 423,560 млн дол США, від 688,948 до 858,533 млн дол США і від 452,579 до 559,007 млн дол США відповідно.

І у четвертому кварталі 2013 року з ймовірністю $p = 0,95$ загальний експорт послуг з України очікується у межах від 2725,556 до 3763,996 млн дол США, експорт послуг з України в країні СНД – від 826,284 до 1504,901 млн дол США, експорт послуг з України в Європу – від 1115,347 до 1455,581 млн дол США і експорт послуг з України в Азію – від 301,053 до 367,210 млн дол США; загальний імпорт послуг в Україну – від 1842,773 до 2073,073 млн дол США, імпорт послуг в Україну з країн СНД – від 362,980 до 423,569 млн дол США, імпорт послуг в Україну з Європи – від 769,551 до 952,773 млн дол США, імпорт послуг в Україну з Азії – від 417,771 до 532,758 млн дол США.

Висновки. Враховуючи погравлення світової економіки, в якій дедалі важливіше місце займає ІТ-сфера, а також належний рівень відповідних українських фахівців, актуальним є дослідження зовнішньої торгівлі послугами України.

У даній статті на основі щоквартальних даних Державної служби статистики України про експорт послуг з України в цілому, в країні СНД, Європу і Азію, а також імпорт послуг в Україну в цілому, з країн СНД, Європи і Азії за 2009-2012 рр. побудовано економетричні моделі цих показників, з урахуванням сезонної і трендової компонент. У всіх моделях, крім експорту послуг з України в цілому і в країні СНД, розглядалась лінійна трендова компонента, а в цих двох моделях – параболічна, оскільки при використанні лінійної компоненти у них спостерігалась додатна автокореляція залишків. Побудовані моделі для рівня значущості $\alpha = 0,05$ є адекватними експериментальним даним. Також для цього рівня значущості встановлено, що в моделях, які описують зміну експорту послуг з України в Азію, а також імпорту послуг в Україну з країн СНД і Азії явище автокореляції залишків

відсутнє. Для інших моделей за допомогою критерій Дарбіна-Уотсона не можна зробити висновок ні про наявність, ні про відсутність явища автокореляції залишків.

Оскільки побудовані моделі є адекватними за F-критерієм Фішера, то для них ми побудували точковий і інтервальний, для рівня значущості $\alpha = 0,05$, прогнози на I-IV квартали 2013 року. Побудовані прогнозні значення для всіх показників, крім загального імпорту послуг в Україну та імпорту послуг з країн Азії, досить добре узгоджуються з їхніми фактичними даними за I квартал 2013 року.

Список використаних джерел

1. Економіка України за 1991-2009 роки / за заг. ред. акад. НАН України В.М. Гейця [ін.]; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К.: Держкомстат України, 2010. – 112 с.
2. Кисельова О.М. Структурні особливості зовнішньоекономічної діяльності України / О.М. Кисельова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 93-101.

В. Єлейко, д-р екон. наук, проф.,
Р. Боднар, канд. физ.-мат. наук, доц.
Львовская коммерческая академия, Львов

ЕКОНОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ УСЛУГАМИ УКРАИНЫ

В работе построены и исследованы эконометрические модели, с учетом сезонной и трендовой компонент, экспорта и импорта услуг Украины как в целом, так и со странами СНГ, Европой и Азией. Также сделаны точечный и интервальный прогнозы исследуемых показателей на II, III и IV кварталы 2013 года.

Ключевые слова: линейный тренд, параболический тренд, точечный прогноз, интервальный прогноз, коэффициент детерминации.

V. Yeleiko, Doctor of Sciences (Economic), Professor,
R. Bodnar, PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor
Lviv Academy of Commerce, Lviv

ECONOMETRICAL ANALYSIS OF THE FOREIGN TRADE OF UKRAINE IN SERVICES

Econometrical models of the services export from Ukraine and the import to Ukraine in general, from the CIS countries, other European and Asian countries are constructed and established based on seasonal and trend components. The forecast of investigated indices for II, III and IV quarter of 2013 is made based on these constructed models.

Keywords: linear trend model, parabolic trend model, point forecast, interval forecast, determination coefficient.

УДК 311.33: 314 / 311.16
JEL J11

О. Євсєєнко, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Теоретично обґрунтована необхідність моделювання взаємозв'язків між економічними та соціально-демографічними показниками. Досліджено вплив економічних та екологічних показників на соціальні та демографічні чинники розвитку країни. Дана статистична оцінка взаємозв'язків на базі кореляційно-регресійного методу аналізу.

Ключові слова: моделювання, кореляційно-регресійний метод, валова додана вартість, рівень безробіття, рівень забруднення навколишнього природного середовища, трудова міграція, природний приріст населення.

Постановка проблеми. Комплексне використання математико-статистичних методів передбачає найбільш повне розкриття сутності, закономірностей та тенденцій розвитку конкретних явищ і процесів з метою адекватного відображення їх властивостей. В умовах глобалізації економічний розвиток повинен бути орієнтований на важливі соціальні та демографічні складові суспільного розвитку. Аналіз проблем взаємозв'язку макроекономічних індикаторів сучасними науковими методами дозволяє науково обґрунтувати необхідність подальшого стимулювання ринкових відносин як фактору розвитку економічних, соціально-політичних, демографічних та екологічних чинників геополітичного комплексу. За таких умов всебічне дослідження та моніторинг процесів, що мають місце в цій складовій соціально-економічних відносин, є необхідними і актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам моделювання соціально-економічного та еколого-демографічного спрямування присвячені роботи

3. Клименко І.В. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період: [аналітична доповідь] / І.В. Клименко, О.А. Федірко, І.В. Ус. – К.: НІСД, 2011. – 72 с.

4. Макуха С.М. Структурна перебудова зовнішньої торгівлі України – вимога часу / С.М. Макуха // Бізнес Інформ. – 2012. – № 1. – С. 8-11.

5. Боднар Р.Д. Економетричне дослідження зовнішньоекономічної діяльності України / Р.Д. Боднар, І.В. Єлейко // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2008. – Випуск 25. – С. 230-234.

6. Боднар Р.Д. Економетричний аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України / Р.Д. Боднар, М.Я. Демчишин // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2011. – Випуск 38. – С. 7-11.

7. Економетрія: [навчальний посібник] / [В.І. Єлейко, І.М. Копич, Р.Д. Боднар, М.Я. Демчишин]. – Львів: В-во Львівської комерційної академії, 2007. – 349 с.

8. Економетрика [учебник] / [И.И. Елисеева, С.В. Курышева, Т.В. Костеева и др.]; под. ред. И.И. Елисеевой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 344 с.

9. Зовнішня торгівля послугами (щоквартальні показники) [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.

Надійшла до редакції 21.03.14

видатних вчених, зокрема С.А. Айвазяна, Д.П. Богині, Е.О. Грішнєвої, А.М. Дуброва А.М. Єріної, Н.В. Ковтун, Г.І. Купалової, Е.М. Лібанової, З.О. Пальян, В.М. Петюха, Г.М. Шульги та ін. Ними були розглянуті основні засади моделювання соціально-економічних процесів, визначення основних рис, стану та тенденцій розвитку демографічних процесів та роль екологічних чинників у сучасному світі.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Разом з тим, вивчення взаємозв'язків між основними макроекономічними, соціальними, екологічними та демографічними індикаторами потребують моделювання та подальшого комплексного дослідження. Отже, **метою роботи є** статистичне оцінювання впливу кінцевих результатів економічної діяльності на сучасний соціально-демографічний стан країни.

Виклад основних матеріалів дослідження. Дослідження розвитку соціально-демографічних процесів в Україні в умовах євроінтеграції передбачає системний

підхід, тобто методологію застосування способів вивчення систем. Він ґрунтується на загальних принципах, але, водночас, потребує конкретизації в кожній сфері суспільного життя. Використання системного підходу зумовило потребу узагальнити накопичені й перевірені практикою методичні положення. Таким чином, завдячуючи системному підходу, наслідки економічних перетворень знаходять відображення в практичних результатах. Соціально-демографічні процеси в країні повинні розглядатися як певний комплекс, що складається з компонентів різних спрямувань суспільної діяльності геополітичного комплексу.

Саме системний підхід забезпечує можливість представити соціально-демографічний стан країни як систему – реальність. Для того, щоб визначити й охарактеризувати її, треба побудувати систему-модель, яка певною мірою відображає першу і містить лише найхарактерніші показники, які її оцінюють. Система-модель не може бути абсолютно адекватною системі-реальності, тому що не здатна відтворювати всі подробиці складного процесу функціонування ринку. Оскільки вона є статичною моделлю, яка лише фіксує (реєструє) реальний процес, то необхідна третя система: система-моделювання, яка є процесом, що забезпечує можливість із заданою точністю відбити систему-реальність в системі-моделі. Чим досконалішою буде система-моделювання, тим повніше можна відобразити реальні ринкові відносини в системі – моделі соціально-демографічного розвитку на сучасному етапі [3; 8; 10].

У моделюванні, як і в будь-якій іншій галузі, неможливо створити раз і назавжди придатний для рішення будь-яких питань банк даних. Чим більше банк знань, тим більше треба вивчати конкретну дійсність в усій її повноті, складності й розвитку, щоб діяти у відповідності до наукових вимог прийняття управлінських рішень.

Сукупність методів, які найчастіше використовуються в аналізі, орієнтовані, як правило, на розв'язання двох задач: доведення однорідності модельованих процесів (варіаційна статистика) та визначення міри їх зв'язку (кореляція й методи узагальнюючих показників). При цьому основною вимогою статистичного дослідження є вивчення масових даних. Разом з тим, практика використання статистичних методів у моделюванні часто обмежується вивченням переважно одиничних випадків. Звідси виникає протиріччя: розраховані на вивчення масових явищ статистичні методи штучно використовуються для вивчення окремих випадків. Це створює підставу для наукових конфліктів. Тому інколи при моделюванні заміняють статистичні методи механічними або використовують статистичні методи лише як ілюстративний матеріал [2, с. 41]. Це призводить до того, що знижується роль статистики в моделюванні і статистична наука підміняється набором інструкцій. Крім того порушується її гармонійність, нівелюється загальнонаукове значення її методів, і головне – не досягається поставлена мета моделювання. Вихід з даної ситуації може бути лише у використанні масових статистичних, орієнтованих на наукові методи, масивів інформації.

Процеси взаємозв'язків та взаємозалежності можна вивчати за допомогою відповідних методів та моделей. Кореляційно-регресійний аналіз є одним з основних статистичних методів дослідження залежної випадкової величини Y від випадкових змінних X . Цей метод використовується тоді, коли дані спостереження можна вважати випадковими, неупередженими і типовими. Вони формуються з генеральної сукупності, що розподілена за багатомірним нормальним законом. Показники кореляційного зв'язку, які обчислені за обмеженою сукупністю, виступають лише оцінками тієї чи іншої ста-

тистичної закономірності. При цьому необхідно враховувати, що в будь-якій сукупності зберігається елемент, який не повністю погашається випадковістю. Тому необхідна статистична оцінка ступеня точності і надійності параметрів кореляції і регресії. [11, с. 127].

Для визначення взаємозв'язків між економіко-соціально-демографічними чинниками та статистичного їх оцінювання була обрана наступна система показників. Економічні фактори представлені показниками: валова додана вартість на одну особу, тис. грн; рівень безробіття, %; рівень забруднення навколишнього середовища за показником викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення по регіонах, тис. т. Соціально-демографічні індикатори представлені наступною системою показників: соціально-культурний рівень, бали; трудова міграція населення, %; рівень народжуваності, ‰; рівень природного приросту населення, ‰. Аналіз проводився за офіційними статистичними даними по регіонах країни за 2012 рік, які були оброблені в системі STATISTICA (модуль Multiple Regression) [9; 12].

Соціально-демографічні індикатори включають, насамперед, показники природного та механічного руху населення. Трудова міграція як складова механічного руху в найбільшій мірі відображає особливості ринку праці в Україні, рівень зайнятості населення й безробіття, які є наслідком історичних, соціальних та економічних умов, які склалися у державі протягом багатьох десятиліть. Трансформація економіки у ринкову систему вимагає адекватних економіко-трудових відносин з урахуванням соціально-правової захищеності населення. В цілому сучасна модель українського ринку праці є парадоксальною і характеризується суперечностями, що перешкоджають його ефективній інтеграції. Політика зайнятості та політика оплати праці не скоординовані, державні та ринкові регулятори не взаємодіють, ринок праці відірваний від ринків житла, кредитів, інвестицій, товарів та послуг тощо. Все це породжує соціальну напругу як особливий стан суспільної свідомості і поведінки громадян, а також специфічне сприйняття і оцінку ними дійсності. Соціальна напруга може мати свої кількісні і якісні характеристики, що є свідченням широти та масовості розповсюдження соціальної напруги, гостроти суперечностей та рівня незадоволеності.

Як свідчать дані вибіркового обстеження населення з питань трудової міграції, яка проводилась у квітні – червні 2012 року Держслужбою Статистики України та Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України та в рамках проекту Європейського Союзу "Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами". 1,2 млн українців є трудовими мігрантами (2,7 % всього населення) [4]. Середньомісячна зарплата одного трудового мігранта склала у 2012 році 930 дол. США, що в 3 рази більше, ніж в Україні (330 дол США). Разом з тим, останнім часом скорочуються перекази коштів в Україну трудовими мігрантами. Так, у II кварталі 2013 року порівняно з попереднім періодом вони скоротились на 17,7 % і становили 377 млн дол США [13].

Щороку до державної служби зайнятості звертається в середньому 5-7 % випускників навчальних закладів. Це означає, що після завершення навчання роботу не отримали 56 тис. випускників вищих навчальних закладів, 36 тис. – середніх спеціальних навчальних закладів та 6 тис. – загальноосвітніх шкіл. Таке становище є однією з причин, чому сьогодні кваліфіковані кадри та перспективна молодь усе частіше шукають роботу за межами держави, а на заміну їй приходить робоча сила нижчої кваліфікації [14].

Найпоширенішою проблемою доступу молоді до робочих місць з гідною оплатою праці як в Україні, так і на європейському ринку праці є якість набутих знань. Українські навчальні заклади спрямовані на отримання студентами професійних знань і майже не навчають таким надзвичайно важливим речам, як особистісні компетенції. Отже, конкурентними перевагами вітчизняної робочої сили можуть стати сучасні професійні знання та навички з урахуванням перспективних потреб галузей, що розвиваються в усьому світі. Передусім це сфера збереження наявних та розробки нових енергоресурсів, галузі, пов'язані з охороною здоров'я та довкілля, а також сфера інформаційних технологій.

Відтік найбільш активної частини молоді за кордон є небажаним та вважається досить небезпечним ризиком для загальнодержавного розвитку. Це може стати для країни істотною проблемою, адже, по-перше, ускладнить задоволення потреб вітчизняних виробників товарів та послуг у кадрах, а по-друге, в умовах демографічних негараздів призведе до зниження стійкості національних соціальних системи, зокрема пенсійної тощо.

Дослідження впливу економічних факторів на рівень трудової міграції, який характеризується відношенням

кількості трудових мігрантів до середньорічної кількості населення працездатного віку у %, проводилось за кореляційно-регресійним методом аналізу.

Визначення впливу вищезазначених факторів на показник рівня трудової міграції дозволив одержати наступне рівняння регресії:

$$Y = 5,9474 - 0,0571x_1 + 0,2844x_2 + 0,0068x_3 \quad (1)$$

Аналізуючи коефіцієнти регресії, треба визначити, що при збільшенні 1-го фактору (X_1 – ВВП на одну особу) на 1 тис. грн рівень трудової міграції знижується на 0,057 %; при збільшенні 2-го фактору (X_2 – рівня безробіття) на 1 %, рівень трудової міграції зростає на 0,28 %; при збільшенні 3-го фактору (X_3 – рівня екологічного забруднення) на 1 тис. т, рівень трудової міграції збільшується на 0,007 %;

Коефіцієнти регресії є найменовані числа, які визначаються у фактичних одиницях виміру (в натуральному масштабі) і тому непорівнянні один з одним. Для перетворення їх в порівнянні відносні показники, використовується те ж перетворення, що й для одержання коефіцієнта парної кореляції. Одержану величину називають стандартизованим коефіцієнтом регресії чи β -коефіцієнтом (бета-коефіцієнтом).

Таблиця 1. Результати кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів на рівень трудової міграції

Фактори	BETA-коефіцієнти	Стандартна похибка BETA-коефіцієнтів	Коефіцієнт регресії (B)	Стандартна похибка B	t-критерій	Фактичний рівень істотності (p-level)
X1	-0,375523	0,354781	-0,0571	0,437921	-1,36021	0,045187
X2	0,570415	0,354781	0,2844	0,437921	0,34244	0,031693
X3	0,120632	0,354781	0,0068	0,437921	0,77706	0,703255

*Джерело: складено автором за результатами проведеного аналізу.

За результатами аналізу, які представлені в табл. 1, β -коефіцієнти для 3-х факторів, що аналізувались, відповідно становлять: – 0,3755; 0,5704; 0,1206. Коефіцієнт детермінації = 0,311, тобто лише на 31,1 % варіація рівня трудової міграції пояснюється заданими трьома факторами.

Аналіз впливу соціально-економічних та екологічних показників на рівень трудової міграції дозволяє зробити висновок, що за сукупністю інформації, яка вивчалася, зв'язок підтверджується двома з трьох показників, де p-level менше за 0,05. По третьому фактору цей показник значно перевищує критичну позначку, що не дає права підтверджувати зв'язок між рівнем екологічного забруднення територій і рівнем трудової міграції.

Загальновідомо, що глобалізація та інтеграція на сьогодні – об'єктивна реальність. Разом із тим, національна державна політика у сфері зайнятості має здійснюватися заради соціальної справедливості в умовах глобалізації. Криза продемонструвала, що результати процесу глобалізації та інтеграції є вигідними тільки для декількох країн, проте не є справедливими для більшості з них, адже декларація рівних прав не означає гарантії їх додержання, особливо в умовах економічного спаду. Отже, слід розуміти, що членство у Євросоюзі не перетворює українську робочу силу автоматично з мігрантів на місцевих жителів. Серйозними ризиками євроінтеграції стосовно робочої сили є також різні професійні стандарти, пропозиція для мігрантів низькокваліфікованих робочих місць, мовні бар'єри тощо.

Вивчення соціально-культурного розвитку регіонів залежно від економіко-соціальних та екологічних показників включає проведення відповідних етапів роботи щодо визначення суті та рівня результативної ознаки. Так, соціально-культурний рівень є інтегральним показником, який визначався у балах на основі офіційної статистичної інформації за 2012 рік [12]. Для розрахунку соціально-культурного рівня регіону були використані наступні показники: 1) рівень освіти населення (кількість студентів, що навчаються у вищих навчальних закладах, тис. осіб); 2) рівень інноваційного розвитку (обсяг науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств і організацій по регіонах, млн грн); 3) рівень охорони здоров'я (кількість лікарняних ліжок на 10 тис. чол. населення); 4) рівень культури (кількість відвідувань театрів на 100 тис. чол. населення); 5) рівень зареєстрованих злочинів (тис. од.).

За результатами проведеного кореляційно-регресійного аналізу визначення впливу економічних та екологічних факторів на соціально-культурний розвиток країни одержано наступне рівняння регресії:

$$Y = 14,8957 + 4,1748x_1 - 1,4029x_2 - 0,2437x_3 \quad (2)$$

Рівняння регресії (2) дає підстави для висновку, що ми маємо прямий вплив на соціальні показники лише першого фактору. Так, зокрема, збільшення ВВП на одну особу приводить до зростання соціально-культурного рівня регіону на 4,17 бала. Вплив решти факторів обернений і дещо менший.

Таблиця 2. Результати кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів на соціально-культурний рівень регіонів

Фактори	BETA-коефіцієнти	Стандартна похибка BETA-коефіцієнтів	Коефіцієнт регресії (B)	Стандартна похибка	t-критерій	Фактичний рівень істотності (p-level)
X1	0,3975	0,281580	4,1748	1,573631	4,28112	0,02933
X2	-0,2372	0,281580	-1,4029	1,573631	0,50573	0,86002
X3	-0,1750	0,281580	-0,2437	1,573631	1,19503	1,44581

*Джерело: складено автором за результатами проведеного аналізу.

Результати кореляційно-регресійного аналізу (табл. 2) дозволяють стверджувати, що найбільша залежність результативної ознаки існує від першого фактору (X_1 – валова додана вартість на одну особу), для якого β -коефіцієнт = 0,398, тобто цей фактор на 39,7 % пояснює варіацію результативної ознаки, другий фактор (X_2 – рівень безробіття) пояснює варіацію на 23,7 %, а третій фактор (X_3 – рівень екологічного забруднення) пояснює варіацію на 17,5 %. Крім того, значущою можна вважати залежність результативної ознаки лише від першого фактору, тому що фактичний рівень істотності не перевищує критеріального значення p -level 0,05 (фактично він становить: p -level = 0,02933).

Щільність зв'язку між показниками моделі визначається за коефіцієнтом детермінації: $R=0,713$. Це означає, що варіація соціально-культурного рівня на 71,3 % пояснюється коливаннями 3-х факторів, що включені в модель. F -відхилення Фішера [$F(3,21)=19,050$] свідчить про залежність результативної ознаки, хоча б від одного фактору. Фактичне значення F більше за табличне, тому зв'язок між факторами вважається істотним [2].

Залишається ще один дуже важливий, а можливо й найістотніший фактор, що об'єктивно створює соціальну напругу – це демографічний фактор, а саме депопуляція населення України. Депопуляційні тенденції та старіння населення породжують певні демографічні труднощі – обмеження щодо ресурсного забезпечення соціально-економічного розвитку на перспективу, оскільки зумовлюють скорочення чисельності й частки працездатних контингентів у населенні, викликають необхідність підвищення соціальних видатків на утримання осіб похилого віку, включаючи як власне пенсійне забезпечення, так і заходи щодо збереження здоров'я тощо [6].

Водночас явище депопуляції – скорочення чисельності населення за рахунок його природного руху – на європейських теренах нині вже перестало бути екстраординарним: близько третини європейських держав на сьогодні фіксують природне зменшення населення. Україна серед європейських країн вирізняється крім того масштабністю й затяжним характером депопуляції. Наразі, у складі європейських країн, охоплених депопуляцією, найвищий показник природного зменшення населення (-0,6 ‰) має Україна [7, с. 186].

Характеризуючи специфічні риси депопуляції у межах самої України слід, насамперед, наголосити на ви-

щій інтенсивності природного зменшення населення та довготривалості депопуляційних тенденцій у сільській місцевості країни, де перевищення числа померлих над кількістю народжених спостерігається вже більш ніж тридцятиріччя (з 1979 р.).

Згідно з середнім варіантом багатоваріантного демографічного прогнозу, розробленого фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, найбільш вірогідним є скорочення загальної чисельності населення України до початку 2020 р. – майже до 43,3 млн осіб, (тобто більш ніж на 3 млн осіб, або на 6,7 % порівняно з нинішньою його чисельністю). При цьому контингент населення працездатного віку зменшиться майже на 3,7 млн осіб (або на 13 %), За імовірного загального скорочення чисельності населення України до 2050 р. більш ніж на 18 %, чисельність його працездатного контингенту зменшиться більш як на 1/3 [7, с.205].

На процесах демографічного відтворення негативно позначаються і міграції населення. Адже серед мігрантів переважають представники найбільш продуктивних у дітородному й економічному відношеннях вікових груп. Сьогодні, за різними оцінками, за межами України шукають роботу і працюють від 5 до 8 млн осіб, що безумовно, не сприяє зростанню народжуваності в Україні [2; 5].

Народжуваність та смертність визначають природний рух населення. Рівень народжуваності розраховується за показником коефіцієнта народжуваності, який визначається у відносних величинах (проміле) як відношення кількості народжених за рік до середньорічної чисельності населення.

$$Y = -26,4516 + 0,0538x_1 - 0,0278x_2 - 0,00314x_3 \quad (3)$$

Аналіз регресійної моделі (3) вивчення зв'язку між економічними та екологічними факторами і рівнем народжуваності в Україні дозволяє стверджувати, що перший фактор (ВДВ на одну особу) в найбільшій мірі впливає на результативну ознаку. При збільшенні цього показника на 1 тис. грн, рівень народжуваності зростає на 0,0538 ‰.

Вплив рівня безробіття та екологічного забруднення територій (відповідно фактори: X_2 і X_3) на рівень народжуваності обернений і незначний: при зростанні рівня безробіття на 1 % та рівня екологічного забруднення на 1 тис. т коефіцієнт народжуваності відповідно знизиться на 0,0278 ‰ та 0,00314 ‰.

Таблиця 3. Результати кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів на коефіцієнт народжуваності населення

Фактори	БЕТА-коефіцієнти	Стандартна похибка БЕТА-коефіцієнтів	Коефіцієнт регресії	Стандартна похибка	t-критерій	Фактичний рівень істотності (p-level)
X1	0,26585	0,25109	0,05384	0,78372	1,74647	0,48758
X2	-0,40493	0,25109	-0,02783	0,78372	-0,53141	-0,75321
X3	-0,50253	0,25109	-0,00314	0,78372	-1,03293	0,08207

*Джерело: складено автором за результатами проведеного аналізу.

Показники регресійної моделі та кореляційного зв'язку (табл.3) свідчать про непідтвердженість варіації рівня народжуваності населення від коливань відповідних факторних ознак. Даний аналіз дозволяє зробити висновок, що за сукупністю інформації, яка вивчалася, зв'язок надійно не встановлено.

Природний приріст населення є одним з головних у системі соціально-демографічних показників, тому зупинимось на ньому більш детально і розглянемо його залежність від макроекономічних та регіональних показників.

Результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу дали змогу одержати наступне рівняння регресії:

$$Y = 1,5537 + 0,00312x_1 - 0,00386x_2 - 0,00904x_3 \quad (4)$$

Аналіз впливу економічних показників на природний рух населення, що визначається відношенням різниці

між народженими та померлими за рік до середньорічної чисельності населення, показує, що зв'язок між факторними та результативним показниками є обернений (за факторами X_2 ; X_3) і не може вважатися суттєвим.

Це дозволяє стверджувати, що на природний рух фактори, що включені в дану модель не мають суттєвого впливу. Так, збільшення доданої вартості на 1 тис. грн призведе до збільшення коефіцієнта природного приросту на 0,003 ‰, а відповідно підвищення рівня безробіття на 1 % – до його зниження на 0,004 ‰. Рівень забрудненості має також обернений зв'язок з рівнем природного руху, але коефіцієнт регресії за модулем вище для цього фактору порівняно з іншими: – 0,00904.

Таблиця 4. Результати кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів на коефіцієнт природного приросту населення

Фактори	БЕТА-коефіцієнти	Стандартна похибка БЕТА-коефіцієнтів	Коефіцієнт регресії	Стандартна похибка	t-критерій	Фактичний рівень істотності (p-level)
X1	0,23721	0,23757	0,00312	0,00274	2,41361	0,04554
X2	-0,04510	0,23757	-0,00356	0,00274	-0,63351	0,36115
X3	-0,39488	0,23757	-0,00904	0,00274	-1,51503	0,04862

*Джерело: складено автором за результатами проведеного аналізу.

Аналіз статистичної сукупності без міст обласного підпорядкування (табл. 4). дає змогу зробити висновок, що ми маємо відносно однорідну сукупність, в якій існує незначний (23,73 %), але підтверджений вплив на результативну ознаку показника валової доданої вартості на одну особу ($p\text{-level} = 0,04554$) та на 39,5 % вплив рівня екологічного забруднення територій ($p\text{-level} = 0,04862$).

Висновки. Результати проведеного аналізу дозволяють зробити висновок, що сучасна економічна система нашої країни, як єдиний комплекс, знаходиться в умовах посилення кризових явищ та гальмування економічного розвитку країни. На це вказують і результати кореляційно-регресійного аналізу, які свідчать про незначний взаємозв'язок між економічними, екологічними та соціально-демографічними показниками. Враховуючи те, що в реальних умовах зв'язок між показниками має стохастичний характер, знайти абсолютну істину у визначенні взаємозв'язків на практиці вдається не завжди. Але наближений характер будь-яких результатів кореляційно-регресійного аналізу не є приводом для заперечення його корисності. Як абсолютизувати параметри регресійних рівнянь та щільності зв'язку було б помилкою, так і відмовитись від цих методів було б ще більшою помилкою.

В умовах наближення офіційного входження України до ЄС та серйозних викликів сучасності, держава має виконувати функції регулювання найважливіших сфер життєдіяльності суспільства. Зайнятість має піднятися на рівень державних пріоритетів, які забезпечать створення нових робочих місць в галузях, що здатні дати максимальний конкурентний ефект. При цьому перевага у створенні робочих місць має віддаватися національному бізнесу.

Рівень життя населення повинен відповідати світовим стандартам. На шляху подолання кризи мають стати демографічні пріоритети та соціальні цінності, на

базі чого зростатимуть і соціальна відповідальність бізнесу, і соціальна згуртованість людей праці, і соціально-економічна стабільність у державі.

Список використаних джерел

1. Друга хвиля світової кризи вже в Україні. П'ять ознак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/toplist/~2/2/258028>.
2. Дубров А.М. Многомерные статистические методы: Учебник / А.М. Дубров, В.С. Мхитарян, Л.И. Трошин – М.: Финансы и статистика, 1998. – 147 с.
3. Єріна А.М. Статистика моделювання та прогнозування: Навч. посібник. / А.М. Єріна – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.
4. Ефективне управління трудовою міграцією 2012. [Електронний ресурс] // European Union. External action: [сайт]. – Режим доступу http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2013/2013_05_31_2_uk.htm.
5. Криза і вітчизняний ринок праці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ulo-socium.com/ntervju-50-2009-12-09-17-54-42/1610-2010-04-21-12-41-45>.
6. Міністерство праці та соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mlsp.kmu.gov.ua/control/uk/index>.
7. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / За ред. Е.М. Лібанової – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
8. Рузавин Г.И. Методология научного исследования: Учеб. пособие для вузов / Г.И. Рузавин – М.: Юнити-ДАНА, 1999. – 317 с.
9. Соціально-економічне становище України за 2012 рік. [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Сошникова Л.А. Многомерный статистический анализ в экономике: [Учеб. пособие для вузов] / Л.А. Сошникова, В.Н. Тамашевич, Г. Уебе, М. Шефер – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 598 с.
11. Статистическое моделирование и прогнозирование: [Учеб. Пособие] / Под ред. А.Г. Гранберга. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 383 с.
12. Статистичний щорічник України за 2012 рік. / Державна служба статистики України / За ред. Осаулєнка О.Г. – К.: ТОВ "Август Трейд", 2013. – 560 с.
13. Трудова міграція. [Електронний ресурс] // РБК-Україна: [сайт]. – Режим доступу <http://www.rbc.ua/ukr/news/economic/trudovye-migranty-uvlechili-v-i-polugodii-2013>.
14. Z-Україна – статистика, аналітика, економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zet.in.ua/>.

Надійшла до редакції 21.03.14

О. Евсеенко, канд. экон. наук, доц.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

СТАТИСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Теоретически обоснована необходимость моделирования экономических и социально-демографических показателей. Исследовано влияние экономических, социальных и экологических показателей на социальные и демографические факторы развития страны. Дана статистическая оценка взаимосвязей на базе корреляционно-регрессионного метода анализа.

Ключевые слова: моделирование, корреляционно-регрессионный метод, валовая добавленная стоимость, уровень безработицы, уровень загрязнения окружающей среды, трудовая миграция, естественный прирост населения.

O. Evseenko, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

STATISTICAL EVALUATION OF THE IMPACT OF ECONOMIC FACTORS ON SOCIO-DEMOGRAPHICS OF THE COUNTRY

In theory made a case the necessity of modeling economic and demographic indicators. The influences of economic, social and environmental indicators on social and demographic factors of development country are researched. Given statistical evaluation of relationships based on correlation and regression analysis method.

Keywords: modeling, correlation and regression method, gross value added, the level of unemployment, the level of environmental pollution, labor migration, population growth.

УДК 314.3: 336.773
JEL G 320

О. Іваненко, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ

За результатами дослідження оцінено ефективність управління кредитними спілками на основі аналізу показників, що характеризують ефект діяльності кредитної спілки і відповідність функціонування даної некомерційної організації цілям її статутної діяльності.

Ключові слова: кредитні спілки, споживчий кредит, економічна ефективність, соціальна ефективність, ефективність управління, дохідність споживчого кредитування.

Постановка проблеми. Важливими елементами аналізу діяльності кредитних спілок є визначення об'єктів аналізу та системи показників, на основі яких буде здійснено комплексну оцінку ефективності управління, що обумовлено поєднанням в їх діяльності ознак, характерних для різних об'єктів аналізу – комерційних, некомерційних та кредитних організацій. Ефективність управління кредитними спілками визначається раціональним розміщенням кредитних ресурсів.

Формування ефективної кредитної політики можливо завдяки поліпшенню якості інформації, на основі якої приймаються рішення. Вирішення цієї проблеми пов'язане з аналізом ресурсів кредитних спілок, що проводиться на підставі даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які забезпечують більшу частину інформації про діяльність фінансових установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу діяльності та ефективності управління фінансово-кредитних інститутів, банківських установ в умовах ринкової економічної системи присвятили свої роботи українські та зарубіжні дослідники В.Д. Базилович [1], О.І. Бутенко [2], З.Н. Васильченко [3], О.І. Гриценко [5], Б.А. Дадашев [5], Н.В. Ковтун [6], А.Я. Оленчик [4], Л.А. Примостка [7] та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Відсутність чіткої системи репрезентативних показників, що характеризують ефект діяльності кредитних спілок і формулювання відповідних висновків щодо адекватності функціонування цих некомерційних організацій сприяє їх розробці для виявлення внутрішніх резервів підвищення ефективності діяльності та можливостей економії витрат і підвищенню ефекту відповідно до статутних цілей і завдань.

Метою статті є оцінювання ефективності управління кредитними спілками на основі аналізу показників, що характеризують ефект діяльності організацій і формулювання відповідних висновків щодо адекватності функціонування даної некомерційної організації цілям її статутної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методика оцінки ефективності прибуткової організації заснована на розумінні того, що стратегічним завданням її розвитку є максимізація кінцевих фінансових результатів (чистого прибутку на одиницю власних коштів) при підтримці прийнятного рівня фінансової стійкості бізнесу (ліквідності, фінансової маневреності, довгострокової платоспроможності). Тому оцінка ефективності діяльності прибуткової організації використовує фактори кінцевих фінансових результатів, а також фактори фінансової стійкості. Кредитна спілка є неприбутковою організацією, яка виступає як фінансовий посередник, що забезпечує мобілізацію ресурсів на ринку капіталу та їх спрямування на потреби реального сектора економіки. Іншими словами, господарська діяльність кредитної спілки має дві сторони – залучення фінансових

ресурсів (пасивні операції) та їх розміщення (активні операції). У процесі здійснення господарської діяльності кредитна спілка несе ризики як за операціями залучення, так і за активними операціями. Внаслідок цього, в основі методики оцінки ефективності кредитної спілки лежить оцінка рівня співвідношення чистого прибутку і власних коштів, а також фактичних показників поточної та довгострокової фінансової стійкості.

Неприбуткова організація не ставить за мету своєї діяльності одержання прибутку. Для таких організацій характерні: цільовий план діяльності, прописаний в статуті організації; кошторис витрат на функціонування організації, визначається і затверджується вищестоящим органом або засновниками. Тому методика оцінки ефективності неприбуткової організації заснована на її прагненні ефективно діяти в рамках затвердженого кошторису витрат.

Методика оцінки ефективності включає: розробку системи репрезентативних показників, що характеризують ефект діяльності організацій і формулювання відповідних висновків щодо адекватності функціонування даної некомерційної організації цілям її статутної діяльності; виявлення внутрішніх резервів підвищення ефективності діяльності та можливостей економії витрат і підвищення ефекту відповідно до статутних цілей і завдань. Таким чином, неприбуткова організація може бути таким же об'єктом економічного аналізу, як і прибуткова організація. Шляхом виявлення внутрішніх резервів поліпшення діяльності можна домогтися істотного підвищення ефективності виконання нею статутних функцій і завдань та економії кошторису витрат на ведення поточної діяльності.

Унікальність кредитних спілок полягає в тому, що за родом своєї діяльності вони є кредитними організаціями, але в той же час ведення бухгалтерського обліку здійснюється із застосуванням форм звітності підприємства. Саме в результаті такого синтезу виробилася система показників, що об'єднують як кредитну діяльність, так і діяльність підприємств.

Найбільш зручною формою надання інформації для моніторингу, аналізу діяльності кредитних спілок та прийняття управлінських рішень є статистичні та фінансові показники, які дозволяють ефективно відстежувати результати діяльності кредитних спілок. Відправною точкою фінансового управління є своєчасне і коректне формування фінансових звітів. Більшість показників оцінки ефективності діяльності кредитних спілок розраховуються на підставі інформації, отриманої із звітів: звіту про фінансові результати; балансу; статистичної інформації за заощадженнями, позиками, пайовиками.

На основі збору статистичної інформації можлива побудова рейтингу кредитних спілок та проведення моніторингу їх діяльності. При цьому збір інформації

повинен бути стандартизований і систематизований, тільки в цьому випадку інформація буде достовірною.

Особливістю сфери мікрофінансування є відсутність стандартизованих визначень використовуваних показників. Міжнародне мікрофінансове співтовариство не має єдиних методів розрахунку навіть найбільш важливих показників, тому рекомендується використовувати визначення більшості фахівців з мікрофінансування, які засновані на показниках рейтингової оцінки, запропонованих Товариством міжнародного розвитку "Дежарден", Ірландською Лігою кредитних спілок (система рейтингової оцінки "Cate1"), Південно-Російською Асоціацією кредитних спілок (система управління інформацією) і Системою фінансових коефіцієнтів Національної Асоціації кредитних спілок України [5, с. 49].

Щоб уникнути помилок, жоден показник не можна розглядати незалежно від інших, оскільки жоден узятий окремо показник не може дати повну характеристику фінансового інституту. Тільки взяті разом показники дають можливість оцінки всіх аспектів фінансового стану кредитної спілки.

При виборі показників треба виходити з припущення, що, в першу чергу, кредитна спілка прагне до самоокупності. Самоокупність може бути досягнута, якщо операції кредитної спілки, по-перше, прибуткові, а по-друге – надійні. Тому показники повинні характеризувати в першу чергу ці два аспекти діяльності кредитної спілки.

Власні кошти кредитної спілки формуються наступним чином: особа, що вступає до кредитної спілки, сплачує вступний внесок, який не включається в пай члена і при виході зі спілки не повертається а також вносить періодичні платежі у вигляді додаткових пайових внесків; пайовий внесок йде на формування статутного (пайового) капіталу. Крім перерахованих вище

обов'язкових внесків, член кредитної спілки має право на розміщення своїх особистих заощаджень, сукупність яких утворює фонд фінансової взаємодопомоги кредитної спілки, який є джерелом кредитів для її членів.

Ефективність діяльності кредитної спілки може бути оцінена за 34 показниками, об'єднаними в 2 групи:

- 1) показники соціальної ефективності;
- 2) показники економічної ефективності.

В групу показників економічної ефективності пропонується включати показники для оцінювання ефективності роботи правління і роботи підрозділів. Даний підхід дозволить всебічно оцінити діяльність кредитної спілки як комерційної організації, яка гарантує інтереси пайовиків, так і організації, яка не має на меті отримання прибутку.

Група показників соціальної ефективності. Під соціальною ефективністю слід розуміти відповідність кредитної спілки своїм соціальним задачам. Питання полягає в тому, чи не ухиляється кредитна спілка від своїх функцій по задоволенню потреб своїх пайовиків в заощадженні і кредитуванні.

Оцінка соціальної ефективності кредитної спілки здійснюється за такими показниками (табл.1):

- розширення системи зайнятості (збереження та створення нових робочих місць);
- розвиток бізнесу позичальників – зростання оборотів бізнесу, диверсифікація, зміна структури зайнятості (від індивідуальної та сімейної зайнятості до залучення найманих працівників);
- зростання особистих і сімейних доходів позичальників.

Таблиця 1. Показники соціальної ефективності діяльності кредитної спілки

№	Показник	Розрахунок	Нормальна поведінка показника
C1	Сума виданих кредитів у розрахунку на одного пайовика	Сума виданих кредитів / Число пайовиків	Зростання
C2	Коефіцієнт кооперування населення	Число пайовиків / Чисельність працездатного населення	Зростання
C3	Коефіцієнт охоплення ринку	Сума виданих кредитів кредитними спілками на території регіону / Сума виданих кредитів кредитними спілками пайовикам на території регіону	Зростання
C4	Середня сума виданих кредитів	Сума виданих кредитів/Кількість виданих кредитів	Зростання
C5	Середня сума заощаджень	Сума заощаджень пайовиків/Кількість договорів заощаджень	Зростання
C6	Індекс зміни числа пайовиків	Кількість пайовиків на кінець року/Кількість пайовиків на початок року	Зростання
C7	Індекс зміни заощаджень	Сума заощаджень на кінець періоду/Сума заощаджень на початок періоду	Зростання
C8	Індекс зміни запозичень	Сума виданих кредитів на кінець періоду/Сума виданих кредитів на початок періоду	Зростання
C9	Кількість кредитних спілок		Зростання
C10	Коефіцієнт витрат на одного пайовика	Сума операційних витрат/Кількість пайовиків	Зниження
C11	Коефіцієнт доходів на одного пайовика	Сума операційних доходів/Кількість пайовиків	Зростання
C12	Середня доходність заощадними внесками	$C_{12} = \frac{\sum \%_{oe}}{\sum OB}$, де OB – сума ощадних внесків пайовиків	Зростання

*Джерело: складено автором самостійно.

Група показників економічної ефективності. Показники економічної ефективності призначені оцінити здатність спілки до погашення своїх зобов'язань перед пайовиками. Для зручності оцінки діяльності спілки

пропонується розбити дану групу на дві категорії оцінки ефективності: оцінка ефективності роботи правління та оцінка ефективності діяльності підрозділів (філій) спілки (табл.2).

Таблиця 2. Показники економічної ефективності діяльності кредитної спілки

№	Показник	Розрахунок	Рекомендоване значення	Нормальна поведінка показника
Оцінка ефективності роботи правління				
E1	Коефіцієнт покриття обсягу особистих заощаджень пайовиків	$E_1 = \frac{\sum PK}{\sum OB}$, де PK – пайовий капітал.	<0,03	Зростання
E2	Коефіцієнт формування резервного фонду	$E_2 = \frac{\sum PK}{\sum \Phi \Phi B}$, де PK – резервний капітал, ФФВ фонд фінансової взаємодопомоги.	> 0,05	Зростання
E3	Коефіцієнт відношення власних коштів до заощаджень	Власні кошти/Сума заощаджень пайовиків	>0,07	Зростання
E4	Коефіцієнт достатності власних коштів	$E_4 = \frac{\sum BK}{\sum A - РПЗ}$ де BK – сума власних коштів кредитної кооперативу на звітну дату, А – сума активів балансу, РПЗ – резерв на покриття збитків від прострочених та списаних позик	0,1	Зростання
E5	Доходність поточних затрат	Доходи/ Поточні витрати	100	Зростання
E6	Рентабельність кредитного портфеля	Прибуток/Кредитний портфель	>0	Зростання
E7	Відношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Дебіторська заборгованість/ Кредиторська заборгованість	100%	
E8	Відношення відсотків, сплачених за оцадними внесками і кредитами	Відсотки за оцадними внесками/ Відсотки за кредитами	>75	Зростання
E9	Частка доходів в активах, %	Доходи від основної діяльності/Сума активів*100%	10	Зростання
E10	Частка витрат в активах,%	Витрати від основної діяльності/ Сума активів*100%	<100	Зниження
E11	Частка операційних витрат в загальній сумі витрат, %	Операційні витрати/Загальна сума витрат	<50	Зниження
E12	Операційна самоокупність	Доходи від власної діяльності/ Операційні витрати		Зростання
Оцінка ефективності роботи персоналу				
E13	Число пайовиків на одного співробітника	Число пайовиків / Чисельність персоналу	-	Зростання
E14	Сума виданих кредитів на одного співробітника	Сума виданих кредитів/ Чисельність персоналу	-	Зростання
E15	Сума заощаджень на одного співробітника	Сума заощаджень / Чисельність персоналу	-	Зростання
E16	Залишок заборгованості за кредитами на одного співробітника	Сума прострочених кредитів / Чисельність персоналу	-	Зниження
E17	Доходність кредитного портфеля	Відсотки, отримані за користування позиками/ Сума виданих кредитів	-	Зростання
E18	Операційна ефективність	Сума виданих позик/ операційні витрати	-	Зростання
E19	Питома вага виданих кредитів в активах, %	Сума виданих кредитів/Сума активів*100%	70-80%	Зростання
E20	Витрати за заощадженнями на 1 грн кредиту	Сума сплачених відсотків за заощадженнями/ Сума виданих кредитів		Зниження
E21	Рівень ризику портфеля	Сума прострочених кредитів більше 30 днів/ Кредитний портфель	>10%	Зниження

*Джерело: складено автором самостійно.

У процесі аналізу діяльності кредитних спілок у регіоні, виникає необхідність розрахунку ефективності позиково-ощадної діяльності як в розрізі окремої кредитної спілки, так і всієї регіональної системи кредитної кооперації. У зв'язку з цим може бути використаний інтегральний показник, що характеризує ефективність діяльності кредитних спілок у регіоні, розрахований за основними критеріями соціально-економічної ефективності (табл. 3).

Наведені в табл. 3 частки визначені методом експертних оцінок, при цьому в якості експертів виступали

представники органів виконавчої влади регіону, керівники кредитних спілок, пайовики і підприємці.

Сумарне значення показників, представлених в табл. 3, з урахуванням вагових коефіцієнтів є основою для моніторингу соціально-економічної результативності діяльності кредитних спілок у регіоні, на базі якого, в свою чергу, будуть прийматися рішення щодо регулювання розвитку мезорівневої кредитної кооперації.

Таблиця 3. Показники соціальної і економічної результативності діяльності кредитних спілок у регіоні

№	Показник	Порядок розрахунку	Частка показника в інтегральному індикаторі
1	Коефіцієнт кооперування населення	Чисельність пайовиків / Чисельність економічно активного населення регіону	0,05
2	Частка робочих місць, створених за участю кредитної спілки	Число робочих місць, створених за прямої чи непрямої участі кредитних спілок / Загальне число створених у регіоні робочих місць	0,2
3	Темп росту заощаджень	Сума заощаджень на кінець періоду / Сума заощаджень на початок періоду	0,05
4	Темп росту кредитів	Сума виданих кредитів на кінець періоду / Сума виданих кредитів на початок періоду	0,05

Закінчення табл. 3

№	Показник	Порядок розрахунку	Частка показника в інтегральному індикаторі
6	Середньозважений коефіцієнт формування резервного капіталу	Середньозважена сума (Обсяг резервного капіталу / Сума залучених коштів пайовиків)	0,05
7	Середньозважена дохідність витрат кредитної спілки	Середньозважена сума (Доходи кредитної спілки / Витрати кредитної спілки)	0,1
8	Середньозважена частка прямих витрат кредитної спілки	Середньозважена сума (Прямі витрати кредитної спілки / Сумарні витрати кредитної спілки)	0,05
9	Частка своєчасно повернутих кредитів	Сума повернутих у строк кредитів / Загальна сума виданих кредитними спілками кредитів	0,2
10	Середньозважена дохідність кредитного портфеля	Середньозважена сума (Відсотки за виданими кредитами / Сума виданих кредитів)	0,1

*Джерело: складено автором самостійно.

Інтегральний показник в подальшому може бути ефективно використаний пайовиками при експрес-аналізі ефективності діяльності кредитних спілок регіону.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз регіональних систем управління кредитною кооперацією показав недостатню увагу до питань оцінки соціально-економічної результативності діяльності кредитних спілок з позицій мезорівневої соціально-економічної системи. Діючи підходи до оцінки такої ефективності можуть бути зведені до двох основних. Перший підхід полягає в моніторингу виконання вимог законодавства щодо забезпечення фінансової стійкості кредитного кооперативу; другий підхід зводиться до оцінки рівня задоволеності діяльністю існуючих кредитних спілок їх пайовиками поряд з аналізом вимог чинного законодавства до забезпечення фінансової стійкості.

Такі підходи до оцінки регіональної результативності та ефективності діяльності кредитних спілок не сприяють використанню даного інституту в цілях розвитку мезорівневої системи, тому що не дозволяють встановити залежність між досягненням цільових показників розвитку регіону та діяльністю кредитних спілок, і, внаслідок цього, не створюють умов для формування відповідних механізмів регіонального управління. Розроблені критерії соціальної та економічної результативності діяльності кредитних спілок можна застосовувати з

позицій забезпечення розвитку мезорівневої соціально-економічної системи. При обчисленні середньозважених величин в якості ваги можна використовувати частку капіталу конкретної кредитної спілки в сумарному капіталі кредитних спілок регіону. Таким чином, розрахунок зазначених показників можна вести в розрізі окремих кредитних спілок регіону.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д. Цінні папери: підручник / [В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько, Н.В. Ковтун та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 1094 с.
2. Бутенко О.І. Організація управління та регулювання фінансово-кредитних систем у перехідних економіках: дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / Бутенко Олександр Іванович. – 2006. – 212 с.
3. Васильченко З.М. Моделювання обсягу активів у банківському менеджменті / З.М. Васильченко, І.П. Васильченко // Банківська справа. – 2007. – № 5. – С. 18–27.
4. Кредитні спілки в Україні: основні засади діяльності: [Навч. Посіб.] В 2-х кн. / За ред. А.Я. Оленчика. – К.: УІРФР, книга перша – 652с.
5. Кредитні спілки в Україні: курс лекцій / уклад. Б.А. Дадашев, О.І. Гриценко; Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – 54 с.
6. Лаврушин О.І. Банковский менеджмент: учеб. для ст. вузов, обуч. по экон. спец. / О.И. Лаврушин. – М.: КноРус, 2009. – 560 с.
7. Примостка Л.О. Банківські ризики: теорія та практика управління: Монографія / Л.О. Примостка., О.В. Лисенко, О.О. Чуб, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева, В.О. Черемис, М.І. Діба, М.І. Зубок, А.В. Нікітін, Л.В. Копатська. – К.: КНЕУ, 2008. 456 с.

Надійшла до редакції 21.03.14

Е. Иваненко, канд. экон. наук, ассист.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

СТАТИСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КРЕДИТНЫХ СОЮЗОВ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗРЕЗЕ

По результатам исследования оценена эффективность управления кредитными союзами на основе анализа показателей, характеризующих эффект деятельности кредитного союза и соответствие функционирования данной некоммерческой организации целям ее уставной деятельности.

Ключевые слова: кредитные союзы, потребительский кредит, экономическая эффективность, социальная эффективность, эффективность управления, доходность потребительского кредитования.

O. Ivanenko, PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

STATISTICAL EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS CREDIT UNIONS' ACTIVITIES BY REGIONS

According to the research results efficiency of the credit unions management is assessed on the basis of the indices analysis, which characterize the effect of the credit union activities and compliance of the functioning this non-commercial organization with the purposes of its statutory activity.

Keywords: credit unions, consumer credit, natural resources and economic efficiency, social efficiency, management efficiency, profitability of consumer credit.

УДК 314.145 : 311:33
JEL C 43, I 31

Н. Ковтун, д-р екон. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СТАТИСТИЧНЕ ВИМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

В статті досліджено світовий досвід оцінювання якості життя на основі якого розроблено методичне забезпечення вимірювання якості життя з урахуванням умов та особливостей України, а також здійснено позиціонування якості життя в Україні за компонентами за період 2000-2011 рр.

Ключові слова: міжнародні концепції якості життя, інтегральна оцінка, стандартизація, якість життя, індекс якості життя.

Постановка проблеми. Дискусія щодо необхідності та можливості оцінювання якості життя ведеться вже давно. Так, Пітер Рассел в ході дискусії "Революція свідомості" з Ервіном Ласло і Станіславом Грофом, яка мала місце ще у 1999 р., казав: "Сьогодні лише десять відсотків населення світу належить до забезпеченого класу, у представників якого після придбання їжі, одягу, даху над головою та інших матеріально необхідних речей ще залишається досить грошей на різні надмірності. Проте ці десять відсотків споживають більше трьох чвертей усіх ресурсів планети. До масової свідомості поступово доходить факт нежиттєздатності такого порядку речей. Неможливо забезпечити подібний стиль життя усьому людському роду, тим більше що чисельність його постійно росте." [4, с. 9]. Станіслав Гроф в ході тієї ж дискусії зазначав: "У певному значенні сам факт насичення і перенасичення у сфері базових матеріальних потреб і породив кризу сенсу і духовних потреб у суспільстві. Тривалий час ми знаходилися в полоні ілюзії і невірної надії на те, що зростання матеріальної забезпеченості само по собі здатне змінити якість життя, надаючи благополуччя, задоволення і щастя." [4, с. 9]. Ласло, зі свого боку, підкреслює: "Це порочне коло, свого роду циклічний механізм. Люди потребують чогось, тому вони придбавають певні продукти або послуги, потім їх переконують в тому, що вони вчинили чудовий вчинок, і тому вони купують знову те ж саме або щось схоже, незалежно від того, чи треба це їм насправді. Дію цього циклу можна подолати у тому випадку, коли люди починають розуміти, що необмежені придбання, що не відповідають їх справжнім потребам, не роблять їх а ні краще, а ні щасливіше... Матеріальний стандарт і якість життя – нетотожні поняття. *Можна мати чудову якість життя при відносно низькому матеріальному стандарті.* Можна вести дуже високоякісне існування, не витрачаючи купу грошей і не споживаючи надмірну кількість енергії і ресурсів. Йдеться про вибір стилю життя, і сюди входить все – від вибору професії і меблів до вибору друзів. Ви можете вести просте і якісне життя або жити дорого, хвалювати і напоказ. Завжди є вибір." [4, с. 50]. Це дозволяє стверджувати, що методологія оцінювання якості життя на сучасному етапі має принципово відрізнятися від підходів, які закладаються в основу визначення рівня життя, що, у свою чергу, означає, що при розробленні системи показників якості життя слід враховувати соціальну, духовну і психоемоційну складові, а матеріальна компонента – економічний добробут, виступає лише одним з елементів, що впливає на показник якості життя але не домінує при визначенні рівня цієї якості.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У розвинених країнах результати оцінювання якості життя населення покладаються в основу формування державної політики досягнення прогресу суспільного розвитку. В Україні такі дослідження на сьогодні носять лише пошуковий характер. Визначеної методики на

даний час в Україні немає. Крім того, у наукових колах вітає ідея щодо розроблення власної методики оцінювання якості життя населення, яка не тільки принципово буде відрізнятися від методики визначення індексу людського розвитку, а і дозволить здійснювати позиціонування України у міжнародних рейтингах якості життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дотепер одним з найбільш адекватних та визнаних на міжнародному рівні підходів до вимірювання якості життя виступала методологія ООН, згідно якої з 1990 р. розраховується Індекс людського розвитку ПРООН для 187 країн світу. На основі аналізу прогресу, досягнутого у сфері людського розвитку, у 2010 р. запропоновано до впровадження інноваційні виміри людського розвитку, зокрема: побудову оновленого індексу людського розвитку, та індексу людського розвитку, скоригованого на нерівність, індекс гендерної рівності, та індекс багатомірної бідності. Однак, сьогодні, коли наслідки глобальної фінансової кризи суттєво вплинули на всі країни світу, питання забезпечення належної якості життя населення та відповідності стандартам життя є одним із найважливіших у всьому світі. Окремі компоненти оцінювання якості життя населення досліджені у працях таких вчених, як А. Боулін [5], А. Іванов [8], М. Хагерті [7] та вітчизняних вчених О. Грішнєвої [1], Е. Лібанової [3] тощо. Невивченими залишаються теоретико-методологічні та організаційні питання, пов'язані із забезпеченням міжнародної порівняльності якості життя населення України, які засновані на використанні сучасних інструментів моніторингу якості життя та впровадження їх у сучасну практику оцінювання якості життя населення України.

Метою дослідження є оцінювання якості життя населення України як мірила досягнення прогресу суспільного розвитку на засадах використання міжнародного досвіду.

Результати дослідження. За результатами попереднього дослідження, які докладно викладені в [2] були вивчені декілька основних міжнародних методик, орієнтованих на оцінювання якості життя, з точки зору їхньої інформаційної наповненості на даний момент часу та можливостей адаптації до національних систем показників. За результатами проведеного аналізу були побудовані порівняльні таблиці інформаційного забезпечення систем показників за різними концепціями, а також визначено рівень забезпечення кожної концепції відповідною інформацією для потреб України. В результаті було виділено дві методики, які найбільш придатні для України і які дозволяють проведення міжнародних співставлень. До них належать:

1. Методика оцінювання стандартів життя і якості життя (SLQL), рівень інформаційної наповненості може бути на рівні 95 % [7-8].

2. Методика за концепцією OECD: Better Life Index, рівень забезпеченості інформацією може бути доведено до 87,5 % [9-10].

Аналіз інформаційної наповненості показників якості життя в динаміці показав, що з двох методик, які на сьогодні найбільш придатні для оцінювання якості життя в Україні за період 12 років, найбільшу інформаційну підтримку має методика за концепцією OECD: Better Life Index.

Розроблене методичне забезпечення дозволило провести позиціонування якості життя в Україні в різні періоди часу як в цілому, так і за компонентами. Згідно методики OECD якість життя оцінюється за 11 компонентами, які включають 24 показники, з них в Україні інформаційне забезпечення має 21 показник (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна таблиця інформаційного забезпечення системи показників згідно концепції OECD: Better Life Index

Показники концепції OECD	Показники, які є в Україні
а) житло: – кімнати на одну людину; – житло з базовими умовами; – витрати на житло;	Середня кількість кімнат на 1 особу Забезпеченість житлом, кв. м загальної площі на особу Частка житла, обладнаного каналізацією Частка домогосподарств, задоволених своїми житловими умовами Частка респондентів, яким вистачає добротного житла Частка домогосподарств, задоволених своїми житловими умовами Частка витрат домогосподарств на житло
б) доходи: – чистий скоригований наявний дохід домогосподарств; – фінансовий достаток домогосподарств;	Середньодушовий наявний дохід в цінах базового року, грн на рік Частка домогосподарств, які оцінили рівень своїх доходів як достатній Частка населення, чиє споживання є нижчим рівня фактичного прожиткового мінімуму Частка витрат на продовольчі товари у сукупних витратах домогосподарств Середньомісячний розмір заробітної плати в цінах базового року Питома вага домогосподарств які робили заощадження, або купували нерухомість Частка витрат на непродовольчі товари та послуги у сукупних витратах домогосподарств
в) праця: – рівень зайнятості; – рівень довгострокового безробіття; – особисті доходи; – гарантія зайнятості;	Рівень зайнятості населення Рівень тривалого безробіття (понад 1 рік) населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) Рівень безробіття (частка безробітних серед населення 18-65 років), МОП Середньомісячний розмір заробітної плати, у % до мінімальної зарплати Частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів Суспільні видатки на активну політику зайнятості, у % до ВВП Рівень охоплення безробітних активними заходами Державної служби зайнятості (професійне навчання, громадські роботи, працевлаштовані), % до чисельності незайнятого населення, яке перебувало на обліку у службі зайнятості
г) суспільство: – якість підтримки мережі;	Індекс довіри до ЗМІ Інтегральний індекс соціального самопочуття
д) освіта: – рівень освіти; – навички студентів; – кількість років навчання;	Частка осіб з повною вищою освітою серед населення віком 22 років і старше Частка професіоналів та фахівців серед зайнятого населення х Середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше
е) навколишнє середовище: – забруднення повітря; – якість води;	Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, у розрахунку на 1 кв. км Обсяг скидів зворотних вод, млн. куб. м. на рік Частка домогосподарств, які беруть питну воду з мережі водопостачання
є) громадянська активність: – консультації з питань нормотворчої діяльності; – явка виборців;	Інтегральний індекс національної дистанційованості Частка респондентів, які скоріше задоволені роботою органів місцевої влади Частка респондентів, на думку яких сьогодні в Україні люди можуть вільно висловлювати свої політичні погляди х
ж) здоров'я: – тривалість життя; – самооцінка здоров'я;	Очікувана тривалість життя при народженні Частка респондентів, які оцінили стан свого здоров'я як добрий
з) задоволеність життям:	Частка респондентів, які скоріше задоволені своїм життям Частка респондентів, які скоріше або цілком задоволені своєю роботою Частка респондентів, які переважно або цілком довіряють своїм співвітчизникам Частка зневірених знайти роботу, % до економічно активного населення віком 15-70 років (за методологією МОП)
і) безпека: – рівень насильства; – рівень вбивств;	Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення) Частка респондентів, які відповіли, що біля їх будинку/в мікрорайоні практично не трапляються випадки хуліганства та пограбувань Частка респондентів, які відповіли, що протягом останніх 12 місяців значно погіршилася особиста безпека (на вулиці, в громадських місцях) Коефіцієнт вбивств (кількість зареєстрованих вбивств на 100 тис. населення)
к) баланс роботи та особистого життя: – співробітники, які працюють три-вільний робочий день; – час, присвячений відпочинку	х Частка респондентів, яким вистачає повноцінного дозвілля
Рівень забезпеченості	21 показник з 24 (87,5 %)

*Джерело: розроблено автором за даними [9-10].

В основу позиціонування були покладені часткові інтегральні оцінки за компонентами якості життя, а також визначена зведена інтегральна оцінка якості життя в Україні за період 2000-2011 рр.

Кожен показник системи інтегральних оцінок є самостійним і водночас являє собою частину узагальнюючої характеристики. Оскільки показники в системі представлені різною розмірністю було проведено нормування (стандартизацію) всіх первинних показників. При стандартизації окремі індивідуальні значення показників були замінені на відносні величини. Постало питання: що взяти за норму? Як відомо, нормування може здійснюватися на підставі максимально досягнутого рівня того чи іншого показника, мінімального рівня, на основі середнього рівня або на базі еталонного рівня. При нормуванні слід було враховувати, що показники, які характеризують якість життя, представлені як стимуляторами (показники, зростання яких характеризує позитивну динаміку, наприклад: забезпеченість житловою площею, частка населення, яке визначає свої доходи як такі, що забезпечують крім харчування, задоволення інших потреб), так і дестимуляторами (показники, зростання яких характеризується негативними змінами, наприклад: частка населення, чиє споживання є нижчим

рівня фактичного прожиткового мінімуму, рівень тривалого безробіття). Багатовимірною середньою була обчислена як рівнозважена за формулою середньої арифметичної простої з нормованих оцінок.

В основу методики оцінювання якості життя було покладено принцип стандартизації на краще значення, яке було досягнуто за весь досліджуваний період і яке буде зафіксовано. Відповідно, для стимуляторів – це максимально досягнуте значення, а для дестимуляторів – мінімальний рівень показника.

Це дозволило досягнути порівняльності як за компонентами якості життя, так і в динаміці. Такий прийом обмежив рівень варіації оцінок зверху та знизу і дав змогу ідентифікувати стан за відповідною групою показників у кожному році. Таким чином, нормована, у такий спосіб, оцінка варіює в межах від 0 до 1. Ширина інтервалу – 0,2 одиниці. До того ж, застосування такої методики дозволяє інтерпретувати отримані показники. Була розроблена така шкала для оцінювання відносно максимально досягнутого рівня (табл. 2). Якщо в майбутньому ситуація буде покращуватися інтегральна оцінка буде виходити за межі одиниці, що свідчатиме про позитивні зрушення в якості життя.

Таблиця 2. Шкала оцінювання якості життя відносно максимально досягнутого рівня

Шкала відносно максимуму	Значення відносно максимально досягнутого рівня за весь період
0,000-0,199	дуже низький
0,200-0,399	низький
0,400-0,599	середній
0,600-0,799	вище за середній
0,800-1,000	високий

*Джерело: розроблено автором самостійно.

На основі часткових інтегральних оцінок було розраховано зведену інтегральну оцінку як за незваженою формулою, так і з використанням ваг. Вагові коефіцієн-

ти були встановлені виходячи з навантаження кожної компоненти показниками (табл. 3).

Таблиця 3. Розподіл вагових коефіцієнтів за компонентами якості життя

№	Компоненти якості життя	Кількість показників, які включені до відповідної компоненти	Ваговий коефіцієнт
1.	Житло	6	0,150
2.	Доходи	6	0,150
3.	Праця	7	0,175
4.	Суспільство	3	0,075
5.	Освіта	3	0,075
6.	Навколишнє середовище	3	0,075
7.	Громадянська активність	3	0,075
8.	Здоров'я	2	0,050
9.	Задоволеність життям	3	0,075
10.	Безпека	3	0,075
11.	Баланс роботи та особистого життя	1	0,025
	Разом	41	1,000

*Джерело: розроблено автором за даними табл. 1.

Як видно з рис. 1, до 2008 р. якість життя в Україні стабільно зростала, в середньому на 4,3 % щорічно. У 2009 р., у зв'язку з різким погіршення економічної ситуації, рівень якості життя втратив більше половини свого приросту. Якщо у 2008 р. рівень якості життя

характеризувався 93 % від рівня кращих показників за весь період, то у 2009 р. він вже становив 89 % за зваженою методикою. Але вслужу упевненості той факт, що, хоч і дуже повільно, але поступово показник якості життя зростає.

Рис. 1. Динаміка інтегральної оцінки якості життя в Україні за період 2000-2011 рр.

**Джерело: розроблено автором за оперативними даними Держстату України/*

Формування якості життя відбувалося не однаково за різними її компонентами. Як свідчать розрахунки, позитивна динаміка до 2008 р., спостерігається за всіма групами показників з досягненням кращого рівня різними компонентами якості життя в різні роки. Починаючи з 2009 р., 6 з 11 компонентів погіршилися: це, в першу чергу, показники доходів; праці; суспільства; задоволеності життям; безпеки; балансу роботи та особистого життя. По трьох групах показників динаміка була позитивною, а саме: освіта, громадська активність і здоров'я.

Розглянемо детально кожну з компонентів якості життя в динаміці. Почнемо з показників житла і житлових умов: він налічує 6 елементів. Інтегральна оцінка житла і житлових умов знижувалася тричі за 12 років: у 2001-2002 рр., 2006-2007 рр. та 2011 р. На її зниження істотно вплинули два показники: частка домогосподарств, яким вистачає добротного житла і частка витрат домогосподарств на житло. Небезпечним є зростання рівня витрат на утримання житла в доходах домогосподарств, який на кінець 2011 р. становить 8 %, що на 21 % вище за мінімально досягнутий рівень у 2008 р. Фактори, що спричинили таку ситуацію – це не тільки зростання суми витрат на утримання житла, а і уповільнення темпів зростання доходів населення. Щодо частки домогосподарств, яким вистачає добротного житла, то, незважаючи на відносно позитивну динаміку, цей показник і надалі залишається дуже низьким і на сьогодні становить тільки 45,3 %, а це означає, що менше половини населення України на сьогодні мають нормальні житлові умови.

Друга компонента охоплює показники рівня доходів і матеріальної забезпеченості, 6 елементів і характеризується різноспрямованою динамікою. Інтегральний показник доходів істотно знизився у 2009 р. – на 11,4 %, але наступне його зростання впродовж 2010-2011 рр. покрило це падіння і у 2011 р. доходи на особу населення були більшими, ніж за всі попередні роки. На зниження рівня матеріального забезпечення і задоволення рівнем доходів істотно вплинули три показники: зниження частки населення, яке визначає свої доходи як такі, що забезпечують крім харчування, задоволення інших потреб, різке зростання у 2009 р. частки населення, чиє споживання є нижчим рівня фактичного прожиткового мінімуму, а також зменшення рівня заощаджень населення. Небезпечним є зниження частки населення, яке визначає свої доходи як такі, що забезпечують крім харчування, задоволення інших потреб,

яка на сьогодні становить 61,4 %, що на 7 п.п. нижче за максимально досягнутий рівень у 2008 р. Фактори, що спричинили таку ситуацію – це не тільки зростання суми витрат на харчування, а і уповільнення темпів зростання доходів населення. Щодо частки домогосподарств, які робили заощадження, або купували нерухомість, то, незважаючи на його відносно позитивну динаміку, цей показник і надалі залишається дуже низьким, і на сьогодні становить тільки 23,5 %, тобто менше чверті населення України можуть собі дозволити робити заощадження.

Третя компонента – праця, налічує 7 елементів і характеризується різноспрямованою динамікою. Інтегральний показник праці істотно знизився у 2009 р. – на 8,6 %. Його зростання у 2010-2011 рр. не покрило цього падіння і у 2011 р. показники праці становили 86,2 % від кращого рівня, який був досягнутий за весь період. На зниження інтегральної оцінки істотно вплинули практично всі показники. Найбільш вагомими з них: зниження середньомісячного розміру заробітної плати у % до мінімальної зарплати впродовж 2009-2010 рр. – на 11,8 % і 16,7 % відповідно, істотне зростання рівня безробіття (на 37,5 %) і тривалого безробіття у 2010 р. – на 84,2 %. Небезпечним є стрімке зростання рівня тривалого безробіття, яке у 2010 р. досягнуло рівня 34 % – це більше третини від загальної чисельності безробітних. Істотно (на 28 %) зросла частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів – до 36 % у 2011 р. Оптимізм викликає тільки постійне зростання суспільних видатків на активну політику зайнятості, але цього все одно не достатньо для істотного покращення ситуації в країні.

Четверта група показників – це показники, які характеризують суспільство. Вона включає три показники, два з яких – є інтегральними оцінками. Інтегральний показник, що характеризує суспільство, знаходиться на низькому рівні. Крім того, починаючи з 2009 р. він ще знизився. Якщо перерахувати на стобальну шкалу, то довіра до ЗМІ у 2005 р. була на рівні 60 балів, тобто на тверду трійку, то зараз це вже 58 балів. Що стосується індексу соціального самопочуття, саме високе його значення спостерігалось у 2008 р., коли він становив практично 66 балів. Аналогічна ситуація склалася і з рівнем довіри співвітчизникам: на сьогодні тільки 44 % довіряють своїм співвітчизникам. За 12 років значення показника ніколи не перетнуло рівня 50 %. Саме тому високе значення інтегрального показника свідчить не про позитивну ситуацію, а навпаки – змушує замисли-

тися над тим, як підвищити рівень довіри населення і упевненість у майбутньому.

Інтегральний показник освітнього рівня впродовж всього періоду зростав і у 2011 р. досягнув свого максимуму. Проте, це не є несподіванкою, враховуючи кількість вищих навчальних закладів освіти і закріплення в країні обов'язкової загальної середньої освіти.

Шоста компонента – це показники навколишнього середовища. Інтегральний показник екологічної складової в різні періоди характеризується протилежною динамікою. Позитивні зрушення мали місце тільки у 2008-2009 рр. Які складові визначили таку ситуацію? Так, дійсно, в останні роки викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення істотно зменшилися – практично на 10 %, але, незважаючи на ці позитивні зміни, вони, все одно, залишаються на високому рівні, що на 39 % більше порівняно з 2000 р. Значно кращою є ситуація з обсягами скидів зворотних вод: порівняно з 2000 р., у 2011 р. обсяги зменшилися практично на 21 %. Частка сімей, які беруть воду з мережі водопостачання останніми роками зросла з 59,1 % у 2004 р. до 65,7 % у 2011 р. на тлі погіршення якості води в мережі водопостачання, що також негативно відбивається на показнику якості життя.

Сьома компонента якості життя – це громадянська активність, яка описується трьома показниками, один з яких сам по собі є інтегральною оцінкою, що ускладнює його інтерпретацію і прогнозування, а показник явки виборців немає щорічної динаміки, а тому не був включений нами у розрахунок. Інтегральний показник громадської активності характеризується позитивною динамікою. Однак індекс національної дистанційованості показує негативну динаміку. У 2011 р. він зріс, відносно 2000 р., практично на 11 % і демонструє достатньо негативні тенденції. Частка задоволених роботою місцевих органів влади весь час зростала, крім 2006 р. і останніх двох років. На сьогодні вона становить тільки 17,5 %, що характеризує ефективність міської влади як дуже низьку і негативно відбивається на показнику якості життя. Стійку позитивну динаміку має тільки показник частки респондентів, на думку яких сьогодні в Україні люди можуть вільно висловлювати свої політичні погляди: за 12 років він зріс на 38 % і становив у 2011 р. 70 %, тобто більше двох третин населення вважає, що сьогодні в Україні люди можуть вільно висловлювати свої політичні погляди.

Складова, яка характеризує здоров'я населення, представлена двома показниками: очікуваною тривалістю життя при народженні і часткою населення, яке оцінює стан свого здоров'я як добрий. Інтегральний показник здоров'я населення характеризується позитивною динамікою впродовж всього досліджуваного періоду. Значне зростання інтегрального показника здоров'я мало місце у 2004 р. завдяки суб'єктивній компоненті: істотно (практично на 60 %) зросла частка населення, яка оцінила стан свого здоров'я як добрий – з 24,1 % до 34,4 %. Очікувана тривалість життя при народженні також, в цілому, показує позитивну тенденцію до зростання тривалості життя: з 67,9 років у 2000 р. до 70,7 років у 2011 р.

Інтегральний показник задоволеності життям до 2009 р. характеризувався позитивною динамікою, але у 2009-2011 рр. він істотно погіршився, особливо різке зниження мало місце у 2009 р. Що вплинуло на таке значне зниження показника? По-перше, останніми роками знизилася частка людей, які задоволені своїм життям з 36,1 % у 2008 р. до 34,2 % у 2011 р. Крім того, слід зазначити, що таке значення показника за шкалою відповідає рівню нижче середнього. По-друге, істотно зменшилася частка задоволених роботою, починаючи з

2009 р. щорічно більш ніж на 12,7 %, тобто за три роки на 34 %: з 28,8 % до 19,1 %, що відповідає значенню дуже низький. Позитивні зрушення мав тільки показник зневірених знайти роботу: його значення зменшилося практично на дві треті. Але визначальними показниками, які призвели до загальної негативної тенденції, є задоволеність, вірніше, незадоволеність, життям і роботою, а це неприємні і тривожні сигнали, які діють не на користь показникам якості життя. Прогнозна оцінка можливого зростання рівня задоволеності життям далеко не втішна: за умов збереження такої тенденції, рівень задоволених життям становить тільки 34,7 % до 2020 р., а задоволених роботою буде і надалі зменшуватися і може дістатися критичних значень. На цей факт треба звернути особливу увагу, оскільки ця компонента якості життя включає в себе як матеріальну складову, так і соціокультурну, політичну, екологічну, морально-емоційну, тобто це вихідний показник якості життя, який вбирає до себе всі елементи життя людини, а тому він є визначальним. В цьому контексті, за прогностичними оцінками, буде зростати і частка зневірених знайти роботу, що також не підвищить, а ні показника якості життя, а ні саму якість життя.

Інтегральний показник безпеки впродовж всього періоду зростав, що позитивно характеризує тенденцію, яка склалася. Однак останнім часом безсумнівну тривогу викликає поступове зростання рівня злочинності, який, починаючи з 2009 р., зріс на 49 % і за своїм значенням наблизився до рівня 2002 р. Викликає полегшення тільки той факт, що цю тенденцію не підтверджує суб'єктивна оцінка населення, які вважають, що останні роки криміногенна ситуація значно покращилася, особливо, порівняно з 2000 р.

Остання компонента – це збалансованість роботи та особистого життя. Аналіз їхньої динаміки дозволяє зробити висновки про намічені позитивні тенденції: за 12 років частка людей, яким вистачає повноцінного дозвілля зросла практично на 60 % (максимальне значення було досягнуто у 2008 р. – 26,3 %); поточне значення – 24,8 %. Однак останні три роки частка людей, які повноцінно відпочивають, поступово зменшується і за оцінками у 2014 р. вона складе 24,6 %, а якщо тенденція збережеться, то до 2020 р. показник знизиться до 17,7 %, що, у свою чергу, негативно відіб'ється і на задоволеності життям і роботою, і, що є небезпечним, на стані здоров'я. Все це негативно вплине як на показники, так і на суб'єктивні оцінки якості життя.

Висновки. Аналіз інформаційної наповненості показників якості життя в динаміці показав, що з двох методик, які, на сьогодні, найбільш придатні для оцінювання якості життя в Україні за період 12 років, найбільшу інформаційну підтримку має методика за концепцією OECD: Better Life Index згідно якої якість життя оцінюється за 11 компонентами, які включають 24 показники, з них в Україні інформацією забезпечений 21 показник.

Розроблене методичне забезпечення дозволило визначити позиції України у різні періоди часу як в цілому, так і за компонентами якості життя. Слід зазначити, що формування інтегральної оцінки якості життя відбувалося не однаково за різними його складовими. Як свідчать розрахунки, до 2008 р. мала місце позитивна динаміка за всіма групами показників. Кращий рівень, при цьому, був досягнений за різними показниками якості життя в різні роки. Так, починаючи з 2009 р., рівень шести з одинадцяти компонентів погіршилися: це, в першу чергу, стосується показників доходів; праці; суспільства; задоволеності життям; безпеки; балансу роботи та особистого життя. За трьома групами показників мала місце позитивна динаміка, а саме: освіта, громадська ак-

тивність і здоров'я. Решта показників характеризувалася суперечливою динамікою.

Що стосується визначення рівня можливого зростання задоволеності життям, то оцінка далеко не втішна: за умов збереження існуючої тенденції, рівень задоволених життям становить тільки 35 %, а рівень задоволених працею буде і надалі зменшуватися і, за прогнозними оцінками, може дістатися критичних значень. На даний факт слід звернути особливу увагу, оскільки ця компонента якості життя включає не тільки матеріальну складову, а і елементи зовнішнього середовища, а саме: соціокультурну, політичну, екологічну, морально-емоційну компоненти. Крім того, за прогнозними оцінками, в майбутньому частка зневірених знайти роботу може зростати, що також позитивно не вплине на показник якості життя.

Список використаних джерел

1. Грішнова О.А. Людський розвиток : навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
2. Ковтун Н.В. Міжнародний досвід оцінювання якості життя населення і можливості його використання в Україні / Н.В. Ковтун, І.П. Романюк // Вісник Київського нац. університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – Київ: ВПЦ "Київський університет". – 2013. – Випуск 134. – С. 32-37.

Н. Ковтун, д-р екон. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье изучен мировой опыт измерения качества жизни на основе которого разработано методическое обеспечение измерения качества жизни с учетом условий и особенностей Украины, а также проведено позиционирование качества жизни в Украине в разрезе отдельных компонент за период 2000-2011 гг.

Ключевые слова: международные концепции качества жизни, интегральная оценка, стандартизация, качество жизни, индекс качества жизни

N. Kovtun, Doctor of Sciences (Economic), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE LIFE QUALITY EVALUATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND UKRAINE'S PRACTICE

The world experience of the life quality evaluation have been investigated, then on the basis of the research's results the methodical providing of the life quality evaluation have been worked out into account of Ukraine's terms and features, and also positioning of Ukraine's life quality is carried out after the components for period 2000-2011.

Keywords: international life quality models, standards of life quality, integral estimation, standardization, life quality, index of life quality.

УДК 311:65.012.8:33
JEL C 820

Н. Лутчин, канд. екон. наук, доц.
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

СТРУКТУРНІ ДИСПРОПОРЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовані основні диспропорції економіки як на державному, так і на регіональному рівні. В роботі розглядаються концептуальні підходи до формування ефективної структури економіки України та Львівської області. Враховуючи міжнародний досвід, запропонована оптимальна структура економіки Львівської області на даному етапі розвитку. Автором обґрунтовано необхідність та принципи створення інформаційного забезпечення на рівні областей України для проведення оцінки та обліку диспропорцій економіки для визначення зваженої регіональної політики.

Ключові слова: структурні диспропорції економіки, структурні зрушення, оптимізація структури економіки.

Вступ. Зміцнення конкурентоспроможності національної економіки пов'язане з структурними перетвореннями економічної системи відповідно до потреб технологічного і соціального прогресу. Структурні диспропорції не лише стримують реалізацію економічного потенціалу, але й підвищують вразливість економіки до зовнішніх впливів та знижує рівень економічної безпеки країни [5]. Саме тому здатність підвищувати конкурентоспроможність економіки забезпечується глибиною структурних перетворень, зумовлених необхідністю технологічного оновлення виробничої структури та її адаптації до умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

3. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.

4. Революция сознания: Трансатлантический диалог / С. Гроф, Э. Ласло, П. Рассел; Пер. с англ. М. Драчинского. – М.: ООО "Издательство АСТ" и др., 2004. – 248, [8] с. – (Philosophy).

5. Jackie Brown, Ann Bowling, Terry Flynn. Models of quality of life: A taxonomy, overview and systematic review of quality of life. In: (Proceedings) European Forum on Population Ageing Research, 2004. Sheffield, Dept of Sociological Studies [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.ageingresearch.group.shef.ac.uk/pdf/qol_review_no_tables.pdf.

6. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eurofound.europa.eu/>.

7. Quality of life indexes for national policy: Review and agenda for research. / Hagerty M.R. [et al.] // Social Indicators Research. – 2001. – Vol. 55. – P. 1-91.

8. Regional Human Development Report on social inclusion [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/rhdr_socialinclusion/1.

9. Second European Quality of Life Survey [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF_0902EN.pdf.

10. OECD Better Life Index [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>.

Надійшла до редакції 21.03.14

Постановка проблеми. Проблемам структурної модернізації економіки регіонів, впливу структурних чинників на якісні процеси їх економічного розвитку присвячені роботи відомих вітчизняних дослідників, зокрема Я.Б. Базилюка, О.С. Власюка, В.М. Гесця, Я.А. Жаліла, І.В. Крючкової, В.Р. Сіденка, Т.П. Шинкоренко та ін. Проблемам структурних диспропорцій присвячені також дослідження відділу прогнозування розвитку секторів економіки міжгалузевого балансу міністерства економіки України [3]. Проте, більшість досліджень у даній сфері присвячені дослідженням на макрорівні, а у практиці формування структурних процесів регіональної

економіки немає комплексного стратегічного підходу з урахуванням реалій та перспектив розвитку регіону, тому необхідним є здійснення аналізу основних тенденцій структурного розвитку регіональної економіки та визначення стратегічних напрямків їх економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі за останні роки появилися публікації, які присвячені в основному аналізу структури економіки на макrorівні і незначна кількість, присвячених аналізу структурних диспропорцій на регіональному рівні. Дані публікації приведені в списку літератури до даної статті, однак в них відсутній комплексний підхід такої оцінки та підходи щодо вирішення методологічних проблем оцінки.

Стаття присвячена проблемам оцінки основних диспропорцій на макrorівні та на регіональному рівні. Враховуючи міжнародний досвід, запропонована оптимальна структура економіки Львівської області на даному етапі розвитку.

Метою статті є оцінка основних диспропорцій розвитку економіки на макrorівні та на регіональному рівні, вивчення основних структурних зрушень економіки регіону, дослідження оптимальної структури економіки регіону. Враховуючи міжнародний досвід, в роботі є пропозиції щодо вдосконалення інформаційного забезпечення таких досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінки структурних диспропорцій в Україні в першу чергу проаналізуємо структуру економіки на макrorівні.

Різноманітні темпи розвитку окремих галузей та компонентів національної економіки, нерівномірна зміна цін

на різні види ресурсів зумовлюють високу динамічність цих пропорцій та міжгалузевих економічних зв'язків.

В практиці економічних досліджень всі секції економіки поділяють на дві сфери: виробництво товарів (секції A – F згідно КВЕД-2005) та виробництво послуг (секції G-Q); або на три: первинний сектор (сільське господарство та добувна промисловість), вторинний (промисловість та будівництво) та третинний (виробництво послуг) [4]. Якщо вважати, що реальний сектор економіки складається з первинного та вторинного секторів, то для оцінки структурних диспропорцій вагоміше значення має аналіз співвідношення виробництва товарів, який включає первинний і вторинний сектор до виробництва послуг.

За підсумками 2010 року сфера послуг у валовому випуску України склала 41,0 %, а у 2011 – 42,9 %. В цілому тенденція до скорочення частки секторів виробництва товарів та зростання частки сфери виробництва послуг у валовому випуску відповідають світовим тенденціям країн з перехідною економікою наближатися до структури високорозвинутих країн. Однак, якщо враховувати той факт, що економіка України знаходиться в процесі трансформації, то їй ближча має бути, враховуючи Європейські орієнтири, структура країн, що порівняно недавно увійшли до складу ЄС. Таким прикладом може слугувати структура Польщі, як найближчого сусіда і як країни, близької за ментальністю та економічними характеристиками до України. На рис. 1 зображена структура економіки України та Польщі з врахуванням поділу на первинний, вторинний та третинний сектори економіки.

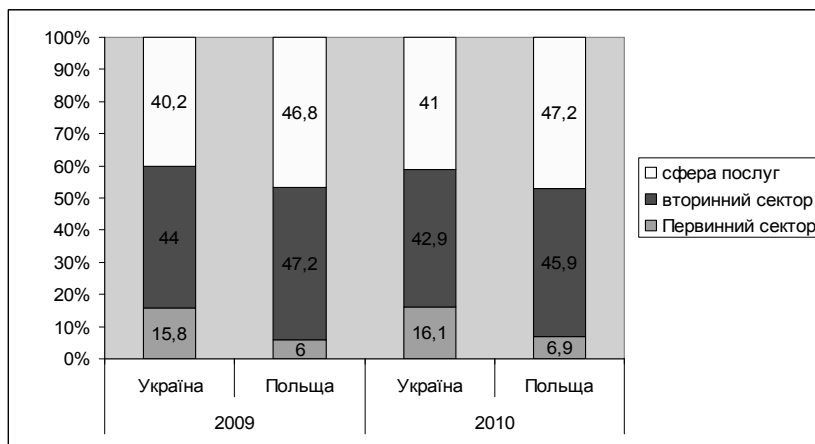

Рис.1. Структура випуску в Україні та Польщі за секціями економіки, відсотки

*Джерело: побудовано автором за даними [5; 7].

За підсумками 2010 року в Україні частка сфери послуг у валовому випуску склала 41,0 % і у порівнянні з 2009 роком зросла на 0,8 % (рис.1.). Така частка значно менша у порівнянні з високорозвинутими країнами, де вона складає близько 70 %. Вторинний сектор у 2010 році в Україні склав 44,0 %, який для країн з перехідною економікою, до яких можна віднести Україну, є занадто малий. Адже відомо, що країни з перехідною економікою розвиваються саме завдяки вторинному сектору. Для порівняння, вторинний сектор Польщі у році склав 47,2 %. Для порівняння структур економіки двох країн був розрахований індекс Рябцева, який за-

стосовується для аналізу структурних зрушень в динаміці та для міжтериторіальних порівнянь і може приймати значення від 0 до 1. Наближення даного індекса до 0 свідчить про наближення структур або їхню тотожність. Якщо порівняти структуру України і Польщі за два роки за допомогою індекса Рябцева, який у 2009 році склав 0,0957, а у 2010 році -0,0903, то можна стверджувати, що є незначна тенденція до зближення структур економік країн.

Проаналізуємо структуру ВВП України за категоріями кінцевого використання (рис.2).

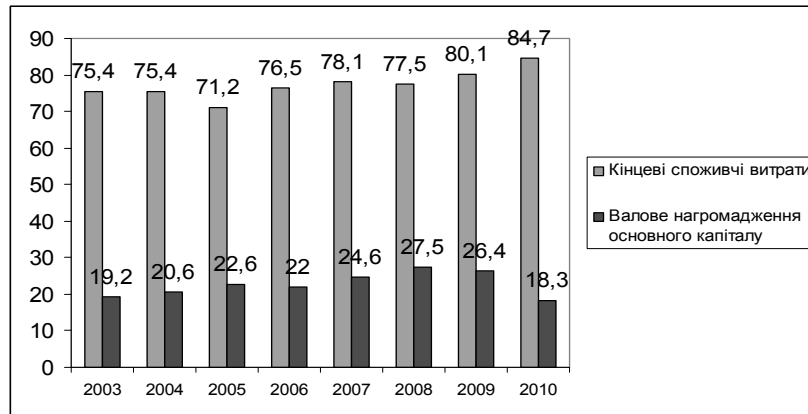

Рис. 2. Структура ВВП за категоріями кінцевого використання

*Джерело: побудовано автором за даними[7].

Характерною ознакою економічного розвитку у післякризовий період залишається дуже низький рівень валового нагромадження основного капіталу, що значно поступається показникам докризового періоду при суттєвому зменшенні цього показника у 2010 році. Така ситуація не відповідає потребам забезпечення розши-

реного економічного відтворення. Така частка нагромадження основного капіталу в 2010 р відповідає стану початку періоду економічного зростання в Україні і суттєво поступається докризовим показникам (у 2008 р. – 26,4 %). Такі показники є вочевидь недостатніми для здійснення модернізації економіки.

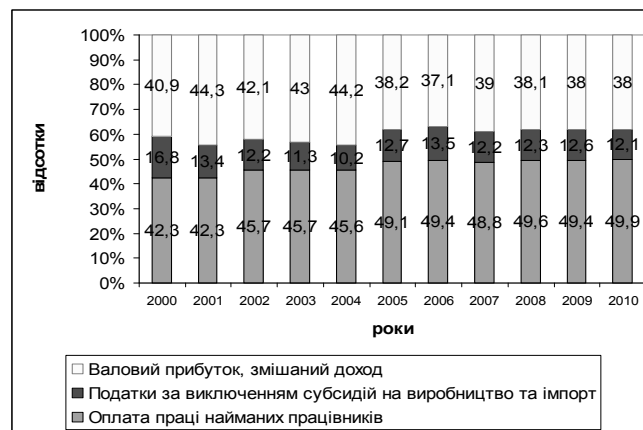

Рис. 3. Динаміка структури ВВП за категоріями доходу

*Джерело: побудовано автором за даними [7].

Якщо аналізувати структуру ВВП за категоріями доходу (рис. 3), то при певному зростанні частки оплати праці найманих працівників, зменшилась частка валового прибутку та змішаного доходу за період 2005-2010 років у порівнянні з 2000-2004 роками. Така ситуація не може сприяти економічному зростанню економіки, оскільки важливим джерелом інвестицій в основний капітал та модернізацію виробництва є прибуток підприємств, а певне зростання доходів населення при відсутності відповідного зростання пропозиції приводить до дисбалансу на внутрішньому ринку.

Рівновага в економіці за методом грошових потоків може бути збережена за умови, що сума вилучення грошей дорівнює сумі вливання їх в економіку [10]. За даними Державної служби статистики України за 2011 рік, сума капітальних інвестицій в економіку (259932 млн грн) в 3,1 раз перевищує заощадження (83069 млн грн). Якщо інвестиції перевищують заощадження, то в такому випадку настає інфляційний розрив. Це означає, що пропозиція заощаджень відстає від інвестиційних потреб. Оскільки реальних можливостей збільшення інвестицій немає, розміри сукупної пропозиції вирости не можуть і це, в свою чергу, провокує інфляцію. Таку диспропорцію можна ліквідувати лише на основі виваженої державної політики.

Для усунення такої диспропорції уряд країни може прийняти наступні рішення:

- 1) зменшити свої державні витрати;
- 2) знизити податки;
- 3) зменшити свої державні витрати і податки одночасно;
- 4) провести балансування урядового бюджету за рахунок внутрішніх і зовнішніх кредитів;

Важливе значення для економіки країни має співвідношення обсягів експорту та імпорту.

Співвідношення обсягів експорту та імпорту кореспондується з поділом країн на ті, що, відповідно, ввозять капітал (у разі експорту) і ті, що вивозять його (у разі імпорту). Вважається, що надлишковість вільних капіталів поєднується з надлишком товарів і послуг, а це спричиняє перевищення їхнього експорту над імпортом. І, навпаки, брак капіталів і пов'язаний із ним низький рівень розвитку національної економіки зумовлює необхідність перевищення ввезення товарів і послуг над їх вивезенням.

При другому варіанті розвитку економіки індекс покриття імпорту експортом має бути меншим одиниці, що видно на рис. 4.

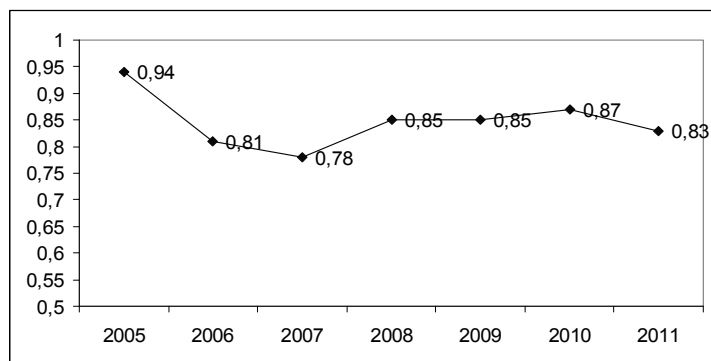

Рис. 4. Динаміка коефіцієнта покриття імпорту експортом України

*Джерело: побудовано автором за даними [7].

Отже, дисбаланс у торгівлі товарами на зовнішніх ринках протягом останніх років зумовлює загальне негативне зовнішньоторговельне сальдо України і свідчить про низький рівень розвитку національної економіки.

Проаналізуємо структуру економіки регіону на прикладі Львівської області.

Подібна ситуація, проаналізована на макрорівні, спостерігається і на регіональному рівні. За підсумками 2010 року у Львівській області частка сфери послуг у валовому випуску склала 50 % і у порівнянні з 2009 роком зросла на 10 % (рис. 5.) Вторинний сектор у 2010 році у Львівській області склав 39,2 %, що є ще меншим, ніж на рівні України. На нашу думку, така стру-

ктура економіки області не може сприяти позитивним тенденціям розвитку регіону. На даний момент найбільш оптимальна структура, яка може сприяти економічному зростанню – це збільшення частки вторинного сектору економіки за рахунок зменшення частки третинного сектору, що може відповідати тенденціям євроінтеграції в перехідний період.

Отже, у післякризовий період в економіці України попри незначної тенденції до зростання частки переробної промисловості (на регіональному рівні є зменшення на 0,1 %), відбувається зменшення частки галузей, орієнтованих на внутрішній попит.

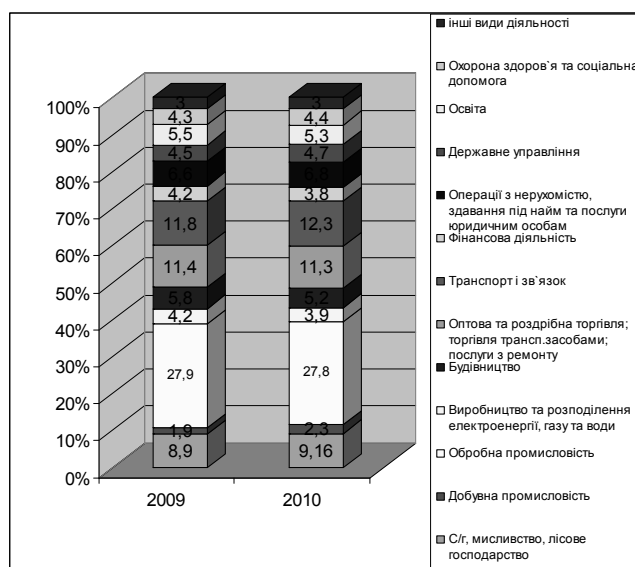

Рис. 5. Структура випуску Львівської області за секціями економіки, %

*Джерело: побудовано автором за даними [6].

У сфері виробництва найбільшу частку у випуску в Україні займає переробна промисловість (61,2 %), у Львівській області – 71 %. Для виявлення основних тенденцій в структурі промисловості, здійснимо її прогноз до 2015 року за допомогою ланцюгів Маркова. Ланцюги Маркова дозволяють розглядати структурні зміни сукупності як ймовірнісний процес: ймовірність знаходження одиниці в тому чи іншому стані в даний час визначається характером розподілу ймовірностей знаходження її в окремих станах в минулих періодах і ймовірностями зміни цих станів до теперішнього моменту часу чи етапу розвитку. Для завдань прогнозування стохастичний

підхід має низку переваг перед прогнозуванням окремих категорій на основі підбору апроксимуючих функцій. Вищенаведене не забезпечує замкнутості системи, тобто сталості загальної кількості елементів, що призводить до необхідності використання штучних методів і не дозволяє врахувати взаємну залежність між категоріями. У Марківській моделі замкнутість системи закладена на початку і матриця переходу ймовірностей достатньо повно описує залежності між категоріями.

Здійснивши прогноз структури промисловості Львівської області на 2013-2015 роки за методом ланцюгів Маркова, ми отримаємо, що частка переробної промис-

ловості має тенденцію до зменшення (рис. 6), що теж відповідає світовим тенденціям. Для порівняння, частка переробної промисловості Польщі у 2011 році склала 66, %. В свою чергу, в структурі випуску обробної проми-

словості як на державному так і на обласному рівні найбільшу частку займають низькотехнологічні та екологічно небезпечні види економічної діяльності, що явно не сприяє прогресивним структурним зрушенням в економіці.

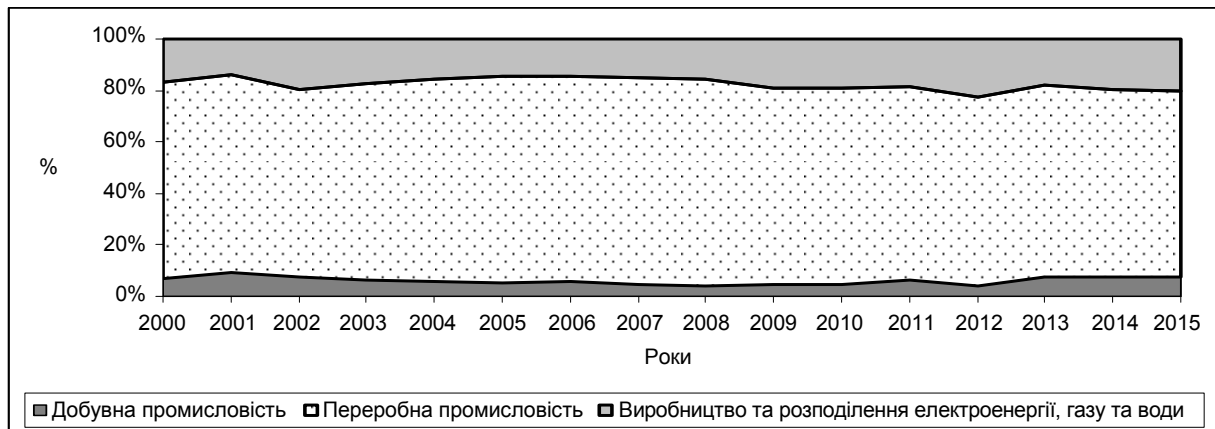

Рис. 6. Динаміка та прогноз структури обсягу реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) у Львівській області у 2000-2015 роках

*Джерело: власні розрахунки автора за даними 6.

Аналізуючи первинний сектор економіки, до якого відносять сільське господарство, попри тенденції до зростання загалом, виробництво продукції тваринництва за 2011 р. порівняно з відповідним періодом 2010 р. зросло лише на 2,4 %. Основним чинником такої ситуації є повільна динаміка зростання поголів'я, і навіть його скорочення у окремих видах тваринництва. Зокрема, триває тенденція скорочення поголів'я великої рогатої худоби, яке за 2011 р. у порівнянні з відповідним періодом 2010 р. зменшилося на 2,4 %. Як наслідок, відбувається зниження виробництва окремих видів продукції тваринництва, що спричиняє виникнення дисбалансів у забезпеченні населення України різними видами продуктів харчування тваринного походження.

Однак, більшість структурних диспропорцій, які можна проаналізувати на макrorівні на основі системи показників національного рахунку, на регіональному рівні не розраховується. Такий аналіз можливий за умови побудови балансових таблиць виробництва і використання товарів на обласному рівні. Побудова таблиць "Витрати-випуск" на регіональному рівні є проблемним завданням, оскільки не всі підприємства подають статистичну звітність, на основі яких вони розраховуються, обласним управлінням статистики. Однак, якщо враховувати, що для оцінки структурних диспропорцій важливе значення має не вартісні показники, а їх співвідношення, то їх побудова може мати сенс для такого аналізу за умови репрезентативності вибірки.

Висновки. Таким чином, стан галузевої структури і якісних параметрів структури свідчить про низький рівень розвитку конкурентних можливостей України. Структурна недосконалість економіки вже в середньостроковому періоді спричинить значне зниження її конкурентоспроможності та зростання загроз економічній безпеці країни. Хоча, загалом відслідковується наближення структури економіки України до структури Польщі, яка частково перейшла етап переходу до високо розвинутих європейських країн.

Н. Лутчин, канд. экон. наук, доц.
Львовский национальный университета имени Ивана Франко, Львов

Відсутність аналогічної статистичної інформації на рівні областей України не дає можливості проведення виваженої регіональної політики з врахуванням виявлених економічних диспропорцій. Побудова таблиць "Витрати – випуск" на обласному рівні дала би можливість оцінки та врахування диспропорцій економіки для проведення виваженої регіональної політики.

Все це дасть можливість проведення цілеспрямованих дій щодо структурної перебудови національної економіки та зміцнення чинників економічного розвитку шляхом проведення активної державної політики, що сприяла б вирішенню проблеми створення конкурентних переваг і підвищенню ефективності економічної системи країни.

Список використаних джерел

1. Дідич О.-Г.О. Сутність поняття та методологія дослідження структурних зрушень в економіці / О.-Г.О. Дідич // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект : 36. наук. праць. Донецьк : ДонНУ. – 2007. – С. 1732–1740.
2. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Я.А. Жаліло, О.С. Бабанін, Я.В. Белінська та ін. / за заг. ред. Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 142 с.
3. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
4. Кузубов М.В. Оцінка структурних зрушень в економіці України та їх оптимізація / М.В. Кузубов, Н.Л. Овандер // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 66-75.
5. Офіційний сайт Головного управління статистики Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl>.
6. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Черевко О.В. Управління соціально-економічним розвитком регіону на стратегічних засадах / О.В. Черевко // Економіка та держава. – 2006. – №9. – С. 57 – 59.
9. Рождественська Л.Г. Статистика ринку товарів і послуг: Навч. посіб. / Л.Г. Рождественська – К.: КНЕУ, 2005. – 419 с.
10. Черняк В.І. Структурні диспропорції глобальної економіки на сучасному етапі розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

Надійшла до редакції 21.03.14

СТРУКТУРНЫЕ ДИСПРОПОРЦИИ НАЦИОНАЛЬНОГО И РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены основные диспропорции экономики как на государственном, так и на региональном уровне. В работе рассматриваются концептуальные подходы к формированию эффективной структуры экономики Украины и Львовской области. Учитывая международный опыт, предложена оптимальная структура экономики Львовской области на данном этапе развития. Авто-

ром обоснована необходимость и принципы создания информационного обеспечения на уровне областей Украины для проведения оценки и учета диспропорций экономики для определения взвешенной региональной политики.

Ключевые слова: структурные диспропорции экономики, структурные сдвиги, оптимизация структуры экономики.

N. Lutchyn, PhD in Economics, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

STRUCTURAL DISPARITIES NATIONAL AND REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

This paper discusses the basic economic disparities both at the state and regional level. The article reviews conceptual approaches to the formation of an effective structure of economy of Ukraine and Lviv region. Realizable comparing of structures of economy of Ukraine and Poland to the purpose of determination of the most optimum structure of economy of Ukraine, taking into account the prospects of development of country. The structure of industry of Lviv region is analysed. Forecast the structure of industry with the help of Markov chains. Author substantiated the need and principles of creation the information support in the regions of Ukraine. It is needed for estimation disproportions of economic structure and conduct of relevant regional policy. Considering the international experience, proposed the optimal structure of economy of Lviv region at this stage of development.

Keywords: structural imbalances of the economy, structural changes, optimization of the structure of the economy.

УДК 311: 338.001.36 : 332.132 (470)
JEL L26, M13, C42, R12

О. Образцова, канд. экон. наук, проф.
Российский государственный социальный университет, Российская Федерация

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ РАННЕЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ АКТИВНОСТИ В РФ: ОПЫТ АНАЛИЗА И ОЦЕНКИ

В статье проанализированы источники информации о демографических событиях, связанных с предпринимательством, в официальной бизнес – демографии и в альтернативных статистических проектах – Глобальном мониторинге предпринимательства и Георейтинге. Рассмотрено их методологическое соответствие стандартам ОЭСР и Евростата в части определения рождений и смертей в секторе предприятий. Показаны теоретические предпосылки и возможности использования микроданных альтернативных выборочных обследований для изучения активности ранних предпринимателей методами пространственной статистики.

Ключевые слова: ранняя предпринимательская активность, рождаемость предприятий, пространственная статистика, статистика бизнес – демографии, межрегиональные сопоставления, многофакторная регрессия.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными или практическими задачами изучения предпринимательства на начальных стадиях развития. Многочисленные зарубежные исследования доказали, что предпринимательская активность является, во-первых, необходимым условием экономического роста, во-вторых, реальной возможностью повышения уровня и качества жизни субъекта этой активности, в том числе не только с точки зрения повышения дохода семьи, но и с точки зрения творческого развития личности [7, 11]. Поэтому в современных условиях прогнозируемого рядом экспертов усложнения экономической ситуации в России, стимулирование и развитие частнопредпринимательской активности населения представляется одной из приоритетных задач социально-экономической политики. Изучение демографии предприятий (то есть их рождаемости, смертности, выживаемости и ожидаемой продолжительности их жизни), то есть рыночных процессов, обусловленных частнопредпринимательской активностью населения, является основой для выявления стимулов и барьеров активизации последней. Следовательно, изучение раннего предпринимательства позволит снизить неопределённость и социально-политические риски, связанные с предпринимательским стартом и периодом становления бизнеса, тем самым повысит эффективность мероприятий государственной политики поддержки предпринимательства, как на уровне развития экономики и общества в целом, так и в конкретных условиях отдельного региона.

Поэтому по всему миру статистические ведомства все активнее ведут поиск наиболее эффективных путей удовлетворения спроса со стороны директивных органов и аналитиков в направлении более рационального использования собираемых ими данных, желательно без одновременного усиления бремени отчетности для респондентов, что является еще одной областью, в которой к статистическим ведомствам предъявляются

повышенные требования. Несмотря на положительный характер этой тенденции, концепции, лежащие в основе этих новых статистических показателей, в большинстве стран, за исключением стран ЕС, формировались неоднородно, что ограничивает их потенциальное использование для межстрановых сопоставлений [13]. Главная причина – неоднородность нормативной практики создания и ведения коммерческих регистров в различных странах. В разных странах используются различные начальные критерии отбора, которые оставляют за пределами учета определенные (с точки зрения макроэкономических результатов, не значимые) предприятия, причем между этими начальными критериями могут быть довольно большие различия. Например, некоторые страны собирают информацию лишь о предприятиях, имеющих наемных работников, другие – лишь о предприятиях, чей оборот превышает некоторый (как правило, основанный на размере начисленного НДС) пороговый уровень. При этом такие различия существуют даже между странами ЕС, несмотря на наличие у них общей (в системе Евростата) методологической базы расчёта показателей бизнес – демографии и общих норм ведения коммерческих регистров.

Анализ последних исследований и публикаций по проблеме учёта демографических событий в секторе предприятий на стадии начала предпринимательской деятельности. На сегодняшний день система бизнес – демографии находится пока на стадии становления и развития не только в России, но и во многих странах Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ), значительно раньше России вступивших в ОЭСР. Да и в странах Западной Европы пока не достигнут достаточно высокий уровень официальной статистики бизнес – демографии. В результате официальная статистика РФ на сегодняшний день не обеспечивает государство и общество надёжными, сопоставимыми в международном разрезе и репрезентативными относительно отдельных регионов страны данными. Поэтому

проблема создания информационных основ для изучения рождаемости предприятий и их развития на начальных этапах существования настоятельно требует решения в Российской Федерации.

Статистика бизнес – демографии находится сегодня на стадии развития не только в РФ, но и в других странах мира. Однако большая часть исследователей рождаемости и начального развития предприятий концентрирует внимание на развитии теоретических аспектах ранних стадий предпринимательства [7], в том числе в эмпирических исследованиях на основе данных альтернативных статистических проектов [4, 12]. В то же время в части проблем учёта предпринимательского старта и развития народившегося бизнеса существуют значительные пробелы и противоречия, связанные с новизной этой области бизнес – статистики [13]. Первые методологически корректную базу для получения качественной информации о воспроизводстве предпринимательства, для разработки стандартных показателей бизнес-демографии на основе Статистического Регистра обеспечила лишь официальная публикация Руководства по Статистике бизнес – демографии, подготовленного коллективом экспертов из Евростата, ОЭСР и национальных статистических служб, по просьбе Руководящей группы по коммерческим регистрам Конференции европейских статистиков [9]. В этом Руководстве были отражены растущие потребности развития предпринимательства и новшества в области учёта предпринимательской активности, а также сформулированы все базовые определения статистики бизнес – демографии.

Принятие указанного выше Руководства обеспечило методологическую основу для ведения статистики бизнес – демографии в странах ОЭСР, да и вообще для развития статистики предпринимательства на основе единых согласованных концепций воспроизводства бизнес – среды не только в официальной статистике, но и в альтернативных статистических проектах. Однако в тексте этого документа были приведены определения демографических событий в секторе предприятий, применяемые и предлагаемые Евростатом и ОЭСР (соответственно, в концепции Евростата или в концепции ОЭСР), которые не в полной мере были теоретически увязаны между собой. Для этого потребовалась дополнительная работа по операционализации категории предприятия до статистического применения.

Поэтому в 2010 году итогом стало принятие совместного Руководства по бизнес-регистрам, которое обеспечило увязку статистических определений основных демографических событий в концепции Евростата и в концепции ОЭСР, тем самым упорядочив официальный статучёт в области статистики бизнес-демографии и статистики предпринимательства [8].

Важно подчеркнуть, что Руководство по бизнес – регистрам (2010) согласовано с рекомендациями Руководства ОЭСР-Евростата по бизнес-демографии (2007), которое уже используется в связи с переходом к классификаций NACE и содержит более узкое, чем в Руководстве по бизнес – регистрам, определение активного предприятия. В то же время более широкое определение активного предприятия в бизнес – регистре лучше отражает задачи информационного обеспечения Программы построения индикаторов предпринимательства (The Entrepreneurship Indicators Programme – EIP [10]), наиболее важных для демографии организаций.

Для учётных и аналитических целей, в соответствии с фундаментальной методологией СНС, предприятие в международном статистическом стандарте определяется как рыночный экономический агент, финансирующий

свою деятельность за счёт рыночной выручки от реализации произведённой им полезности. В этом контексте в статистическом стандарте определяется не только сам феномен предпринимательства (как конкурентное поведение, движущее рыночный процесс и влияющее на экономический рост), но и границы сектора предприятий как объекта исследования в бизнес – статистике вообще и в демографии организаций, в частности.

В соответствии с Постановлением Совета ЕС по единицам наблюдения, а также определениями, применяемыми в СНС и Международной стандартной отраслевой классификации, предприятие определяется как "наименьшая комбинация юридических единиц, которая является организационной единицей, производящей товары и услуги, и получающей доход от определенной степени автономии в принятии решений, в особенности в отношении распределения своих текущих ресурсов".

Приведённое определение предприятия как хозяйствующего субъекта формирует критериальные признаки для учета рождения (создания), выживания и смерти (исчезновения) предприятий. Основой общей типологизации демографических событий, в соответствии с рекомендациями международного стандарта, является выделение двух принципиально различающихся типов изменений: экзистенциальных, или пространственно-временных изменений (подразумевающих появление или исчезновение комбинации факторов производства) и распределительных изменений (изменяющих лишь структуру распределения факторов производства между экономическими агентами). Таким образом, рождение и смерть предприятия определяются как события, которые связаны с переходом от состояния "нет предприятия" в состояние "одно предприятие", и наоборот. В то время как распределительные изменения происходят по поводу уже имеющихся факторов производства и указывают на наличие хотя бы одного предприятия – как до, так и после события.

На рис. 1 представлена схема классификации демографических событий в секторе предприятий в определении международного стандарта [8], наглядно демонстрирующая различие фаз частнопредпринимательской активности и основания для выделения границ между ними.

Приведённая на рис. 1 схема выделения типов демографических событий является методологической основой разграничения предпринимательских страт по фазам предпринимательства в методологии Глобального мониторинга предпринимательства (Global Entrepreneurship Monitor – GEM [4, 12]). В международном проекте GEM и увязанных с ним национальных проектах, к числу которых можно отнести и российское исследование на базе данных Георейтинга [4, 5], выделяют стадии нарождающегося, нового и устоявшегося бизнеса. При этом к группе нарождающегося бизнеса относят индивидов, являющихся его владельцами или совладельцами и активно участвующих в его создании и организации, если этом их валовые смешанные доходы образовывались в течение не более чем 3-х месяцев после рождения предприятия. Для владельцев нового бизнеса этот период определяется сроком от 3 до 42 месяцев после рождения предприятия. Нарождающиеся предприниматели (так называемые старт-апы) и владельцы нового бизнеса формируют в совокупности категорию раннего предпринимательства. После 42 месяцев эффективного функционирования бизнес рассматривается как устоявшийся.

Чем на более ранней стадии развития находится предприятие, тем более оно уязвимо и неустойчиво, и тем меньше (при прочих равных условиях) оно имеет опыта рыночного функционирования, тем ниже уровень

его вовлечённости в предпринимательские сети [7]. Таким образом, опираясь на результаты опубликованных исследований, можно предположить, что стимулирующие и барьерные факторы интенсификации предпринимательской активности изменяются по мере "взросления" бизнеса [3, 7, 10].

Влияние стандартных факторов, обуславливающих интенсификацию предпринимательской активности на разных стадиях жизни предприятия, накладывается в России на высокую территориальную диффе-

ренциацию региональной социально-экономической среды. Эта ситуация обуславливает необходимость научного поиска и использования таких источников микроданных, которые позволили бы методологически корректно, с точки зрения международных стандартов бизнес – демографии, провести сравнительный анализ частного предпринимательства на стадиях его раннего развития и выявить обуславливающие раннюю предпринимательскую активность факторы в конкретных региональных условиях.

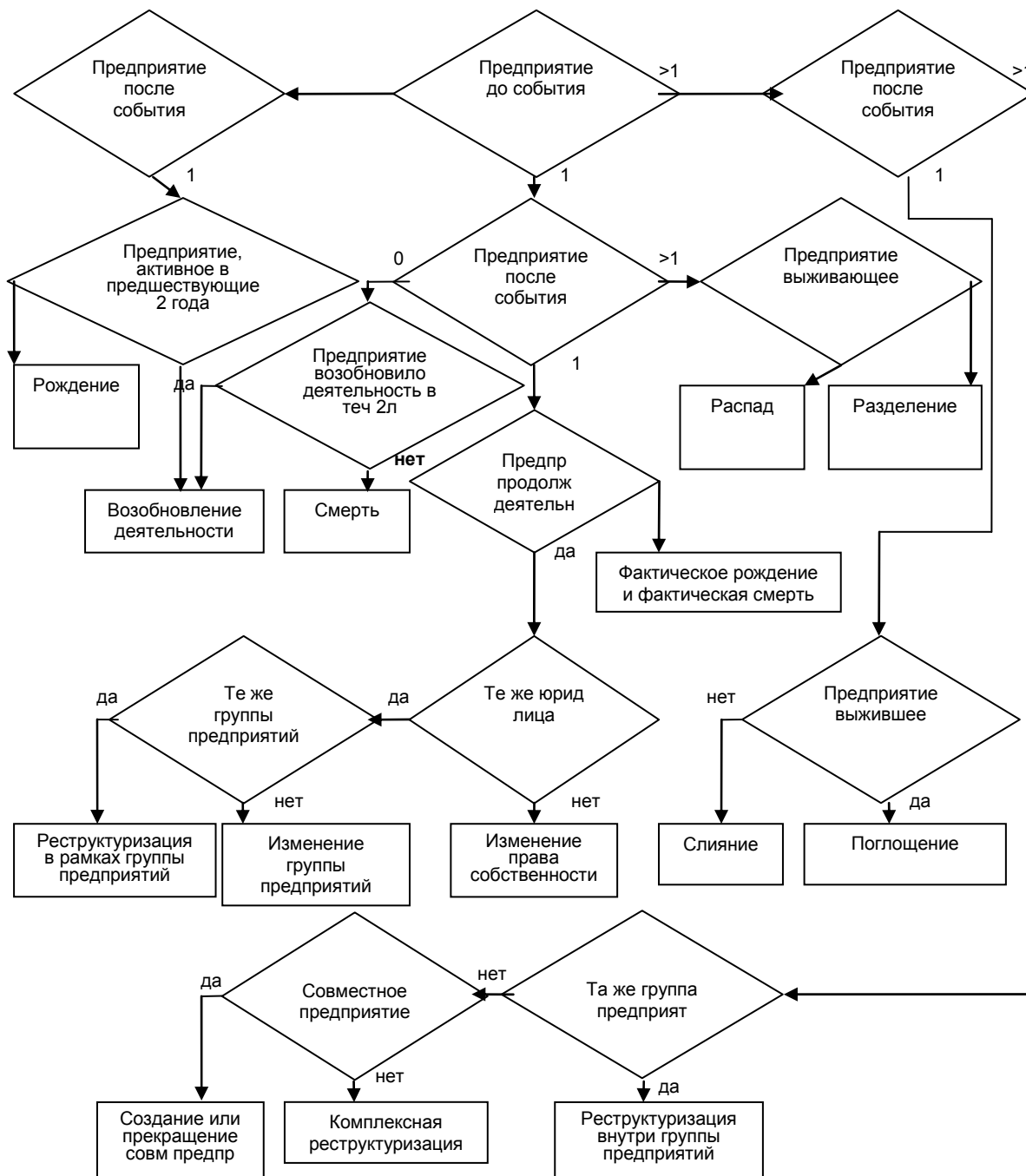

Рис. 1. Схема классификации демографических событий, связанных с предпринимательством

*Источник: построено автором на основе стандартных классификаций и определений, приведённых и систематизированных в источнике [8].

Нерешенные части общей проблемы, которым посвящена статья. Проведённое нами исследование было направлено на построения базы микроданных, пригодной для выявления закономерностей развития

раннего предпринимательства в России, с учётом пространственных особенностей распределения предпринимательской активности россиян в различных регионах. В качестве источника необходимых данных мы

использовали альтернативную статистику: результаты проектов Global Entrepreneurship Monitor (GEM) и методологически увязанный с ним Геореитинг [4]. Работа по методологической увязке обследований и подготовке базы микроданных, пригодной для проведения межрегиональных сопоставлений стадий предпринимательской активности в регионах России, была реализована нами в 2011 году, в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение", на базе Научно-учебной лаборатории исследований предпринимательства (НУЛ ИП НИУ ВШЭ) [4]. Полученные в ходе проекта сведения (построение выборки для которого и проведение опроса было выполнено Фондом "Общественное мнение" в рамках регулярного исследования "Геореитинг") содержат количественную и качественную информацию о предпринимательском потенциале населения в субъектах РФ. Выборочным обследованием населения была охвачена генеральная совокупность 139,9 млн человек (или 98,6 % всего населения РФ), проживающих в 79 субъектах РФ. Построение выборки и опросы проведены Фондом "Общественное мнение" в рамках регулярного исследования Геореитинг в мае-июне 2011 года. Наблюдением были охвачены индивиды в возрасте от 18 лет и старше, численность выборки составила 56,9 тыс человек: по 800 респондентов в 58 субъектах РФ, по 500 респондентов в 21 субъекте РФ. Выборка проводилась методом стратифицированного многоступенчатого отбора. Отбор проводился по 2335 населенным пунктам, в том числе 77 республиканским, краевым или областным центрам (включая Москву и Санкт – Петербург), 683 городам, 282 поселкам городского типа и 1293 селам. Все региональные подвыборки репрезентативны относительно взрослого трудоспособного населения соответствующего субъекта РФ, агрегированная выборка репрезентативна в отношении населения страны. Статистическая погрешность по каждому субъекту РФ не превышает следующих параметров: 5,5 % при объеме выборки 500 респондентов и 4,6 % при 800 респондентах. Для агрегированных результатов по РФ в целом статистическая погрешность не превышает 1 % [5].

Предложенная нами анкета для обследования предпринимательской активности населения состояла из 18 вопросов, восемь из которых имели стандартные формулировки, принятые в текущих обследованиях ФОМ и составляли социально-демографический блок, а 10 дополнительных вопросов формировали целевую часть анкеты наблюдения. При формулировке целевой части анкеты были использованы методологические принципы и концепции, соответствующие описанным выше категориям и определениям бизнес – демографии, опубликованным ОЭСР и Евростатом. Ответы на эти вопросы позволили выделить две когорты – нарождающееся и новое предпринимательство. В соответствии со стандартными определениями статистики бизнес – демографии, приведенными, в частности, в [4] и [12]:

- нарождающиеся предприниматели (*nascent entrepreneurs*) – активно действующие участники мероприятий по организации нового бизнеса, включая начало производства товаров или услуг, предполагающие стать его владельцами или совладельцами; но при этом не получавшие вообще или получавшие в течение не более чем 3 месяцев доходы от бизнеса (в любой их форме);

- владельцы нового бизнеса (*new, or baby business owners*) – собственники предприятий, получающие доход от бизнеса (в любой форме) в течение не менее чем 3-х, но не более чем 42-х месяцев.

Принято объединять в единую группу – ранние предприниматели (*early-stage*);

В совокупности нарождающиеся предприниматели и владельцы нового бизнеса формируют объединенную категорию ранних предпринимателей. Эта совокупность и стала объектом нашего исследования.

Целью статьи является введение в научный оборот методологических подходов пространственной статистики для анализа частного предпринимательства на разных стадиях его развития и выявления факторов, обуславливающих предпринимательскую активность. На пути реализации указанной цели мы стремились также решить задачи анализа статистической структуры доступных для использования пообъектных данных выборочных обследований предпринимательской активности населения, инструментарий и методология которых дают основания для их оценки как валидных и достоверных источников информации. Таким образом, мы показали, какие данные могут применяться для исследования ранних стадий предпринимательской активности, в контексте определений и классификаций витальных событий, связанных с предпринимательством, как их формулирует современный международный стандарт статистики бизнес – демографии. Исходя из указанных определений, для выявления и оценки барьеров и стимулов для интенсификации предпринимательской активности россиян, с учётом региональных особенностей и диспропорций, мы использовали микроданные обследования Геореитинг – альтернативного статистического проекта, методика проведения которого и инструментарий были нами гармонизированы с принятыми в международном стандарте определениями.

Изложение основного материала исследования с обоснованием полученных научных результатов.

Позиция РФ по уровню ранней предпринимательской активности российского населения в 2012 году была практически самой низкой среди стран GEM, и этот уровень (измеренный на основе индекса ранней предпринимательской активности TEA, характеризующего долю старт-апов среди взрослого трудоспособного населения) оставался самым низким среди стран GEM в течение всего периода участия РФ в проекте, то есть с 2006 года. Отметим, что такой низкий уровень раннего предпринимательства типичен для стран с высокой долей устоявшегося бизнеса (страны Западной Европы, Япония). В то время как во всех, кроме РФ, странах нижней группы по индексу активности владельцев устоявшегося бизнеса, наблюдалась высокая (а в Гватемале, ЮАР и Венесуэле – очень высокая) активность ранних стадий предпринимательства (см. [10]).

Однако наблюдаемый рост TEA всё же соответствовал тенденции, наблюдаемой в странах с низким и ниже среднего уровнем этого показателя. Причём для стадии нарождающегося предпринимательства в России оказался характерен даже более активный, чем в других странах нижней подгруппы, рост этого показателя. Однако указанное обстоятельство не привело к значимому повышению ранга России в GEM. В [3, 4, 5] показано, что уровень как нарождающегося, так и нового предпринимательства в России оставался одним из самых низких среди стран – участниц (GEM) в течение всего периода участия РФ в этом международном проекте [4]. Так, в 2011 году РФ занимала вторую снизу позицию (после Словении).

Анализ данных Геореитинга, репрезентативных для РФ и для её регионов, выявил ещё более тревожные тенденции (рис. 2): только в 14 субъектах РФ уровень TEA превышает среднее для страны значение, составляющее около 4,5 %.

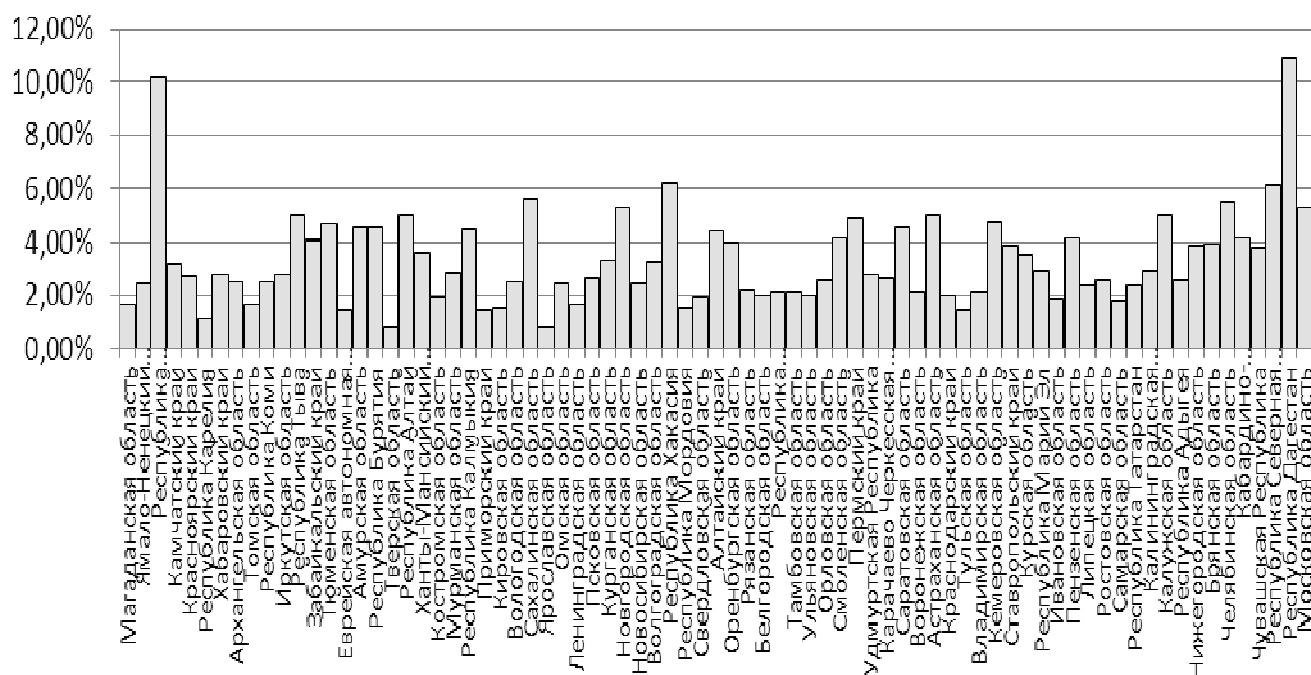

Рис. 2. Уровень ТЕА в субъектах РФ, в группировке по федеральным округам, в 2011 году (средний по РФ уровень ТЕА составлял 4,57 %)

*Источник: расчёты автора по базе микроданных, сформированной по результатам выборочного обследования населения в рамках участия в проекте "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Отметим, что на среднее по России значение повлияли аномально высокие для РФ индексы ТЕА в республике Дагестан и республике Саха (Якутия): в отличие от других регионов там наблюдается средний для зарубежных стран – участник GEM уровень ранней предпринимательской активности. Как показано в [5], среднероссийский уровень индекса ТЕА (ТЕАрф) в проекте Георейтинг статистически не значимо отличается от ТЕАрф, полученного в рамках GEM (t-критерий, $\alpha = 1\%$).

При этом, например, в традиционно относящейся к регионам – донорам Москве ТЕА превышает среднее значение меньше, чем на 1 %; в ставшем одним из центров инвестиционных проектов Санкт-Петербурге – ТЕА вообще вдвое ниже среднего (2,3 %). Возникает вопрос, почему предприниматели, особенно на разных стадиях взросления бизнеса, одинаково активны в существенно различающихся условиях. Например, статистически незначимо (t-критерий при $\alpha = 0,01$ %) отличается уровень ранней предпринимательской активности населения в Калужской области, успешно реализующей программы поддержки малого и среднего бизнеса, и в республике Тыва, специализирующейся, в первую очередь, на животноводстве и угольной промышленности. С другой стороны, обращает на себя внимание высокая неоднородность по уровню ТЕА субъектов РФ в пределах федеральных округов, то есть в одних и тех же региональных рамочных условиях предпринимательской деятельности (РУПД). Ответ на сформулированный вопрос может быть дан с использованием аппарата пространственной статистики [1, 2]. Предпосылки исследования стадий предпринимательства в терминах пространственной статистики обусловлены базовыми определениями Системы национальных счетов (СНС).

По определению методологии СНС, в пределах всей экономической территории России экономические агенты, товары, и другие ценности могут свободно перемещаться. Конечно, Можно было бы выразить сомнения в непрерывности географического поля России, так как на практике, во-первых, предпринимательство часто привязано к локации, во-вторых, неформальные правила входа в бизнес, устанавливаемые местными властями и

аффилированным с ними бизнесом, ограничивают процессы перемещения экономических агентов,

Однако приведённое теоретическое определение СНС согласуется положениями предпринимательского права в РФ, которое не ограничивает перемещение активных в предпринимательском отношении индивидов из поселений с неблагоприятными РУПД в поселения других территорий. В итоге предприниматель оказывается реально ограниченным исключительно количеством и качеством располагаемых ресурсов труда, капитала и социальных связей в конкретный период времени. Таким образом, в РФ действительно созданы предпосылки для существования пространственной непрерывности территории страны как основного (необходимого и достаточного) свойства переменных с координатной привязкой, определяемых в методологии пространственной статистики (spatial statistics) и характеризующих результаты измерения взаимозависимых случайных событий [см. 1, 2].

Непрерывность экономической территории страны и хозяйственные связи между регионами приводят к формулировке принципиального тезиса пространственной статистики: пространственная переменная не удовлетворяет необходимым свойствам независимости случайной величины [1, 2], которые были сформулированы на этапе разработки математических основ стохастического метода ещё в XIX веке и позволили преодолеть ограниченность вычислительных возможностей математики, исключая необходимость расчёта условных вероятностей для зависимых событий [1].

Так, если испытание состоит в измерении численности старт-апов в некоторой точке пространства с известными координатами, то полученное значение признака, определённое для такой пробы, будет единичным, физически и экономически индивидуально определённым и ни в коей мере на случайным – в точности повторить такое измерение невозможно. Следовательно, даже теоретическая возможность *независимого повторения* испытания отсутствует, т.е. не выполняется 1 свойство независимости случайных событий. Кроме того, если предположить, что можно отобразить

терминах пространственной статистики называемые "самородками") в географическом поле распределения плотности стартапов. Следует особо отметить, что в Санкт-Петербурге плотность нового предпринимательства почти втрое превышает плотность стартапов, а в Москве – наоборот: на стадии взросления бизнеса плотность предпринимательства более чем втрое снижается. "Самородки" требуют отдельного изучения, так как подчиняются особым факторам развития предпринимательского старта.

Полученное распределение демонстрирует статистический характер пространственной непрерывности, выражающийся в таком стремлении каждой точки к среднему для соответствующего кластера значению, когда дисперсия переменной для любых двух точек совокупности зависит тем или иным образом от расстояния между ними.

Подготовленная база пространственных переменных обеспечила дальнейшее углубление анализа методами пространственной статистики и построение предпринимательских профилей регионов, что создаёт условия для выявления барьеров и стимулов предпринимательского старта, соответственно, для распространения пози-

тивного опыта создания в российских регионах инфраструктуры поддержки предпринимательства.

На основе метода пошаговой регрессии всего было протестировано 50 индикаторов региональной социально-экономической среды, в том числе и публикуемых Росстатом, и построенных по данным Геореитинга, с целью выявления барьеров и стимулов для роста плотности предпринимательства на разных стадиях его развития. Все факторные показатели официальной статистики были зафиксированы по данным 2010 года, то есть с временным лагом в 1 год, как опережающие индикаторы. Основанием для исключения факторов из модели были F-уровень, толерантность или VIN, не достаточные для дальнейших вычислений.

Рассмотрим результаты моделирования абсолютной плотности нарождающихся предпринимателей в субъектах РФ (таблица 1). В таблице 1 **efcNoEnt** – оценка не-предпринимателями РУПД в регионе, **Zhilie** – обеспеченность населения жильём – основным ресурсом капитала домашних хозяйств, **Malpred** – количество МП на душу населения, **Bednost** – уровень бедности в регионе.

Таблица 1. Стимулы и барьеры предпринимательского старта в субъектах РФ

Модель	Предикторы	Нестанд. к-ты β	Стд. Ошибка	Станд. к-ты β	t	Знч.
4 шага	efcNoEnt	,467	,094	,506	4,987	,000
	zhilie	,003	,001	,381	3,630	,001
	malpred	,002	,001	,302	2,808	,006
	bednost	-,002	,001	-,250	-2,220	,003

*Источник: расчёты автора по базе микроданных, сформированной по результатам выборочного обследования населения в рамках участия в проекте "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Таким образом, статистический анализ показал, что предпринимательский старт в регионе тем интенсивнее, чем больше доля непредпринимательских слоёв населения, позитивно оценивающих региональные РУПД, чем выше обеспеченность домохозяйств ресурсами и чем лучше в целом развивался региональный рынок в

предшествующем году. Бедность населения выступает барьером для предпринимательского старта.

Построенная модель, позволяющая предсказать плотность предпринимательского старта в регионе, значима и имеет высокое значение детерминации (см. таблицу 2).

Таблица 2. Параметры модели предпринимательского старта в субъектах РФ

Модель	R	R ²	Скорректированный R ²	Стд. ошибка оценки	Знч. изм F
4 шага	,896	,803	,792	,142	,030

*Источник: расчёты автора по базе микроданных, сформированной по результатам выборочного обследования населения в рамках участия в проекте "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Для плотности нового бизнеса методом пошаговой регрессии был получен другой, более обширный набор факторов, причём все значимые факторы в этом случае являются стимулирующими. Состав факторных признаков показывает, что на стадии нового бизнеса

барьер бедности преодолён, предпринимательство стало более самодостаточным – активность "повзрослевшего" бизнеса определяется не только факторами внешней среды, но и внутренними параметрами развития (см. таблицу 3).

Таблица 3. Стимулирующие факторы для нового бизнеса в субъектах РФ

Модель	Пред-ры	Нестанд. к-ты β	Стд. Ошибка	Стандартиз. к-ты β	t	Знч.
6 шагов	knowNoEnt	,208	,100	,238	2,095	,040
	zhilie	,001	,001	,158	1,751	,084
	innovat	,003	,001	,329	3,441	,001
	discentEc	,519	,159	,200	3,252	,002
	efcNoEnt	,281	,124	,229	2,269	,026
	busAng	,240	,112	,174	2,138	,036

*Источник: расчёты автора по базе микроданных, сформированной по результатам выборочного обследования населения в рамках участия в проекте "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

В таблице 3: **knowNoEnt** – уровень социальных связей предпринимательских и непредпринимательских слоёв населения; **Zhilie** – обеспеченность населения жильём, **innovat** – доля предпринимателей, внед-

ряющих в своём бизнесе инновации; **discentEc** – уровень смертности предприятий; **efcNoEnt** – оценка не-предпринимателями РУПД в регионе, **busAng** – абсолютная плотность бизнес – ангелов в регионе.

Параметры модели плотности нового бизнеса в субъектах РФ представлены в таблице 4. При реализа-

ции процедуры пошаговой регрессии было удалено 44 фактора из 50 протестированных показателей.

Таблица 4. Параметры модели плотности нового бизнеса в субъектах РФ

Модель	R	R-квадрат	Скорректированный R-квадрат	Стд. ошибка оценки	Знач. изм F
6 шагов	,926	,858	,845	,163	,006

**Источник: расчёты автора по базе микроданных, сформированной по результатам выборочного обследования населения в рамках участия в проекте "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".*

Как показал анализ стандартизованных коэффициентов модели нового бизнеса, наибольшее влияние на его развитие оказывает рост инновационности регионального предпринимательства в целом. Наименее значимы среди факторов ресурсные характеристики, которые можно рассматривать как индикаторы доступности собственных и заёмных средств: обеспеченность домашних хозяйств собственными ресурсами и развитие финансовой инфраструктуры бизнес – ангелов.

Выводы исследования и перспективы дальнейших изысканий. По ряду причин, связанных с организацией учёта в секторе предприятий, официальная статистика не может предоставить государству, бизнесу и обществу соответствующие международным стандартам, методологически прозрачные и взаимоувязанные сведения о ранних стадиях жизненного цикла предприятий. На стадии рождения для российской официальной статистики вообще еще не существует ни индивидуального предпринимательства, ни зарегистрированного малого или среднего предприятия. Как показано в статье, альтернативная статистическая информация реализованного на основе "Георейтинга" ФОМ проекта выборочного обследования взрослого трудоспособного населения, посвященного анализу предпринимательской активности населения на региональном уровне, может стать эффективным и качественным источником информации для разработки эффективной адресной политики поддержки развития предпринимательской активности россиян.

При использовании полученных в ходе указанного проекта микроданных в исследованиях территориального распределения субъектов раннего предпринимательства по территории страны применение методов пространственной статистики оказалось одним из наиболее перспективных направлений развития статистического анализа микроданных о нарождающемся и новом предпринимательстве. Построение и использование пространственных переменных позволило установить, что в непрерывном географическом поле экономической территории страны в целом субъекты РФ демонстрируют на ранних стадиях развития предпринимательства высокую неоднородность распределения плотности предпринимательской активности. При этом Москва и Санкт-Петербург представляют собой особые микроструктуры в географическом поле – так называемые самородки, которые требуют отдельного изучения. В ходе исследования для каждой из ранних стадий жизненного цикла бизнеса выявлены факторы изменчивости показателя и построены модели пошаговой регрессии, позволяющие предсказать плотность соответствующей предпринимательской страты в регионе. При этом обнаружено, что плотность предпринимательской активности на разных стадиях развития бизнеса в регионе определяется разным набором факторов. Стимулирующим фактором для всех стадий жизненного цикла предпринимательства является укрепление социальных и информационных связей между предпринимательскими и непредпринимательскими слоями общества. Это свидетельствует о необходимости про-

водить активную информационную политику в отношении потенциальных предпринимателей, шире вводить их в бизнес – сообщество, организовывать на региональном уровне семинары и конференции как площадки для контакта потенциально активных в предпринимательском отношении индивидов с социальной бизнес – средой. Бедность создаёт барьер для предпринимательского старта, но после преодоления этого барьера предпринимательство само создаёт благоприятные условия для своего дальнейшего развития, и на последующих стадиях взросления предприятия этот фактор оказывается статистически не значимым. Следовательно, программы финансовой поддержки предпринимательского старта как альтернативная форма работы государственной службы занятости может оказаться весьма эффективной. Для владельцев нового бизнеса перечень стимулов значительно более обширен, чем для нарождающихся предпринимателей, поэтому меры поддержки нового бизнеса должны быть более разнообразны и, как показала модель, предметно направлены, в первую очередь, на поддержку инновационной активности предпринимателей и развитие института бизнес – ангелов в регионе.

Таким образом, подготовленная база пространственных переменных обеспечила углубление анализа методами пространственной статистики и построение предпринимательских профилей регионов, что создаст условия для выявления и распространения позитивного опыта создания в российских регионах инфраструктуры поддержки предпринимательства, а также для использования разработанной методики сбора информации и методологии анализа для оценивания эффективности политики содействия развитию предпринимательства на региональном уровне. На следующем этапе исследования предполагается провести моделирование пространственного распределения на основе вариограмм и отобразить полученные результаты на картах с использованием программного пакета ГИС – Статистика.

В качестве практического шага по созданию информационной базы для мониторинга и оценивания эффективности управленческих решений в отношении предпринимательства, целесообразно в дальнейшем реализовать ежегодную подготовку и публикацию тематической коллекции пообъектных и статистических данных, отражающих количественные и качественные параметры предпринимательского климата в стране и её отдельных регионах. Это позволит проводить на её основе ежегодное рейтинговое регионов по уровню развития и качеству предпринимательского потенциала, которое, в свою очередь, может быть использовано в качестве инструмента оценки эффективности региональных и местных программ поддержки предпринимательства органами исполнительной власти.

Список использованных источников

1. Демьянов В. Геоэкономическая теория и практика: [монография] / Демьянов В., Савельева Е. – М.: Наука, 2010. – 327 с.
2. Матерон Ж. Основы прикладной геостатистики / Ж. Матерон; [пер. с фр. Ю.В. Рощина; под ред. и с предисл. д-ра геол.-мин. наук Д.Я. Суражского и канд. техн. наук А.М. Марголина; послесл. канд. техн. наук А.М. Марголина]. – М.: Мир, 1968. – 407 с.

Метою статті є дослідження історичного аспекту процесу впровадження оцінок тіньового сектору економіки в систему національного рахівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема відображення обсягів тіньового сектору економіки у системі національних рахунків привернула увагу вчених та практиків у 1990-х рр. XX ст., але передумови

вирішення цієї проблеми набули свого розвитку значно раніше. Отже, у процесі розв'язання проблеми впровадження оцінок тіньового сектору у СНР можна умовно виділити чотири основні етапи (рис. 1):

1) 1968 – 1993 рр. – опосередковане включення обсягів тіньового сектору економіки в оцінки макроекономічних показників;

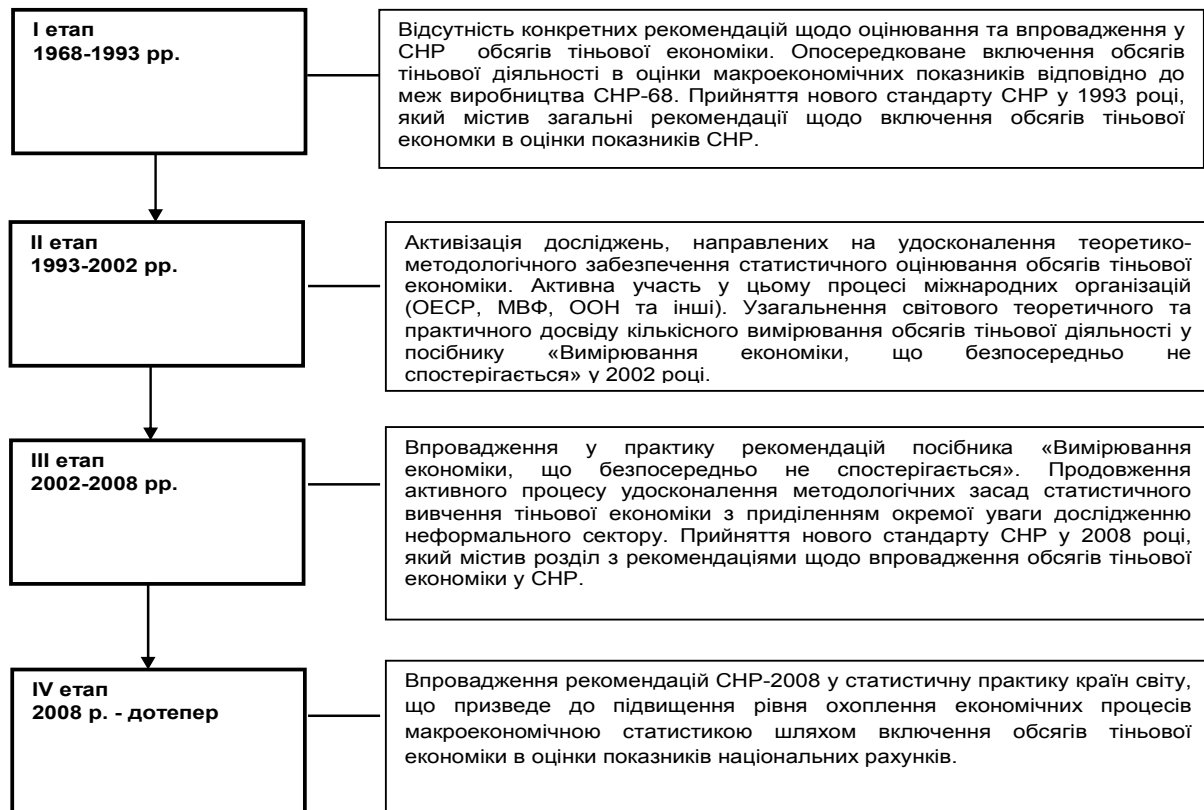

Рис. 1. Етапи впровадження обсягів тіньової економіки в СНР у світі

*Джерело: складено автором за результатами дослідження.

2) 1993–2002 рр. – активна розробка теоретико-методологічного забезпечення охоплення тіньового сектору економіки системою національних рахунків;

3) 2002 – 2008 рр. – етап впровадження у практику розробок, що стосуються включення оцінок тіньового сектору економіки у СНР;

4) 2008 р. – дотепер – удосконалення наявного теоретичного та методологічного апарату оцінювання обсягів тіньового сектору у рамках СНР.

Кожен з цих етапів має певні особливості. Перший етап процесу впровадження обсягів тіньового сектору у систему національного рахівництва, на нашу думку, починається з прийняттям Статистичною комісією ООН стандарту СНР у 1968 році, який пізніше став відомим серед спеціалістів як "Голуба книга". І хоча перші рекомендації щодо складання СНР були опубліковані у 1953 році, вони охоплювали дуже обмежену кількість рахунків та концентрувались лише на таких макроекономічних показниках, як валовий внутрішній продукт, національний дохід, національні інвестиції та інші. Також у цьому стандарті не передбачалось складання рахунків для інституційних секторів економіки [5, с. 81]. Тому, на нашу думку, вибір 1968 року у якості точки відліку для процесу впровадження оцінок тіньового сектору економіки у СНР є достатньо обґрунтованим. Не дивлячись на те, що стандарт 1968 року містив рекомендації щодо побудови не тільки традиційних національ-

них рахунків, але й нових інтегрованих блоків макроекономічної статистики, концептуальні основи визначення та оцінювання обсягів тіньового сектору економіки не знайшли свого відображення у цій версії СНР. Це пояснюється тим, що масштаби тіньової економічної діяльності у країнах, які відігравали провідну роль у складанні міжнародних статистичних стандартів, не мали суттєвого впливу на вимірювання економічний розвитку до 1970-х рр. Тому спеціалістами з питань національного рахівництва не був сформований єдиний концептуальний підхід щодо визначення та методології оцінювання обсягів тіньового сектору економіки у рамках СНР, оскільки у даний період пріоритетною проблемою була інтеграція таких блоків макроекономічної статистики, як національне багатство, міжгалузевий баланс та інші. Внаслідок цього не відбулося накопичення практичного досвіду статистичного оцінювання обсягів тіньового сектору економіки, який би можна було узагальнити у міжнародні рекомендації [7, с. 322].

Але, виходячи з методології СНР 1968 року можна зробити висновок, що у певних випадках обсяги тіньової економічної діяльності опосередковано включались у оцінки макроекономічних показників у результаті проведення розрахунків різними методами з подальшим балансуванням результатів. Так, наприклад, легальні доходи могли бути витрачені на придбання товарів та послуг, які створювались у тіньовому секторі економіки.

За допомогою спеціальних обстежень обсяги таких витрати охоплювались офіційною статистикою та включались у оцінки ВВП методом кінцевого використання. Подальше балансування оцінок ВВП, отриманих за допомогою різних методів, дозволяло врахувати обсяги тіньового сектору економіки [7, с. 323].

У 1970-80-х рр. через збільшення податкового навантаження та підвищення рівня зарегульованості економік країн світу тіньовий сектор економіки став серйозною загрозою економічній безпеці багатьох держав, що спонукало статистиків до активних досліджень, направлених на розробку методології відображення обсягів цього явища у національних рахунках. В результаті цих досліджень у новий стандарт СНР 1993 року був внесений окремий параграф, у якому стверджувалось, що всі види тіньової економічної діяльності повинні бути враховані у національних рахунках, оскільки межа між тіньовою та юридично дозволеною економічною діяльністю є достатньо динамічною, і для комплексного аналізу стану та розвитку економіки необхідна інформація про виробництво та розподіл усіх ресурсів, товарів та послуг незалежно від юридичного статусу [7, с. 323]. І хоча у стандарті СНР 1993 року були відсутні конкретні пропозиції щодо використання методологічного апарату для оцінювання обсягів тіньового сектору економіки та впровадження оцінок цього явища у національні рахунки, рекомендації щодо включення обсягів тіньової економічної діяльності у оцінки макроекономічних показників стали потужним поштовхом для подальших досліджень з цієї тематики.

Наступний етап впровадження обсягів тіньової сектору економіки в СНР характеризується активним проведенням різноманітних заходів та досліджень, направлених на створення ефективного теоретико-методологічного забезпечення статистичного оцінювання обсягів тіньового сектору економіки у рамках національного рахівництва. Слід зазначити, що на початку цього етапу починається формування концепції "економіки, що безпосередньо не спостерігається", яка у подальшому стане загальноприйнятною для досліджень за цим напрямом.

Отже, після оприлюднення стандарту СНР-93 почався процес активного розвитку методології статистичного оцінювання обсягів тіньового сектору економіки, одним із перших кроків якого стала публікація Європейською економічною комісією Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН) "Посібника зі статистики тіньової економіки" та проведення обстеження національної практики кількісного оцінювання обсягів тіньової економічної діяльності, результати якого були оприлюднені в "Огляді національної практики у галузі оцінки прихованої та неформальної економічної діяльності для національних рахунків" у 1993 році. Значний внесок у цей процес також зробили спеціалісти Міжнародної організації праці (МОП), які у 1993 році склали Резолюцію "Статистика зайнятості у неформальному секторі", яка була прийнята у цьому ж році на 15-й Міжнародній конференції зі статистики праці [4, с. 557]. Ця Резолюція заклала основи для формування концепції неформального сектору економіки як структурного елемента тіньової економічної діяльності та стала базою для подальших досліджень, направлених на створення методологічного забезпечення статистичного оцінювання цього виду діяльності у рамках СНР.

Наступним важливим кроком другого етапу впровадження обсягів тіньового сектору економіки у оцінки макроекономічних показників стало створення у 1997 році Статистичною комісією ООН групи експертів зі статистики неформального сектору, яка набула відомості як Делійська група. Основним завданням цієї гру-

пи було визначення критеріїв порівнянності інформації про неформальний сектор економіки на міжнародному рівні, в ході виконання якого на III засіданні Делійської групи у 1999 році була запропонована сукупність характеристик, за якими стало можливим визначити неформальну економіку у різних країнах світу. Суттєвий внесок у процес удосконалення статистичного оцінювання неформального сектору зробили експерти ООН, які опублікували у 1997 році Посібник "Рахунки сектору домашніх господарств: досвід у сфері концепції та розробок", який містив матеріали, які стосувались питань трактування та оцінювання обсягів неформальної економіки. Також необхідно відмітити значну роль у забезпеченні відображення обсягів тіньового сектору економіки у СНР Робочої групи Євростату з оцінки точності вихідних даних у країнах-членах Євросоюзу, яка з середини 1990-х рр. здійснювала спеціальні дослідження та проводила пілотні тести за цією проблематикою, які призвели до підвищення рівня охоплення соціально-економічних процесів макроекономічною статистикою [4, с. 557].

Активний процес удосконалення теоретико-методологічного забезпечення впровадження обсягів тіньового сектору економіки в оцінки макроекономічних показників та набуття певного практичного досвіду статистичного оцінювання масштабів тіньової діяльності країнами світу у 1990-х рр. призвели до підготовки спеціалістами Організації економічного розвитку та співробітництва, Європейського комітету статистики, Міжнародного валютного фонду, Міжнародної організації праці та Статистичного комітету СНГ посібника "Вимірювання економіки, що безпосередньо не спостерігається" у 2002 році. Основним завданням цього посібника була гармонізація теоретичних та методичних засад забезпечення повного охоплення статистикою соціально-економічних процесів у різних країнах світу. З метою виконання цього завдання у цьому документі були запропоновані рекомендації щодо трактування поняття "економіка, що безпосередньо не спостерігається", визначення та характеристики основних структурних компонентів цього явища, можливих методів оцінювання його обсягів та впровадження цих обсягів у оцінки макроекономічних показників. Оскільки у цьому посібнику було узагальнено теоретичний та практичний досвід статистичного оцінювання обсягів таких явищ, як тіньова економіка та економіка, що безпосередньо не спостерігається, то, на нашу думку, підготовка та публікація цього документу ознаменувала закінчення другого етапу процесу впровадження обсягів тіньової економіки у СНР.

Третій етап розвитку статистичного оцінювання обсягів тіньового сектору економіки у рамках СНР характеризується активним впровадженням міжнародних рекомендацій з цього питання у практику країн світу. Як показали результати двох обстежень Європейської економічної комісії ООН, оприлюднених у 2002 та 2008 рр., спостерігається чітка тенденція до збільшення кількості країн, які використовують пропозиції експертів щодо включення обсягів тіньової економіки у оцінки макроекономічних показників на практиці, що свідчить про удосконалення методологічного забезпечення оцінювання цього явища у світі. Одночасно з впровадженням міжнародних рекомендацій у практику країн також відбувався процес подальшого розвитку теоретичного та методологічного апарату статистичного дослідження тіньового сектору економіки з приділенням особливої уваги проблемам оцінювання неформального сектору. Значний внесок у розробку концепції неформального сектору та неформальної зайнятості зробила Міжнародна організація праці, спеціалісти якої опублікували серію рекомендацій та провели ряд досліджень, напра-

влених на усунення суперечностей у визначенні характерних ознак та методів оцінювання неформальної діяльності. Серед цих рекомендацій слід зазначити "Збірник МОП з офіційної статистики зайнятості у неформальному секторі", "Жінки та чоловіки у неформальній економіці: статистична картина", опубліковані у 2002 році, "Рекомендації щодо статистичного визначення неформальної зайнятості", оприлюднені у 2003 році, "Вимірювання неформальної економіки: від зайнятості у неформальному секторі до неформальної зайнятості" 2004 року та "Вимірювання неформальної зайнятості: міжнародні стандарти" 2005 року. Також у період 2002-2008 рр. Статистичним відділом ООН, Міжнародною організацією праці, регіональними комісіями та іншими організаціями проводився ряд семінарів та конференцій з питань кількісного оцінювання обсягів тіньової економіки у рамках СНР. Найбільш значущими з них були семінар з оцінки та підвищенню якості статистики у сфері вимірювання економіки, яка безпосередньо не спостерігається, який був організований ОЕСР та Економічною комісією ООН для країн Азії та Тихого океану у 2004 році, та семінар з питань обстежень домашніх господарств та вимірювання робочої сили в контексті неформальної економіки, який був проведений країнами Південноафриканського співтовариства у 2008 році [4, с. 557].

Усі ці заходи суттєво вплинули на процес перегляду стандарту СНР 1993 року, що призвело до включення в новий стандарт СНР 2008 року розділу, в якому приведені рекомендації щодо забезпечення повного охоплення економічної діяльності у СНР за рахунку впровадження обсягів тіньового сектору економіки в оцінці макроекономічних показників. Цей розділ містить концептуальні основи статистичного дослідження тіньової економічної діяльності та економіки, яка безпосередньо не спостерігається, детальні характеристики такого структурного елементу тіньової економічної діяльності як неформальна економіка та розгорнуті рекомендації щодо включення в оцінки показників СНР такого компонента тіньового сектору як незаконна діяльність [6, с. 24]. Таким чином, третій етап процесу впровадження обсягів тіньового сектору економіки в систему національних рахунків завершується закріпленням базових теоретико-методологічних засад кількісного оцінювання обсягів тіньового сектору у головному міжнародному статистичному стандарті – СНР-2008.

Особливістю четвертого етапу досліджуваного процесу є поступове впровадження статистичними службами різних країн світу рекомендацій СНР-2008, що у

подальшому дозволить покращити міжнародну порівнянність оцінок як тіньової економічної діяльності, так і основних макроекономічних показників, а також підвищить аналітичну цінність даних національних рахунків для проведення ефективної економічної політики.

Висновки. Таким чином, не дивлячись на значний прогрес в процесі впровадження обсягів тіньового сектору економіки у СНР, багато проблем залишаються невирішеними. Сутність цих проблем полягає не тільки у площині використання певних методів оцінювання обсягів тіньової діяльності, але й у виборі критеріїв відношення економічної діяльності до тіньового сектору та їх гармонізацією з методологічною та законодавчою базою різних країн світу, доцільності включення незаконної діяльності в оцінки макропоказників та у формі відображення цих обсягів у системі національного рахунку. Тому, на нашу думку, процес розвитку теоретико-методологічного забезпечення статистичного оцінювання тіньового сектору економіки у рамках СНР є незавершеним та потребує проведення додаткових досліджень з метою подальшого удосконалення його концептуальних основ.

Список використаних джерел

1. Inventory of National practices in Estimating Hidden and Informal Economic Activities for National Accounts [Електронний ресурс] // United Nations. – Електрон. дані. – 2013. – Режим доступу: <http://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/NOE1993.pdf>.
2. Measuring the Non-Observed Economy: a Handbook [Електронний ресурс] // OECD. – Електрон. дані. – 2013. – Режим доступу: <http://oecd.org/std/na/1963116.pdf>.
3. Non-Observed Economy in National Accounts. Survey of Country Practices [Електронний ресурс] // United Nations. – Електрон. дані. – 2013. – Режим доступу: <http://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/NOE2008.pdf>.
4. System of National Accounts, 2008. [Електронний ресурс] // United Nations. – Електрон. дані. – 2013. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.pdf>.
5. Иванов Ю.Н. История возникновения и развития Системы национальных счетов / Ю.Н. Иванов // Вопросы статистики. – 2012. – №8. – С. 79 – 83.
6. Иванов Ю.Н. Обзор основных положений пересмотренной Системы национальных счетов 1993 года (СНС 2008 года) и перспективы их поэтапного применения в статистике стран СНГ / Ю.Н. Иванов, Т.А. Хоменко // Вопросы статистики. – 2009. – №3. – С. 19 – 31.
7. Иванов Ю.Н. Основы национального счетоводства / Ю.Н. Иванов, С.Е. Казаринова, Л.А. Карасева. – М., 2005. – 480 с.
8. Прилипко Ю. Методичні рекомендації щодо інтегральної оцінки обсягів тіньової економіки / Ю. Прилипко, Л. Мусіна, Т. Кваша // Економіка України. – 2005. – №6. – С. 37 – 44.
9. Прилипко Ю. Модифікації фінансового методу оцінки тіньової економіки / Ю. Прилипко // Статистика України. – 2009. – №1. – С. 4 – 9.
10. Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. Турчинов. – К.: АртЕк, 1995. – 300 с.

Надійшла до редакції 21.03.14

С. Огребя, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ВНЕДРЕНИЕ ОЦЕНОК ТЕНЕВОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В СИСТЕМУ НАЦИОНАЛЬНЫХ СЧЕТОВ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье исследован исторический аспект внедрения оценок теневого сектора экономики в систему национальных счетов. Осуществлена периодизация этого процесса и определены характерные особенности каждого из его этапов, а также очерчены приоритетные направления развития данного процесса.

Ключевые слова: теновый сектор экономики, система национальных счетов, ненаблюдаемая экономика, статистическое оценивание.

S. Ogreb, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

IMPLEMENTATION OF SHADOW ECONOMY SECTOR'S ESTIMATIONS IN SYSTEM OF NATIONAL ACCOUNTS: HISTORICAL ASPECT

In the article historical aspect of implementation of shadow economy sector's estimations in System of National Accounts is studied. Periodization of this process is carried out and outstanding characteristics of its stages are defined. Also priority ways of development of this process are identified.

Keywords: shadow sector of economy, System of National Accounts, non-observed economy, statistical assessment.

УДК 662.75.004.12 (045)
JEL R 41

Т. Олешко, д-р техн. наук, проф.,
О. Марусич, асп.
Національний авіаційний університет, Київ

ПОШУК АЛЬТЕРНАТИВНИХ ШЛЯХІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ АВІАКОМПАНІЙ

В статті розглянуто основні шляхи забезпечення економічної стабільності авіакомпаній та мінімізації ризиків, пов'язаних з волатильністю цін на нафту. Досліджено зміни в паливній ефективності літаків.

Ключові слова: паливна ефективність, авіакомпанія, авіаційне паливо, паливні збори, хеджування.

Постановка проблеми. Вклад авіації в суспільство та економіку безперечно значний. Авіаційна галузь сприяє економічному і соціальному прогресу, впливаючи на розвиток туризму, торгівлі та поліпшення якості життя.

Протягом останніх 100 років, з першого польоту Орвілла і Уілбура Райта, авіаційна галузь перетворилась в один із головних секторів світової економіки. Вона стала необхідною умовою розвитку та підтримки культурних і економічних зв'язків між країнами та народами. Повітряний транспорт допомагає людям спілкуватися всередині країни і між країнами, сприяє культурному обміну і забезпечує доступ до міжнародних ринків.

Близько 40 % іноземних туристів подорожує повітряним транспортом, що значною мірою сприяє економічному зростанню країни. Крім того, авіація розглядається як необхідний елемент в управлінні глобалізацією виробництва. Близько 35 % від загального обсягу перевезених товарів припадає на повітряний транспорт. За даними авіаційної промисловості "повітряний транспорт забезпечує 28 мільйонів прямих, непрямих і індукованих робочих місць по всьому світі" [1, с. 5].

Як показують наукові дослідження [1, 2], проблеми в цивільній авіації переважно пов'язані з високими витратами палива, високим рівнем авіаційного шуму, нестачею об'єктів аеропорту та ін. Зменшення запасів паливних ресурсів і зростаючий попит на них ще більше загострюють дану проблему. Для того, щоб задовольнити зростаючий попит на авіаперевезення, економічні та екологічні обмеження, виробники літаків використовують інноваційні концепції для скорочення споживання палива.

Стійка тенденція зростання споживання нафтових палив у світі призвела до значного збільшення темпів витрачання непоновлюваних запасів нафти, які вже в нинішньому столітті, за прогнозами вчених, можуть бути повністю вичерпані у всіх країнах (за винятком Іраку, Ірану і Саудівської Аравії). В зв'язку з цим постає проблема ефективного використання авіаційного палива.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна стабільність авіакомпанії завжди була й залишається пріоритетним завданням економістів-науковців. Проте, зважаючи на циклічність економічної системи, досягти її не так легко, а ще важче втримати.

Термін "стабільність" (лат. *stabilis*) запозичений з природничих наук, де він означає стійкий стан, здатність до тривалого існування, збереження в часі. На практиці точність його визначення досягається завдяки виділенню різних видів стабільності. Ця категорія потребує ретельної градації, оскільки в економічній літературі існує багато думок щодо її застосування. Найбільш повним, на нашу думку, є визначення "економічної стабільності" як стану авіакомпанії, що характеризується наявністю потенціалу внутрішнього розвитку, ресурсною базою, сталим попитом і здатністю забезпечити певний рівень ефективної діяльності і стабільний розвиток на основі ефективної трансформації вхідних ресурсів у вихідні потоки, в умовах мінливого зовнішнього середовища та допустимого рівня ризиків [1].

Дослідженням проблем забезпечення економічної стабільності авіакомпаній України займалися такі відомі українські та російські вчені, як Аксенов І. М., Андреева М. В., Елагін В. Т., Загорюлько В. М., Коба В. Г., Котлубай М. І., Кулаєв Ю. Ф., Яценко Л. А. та ін. Вони досліджували економічну стабільність авіакомпаній з позицій підсистем підприємства (фінансова, кадрова, організаційна, технічна, виробнича, управлінська, соціальна) та з позицій елементів взаємодії (ресурсна, ринкова, соціальна, екологічна, внутрішня стійкість).

Найбільша кількість робіт присвячена різним аспектам ресурсної ефективності діяльності авіакомпаній. Питанням паливної ефективності літаків займалися Казанджан П. К., Алексєєв Л. П., Говоров А. Н. Вони розглядали дану проблему з точки зору покращення експлуатаційних процедур. Коновалов М. Є., Нечаєв Ю. Н., Павленко В. Ф., Федоров Р. М. займалися дослідженням ефективності реактивних двигунів, а Ван Бо у своїх працях розглядав економічні аспекти процесу взаємодії авіакомпаній з учасниками ринку авіаційного палива. В ряді розвинених країн не припиняються роботи з удосконалення властивостей альтернативних палив, які відносяться до поновлюваних ресурсів, володіють меншою вартістю і кращою екологією.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У вищезазначених дослідженнях розглядалися економічні, експлуатаційні та технологічні заходи щодо ефективного використання авіапалива. Тепер постає необхідність пошуку альтернативних шляхів забезпечення стабільної діяльності авіакомпанії, мінімізації її ризиків, пов'язаних з волатильністю цін на нафту.

Мета статті – визначення впливу структури парку повітряних суден та їх паливних характеристик на економічні результати діяльності авіакомпанії; дослідження шляхів зменшення залежності авіакомпаній від цін на авіапаливо.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах постійної мінливості навколишнього середовища, з посиленням конкуренції авіакомпаніям все складніше стає приймати ефективні, економічно обґрунтовані рішення. Одна з причин пов'язана з постійною нестабільністю ринку нафтопродуктів, що проявляється різкими коливаннями цін на авіаційне паливо. Сьогоднішні ціни на авіапаливо стали критичними для ринку авіаперевезень. Високі ціни змушують авіакомпанії скорочувати запаси палива [2].

З огляду на високу волатильність цін на ринку авіапалива авіакомпанії розробляють різноманітні короткострокові та довгострокові стратегії для збереження своєї економічної стабільності. В світовій практиці з основних короткострокових заходів можна виділити використання паливних зборів і застосування все більш складних механізмів хеджування. Довгострокові стратегії спрямовані не тільки на здійснення контролю за витратами палива у відповідь на екологічні директиви, а й на покращення паливної ефективності.

Паливо – одна з найбільших статей витрат авіакомпаній у світі. В період енергетичної кризи частка витрат на паливо збільшилася з 30–35% до 60–65% від загальної суми витрат на експлуатацію пасажирських літаків. Ефективність пасажирських літаків, що знаходяться в експлуатації, різко впала: при незмінній продуктивності виросли витрати на авіапаливо, збільшилися ціни на квитки, що зменшило пасажиропотік і знизило доходи авіакомпаній. У цій ситуації критерієм ефективності для літаків, що розробляються, стає оцінка витрат палива на виконання транспортної операції – "критерій паливної ефективності" [3].

Критерій паливної ефективності став широко застосовуватись в 70-х роках минулого сторіччя, не зазнавши

зміни в своєму математичному виразі з того часу, як був вперше запропонований. Критерій є інтегральним і враховує аеродинамічні властивості літака, газодинамічні якості двигуна, вагову конструкцію двигунів і властивості систем устаткування. Цей критерій достатньо об'єктивно характеризує загальну ефективність літака і визначається як витрата палива на тонно-кілометр комерційного завантаження. На рис. 1 можна побачити, як змінюються витрати палива на тонно-кілометр перевезеного вантажу в залежності від дальності польоту. Помітне розсіювання точок пояснюється тим, що відносна величина витрат палива є функцією багатьох змінних, яка залежить від значення аеродинамічної якості, питомої витрати палива двигунів, вагової віддачі літака за паливом та ін.

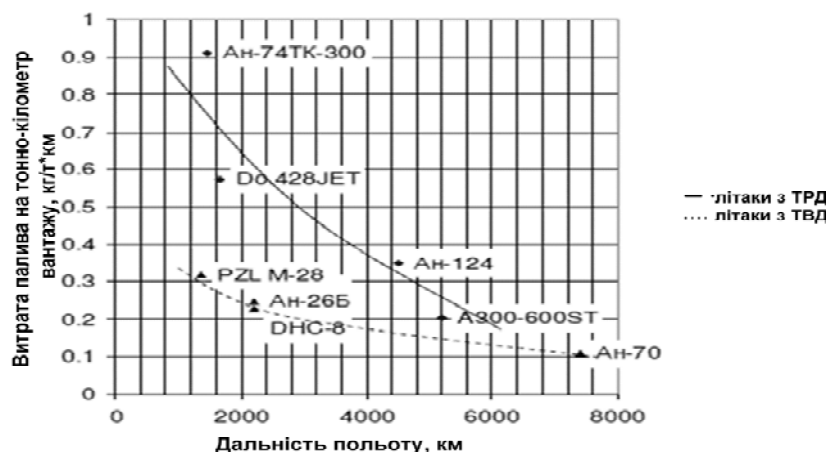

Рис. 1. Витрати палива на тонно-кілометр комерційного завантаження залежно від дальності польоту.

*Джерело: побудовано авторами за даними [4].

В авіаційній галузі технічний прогрес вимірюється шляхом оцінки зростання паливної ефективності літака і двигуна. При прийнятті рішення щодо купівлі нових літаків паливна ефективність являється головним критерієм здійснення вибору. Найпоширеніший спосіб поліпшення ефективності використання палива – модер-

нізація парку повітряних суден з використанням останніх доступних технологій. Аналіз історичних тенденцій підвищення рівня паливної ефективності літаків показує, що парк повітряних суден, який використовується в наш час, на 80 % ефективніший, ніж у 1960 р. (рис. 2).

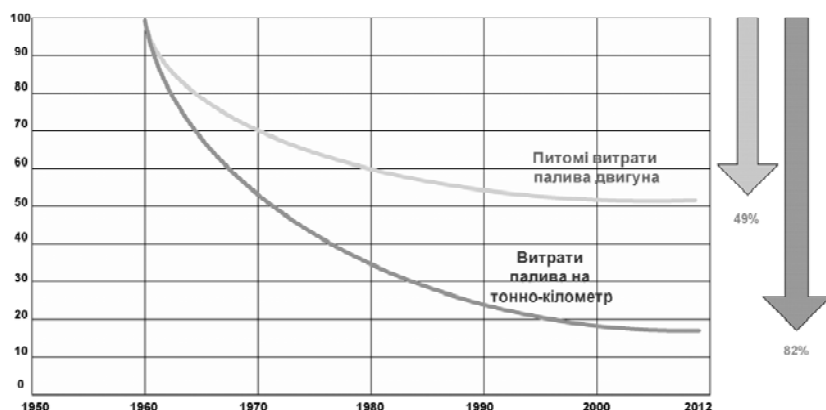

Рис. 2. Тенденції зміни паливної ефективності літаків у 1960-2012 рр.

*Джерело: побудовано авторами за даними [1].

Цей рівень ефективності був досягнутий шляхом поетапного удосконалення дизайну – введення в експлуатацію турбовентиляторного двигуна з більшим ступенем двухконтурності в поєднанні з постійним удосконаленням його конструкції та процесів експлуатації [5].

У середині 1970-х років економія палива отримала подальший розвиток з удосконаленням систем управління польотом, яка автоматично встановлює найбільш ефективні крейсерські швидкості і налаштування потужності двигуна на основі показників витрат палива та інших експлуатаційних витрат. Крім того, авіакомпанії

нещодавно розробили цілий ряд експлуатаційних та ремонтних процедур і систем планування, що забезпечують використання техніки на оптимальному для них рівні ефективності.

Понад 90 % витрат палива в цивільній авіації припадає на льотну експлуатацію. Передчасний запуск двигунів, тривале рулювання та очікування зльотів і посадок спричиняють даремну витрату палива. Можливість буксирування середньомігстрального літака замість 5 хв рулювання дає економію палива до 250 кг. Підраховано, що при скороченні часу очікування зльоту літаків у кожному рейсі всього на 1 хв можна досягти значної економії палива. Як відомо, злітний режим характеризується максимальною годинною витратою палива. Зменшення часу роботи двигунів на злітному режимі і тривалості маневрування літака в районі аеродрому можливе за рахунок точнішого дотримання схеми, встановленої для певного аеропорту. Зокрема, для парку середньомігстральних літаків, витрати палива яких становлять близько 300 кг/хв, скорочення тривалості роботи двигунів на злітному режимі всього на 1 с забезпечує економію палива до 150 т/рік.

Годинна та кілометрова витрати палива істотно залежать від швидкості, висоти польоту і польотної маси повітряних суден. Найвигідніша висота (ешелон) польоту залежить від дальності, а найвигідніша швидкість приблизно відповідає режиму мінімальної кілометрової витрати палива. Будь-яке відхилення від найвигідніших ешелонів і крейсерської швидкості спричиняє перевитрату палива в польоті. На середньомігстральному літаку збільшення швидкості польоту від найвигіднішої лише на 10 км/год призводить до збільшення витрат палива на 150 кг/год, а зменшення висоти польоту на один ешелон – на 420 кг/год. При польотах на великій відстані зменшують витрати палива шляхом ступеневого підвищення висоти польоту.

Економію витрат палива в польоті забезпечує також оптимальна маса палива, що заправляється кожного рейсу. На середньомігстральному літаку перевезення 1 т "зайвого" бензину спричиняє перевитрату палива на 120 кг/год.

Деяку економію палива дає впровадження режимів економічного зниження з ешелону польоту. Для цього висота і дальність початку зниження вибирається так, щоб зниження відбувалося безперервно з постійним кутом нахилу глісади аж до кінцевого етапу заходу на посадку. Саму посадку по можливості здійснюють без виконання польоту по колу, тобто "з прямої", враховуючи, що політ по колу триває 5-6 хв, а витрати палива для середньомігстрального літака становлять приблизно 110 кг/хв.

Економії палива після закінчення польоту досягають за рахунок рулювання літаків із ЗПС на місце стоянки на мінімально можливій кількості працюючих двигунів. На середньомігстральному літаку при рулюванні на одному двигуні замість трьох економія становить приблизно 30 кг/хв. Ще більша економія (близько 50 кг/хв) досягається, якщо цей літак відбуксирувати на стоянку тягачем.

Важливим джерелом економії палива є заходи щодо "випрямлення" повітряних трас. Для скорочення витрат палива уникають проміжних посадок для дозаправки паливом, а також, скорочують тренувальний наліт за рахунок широкого використання тренажерів при підготовці екіпажів до польотів.

Вирішення паливної та економічної проблем засноване, певною мірою, на вирішенні вагової проблеми. Інакше кажучи, все те нове, що характеризує сучасне проектування, направлено на значне зниження маси конструкції, а отже, і розмірів літака. Багато десятиліть

критерієм ефективності і оптимізації проектувальних рішень був ваговий, пізніше оптимізацію параметрів вели на основі економічного критерію, згодом – на основі паливного. В наш час спостерігається тенденція повернення до економічного критерію.

В останні роки експлуатанти повітряних суден і виробники шукають нові способи зменшення ваги літаків, які вже використовуються. Ці заходи варіюються в залежності від авіакомпанії. Поява нового покоління легких, але міцних конструкцій на основі матеріалів з вуглецевих волокон для внутрішнього оформлення літака, які прийшли на заміну традиційним алюмінієвим, дозволила значно зменшити вагу літака. Зокрема, одна авіакомпанія презентувала новий візок для напоїв, який на 9 кг легший за попередні моделі, що дозволило заощадити \$ 500 000 витрат щорічно по всьому парку повітряних суден. У березні 2009 року американська авіакомпанія представила нові легкі сидіння для пасажирів, вагою в 6 кг, які в середньому на 4 кг легші за звичайні. Це дало можливість зменшити вагу одного ряду сидінь приблизно на 8,8 кг. Відмова від гарячого харчування на деяких рейсах дала можливість авіакомпаніям зменшити вагу за рахунок вилучення духовок та ущільнювачів відходів.

В найближчому майбутньому на ринку з'явиться нова фарба, яка буде на 10-20 % легшою, більш стійкою до відколів і тріщин, ніж нинішні покриття. Це дасть можливість наносити її не в 3, а в 2 шари. За рахунок цього авіакомпанія зможе заощадити близько 136 кг фарби на одному літаку.

В переважній більшості всі ці заходи спрямовані на довгострокову перспективу. Проте, з огляду на високу волатильність цін на ринку авіапалива авіакомпанії розробляють різноманітні короткострокові і середньострокові стратегії для збереження своєї економічної стабільності. В світовій практиці з основних короткострокових заходів можна виділити використання паливних зборів і застосування складніших механізмів хеджування.

Паливні збори з'явилися, коли зростання цін на нафту остаточно переконало відділи постачання в непередбачуваності зростання цін на паливо. Компанії хеджували ризики, купуючи контракти на газ, але вирішили додатково перестраховатися за рахунок пасажирів. Паливні збори були введені, щоб, не підвищуючи вартість тарифів на авіаперевезення, компенсувати витрати авіаперевізників на авіагаз [6].

Деякі великі перевізники Європи стали використовувати паливні збори лише в 2004 році. Вони були прийняті з великим ентузіазмом більшістю авіакомпаній, хоча низькобюджетні перевізники воліли здійснювати відшкодування витрат шляхом коригування цін на авіаквитки і через формування додаткових доходів. Нині дана додаткова плата стягується практично всіма авіакомпаніями.

Розмір паливного збору встановлюється авіакомпанією. Цей різновид зборів безпосередньо залежить від ціни на авіагаз, яку встановив базовий для авіакомпанії аеропорт, від вибраного маршруту, відстані та класу обслуговування. Багато авіакомпаній (особливо європейських) використовують не один паливний збір, а декілька. Кожного разу, коли нафта, з якої роблять авіаційне паливо, досягає певної встановленої цінової межі, вводяться додаткові збори, які підсумовуються з вже існуючими. В період світової кризи, що була пов'язана зі зміною вартості нафтопродуктів на біржах, а також падінням курсу долара, почалося зростання паливних зборів. Всі авіакомпанії відреагували на ці зміни по-різному, в залежності від загальної конкурентної ситуації і свого положення на ринку. В деяких авіакомпаніях додатковий збір досягав 100 % від вартості квитка.

Вже давно паливні збори перетворилися із способів страхування сировинних ризиків в напівприхований механізм формування прибутку. Зараз західні авіакомпанії знижують паливні збори, оскільки збори є чинником ціни (тобто визначаються попитом і пропозицією – конкурентним чинником), а не економічно обґрунтованим тарифом на витрати. На Заході збори знижуються в результаті появи об'єктивного люфта в ціноутворенні, оскільки не має економічного сенсу тримати високі ціни і програвати конкуренцію, коли з'явилася можливість їх понизити без збитку для покриття собівартості.

Хеджування палива – спроба управляти ризиком цін на паливо. Лише в останні роки більшість європейських авіакомпаній почали застосовувати механізми хеджування. В Україні майже не поширена практика використання механізмів хеджування паливних ризиків. В основному це пояснюється нерозвиненістю ринку.

Інструменти управління ризиками вперше були введені для підтримки ринків енергоносіїв в 1986 році і з того часу швидко розвивалися. Цінові шоки за рахунок кризи в Затоці (у 1990 році) подіяли як каталізатор і значно прискорили цей процес, довівши його до того, що сьогодні найбільш значні споживачі нафти та нафтопродуктів активно хеджують свої цінові ризики.

Способи, за допомогою яких авіакомпанії можуть захистити свої позиції від цінових ризиків, пов'язаних з цінами на паливо, за останні декілька років примножилися і в даний час існує велика кількість складних інструментів хеджування паливних ризиків. Технології включають політику хеджування, базисний ризик, беквордацію/контанго (депорт/репорт), "будівельні блоки" (компоненти хеджування), теорію опціонів і власне базові інструменти хеджування.

Проте, хеджування має свої недоліки. Головний полягає в тому, що не можна захистити себе від збитків при падінні ціни, не змінюючи потенціал прибутку у випадку її зростання. Сенс хеджування полягає саме в стабілізації фінансових потоків, що робить їх менш залежними від коливань цін на товарних ринках.

Хеджування палива дозволяло європейським авіакомпаніям зберігати стійкий економічний стан в період зростання цін на нафту в 2007–2008 рр. Проте, коли в результаті кризи ціна на нафту різко впала, багатьом

перевізникам довелося продовжувати платити вищу ціну, виходячи з контрактів з постачальниками [7].

Страхування ризиків, що пов'язані зі зміною цін на сировинні товари, курсів валют і процентних ставок, стало нормою серед західних компаній. Цей процес стає все більш популярним і серед російських авіакомпаній, чого не скажеш про українські. Надання можливості страхування ризиків є економічним сенсом існування світового ринку ф'ючерсів і опціонів. Хеджування ринкового ризику вносить елемент стабільності в діяльність авіакомпанії, знижує невизначеність майбутніх фінансових потоків і забезпечує ефективний фінансовий менеджмент. В результаті зменшується коливання прибутку і поліпшується керованість виробництвом.

Щоб зменшити залежність діяльності авіакомпанії від коливань цін на нафту і покращити екологічну ситуацію, у ряді розвинених країн не припиняються роботи з удосконалення властивостей альтернативних палив, що відносяться до поновлювальних ресурсів та володіють меншою вартістю і кращою екологією. За прогнозами експертів до 2050 р. авіаперевезення спричинятимуть до 20 % шкідливих викидів у всьому світі. Використання біопалива для авіаційної галузі буде запобігати такому негативному розвитку і зменшити залежність від нафти.

На інших видах транспорту існує широкий вибір альтернативних джерел енергії, найпривабливішою з яких є електроенергія. В цьому плані авіаційна галузь залишається осторонь, оскільки використання електроенергії передбачає застосування важких акумуляторних батарей, до того ж, вони не володіють достатньою потужністю, яка необхідна для зльоту літака. Тому, практично єдиним альтернативним джерелом енергії в авіації залишається біопаливо, що отримується на основі поновлюваних природних ресурсів.

Урядові органи Євросоюзу вирішили включити авіацію в Систему торгівлі квотами на викиди (ETS). Провідні представники авіаційної галузі прийшли до єдиної думки про необхідність підвищення паливної ефективності експлуатованих літаків на 1,5 % до 2020 р. Весь авіаційний сектор у 2008 році підписав декларацію, яка спрямована на реалізацію чотирьох "стовпів" стратегії скорочення викидів (рис. 3): технологія і біопаливо, експлуатаційні процедури, інфраструктура і економічні заходи.

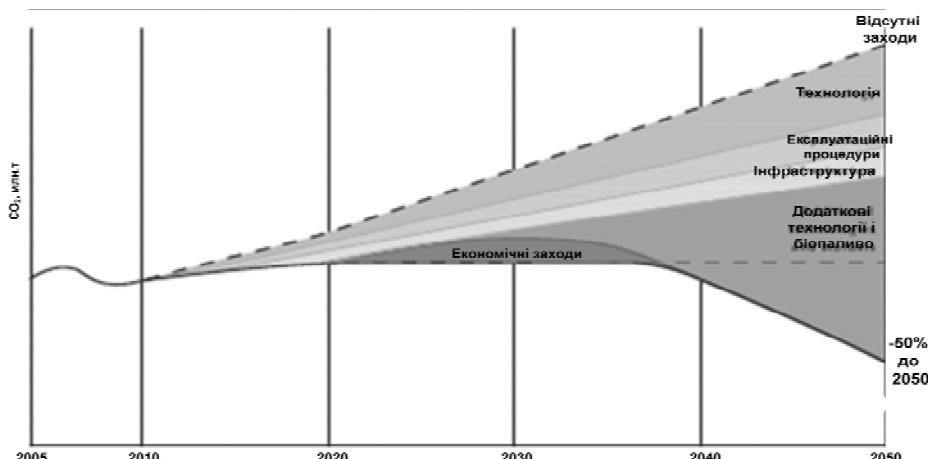

Рис. 3. Чотири "стовпи" стратегії скорочення викидів CO₂

*Джерело: побудовано авторами за даними [1].

З початку 2020 р. в авіації буде введено обмеження на викиди шкідливих речовин, а до 2050 р. планується скорочення викидів вуглекислого газу на 50 % порівняно з показниками 2005 р. Крім того, Міжнародна

організація цивільної авіації наполягає на тому, щоб до 2020 р. в авіаційній галузі використовувалося близько 4 % палива, отриманого з біологічних джерел. Плани

дійсно грандіозні і головним завданням всієї галузі в цілому є їх чітка реалізація.

Саме використання біопалива здатне забезпечити досягнення поставленої мети щодо зменшення викидів CO₂. На жаль, поки що промисловість не готова до виробництва великого об'єму біопалива, необхідного для всієї авіаційної галузі, і це є однією з головних перешкод на шляху до його широкомасштабного використання. Цим пояснюється і висока вартість біопалива. В цілому, як вважають експерти, використання біопалива може забезпечити до 80 % зменшення викидів CO₂ порівняно зі звичайним авіагасом.

Певний прогрес в цьому напрямі вже зроблений. Починаючи з 2007 р. було виконано більше рейсів з використанням біопалива. Безумовно, головна проблема, яка пов'язана з широкомасштабним виробництвом цього виду гасу, нікуди не зникла. На даний момент вартість біопалива в три рази перевищує вартість звичайного авіагасу. Тому, використання альтернативного джерела енергії поки що економічно не вигідно для авіаперевізників. З іншого боку, з нарощуванням об'ємів виробництва біопалива його вартість поступово знижуватиметься. При цьому, за прогнозами аналітиків, вартість традиційного авіагасу збільшуватиметься і з часом ці два види палива поміняються ролями [8].

Авіаційна галузь чекає початку виробництва біопалива наступного покоління, оскільки паливо першого покоління виробляється переважно з рослинних ресурсів, в основному із зерна, і тут виникають актуальні питання щодо продовольчої проблеми. Крім того, в окремих дослідженнях [1] зазначається, що переробка первинної сировини у біопаливо обертається набагато більшими викидами шкідливих речовин в атмосферу, ніж при використанні звичайного палива. Необхідно зазначити, що багато сортів даного палива не підходять для застосування в авіації. Наприклад, етанол не володіє необхідною щільністю енергії, тоді як біодизельне паливо має схильність до кристалізації на великих висотах.

Виробникам біопалива необхідно враховувати ще один важливий чинник, який є обов'язковим для авіаційної галузі: біологічне паливо повинне володіти такими ж хімічними властивостями як і звичайний авіагас. Лише в цьому випадку не потрібно буде проводити модернізацію двигунів, паливних систем і літаків, а значить, можна буде обійтися без величезних додаткових витрат.

У період з 15 липня по 27 грудня 2011 р. німецька авіакомпанія Lufthansa використовувала новий авіалайнер Airbus A321 на рейсах між Гамбургом і Франкфурт-на-Майні. Один з двигунів літака працював на звичайному авіагасі, інший – на суміші гасу з біопаливом в пропорції 50:50. Лайнер виконував приблизно до восьми одночасових рейсів в день, а за час проведення випробувань було витрачено 1556 т біопалива [1].

Метою випробувань, в першу чергу, була перевірка впливу біопалива на характеристики двигунів і стан паливної системи. Як відзначає керівництво авіакомпанії, було б безглуздо використовувати біогас в тому випадку, якщо б він негативно впливав на технічний стан двигунів і приводив до збільшення витрат на обслуговування літаків. Але побоювання були марними. Проведені випробування підтвердили, що біопаливо не тільки безпечно для авіаційних двигунів, але й приводить до скорочення витрат палива на 1 % порівняно з традиційним гасом.

За оцінками фахівців Lufthansa, найближчим часом біопаливо не зможе замінити звичайний авіагас. В той же час керівництво Lufthansa підкреслює, що протягом наступних 20 років авіаційний гас залишатиметься основним видом палива. Тенденції в сучасній промисло-

вості такі, що авіакомпанії будуть вимушені взяти на себе роль постачальника біопалива для своїх потреб, оскільки, на відміну від нафтового ринку, розвиненої логістичної інфраструктури в цьому сегменті не існує [1].

З розробкою нових присадок для палива використання біогасу повинне стати набагато простішим. В даний час стандарти, розроблені організацією ASTM, передбачають використання на літаках суміші біопалива зі звичайним гасом в максимальній пропорції 50:50. Сама ж пропорція залежить від якості авіагасу. Експерти вважають, що присадки будуть доступні на ринку вже через три-чотири роки, і вони дозволять використовувати 100-процентний біогас на літаках. Крім того, біопаливо можна буде зберігати і поставляти разом з традиційним авіагасом [7].

Висновки. Таким чином, вперше в науковій літературі, присвяченій питанням економічної стабільності, досліджено альтернативні шляхи забезпечення економічної стабільності авіакомпанії. Показано, що в наш час існує велика кількість способів підвищення паливної ефективності сучасних авіалайнерів, починаючи від використання спеціальних вінглетів крила і більш легких композиційних матеріалів, закінчуючи застосуванням нових, більш економічних і екологічних двигунів.

Дослідження проблем забезпечення економічної стабільності показало, що авіакомпанії незалежно від свого бажання будуть змушені шукати альтернативні шляхи економії палива, оскільки вартість авіаційного гасу в майбутньому буде постійно зростати незалежно від світових цін на нафту. Вже сьогодні деякі авіакомпанії підвищують вартість паливних зборів при продажі квитків, щоб компенсувати втрати від швидкого зростання цін на паливо, оскільки в Україні майже не поширена практика використання механізмів хеджування паливних ризиків. З цього можна зробити висновок, що без альтернативних видів палива авіації не обійтися. Крім того, використання альтернативного палива скоротить викиди забруднюючих речовин в атмосферу.

Хоча експерти і відзначають, що виробництво біопалива знаходиться ще на початковій стадії, і для освоєння комерційних масштабів будуть потрібні значні інвестиції, але вже точно можна сказати, що майбутнє авіації без альтернативних видів палива неможливе. Слід також чекати і подальшого зростання цін на вуглеводневі енергоносії. Зростання попиту на вугілля, природний газ і біопаливо (наприклад, етанол і біодизель) також призведе до зростання цін. Таким чином, авіапромисловість приречена на існування в конкурентному середовищі, де ведеться постійний пошук альтернативних шляхів забезпечення економічної стабільності.

Список використаних джерел

1. Beginner's guide to aviation efficiency [Електронний ресурс] // Air transport action group: [сайт] – Режим доступу: <http://enviro.aero.com/biofuels.htm>.
2. Лесик В.М. Статистичний аналіз ринку нафтопродуктів: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економ. наук: 08.00.10 / В.М. Лесик // Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. – Київ, 2007. – 22 с.
3. Андриенко Ю.Г. Особенности расчета топливной эффективности самолетов гражданского назначения как одного из критериев оценки принимаемых решений // Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии: сб. науч. тр. Нац. аэрокосм. ун-та им. Н.Е. Жуковского "ХАИ". – Вып. 14. – Х., 2002. – С. 41 – 47.
4. Абухабел М. Сопоставление эффективности транспортных воздушных судов различной грузоподъемности [Електронний ресурс] / М. Абухабел, Н. Люшня // SciLance – библиотека: [сайт] – Режим доступу: <http://scilance.com/library.htm>.
5. Бабенко Ю.В. Метод управления основными технико-экономическими параметрами самолета на этапе разработки его модификаций / Ю.В. Бабенко // Вісті Академії інженерних наук України. – 2006. – Вип. 3(30). – С. 121 – 125.
6. Емельяшина Ю.В. Формирование эффективного механизма управления спросом на газ на основе матрицы ценовых стратегий:

Автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата эконом. наук: 08.00.05 / Ю.В. Емельяшина / Международный университет в Москве (гуманитарный). – Москва, 2009. – 27 с.

7. Ванг Бо. О финансировании закупок авиатоплива авиакомпании в условиях динамического роста цен // Матеріали 11 міжнародної науково-практичної конференції студентів "Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці". – Київ: НАУ, 2007. – С. 74–75.

Т. Олешко, д-р техн. наук, проф.,

О. Марусич, асп.

Национальный авиационный университет, Киев

ПОИСК АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ПУТЕЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ АВИАКОМПАНИЙ

В статье рассмотрены основные пути обеспечения экономической стабильности авиакомпании и минимизации рисков, связанных с волатильностью цен на нефть. Исследованы изменения в топливной эффективности самолетов.

Ключевые слова: топливная эффективность, авиакомпания, авиационное топливо, топливные сборы, хеджирование.

T. Oleszko, Doctor of Sciences (Technical), Professor,

O. Marusych, PhD student

National Aviation University, Kyiv

SEARCH THE ALTERNATIVE WAYS OF SUPPORTING IN ECONOMIC STABILITY OF AIR COMPANY

The main ways of supporting in economic stability of aircompany and the minimize of the risks are described in this article. All these questions depend on the oil prices. The changes in fuel efficiency of planes are researched.

Keywords: fuel efficiency, airline, aviation fuel, fuel surcharges, hedging.

УДК 314.3 (477)

JEL J 110

3. Пальян, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ДРУГОГО ДЕМОГРАФІЧНОГО ПЕРЕХОДУ

В роботі подається порівняльний статистичний аналіз зміни моделі народжуваності і режиму дожиття населення України та окремих східноєвропейських країн. Розроблено сценарії демографічної поведінки українського населення на середньострокову перспективу. Результати статистичного моделювання характеристик відтворення дозволяють не лише оцінити характер і масштаби можливих змін, а і скорегувати стратегію державної демографічної політики України.

Ключові слова: сценарії прогнозу, демографічна поведінка, гіпотетичні показники.

Постановка проблеми. Україна, як і більшість європейських країн, перебуває у стані демографічної зрілості, а впродовж останніх десяти років почала приєднуватися до так званого "другого демографічного переходу". Згідно концепції, розробленої Р. Лестегом та Д. Ван де Каа, такий етап демографічного розвитку постіндустріальних країн супроводжується зміною соціально-демографічних норм поведінки населення, переглядом його життєвих пріоритетів у бік індивідуалізації [3]. Наслідком цього є зміна режиму народжуваності, порядку планування сім'ї та формування шлюбно-сімейних відносин, зокрема поширення незареєстрованих шлюбів, особливо серед молоді, а отже і частки позашлюбних народжень. Характерним є підвищення віку шлюбних партнерів і зменшення лагу віку наречених. Відкладання народження первістків і втілення репродуктивних планів у більш старшому віці призводить до зміни вікового профілю народжуваності, зокрема зміщення модального віку народжень у бік старшого материнського контингенту. Усе це впливає не лише на інтенсивність дітонародження, а і на сталість рівнів народжуваності упродовж певного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей перебігу другого демографічного переходу в окремих східноєвропейських країнах присвячено роботи Я. Парадіша [6], С. Захарова [2]. Автори докладно аналізують трансформацію моделі народжуваності, а саме інтенсивності народжень і календаря плідності жінок з урахуванням їхнього шлюбного стану. Зокрема, С. Захаров розробив гіпотези прогнозу сумарного коефіцієнта народжуваності для умовних та реальних поколінь Російської Федерації на 2030 рік. Втім,

слід враховувати, що паралельно зміни відбуваються і у режимі дожиття – подовження середньої тривалості життя поглиблення процесу старіння.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Перший і другий демографічні переходи відрізняються характером причинно-наслідкового зв'язку двох складових природного відтворення. Якщо за першого демографічного переходу регулятором відтворювальних процесів виступала смертність (низька смертність спричинила падіння народжуваності), то другий перехід супроводжувався, у першу чергу, зміною режиму народжуваності і порядку формування шлюбно-сімейних відносин. Довготривале збереження вкрай низького рівня народжуваності, що не забезпечує простого відтворення, призводить до старіння населення, тобто зростання частки населення з більш високою смертністю.

Укорінення зазначених процесів формує доволі стійку в часі модель відтворення населення, здебільшого з нульовим або від'ємним природним приростом. Втім, сучасний процес еволюції режиму відтворення в різних країнах має свої особливості, зокрема різний перебіг і тривалість. У більшості країн Східної та Південної Європи, спостерігається повторення фаз зміни характеру відтворення населення з певним часовим лагом. Україна теж демонструє трансформацію моделі народжуваності, шлюбності та режиму дожиття. Як і у більшості країн Східної, Центральної та Південної Європи в Україні впродовж останніх двадцяти років рівень народжуваності не забезпечує простого відтворення поколінь і за існуючого режиму смертності не стримує процес депопуляції. Втім, як показує порівняльний динамічний аналіз, кардинальні зміни в Україні відбуваються з 5-ти

або 9-ти річним відставанням від сусідніх східноєвропейських країн. Постає питання, наскільки сценарії перебігу демографічних змін країн, що мають спільну з Україною передісторію соціально-економічних перетворень, схожі усталені релігійні, етнічні традиції та ідеологічні засади, імовірні для нашої держави. Інакше кажучи, чи можна очікувати, що українське населення в майбутньому підпорядковуватиметься східноєвропейським закономірностям відтворення і, які демографічні наслідки чекатимуть Україну?

Метою статті є побудова різноваріантних сценаріїв прогнозу демографічної поведінки українського населення з огляду на сучасні моделі відтворення населення східноєвропейських країн.

Виклад основного матеріалу. Дослідження еволюції демографічних процесів на східноєвропейському просторі упродовж останніх двадцяти років виявляє схожість і водночас особливості їхнього перебігу в країнах об'єднаних не лише географічною близькістю, а історичною спільністю соціально-політичних систем. До числа таких країн належать: Білорусь, Болгарія, Молдова, Польща, Російська Федерація, Румунія, Словаччина, Угорщина, Україна та Чеська Республіка. Втім, на характер демографічної поведінки населення впливає також його етнічні, культурні, релігійні традиції і спосіб життя. Зокрема, слов'янським народам історично притаманні певні виражені стандарти шлюбно-сімейної і дітородної поведінки, що регулюються релігійно-

етичними канонами. Окрім того, на сучасні процеси дожиття та плідності значною мірою впливає статевікова структура населення, яка була деформована Другою Світовою війною, зокрема втратою чоловічого населення старших вікових груп та дефіцит поколінь, народжених під час війни і їхніх нащадків. Усе це дозволяє обмежити коло порівнянних країн, зокрема в подальшому розглядатиметься сім держав: Білорусь, Болгарія, Польща, Російська Федерація, Словаччина, Україна та Чеська Республіка.

Аналіз тенденцій демографічних процесів здійснюється за історичний проміжок, що охоплює кардинальну трансформацію соціально-економічної та політичної системи країн колишньої РЕВ (рада економічної взаємодопомоги), а саме 1990-2010 роки. Упродовж останнього двадцятиріччя соціально-економічні, в тому числі і демографічні зміни відбувались нерівномірно. Цікаво прослідкувати за основними відтворювальними параметрами поетапно упродовж чотирьох п'ятирічних періодів: 1990-1995, 1995-2000, 2000-2005 і 2005-2010 роки.

Узагальнюючим показником інтенсивності відтворення населення є коефіцієнт природного приросту. Як показують дані рис. 1 усі країни переживали тривале скорочення природного приросту з переходом до нульового (Польща, Словаччина) та різної інтенсивності від'ємного приросту. Власне, лише Словаччині вдалося не перетнути нульову позначку приросту.

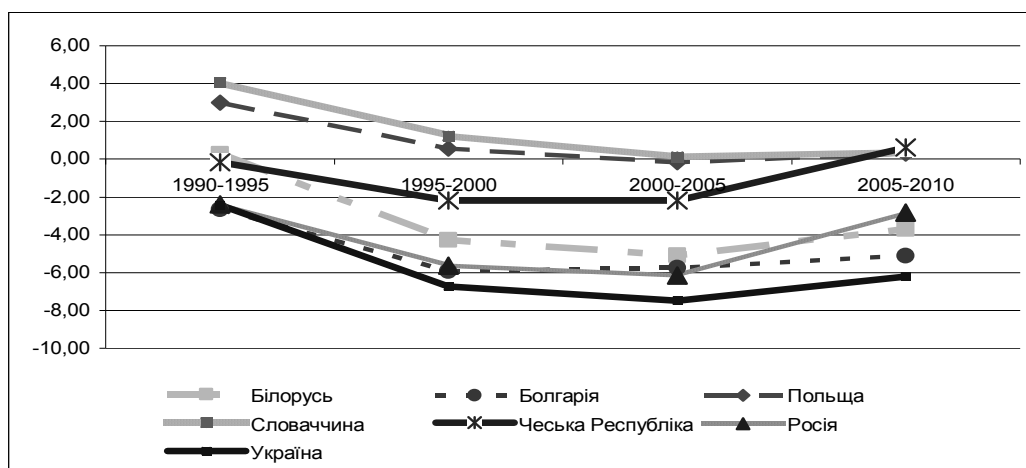

Рис.1. Динаміка коефіцієнту природного приросту у східноєвропейських країнах, 1990-2010 рр.

*Джерело: побудовано автором за даними відділу народонаселення ООН UN Population Division World Population Prospects: The 2010 Revision: <http://www.unpopulation.org>.

Очевидним є практично повний збіг траєкторій падіння природного приросту населення України та Білорусі, яке упродовж п'ятнадцятирічного періоду перебувало в групі з надзвичайно низькими рівнями народжуваності і мало схожу статевікову структуру, спотворену наслідками Другої світової війни. Втім, Україна вирізняється на загальному фоні масштабами та довготривалістю природних втрат, підсилених загостренням соціально-економічної та політичної кризи.

В усіх країнах пострадянського простору, а також в Болгарії та Чеській Республіці природні втрати населення стрімко наростали упродовж п'ятнадцяти років, а період 2000-2005 рр. був найтяжчим і характеризувався значним перевищенням смертності над народжуваністю, що спричинило падіння усіх країн до так званої "демографічної ями". Це, в першу чергу, відбувалося внаслідок зміни режиму народжуваності, зокрема інтенсив-

ного скорочення рівня народжуваності серед умовних поколінь. Усі країни мали надзвичайно низьку народжуваність, а в Україні та Чехії цей показник ледве перевищував одну дитину, народжену кожною матір'ю умовного покоління. Втім, супернизька народжуваність двотисячних років слугувала низьким стартом для стрибкоподібного зростання в наступному п'ятиріччі (2005-2010 рр.). Дивовижний феномен переходу від критично низького рівня до показника, що наблизився до 1,5 дитини демонструють Чехія і Болгарія, де активно запроваджувалась політика економічної підтримки сімей.

Для реальних поколінь післявоєнних років народження (1955-1959, 1960-1965, 1966-1969) також притаманна спільність рівнів народжуваності та динаміка. Зокрема, в Польщі та Словаччині вичерпана плідність зазначених когорт становила відповідно: 2,2; 2,1; 1,94 і 1,98 дитини. Аналогічну близькість рівнів сумарної плі-

дності трьох реальних поколінь демонструють Україна, Білорусь та Росія (1,9; 1,8; 1,6 дитини) [2, с. 3].

В останньому періоді населення країн пострадянського простору також переживають демографічний підйом, спричинений одночасним зростанням народжуваності та зменшенням смертності, у тому числі завдяки поповненню старших вікових груп найменш чисельною когортою народжених під час війни. Неабиякий злет здійснила Росія, хоча і їй за сприятливого демографічного ресурсу поки що не вдалося вибратись із стану звуженого відтворення. Лише три країни "західної частини" Східної Європи (Словаччина, Польща, Чехія) подолали межу від'ємного приросту. Втім, навряд чи і в них можна очікувати на довготривалі інтенсивні позитивні зміни через вичерпання демографічного ресурсу населення внаслідок його постаріння та зменшення частки дітородного контингенту.

Найвищий рівень навантаження населення працездатного віку старшими особами систематично демонструють Болгарія, Україна та Чеська Республіка. До того ж у перших двох країнах і в Польщі найвищі темпи зростання демографічного навантаження. Усе це свідчить про поглиблення процесу старіння та зменшення потенціалу країн для подальшого відтворення у найближчій перспективі. З іншого боку, постаріння населення є своєрідною платою за подовження тривалості життя.

На тлі загальної тенденції зростання середньої очікуваної тривалості життя чітко виокремлюються дві групи країн, де показник набував значення до 70-ти років – пострадянські держави: Білорусь, Росія та Україна, а також вище 70-ти років – держави бывшего соціалістичного табору: Болгарія, Польща, Словаччина та Чеська Республіка. Причому остання країна вирізняється не лише найдовшою тривалістю життя (77 років у середньому за 2000-2005 рр.), а і найвищим темпом її зростання (+6,2 %). У так би мовити змаганні між Словаччиною та Польщею на перші позиції вийшла друга країна. Болгарія посідає проміжне місце між "заходом" і "сходом". Вочевидь така диференціація пов'язана із різним рівнем соціально-економічного розвитку країн, життєвих стандартів і добробуту населення. Не дарма за значенням індексу людського розвитку у 2012 році Чеська Республіка посідає 28 місце, Словаччина і Польща відповідно 35 і 39, а Болгарія 57 позицію у світовому рейтингу з числа 94 країн [1, с.144-145].

В другій групі країн практично в унісон поволі зростала тривалість життя України та Білорусі, упритул наблизившись до 70-річного віку і тим самим повернувшись до рівня 1990-1995 рр. Відмінний від усіх країн тренд демонструє Росія із значним скороченням середньої очікуваної тривалості життя до 65 років і стрімким його зростанням до майже 68-років у наступному п'ятирічному періоді. Останніх п'ять років рівні дожиття обох статей в Росії та Україні зрівнялися завдяки швидкому зростанню дожиття російського населення у працездатному віці [5] і через його зниження в Україні. Варта зазначити, що на динаміку повільного зростання середньої очікуваної тривалості життя при народженні українського населення впливало скорочення смертності лише у ранньому дитячому віці (0-5 років) та у старших вікових групах. В той же час "болючим" питанням для України залишаються неприродні втрати чоловічого населення активного працездатного віку (30-49 років), смертність яких перевищує жіночу смертність у 3-3,4 рази. Причини чоловічої над смертності в Україні здебільшого криються у способі життя чоловіків, характері роботи та у ставленні до власного здоров'я. Так, у структурі померлих чоловіків молодого і середнього віку найвагомійші місця посідають зовнішні причини (травми,

здебільшого через дорожньо-транспортні пригоди, отруєння і нещасні випадки у стані алкогольного сп'яніння) та інфекційні і паразитарні хвороби (переважно туберкульоз). Тобто поліпшення режиму дожиття населення лежить у площині соціально-економічного становища країни, життєвого рівня і способу життя її населення. Саме це значною мірою пояснює диференціацію показників демографічної поведінки в країнах, які формально відносять до єдиного географічного простору "східноєвропейських держав".

Узагальнюючу картину позицій згаданих країн з точки зору природного відтворення населення можна скласти за допомогою кластерного аналізу. Кластеризація здійснювалась за трьома блоками показників:

- узагальнюючі демографічні показники (коефіцієнти природного приросту, демографічного навантаження дітьми і особами старшого віку; середній вік населення

- інтенсивність дожиття та смертності (середня очікувана тривалість життя при народженні для обох статей; лаг середньої очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок; імовірність померти у віці 15-60 років для кожної статі; смертність немовлят);

- дітородна активність жінок (сумарний коефіцієнт народжуваності для умовних та реальних поколінь; середній вік матері для народжень усіх черговостей; внесок плідності жінок віком 20-29 та 30-39 у сумарний коефіцієнт народжуваності; нетто-коефіцієнт відтворення).

Для зменшення варіації показників використовувались їхні середньорічні значення по кожному з чотирьох п'ятирічних періодів (1990-1995, 1995-2000, 2000-2005 і 2005-2010 рр.).

Як видно з рисунку 2, упродовж 1990-2010 рр. згадані країни утворили два сталих угруповання: пострадянські (Білорусь, Російська Федерація, Україна) і про радянські в минулому, а тепер практично усі за виключенням Болгарії – нові члени Євросоюзу. У другій групі найбільшу близькість демонструють Польща і Словаччина, причому цей танDEM що п'ять років зберігається незмінним.

Найбільша евклідова відстань характерна для Чеської Республіки і чим далі, тим вона є дужчою. Відокремленість Чехії пояснюється більш високим рівнем і динамікою її соціально-економічного розвитку та більшу орієнтацію на "західні" стандарти життя з огляду на географічне сусідство та етнічні особливості населення. Дещо осторонь від усіх стоїть Болгарія, яка займає проміжну позицію між західними і східними сусідами. Населення Болгарії має режим дожиття майже як у "західних" країнах, а рівень народжуваності та старіння, як у "східних". Україна упродовж 1990-2005 років перебувала "в парі" з республікою Білорусь, маючи майже однакові показники природного відтворення, тривалості життя і смертності немовлят. В останньому п'ятиріччі збільшилась відстань між показниками дожиття населення Білорусі та України і остання об'єдналась в окремий підкластер з Росією. Це відбулося завдяки тому, що по-перше, Росія наздогнала Україну за показниками тривалості життя. По-друге, в Україні, як і в Росії дещо зросла сумарна народжуваність в умовних поколіннях і змінився віковий профіль народжуваності у бік постаріння матерів. Таким чином, характер відтворення населення обох країн став більш подібним. Втім, зміна порядку дітородження, зокрема календаря народжень, поширення позашлюбних народжень в Україні відбувається з деяким відставанням від Росії. З 5-ти річним лагом Україна відстає від Росії і Білорусі за рівнем і темпами зниження смертності немовлят. Окреслені зміни дозволяють припустити, що упродовж наступних 10 років Україна може повторити сценарій перебігу демовідтворювальних процесів Росії та Білорусі.

Різноваріантні сценарії прогнозу дозволяють оцінити масштаби імовірних змін у чисельності та статевовіковому складі населення України, ступені його поста-

ріння, забезпеченості репродуктивним потенціалом на найближчу перспективу. В пропонованому дослідженні, розроблялось два сценарії прогнозу.

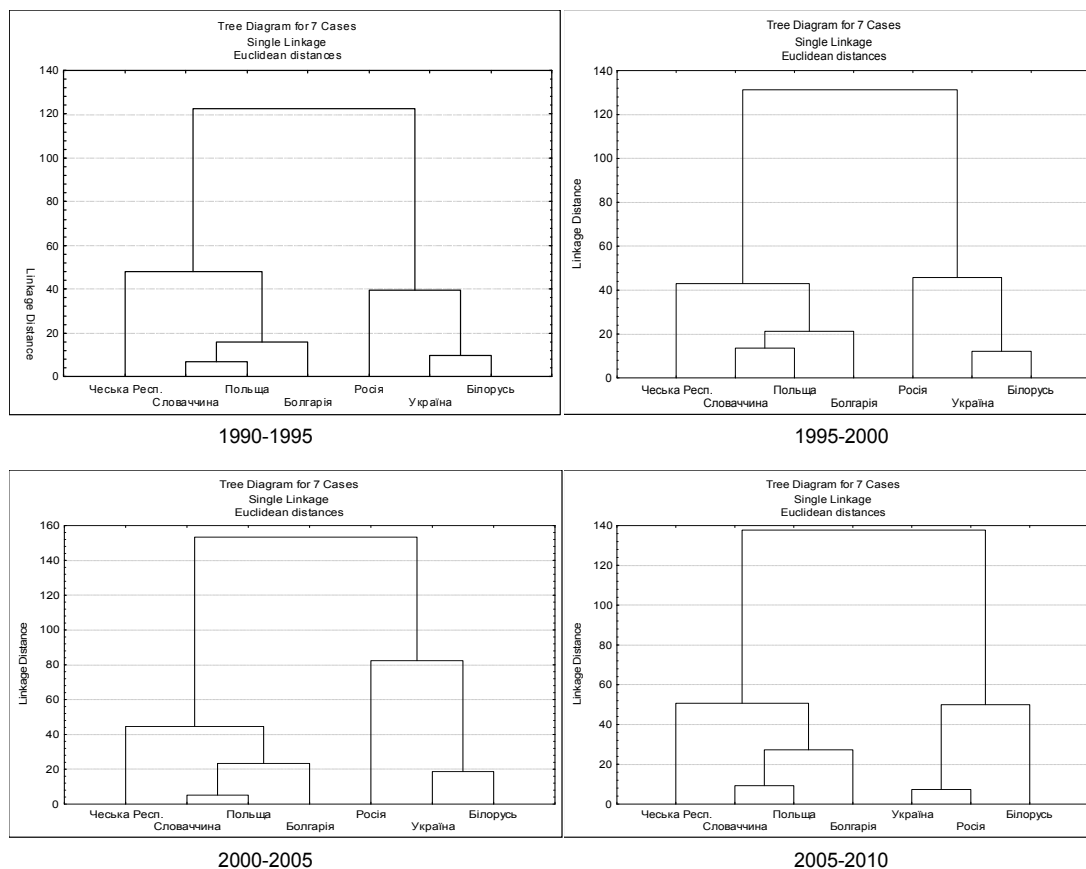

Рис. 2. Дендрограми країн Східної Європи за показниками демографічної поведінки, 1990-2010 рр.

*Джерело: побудовано автором самостійно.

Перший (сценарій 1) враховував еволюційну зміну показників природного відтворення населення України з тенденцією попередніх років. Виходячи з реальних трендів, передбачається подальше збільшення середньої очікуваної тривалості життя чоловіків і, меншою мірою, жінок. Імовірно, і на далі скорочуватиметься смертність немовлят, завдяки реалізації державної програми поліпшення репродуктивного здоров'я населення і планування сім'ї, а також розширенню мережі сучасних регіональних перинатальних центрів. Є підстави для подальшого зростання сумарного коефіцієнта народжуваності серед умовних поколінь, оскільки в активному плідному віці перебуватимуть найчисельніші когорти жінок, народжених у 1983-1987 роках. Характерно, що на це покоління припадає період зміни моделі народжуваності. Внаслідок трансформації вікової структури плідності у бік постарін-

ня матерів, підвищуватиметься середній вік матерів при народженні дітей усіх черговостей. Зрозуміло, що на очікувані показники відтворення впливатиме зміна статевовікової структури населення, у тому числі внаслідок міграції. При розробці сценарію прогнозу враховувалась сучасна динаміка додатного сальдо зовнішньої міграції із щорічним абсолютним приростом у середньому на 1,2 тис. осіб. В імітаційну модель закладено зміну обсягів міграційних потоків в розрізі статі та п'ятирічних вікових груп, а також вікові імовірності народжень і смерті корінного населення і громадян інших країн.

Другий сценарій складався за припущення, що українське населення розвиватиметься за схемою демографічної поведінки Росії та Білорусі з урахуванням часового лагу демопроектів. При цьому роль міграційної складової залишалась такою самою, як і в першому сценарії.

Таблиця 1. Фактичні і гіпотетичні значення показників відтворення населення України

Показники	Фактичні значення у 2011 р.	Гіпотетичні значення у 2020 р.	
		сценарій 1	сценарій 2
Середня очікувана тривалість життя чоловіків, років	66,0	68,6	69,0
Середня очікувана тривалість життя жінок, років	75,9	77,0	77,2
Смертність немовлят, ‰	9,0	7,3	7,0
Сумарний коефіцієнт народжуваності, дитини	1,459	1,586	1,546
Нетто-коефіцієнт відтворення	0,693	0,759	0,731
Середній вік матері, років	27,2	27,6	27,5
Коефіцієнт природного приросту, ‰ п.	- 3,5	-4,9	-5,1

*Джерело: побудовано автором за даними Держстату України.

Як показують дані таблиці 3, обидва сценарії прогнозують зростання від'ємного природного приросту, хоча український сценарій (сценарій 1) видається більш оптимістичним. Завдяки інтенсивнішому збільшенню сумарного коефіцієнта народжуваності, а відтак і нетто-коефіцієнта відтворення, природні втрати населення наростатимуть повільніше. Якби українське населення перейшло на режим дожиття російського і білоруського населення із зменшенням смертності населення в працездатному віці, то зростання середньої очікуваної тривалості життя було б помітнішим. Втім, сценарій народжуваності в сусідніх країнах, із зміщенням піку плідності у старші вікові групи, зменшить інтенсивність відтворення материнського покоління.

Очікувані зміни у характері відтворення населення, з урахуванням повільного зростання сальдо міграційного

приросту не спасуть Україну від подальшої депопуляції. Гіпотетична чисельність українського населення у 2020 році коливатиметься від 43,77 до 43,87 млн осіб (табл. 2). За українського сценарію природний убуток може бути трохи меншим, завдяки більшій чисельності народжених. Зростання народжуваності призведе до збільшенню частки покоління дітей до 16 %. Але через подовження тривалості життя населення поглиблюватиметься процес старіння за обома сценаріями. Тож, в майбутньому зростатиме навантаження на населення працездатного віку, а також зменшуватиметься репродуктивний потенціал через те, що дітородний контингент почнуть поповнювати найменш чисельні когорти народжених у 2000-2004 роках.

Таблиця 2. Фактичні і гіпотетичні показники чисельності і структури населення України

Показники	Фактичні значення у 2011 р.	Гіпотетичні значення у 2020 р.	
		сценарій 1	сценарій 2
Чисельність населення, млн осіб	45,45	43,87	43,77
Природний приріст (втрати), тис. осіб	-162	-217	-224
Чисельність народжених, тис. осіб	502,6	426,0	412,5
Частка населення віком 0-14 років, %	14,4	16,0	15,7
Частка населення віком 15-49 років, %	50,0	46,5	46,7
Частка населення віком 65 і старше років, %	15,2	16,9	16,9

*Джерело: побудовано автором за даними Держстату України.

Одержані результати статистичного моделювання процесу відтворення населення України цікаво порівняти з даними інших прогнозів, а саме, оновленої версії комплексного демографічного прогнозу (перегляду 2010 року), виконаного Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи (ІДСД) НАН України [4], а також трьох варіантним прогнозом Відділу народонаселення ООН перегляду 2010 року [7]. При зіставленні різних прогнозних оцінок слід зважити на різні передумови та припущення кожного сценарію. Зокрема, гіпотези Відділу народонаселення ООН ґрунтувались на різних тенденціях зміни народжуваності і досягнення відповідно високого, середнього і низького рівнів. Прогнозні оцінки ІДСД НАН України враховували три варіанти перебігу народжуваності та середньої очікуваної тривалості життя, а саме: висока народжуваність і висока тривалість життя, середня народжуваність і середня тривалість життя, середня народжуваність і середня тривалість життя, теж саме стосується низького варіанту. З огляду на гіпотетичні припущення, найбільш придатні для порівняння поданого в роботі сценарію 1 – середні варіанти ІДСД та Відділу народонаселення ООН.

Порівняно з пропонованим українським сценарієм 1 песимістичним є середній варіант прогнозу ООН, за якого гіпотетичні показники дожиття українського населення значно нижчі ніж реальні у 2011 році. Імовірно, зовнішні експерти не вбачають стабільних позитивних змін у соціально-економічному становищі України та істотних зрушень у поведінці населення щодо поширення здорового способу життя, зменшення рівня травматизму та частки зовнішніх неприродних чинників смерті. Фахівцями Департаменту населення ООН прогнозується дещо вищий рівень смертності немовлят (11 % при фактичному 9 % у 2011 р.). Слід зазначити, що між оцінками національної статистики і Департаментом народонаселення ООН існують значні розбіжності щодо фактичних рівнів смертності немовлят. Як згадувалось вище, у 2011 р. за даними Держстату України цей показник складав 9 %, а за оцінками ООН він був на рівні 13 %. Більш висока зовнішня оцінка виходить з того, що в Україні після переходу у 2007 р. на міжнародні критерії живонародження не повністю реєструються передчасно народжені живі діти з малою вагою.

Таблиця 3. Гіпотетичні і прогнозні значення чисельності і складу населення України у 2020 році

Показники	Гіпотетичні значення, (сценарій 1)	Прогноз ІДСД НАН України			Прогноз ООН*		
		високий	середній	низький	високий	середній	низький
Чисельність населення, млн осіб	43,87	44,85	44,31	43,19	45,82	44,83	43,84
Чисельність народжених, тис. осіб	426,0	494,0	457,9	423,3	565,2	441,8	318,4
Природний приріст (втрати), тис. осіб	-217	-68,4	-176,8	-306,7	-110,6	-232,3	-353,9
Частка населення віком 15-49 років, %	46,5	45,9	46,3	46,9	44,0	45,0	46,0
Частка населення віком 65 і старше років, %	16,9	17,8	17,4	16,8	19,4	19,8	20,3

* прогноз на 2015-2020 рр.

*Джерело: побудовано автором за даними [4, 7].

Згідно з усіма сценаріями в Україні триватиме процес депопуляції через перевищення смертності над народжуваністю. Навіть значне зростання коефіцієнта сумарної народжуваності до малоїмовірного рівня 1,97 дитини не забезпечить українське населення від природних втрат та скорочення його чисельності (табл.3).

Очікувані зміни у віковій структурі населення також не сприятимуть природному відтворенню. Адже усі прогнозні оцінки вказують на зменшення репродуктивного контингенту віком 15-49 років, якій у середньостроковій перспективі складатиме менше половини населення. У стані виснаженого демографічного ресурсу,

тобто нестатку покоління батьків, Україна перебуватиме принаймні до 2030-2035 років. На позитивні зміни можна очікувати лише після того, як в активний дітородний вік почнуть входити більш чисельні покоління народжених у 2004 і пізніших роках. До 2020 року посилюватиметься процес постаріння українського населення, за якого частка осіб віком 65 років і старше коливатиметься в межах 17-18 %. У такому разі залишається розраховувати в першу чергу на продовження тривалості життя населення дітородного і економічно активного віку. Ще одним резервом може бути міграційний приріст населення. За кардинального покращення соціально-економічних умов це повернення на батьківщину українських мігрантів, у тому числі трудових. За гірших – приплив мігрантів з азіатських країн, для яких Україна є транзитною державою на шляху до розвинутих європейських країн.

Висновки. Порівняльний аналіз перебігу демографічних процесів в Україні та в сусідніх країнах Східної Європи показав схожість тенденцій відтворення населення. Найбільш очевидним є збіг динаміки народжуваності, зокрема коливання фаз її падіння і підвищення. Причому, характер тренду сумарного коефіцієнту народжуваності як для умовних, так і для реальних поколінь з-поміж розглянутих східноєвропейських країн принципово не відрізнявся. Відмінності у рівнях сумарної народжуваності зумовлювались різними пронаталістськими заходами з боку різних держав. З певним часовим лагом в усіх країнах поступово формується нова модель народжуваності із зміненням календарем народжень у бік пізнього материнського віку, відкладання народження первістків, зростанням частки позашлюбних народжень та частки свідомо бездітних пар.

Сучасний режим народжуваності у поєднанні з існуючим характером дожиття населення призводить до поступового процесу депопуляції зазначених країн. Різниця полягає лише в тому, що розвинутим східноєвропейським країнам вдалось вийти зі стану від'ємного природного приросту, а пострадянські країни його не здолали, навіть за умов тимчасово сприятливої статеві-вікової структури населення.

На теперішній час Україна має демографічний ресурс не гірший ніж у сусідніх державах. Втім, найближчих десять років її відтворювальний потенціал зменшуватиметься внаслідок довготривалої кризи народжуваності, а також погіршення характеру дожиття населення економічно активного та дітородного віку. До того ж значно поповниться пенсійний контингент післявоєнним поколінням народжених.

За таких умов демографічне майбутнє країни певною мірою визначається і регулюється виваженою державною політикою. Якщо Україна в подальшому піде своїм еволюційним шляхом, з тенденцією зростання сумарної народжуваності і поліпшення режиму виживання малюків та осіб старшого пенсійного віку, то її очікуватимуть менші природні втрати населення, ніж за білорусько-російським варіантом. Якби державна демографічна політика України зосередилась також на збереженні життя населення молодого і середнього віку, особливо чоловіків, то можна було б уповільнити процес депопуляції. Певні сподівання покладаються на міграційний приріст. Передусім – повернення українських трудових емігрантів за кардинальних змін у соціально-економічному становищі на батьківщині. Позитивним знімом у відтворенні чисельності населення України сприятиме зовнішня імміграція з Молдови, а також країн Південної та Східної Азії.

Розглянуті варіанти прогнозу чисельності та складу населення України можуть використовуватись для корегування сучасної державної демографічної політики. В умовах реалізації пенсійної реформи в Україні, вкрай важливо завчасно оцінити очікуваний обсяг трудових ресурсів та чисельність нової когорти осіб після працездатного віку. Окреслені тенденції народжуваності та дожиття українського населення, мають враховуватись при виконанні державних програм щодо здоров'я нації, проведенні медичної реформи.

Список використаних джерел

1. Human Development Report 2013. The rise of the South: Human Progress in a Diverse World [Текст]. One United Plaza, NY 10017, 2013. – 203 p.
2. Захаров С. Место России по уровню рождаемости по ряду стран [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2012/0495/tema04.php>.
3. Lesthaeghe R. "Two Demographic transitions?" [Текст] / R. Lesthaeghe, D. J. van de Kaa // Population Growth and Decline. Denter, Van Loghum Slaterus, 1986. – P. 9-24.
4. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти [Текст] / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демогр. та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
5. Население России 2009 [Текст]: Семнадцатый ежегодный демографический доклад / Отв. ред. А.Г. Вишневский; Гос.ун-т. – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом. Гос.ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – 334 с.
6. Paradysz J. An assessment of population development in Western Poland in the light of the 2nd demographic transition. [Текст] / J. Paradysz, K. Paradysz // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія Економіка. – №129. – 2010. – С.21-23.
7. UN Population Division World Population Prospects: The 2010 Revision, available at: <http://www.unpopulation.org/>.

Надійшла до редакції 21.03.14

З. Пальян, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОЦЕНКА ПЕРСПЕКТИВ ВОСПРОИЗВОДСТВА УКРАИНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ВТОРОГО ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО ПЕРЕХОДА

В работе представлен сравнительный статистический анализ изменения модели рождаемости и режима дожития населения Украины и отдельных восточно-европейских стран. Разработаны сценарии демографического поведения украинского населения на среднесрочную перспективу. Результаты статистического моделирования характеристик воспроизводства позволяют не только оценить характер и масштабы возможных изменений, но и скорректировать стратегию государственной демографической политики Украины.

Ключевые слова: сценарии прогноза, демографическое поведение, гипотетические показатели.

Z. Palian, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

AN ESTIMATION OF POPULATION REPLACEMENT PROSPECTS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE SECOND DEMOGRAPHIC TRANSITION

The article presents a comparative statistical analysis of change the model of fertility and the survival regime population in Ukraine and some Eastern Europe countries. The scenarios of medium-term forecasts the demographic behavior of Ukrainian population has been carried out. The results of statistical modeling the characteristics of natural population replacement allow to estimate the character of possible changes and also to correct strategy of state demographic policy in Ukraine.

Keywords: forecast scenarios, demographic behavior, hypothetical indicators.

УДК 388.22 (082)
JEL L26, C42, R12

Е. Поповская, канд. техн. наук, доц.
Национальный исследовательский университет
Высшая школа экономики, Российская Федерация

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКАЯ АКТИВНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ РОССИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫХ РАЗЛИЧИЙ

В статье приведены результаты межрегиональных сопоставлений социально-демографических характеристик предпринимательства. Источником статистических данных стали результаты выборочного обследования населения, проведенного в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение" Научно-учебной лаборатории исследований предпринимательства Высшей Школы Экономики

Ключевые слова: предпринимательство, региональные сопоставления, воспроизводство предпринимательских страт.

Постановка проблемы. Межрегиональные различия предпринимательской активности населения обусловлены комплексом причин макро-, мезо-, микроуровня. Решение начать собственное дело зависит, в первую очередь, от внешних условий, которые формируют правовая, налоговая, административная системы, государственная политика в области поддержки предпринимательства (факторы макроуровня). При этом региональные условия для предпринимательского старта существенно различаются, что и приводит к межрегиональным различиям в типе предпринимательских стратегий и специфическим чертам предпринимательской активности в регионах. Такое различие зависит не только от общеэкономических условий развития регионов, но и от действий региональных властей, направленных на создание специализированной инфраструктуры поддержки предпринимательства и благоприятных социальных условий (общественное мнение, практика СМИ в создании успешного образа предпринимателя) (факторы мезоуровня). Помимо условий внешней среды, на принятие решений о ведении предпринимательской деятельности оказывает влияние оценка собственных компетенций как предпринимателя (знания, навыки, устойчивость к риску, т.е. ресурсы личности) и так называемые факторы восприятия (факторы микроуровня).

Таким образом, предпринимательская активность является результатом взаимосвязи и взаимодействия индивидуальных характеристик и институциональных особенностей социально-экономической среды регионов.

В настоящее время развитию предпринимательской активности уделяется особое внимание, так как именно малые и средние фирмы с устойчиво высокими темпами прироста основных показателей могут сформировать паттерн для инновационного развития экономики [1]. При этом "сравнение ситуации в России со странами Центральной и Восточной Европы, а также с Китаем и другими странами БРИК, которые за два последних десятилетия в большинстве своем продемонстрировали впечатляющие результаты в развитии предпринимательства, показывает, что по большому счету дальше этой констатации политические партии, общественные организации и государственные институты пока не двинулись" [2]. Для выработки действенной политики поддержки предпринимательства необходима информация о состоянии предпринимательского потенциала, о различных стадиях жизненного цикла предприятий. Наличие такой информации позволит выработать меры, стимулирующие предпринимательскую активность населения (с учетом конкретных условий и привязки предлагаемых мер к наличной и проектируемой инфраструктуре поддержки предпринимательства).

Анализ последних исследований и публикаций.

Теория предпринимательства – бурно развивающееся за рубежом направление междисциплинарных исследований. Создан значительный задел научных работ, раскрывающих специфику предпринимательской деятельности и ее влияние на экономический рост: большое количество исследований посвящено типологии предпринимательских структур, оценке предпринимательских возможностей, а также выявлению факторов, обуславливающих мотивацию предпринимательства.

Значимость этого направления исследований проявилась и в том, что в 1996 года Шведским центром по изучению малого бизнеса и Шведским агентством экономического и регионального развития основана ежегодная Международная премия за исследования в области предпринимательства и малого бизнеса. В 2009 году статус премии повысился и теперь она носит название Всемирной премии за исследования в области предпринимательства и является своеобразным аналогом Нобелевской премии в области исследований предпринимательства. Обзор вклад зарубежных исследователей-лауреатов Всемирной премии приведен в исследовании "Современные классики теории предпринимательства" [3]. В частности, в книгу включены специальные лекции, с которыми лауреаты выступают в момент вручения премии. Собранный цикл лекций лауреатов международной премии "За вклад в исследования предпринимательства и малого бизнеса" в 1996-2010 гг. отражает наиболее важные направления и результаты исследований в области предпринимательства. Так Дэвид Бёрч во главу угла поставил анализ влияния малого бизнеса на занятость; Золтан Акс и Дэвид Одретч – на экономический рост. Дэвид Стори получил премию за анализ влияния на малый бизнес государственной политики в развитых странах, Говард Олдрич занимался проблемой формирования предпринимательских команд, а Израэль Кирцнер и Уильям Баумоль внесли большой вклад в понимание роли предпринимательства в развитии экономических систем. Участники проекта "Диана" анализировали особенности женского предпринимательства, а Скотт Шейн стал родоначальником подхода к пониманию предпринимательства как процесса открытия новых возможностей [5].

Нерешенные ранее части общей проблемы. В настоящее время официальная статистика предоставляет значительный объем данных о развитии малого и среднего предпринимательства. Однако эти данные не содержат информации о состоянии предпринимательского потенциала, о различных стадиях жизненного цикла предприятий, которая необходима для разработки принципов и приоритетных направлений поддержки предпринимательства. Сложившаяся ситуация с изучением предпринимательской активности населения в

России связана не только с отсутствием необходимой статистики, но и заметных исследовательских результатов по обобщению опыта развития предпринимательства в России. Кроме этого, совершенно не разработанными представляются аспекты межрегиональных различий и диспропорций в развитии предпринимательства. Однако, официальной предоставляемой информации оказывается недостаточно для получения эмпирических данных о воспроизводстве российского предпринимательства, выявления межрегиональных особенностей его развития. Несомненно, информация, позволяющая оценить и измерить предпринимательскую активность населения, выделить стадии развития бизнеса и его особенности, представляет интерес для исследователей. Среди источников информации альтернативной статистики, расширяющей и дополняющей официальную статистику в сфере предпринимательства, выделяется такое крупное международное исследование, как "Глобальный мониторинг предпринимательства" (GEM), осуществляемое на протяжении многих лет по устойчивой методике на основе репрезентативных национальных выборок.

По методологии GEM предпринимательская активность населения анализируется на всех стадиях: на стадии рождения и начального развития, а также на стадии устоявшегося бизнеса⁴. Для описания предпринимательского процесса GEM использует следующие базовые понятия:

- *нарождающиеся предприниматели* (*nascent entrepreneurs*) – те, кто активно участвует в организации нового бизнеса, предполагая быть его владельцем или совладельцем; у этой категории предпринимателей производство уже начато, но валовые смешанные доходы, если и образуются, то не более 3 месяцев;
- *владельцы нового бизнеса* (*new, or baby business*) – владельцы и менеджеры нового бизнеса, т.е. те, кто владеет и управляет действующим бизнесом. При этом валовые смешанные доходы образуются не более 42-х и не менее 3-х месяцев. Принято нарождающихся предпринимателей и владельцев нового бизнеса объединять в единую группу – *ранние предприниматели* (*early-stage*);
- *владельцы устоявшегося бизнеса* (*established business*) – владельцы и менеджеры устоявшегося бизнеса, т.е. бизнеса, заработная плата, доход или иное вознаграждения от которого поступали владельцам более 42-х месяцев [4].

Предпринимательская активность россиян с каждым годом становится объектом всё более пристального внимания экономистов, социологов, политиков. Коллектив Научно-учебной лаборатории исследований предпринимательства Высшей Школы Экономики (НУЛ исследований предпринимательства ВШЭ) в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение", используя методологию GEM, провел исследование предпринимательской активности населения в регионах России.

Целью данной статьи является представление результатов исследования межрегиональных различий предпринимательской активности населения России.

Опросы населения проведены в 79 субъектах РФ, в которых проживает 139,9 млн человек (или 98,6 % всего населения РФ). В опросе участвовали люди в возрасте от 18 лет и старше, общий размер выборки составил 56,9 тыс. респондентов. Для суммарных ре-

зультатов по субъектам РФ статистическая погрешность не превышает 1 %. Конструирование выборки и проведение опросов населения осуществлено Фондом "Общественное мнение" в рамках регулярного исследования "Георейтинг".

Анкета обследования включает вопросы, гармонизированные с международной статистической методологией в рамках "Глобального мониторинга предпринимательства" (GEM), что позволяет применять базовые понятия и индикаторы GEM для проведения сопоставлений предпринимательской активности населения в регионах России.

При анализе структуры предпринимательства рассмотрены все группы предпринимателей, используемых GEM для описания предпринимательской активности населения. Оценка межрегиональных и гендерных различий проведена в разрезе следующих признаков: возраст, структура в регионах; образование; вид деятельности; материальное положение; мотивация занятия предпринимательской деятельностью.

Возраст предпринимателей. Возрастная структура предпринимателей достаточно неоднородна как по стадиям предпринимательства, так и по регионам России. Распределение предпринимателей по возрастным группам представлено в табл. 1.

Средний возраст российского предпринимателя составляет 37 лет. Для нарождающихся и новых предпринимателей средний возраст на 3 года ниже, чем в целом для всех предпринимателей и равен 34 года, для устоявшихся предпринимателей средний возраст – 42 года. Более существенны различия типичного возраста: типичный возраст российского предпринимателя – 31 год, при этом типичный возраст стартапов составляет 24 года (т.е. на 7 лет ниже), новых – 30 лет. Только для предпринимателей на стадии устоявшегося бизнеса и средний и модальный возраст составляет 42 года.

Среди стартапов доминируют предприниматели в возрасте от 18 до 34 лет; доминантную группу новых предпринимателей составляют предприниматели в возрасте от 25 до 44 лет; устоявшихся – в возрасте от 35 до 54 лет. Таким образом, доминирующие группы предпринимателей по стадиям бизнеса существенным образом отличаются по возрастному составу.

Распределение регионов по *типичному возрасту* предпринимателей позволило установить, что и для нарождающихся, и новых, и всей совокупности предпринимателей в целом характерно преобладание регионов, у которых возраст предпринимателей лежит в возрастной группе "25-34". Для владельцев устоявшегося бизнеса характерно преобладание регионов, у которых возраст предпринимателей лежит в возрастной группе "35-44".

Доля регионов, в которых зафиксированы молодые предприниматели (возрастная группа "18-24"), убывает по мере взросления бизнеса: для самой молодой стадии предпринимательства доля таких регионов 18 %, а на стадии устоявшегося бизнеса – всего около 1 % (табл. 2).

⁴ Терминология и правила расчета индикаторов приведены в "Global Entrepreneurship Monitor. 2007 Executive Report". См. www.gemconsortium.org/reports/

Таблица 1. Распределение предпринимателей по возрастным группам

Возрастные группы	Распределение предпринимателей по возрастным группам			
	нарождающиеся	новые	устоявшиеся	все предприниматели
18-24	24,9	15,0	4,1	14,5
25-34	33,5 ¹	44,0 ¹	23,5	33,3 ¹
35-44	20,8	23,3	32,5 ¹	25,7
45-54	12,7	15,2	27,6	18,7
55-64	6,4	2,3	11,4	6,9
65 и выше	1,7	0,1	0,9	0,9
средний возраст	34	34	42	37
модальный возраст	24	30	42	31

¹ шрифтом выделены приоритетные группы предпринимателей для каждой стадии бизнеса

цветом выделены доминантные группы для каждой стадии бизнеса

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Таблица 2. Распределение регионов по типичному возрасту предпринимателей

Модальный возраст	Распределение регионов по модальному возрасту предпринимателей, %			
	Стадии предпринимательства			
	нарождающиеся	новые	устоявшиеся	все предприниматели
18-24	18,0	16,2	1,4	9,0
25-34	25,0 ¹	58,1 ¹	23,0	50,0 ¹
35-44	14,0	18,9	40,5 ¹	26,9
45-54	9,0	6,8	32,4	12,8
55-64	3,0		2,7	1,3

¹ шрифтом выделены группы регионов с преобладанием определенной возрастной группы предпринимателей

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

В России гендерная структура предпринимательства демонстрирует большую вовлеченность мужчин, чем женщин во всех предпринимательских группах: среди предпринимателей, начинающих бизнес, доля мужчин составляет 64 % по сравнению с долей женщин – 36 %; среди владельцев нового бизнеса – 60 % мужчин и 40 % женщин, а среди устоявшихся предпринимателей – 65 % мужчин и 35 % женщин.

Однако, такое соотношение мужчин и женщин – предпринимателей сохраняется не во всех регионах, и

более того не в каждом регионе можно встретить женское предпринимательство. Например, в Костромской области, Республике Карелия, Республике Алтай, Еврейской автономной области и Камчатском край бизнесом занимаются только мужчины.

2. Образование. Доминантную группу представляют респонденты со средним специальным и высшим образованием (табл. 3), на их долю приходится более 70 % предпринимателей.

Таблица 3. Распределение предпринимателей по уровню образования

Уровень образования	Структура предпринимателей по уровню образования, %			
	нарождающиеся	новые	устоявшиеся	все предприниматели
неполное среднее или ниже	1,6	2,7	1,7	2,0
среднее общее (школа)	17,2	12,9	14,4	14,9
начальное профессиональное (ПТУ, колледж, лицей и т.п.)	8,7	8,0	2,7	6,4
среднее специальное (ссуз, техникум, медицинское училище и т.п.)	35,2 ¹	35,5	40,0 ¹	37,0 ¹
незаконченное высшее (обучение в вузе без получения диплома)	9,6	3,4	3,0	5,3
высшее (диплом специалиста, бакалавра, магистра и т.п.)	27,7	37,0 ¹	37,6	34,1
аспирантура, ученая степень, звание	0,0	0,4	0,6	0,3

¹ шрифтом выделены приоритетные группы предпринимателей для каждой стадии бизнеса

цветом выделены доминантные группы для каждой стадии бизнеса

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Гендерный признак не оказывает заметного влияния на уровень образования предпринимателей: и у мужчин, и у женщин доминируют предприниматели со средним специальным и высшим образованием, но отличие в том, что приоритетная группа для мужчин – это предприниматели с высшим образованием, а для женщин – со средним специальным образованием (табл. 4).

Интерес представляет распределение предпринимателей по регионам. По степени снижения уровня образования предприниматели по регионам распределены следующим образом:

- предприниматели с самым высоким уровнем образования (аспирантура, ученая степень, звание) отме-

чены только в 10 регионах (из 79 регионов, участвующих в обследовании);

- предприниматели с высшим образованием – практически во всех регионах (исключение составляют лишь Камчатский край, Магаданская область, Республика Тыва и Республика Калмыкия);

- предприниматели с незаконченным высшим образованием (обучение в вузе без получения диплома) – в 44 регионах, т.е. в более чем в половине обследованных регионов;

- предприниматели со средним специальным (техникум, медицинское училище и т.п.) образованием – практически во всех регионах (за исключением Ев-

рейской автономной области, в которой немногочисленная группа предпринимателей имеет только высшее образование);

- достаточно многочисленна группа регионов, в которых предприниматели имеют начальное профессиональное (ПТУ, колледж, лицей и т.п.) образование –

это 56 регионов или 71 % от всех участвующих в обследовании регионов России;

- среднее общее (школа) имеют предприниматели в 70 регионах;
- самый низкий уровень образования – неполное среднее и ниже – отмечено у предпринимателей 23 регионов.

Таблица 4. Гендерные различия в уровне образования предпринимателей

Уровень образования	Структура предпринимателей, %		
	мужчины	женщины	предприниматели все
неполное среднее или ниже	1,9	2,1	2,0
среднее общее (школа)	16,1	12,8	14,9
начальное профессиональное	7,4	4,6	6,4
среднее специальное	33,5	42,6 ¹⁾	36,9 ¹⁾
незаконченное высшее	5,9	4,3	5,3
высшее	34,8 ¹⁾	33,0	34,1
аспирантура, ученая степень, звание	0,4	0,2	0,3
затрудняюсь ответить	0,0	0,4	0,1

¹⁾ шрифтом выделены приоритетные группы предпринимателей для каждой стадии бизнеса

цветом выделены доминантные группы для каждой стадии бизнеса

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

3. Вид деятельности. База микроданных, сформированная по результатам опроса, позволяет выявить общие тенденции распределения предпринимателей по видам экономической деятельности.

Общим для предпринимателей является то, что на всех стадиях развития бизнеса сфера услуг и бытового обслуживания является приоритетным видом деятельности; кроме этого, также для всех групп предпринимателей второй по значимости вид деятельности – оптовая и розничная торговля. Однако в структуре предпринимателей по видам деятельности обращают на себя внимание и отличия, которые проявляются по мере развития бизнеса: стартовые предприниматели

начинают активнее осваивать такие виды деятельности, как строительство, промышленное производство, транспорт и складское хозяйство, информационные технологии, образование. Доля нарождающихся предпринимателей в этих видах деятельности выше, чем у новых и устоявшихся, причем это происходит за счет снижения активности на страте в традиционных видах деятельности (сфера услуг и торговля). Такое изменение интересов отразилось на доминантных группах у нарождающихся, новых и устоявшихся предпринимателей: доминантные группы по мере развития бизнеса различаются не только по составу, но и по количеству, входящих в них видов деятельности (табл. 5).

Таблица 5. Сравнительный анализ структуры предпринимателей по видам экономической деятельности

Виды деятельности	Структура предпринимателей, %			
	нарождающиеся	новые	устоявшиеся	все предприниматели
сфера услуг, сервиса, бытового обслуживания	20,4 ¹⁾	28,2 ¹⁾	24,8 ¹⁾	24,6 ¹⁾
оптовая, розничная торговля	16,6	21,8	27,6	22,5
строительство	8,7	8,3	7,0	7,9
промышленное производство	10,8	6,1	4,7	6,9
транспорт, складское хозяйство	8,1	5,4	7,2	6,9
сельское, лесное, рыболовное хозяйство	4,6	6,7	7,8	6,5
информационные технологии	4,7	1,6	1,2	2,4
образование	4,1	1,0	2,1	2,3
финансовая сфера	1,6	1,9	2,9	2,2
общественное питание, ресторанный бизнес	1,4	3,1	1,7	2,1
здравоохранение	2,7	2,4	1,1	2,0
культура, искусство	2,2	0,4	1,2	1,2
спорт, туризм	0,3	1,6	1,2	1,1
средства массовой информации	0,3	0,7	1,8	1,0
жилищно-коммунальное хозяйство	1,3	1,0	0,6	0,9
риэлтерский бизнес	0,2	2,0	0,6	0,9
правоохранительные органы, силовые структуры	2,1	0,6	0,2	0,9
консалтинг	0,9	0,7	0,8	0,8
система государственного управления	2,4	0,1	0,1	0,8
судебные органы	0,2	0,7	0,8	0,6
наука и высокотехнологичное производство	0,0	0,9	0,2	0,4
другое	6,5	4,9	4,1	5,0

¹⁾ шрифтом выделены приоритетные группы предпринимателей для каждой стадии бизнеса

цветом выделены доминантные группы для каждой стадии бизнеса

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Как следует из данных табл. 5 распределение предпринимателей по видам деятельности весьма неравномерно, количественной оценкой такого распределения может служить индекс качественной вариации (*IQV*).

$$\text{Индекс } IQV = \frac{k(N^2 - \sum f^2)}{N^2(k-1)}, \text{ где } k - \text{ количество ка-}$$

тегорий; N – количество наблюдений; $\sum f^2$ – сумма квадратов частот.

Очевидно, что изменчивость распределения предпринимателей по видам экономической деятельности, оставаясь высокой, должна несколько уменьшаться по мере развития бизнеса, так как на стадии старта предприниматели склонны несколько ниже оценивать уровень конкуренции, чем на поздних стадиях. И действительно, показатель *IQV* изменяется от 93 % для нарождающихся предпринимателей, до 89 % – для новых предпринимателей и 88 % – для устоявшихся. В целом для всей совокупности предпринимателей индекс качественной вариации равен 90 %.

Распределение предпринимателей по видам деятельности в регионах также весьма не однородно. Если обратиться к традиционным для предпринимателей видам деятельности – сфере услуг и торговле, то окажется, что доля предпринимателей, занятых в сфере услуг изменяется от 6,3 % (Самарская область) до 100 % (Республика Тыва), доля предпринимателей, занятых в торговле, лежит в пределах от 9,1 % (Вологодская область) до 71,4 % (Тверская область). Про-

мышленным производством занимается 1,3 % предпринимателей в Краснодарском крае и 50 % предпринимателей Камчатского края, а в сфере информационных технологий, связи, Интернета отмечен разброс показателей от 2,4 % (Кемеровская область) до 14,3 % (Орловская область).

Региональная специфика проявляется не только долей предпринимателей, занятых тем или иным видом деятельности, но и составом и количеством самих видов деятельности, которыми занимаются региональные предприниматели.

По степени охвата предпринимателями видов экономической деятельности выделяется г. Москва (в этом регионе сфера интересов предпринимателей представлена 17 видами деятельности) и Еврейская автономная область и Республика Тыва (в этих регионах предприниматели занимаются только одним видом деятельности).

Для установления предпринимательской специализации регионов использовано распределение предпринимателей по видам экономической деятельности и выделение приоритетного для данного региона вида деятельности, по которому и определяет специализация региона: приоритетный вид деятельности определен на основе доли предпринимателей, имеющих в данном виде наибольший удельный вес. Такой подход позволил установить предпринимательскую специализацию регионов, при этом перечень видов деятельности ограничился только 7 видами. Распределение регионов по виду специализации представлено в табл. 6.

Таблица 6. Распределение регионов по видам деятельности

Предпринимательская специализация	Доля регионов по видам специализации, %
оптовая, розничная торговля	44,7
сфера услуг, сервиса, бытового обслуживания	34,2
сельское, лесное, рыболовное и т.д. хозяйство	9,2
промышленное производство (в т.ч. добывающие отрасли)	5,3
строительство	2,6
транспорт, складское хозяйство	2,6
общественное питание, ресторанный бизнес	1,3

**Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".*

Из табл. 6 следует, что в подавляющем большинстве регионов приоритетный вид деятельности – торговля или сфера услуг, суммарная доля таких регионов – около 79 %, доля регионов, с предпринимательской специализацией в промышленном производстве небольшая – около 5 %, и только в одном регионе (Кабардино-Балкарской Республике) специализация в области ресторанного бизнеса.

Поскольку выявлены различия в региональной специализации предпринимателей, возникает предположение о возможном ее влиянии на уровень предпринима-

тельской активности. Для измерения предпринимательской активности рассчитывался Индекс общей предпринимательской активности населения, используемый в рамках проекта GEM. Индекс предпринимательской активности представляет собой долю предпринимателей среди экономически активного населения (население старше 18 лет) [5]. Изменения Индекса общей предпринимательской активности внутри каждой группы регионов наглядно иллюстрируют межрегиональные различия предпринимательской активности (табл. 7).

Таблица 7. Индекс общей предпринимательской активности населения по видам специализации регионов

Предпринимательская специализация регионов	Индекс предпринимательской активности	
	минимальное значение	максимальное значение
Оптовая, розничная торговля	1,2	10,0
Сфера услуг, сервиса, бытового обслуживания	2,2	9,6
Промышленное производство	1,8	6,7
Сельское, лесное, рыболовное и т.д. хозяйство	2,9	5,2
Строительство	4,1	5,1

**Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".*

Индекс варьирует в достаточно широких пределах в каждой группе регионов (К вариации равен 46 % для

торговли, 53,0 % для промышленного производства, 41,0 % для сферы услуг).

4. **Материальное положение.** При проведении опроса респондентам предлагалось оценить свое материальное положение по 6-ти уровневой шкале:

- денег не хватает даже на питание;
- на питание денег хватает, но одежду, обувь купить не можем;
- на одежду, обувь денег хватает, но крупную бытовую технику купить не можем;
- на бытовую технику денег хватает, но автомобиль купить не можем;
- на автомобиль денег хватает, но квартиру или дом купить не можем;
- на квартиру или дом денег хватает.

При переходе к более зрелой стадии бизнеса уровень материального положения предпринимателей растет: на стадии устоявшегося бизнеса доминируют предприниматели с более высоким уровнем дохода, чем на стадии нарождающегося и нового бизнеса (табл. 8). Приоритетная группа смещается в сторону более высокого уровня материального положения, а доля предпринимателей с самым высоким уровнем материального положения увеличивается от 0,9 % у нарождающихся предпринимателей до 8 % у владельцев устоявшегося бизнеса. В целом распределение предпринимателей по этому показателю характеризуется значительной изменчивостью, количественной характеристикой которой является индекс IQV, равный 92,7 %.

Таблица 8. Распределение предпринимателей в зависимости от оценки своего материального положения

Уровень материального положения	Структура предпринимателей, %					
	нарождающиеся	новые	устоявшиеся	всего	мужчины	женщины
денег не хватает даже на питание	8,8	3,8	2,0	5,0	4,1	7,6
на питание денег хватает, но одежду, обувь купить не можем	17,4	12,4	9,8	13,2	14,1	15,6
на одежду, обувь денег хватает, но крупную бытовую технику купить не можем	32,1 ¹⁾	29,5	24,0	28,4	28,9	33,1
на бытовую технику денег хватает, но автомобиль купить не можем	26,4	34,2 ¹⁾	28,3 ¹⁾	29,3 ¹⁾	34,7 ¹⁾	24,4
на автомобиль денег хватает, но квартиру или дом купить не можем	14,4	15,6	27,9	19,6	15,5	16,2
на квартиру или дом денег хватает	0,9	4,5	8,0	4,5	2,7	3,1

¹⁾ шрифтом выделены приоритетные группы предпринимателей для каждой стадии бизнеса

цветом выделены доминантные группы для каждой стадии бизнеса

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Распределение регионов в зависимости от оценки предпринимателями своего материального положения (по приоритетной группе предпринимателей в каждом регионе) позволило установить, что наиболее представительна группа регионов, в которых респонденты оце-

нили свое материальное положение следующим образом "на бытовую технику денег хватает, но автомобиль купить не можем". Доля таких регионов составляет около 41 % (табл. 9).

Таблица 9. Распределение регионов в зависимости от оценки предпринимателями своего материального положения (по приоритетной группе предпринимателей в каждом регионе)

Уровень материального положения	Доля регионов, %
денег не хватает даже на питание	0,0
на питание денег хватает, но одежду, обувь купить не можем	10,1
на одежду, обувь денег хватает, но крупную бытовую технику купить не можем	35,9
на бытовую технику денег хватает, но автомобиль купить не можем	41,2
на автомобиль денег хватает, но квартиру или дом купить не можем	12,8
на квартиру или дом денег хватает	0,0

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

5. **Тип населенного пункта.** По административному статусу и численности населения все населенные пункты объединены в восемь групп. Наибольшую группу составляют предприниматели в городах с населением

более 1 млн и в селах, на их долю приходится по 22 % от всех предпринимателей России, наименьшая доля предпринимателей в поселках городского типа (4 % всех предпринимателей) (табл. 10).

Таблица 10. Структура предпринимателей (по типам населенных пунктов)

Тип населенного пункта	Доля предпринимателей, %
город с населением 1 млн и более	22
город с населением от 500 тыс. до 1 млн	12
город с населением от 250 до 500 тыс.	9
город с населением от 100 до 250 тыс.	12
город с населением от 50 до 100 тыс.	7
город с населением менее 50 тыс.	12
поселок городского типа	4
село	22

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Индекс предпринимательской активности изменяется от 5 % (в городах с населением от 100 до 250 тыс. человек) до 3,3 % (в поселках городского типа). Значимые различия в предпринимательской активности выявлены с использованием *t* – критерия Стьюдента только на стадии нарождающегося бизнеса (при 5 % уровне значимости *t*-критерий Стьюдента). Наибольшая активность среди стартапов отмечена в крупных городах (с населением 1 млн и более), а наименьшая – у сельских предпринимателей.

Территориальная неоднородность проявляется в широком диапазоне изменения предпринимательской активности внутри каждого типа поселения. Так наибольший размах показателя, характеризующего предпринимательскую активность населения (и неоднородность, оцениваемая коэффициентом вариации) зафиксирован среди предпринимателей небольших городов (с населением менее 50 тыс. человек) (табл. 11).

Таблица 11. Территориальные различия в предпринимательской активности населения по типам населенных пунктов

Типы населенных пунктов	индексы предпринимательской активности		
	максимальное значение	минимальное значение	коэффициент вариации, %
город с населением 1 млн и более	7,5 Челябинская область	1,5 Республика Башкортостан	49,0
город с населением от 500 тыс. до 1 млн	9,1 Хабаровский край	1,7 Приморский край	41,0
город с населением от 250 до 500 тыс.	14,5 Республика Саха (Якутия)	0,8 Белгородская область	59,0
город с населением от 100 до 250 тыс.	13,5 Нижегородская область	0,6 Краснодарский край	71,0
город с населением от 50 до 100 тыс.	13,6 Новгородская область	0,7 Республика Башкортостан	56,0
город с населением менее 50 тыс.	36,7 Республика Дагестан	0,5 Краснодарский край	114,0
поселок городского типа	22,2 Республика Северная Осетия-Алания	1,2 Забайкальский край	76,0
село	11,8 Республика Северная Осетия-Алания	0,7 Республика Мордовия	66,0

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

6. Мотивы занятия предпринимательской деятельностью. Причины занятия бизнесом могут быть различными. Одни предприниматели создают новые компании, чтобы воспользоваться преимуществами, которые предоставляет собственный бизнес, ищут дополнительные возможности для реализации идей (добровольные предприниматели), другие – пытаются начать бизнес, так как не имеют других способов получения средств к существованию (вынужденные предприниматели) [6]. Среди предпринимателей преобладает доб-

ровольная мотивация занятием бизнеса (табл. 12): для 62 % предпринимателей предпринимательская активность обусловлена поиском преимуществ, которые дает занятие бизнесом и только 38 % предпринимателей – это предприниматели "по необходимости". Обращает на себя внимание то, что добровольная мотивация более типична для нарождающихся предпринимателей (69 %), чем для владельцев нового (61 %) или устоявшегося бизнеса (56 %).

Таблица 12. Структура мотивации предпринимательства

Мотивация	Предпринимателей, %			
	нарождающиеся	новые	устоявшиеся	все предприниматели
добровольное предпринимательство	68,5	61,3	55,9	61,8
вынужденное предпринимательство	31,5	38,8	44,1	38,2

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Следует отметить, что существенных различий между структурой мотивации у мужчин и женщин не наблюдается: 63 % мужчин и 60 % женщин руководствуются преимуществами собственного бизнеса и 37 % мужчин и

40 % женщин являются вынужденными предпринимателями. Доля добровольных предпринимателей снижается по мере "взросления" бизнеса и у владельцев – мужчин, и у владельцев бизнеса – женщин (табл. 13).

Таблица 13. Структура мотивации предпринимательства мужчин и женщин

Мотивация	мужчины, %			женщины, %		
	нарождающиеся	новые	устоявшиеся	нарождающиеся	новые	устоявшиеся
добровольное предпринимательство	68,9	62,4	57,7	67,9	59,6	52,5
вынужденное предпринимательство	31,1	37,6	42,3	32,1	40,4	47,5

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

Анализ территориального распределения добровольных и вынужденных предпринимателей показал, что доля регионов с преобладанием добровольного

предпринимательства превышает долю регионов с преобладанием вынужденных на каждой стадии бизнеса (табл. 14).

Таблица 14. Региональная структура добровольного и вынужденного предпринимательства

Мотивация	Стадии бизнеса		
	нарождающиеся	новые	устоявшиеся
доля регионов с преобладанием добровольного предпринимательства, %	77,0	64,0	51,3
доля регионов с преобладанием вынужденного предпринимательства, %	23,0	36,0	48,7

*Источник: база микроданных, сформированная по результатам выборочного обследования населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение".

На отдельных стадиях отмечен ряд регионов, в которых занятие бизнесом объясняется только вынужденной мотивацией

- на стадии нарождающегося бизнеса – Республика Адыгея, Курганская область;
- на стадии нового бизнеса – Архангельская область, Липецкая область, Псковская область, Республика Алтай, Ярославская область, Тверская область;
- на стадии устоявшегося бизнеса – Смоленская область, Республика Карелия, Ямало-Ненецкий автономный округ, Республика Башкортостан, Курганская область, Еврейская автономная область.

В целом же структуру мотивации предпринимательства можно оценить как достаточно благоприятную с точки зрения соотношения добровольных и вынужденных предпринимателей

Выводы. Изучение развития предпринимательства в регионах России, выявление и оценка межрегиональных различий возможно при наличии информации, расширяющей и дополняющей официальную статистику в сфере предпринимательства. Одним из источников информации альтернативной статистики является исследование межрегиональных различий в уровне предпринимательской активности населения в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение", который проводит коллектив Научно-учебной лаборатории исследований предпринимательства Высшей Школы Экономики. Использование терминологии и основных индикаторов, гармонизированных с международной статистической методологией, позволяет проводить расчеты показателей, характеризующих стадии развития предпринимательства в регионах России.

Несомненно, представляют интерес сами предприниматели, как индивидуумы, обладающие определенным уровнем знаний, образованием, побудительными мотивами для занятия бизнесом. Оценка межрегиональных и гендерных различий проведена в разрезе следующих признаков: возраст, структура в регионах; об-

разование; вид деятельности; материальное положение; типы населенных пунктов мотивация занятия предпринимательской деятельностью.

Выявлены существенные различия в возрасте стартапов: модальный возраст стартапов изменяется от 18 лет (в Республике Тыва) до 59 лет (в Пензенской области).

Доминантную группу представляют респонденты со средним специальным и высшим образованием, на их долю приходится более 70 % предпринимателей.

Для 62 % начинающих предпринимателей приход в бизнес – это добровольный шаг. В региональном аспекте доля добровольных стартапов изменяется от 100 % (например, Орловская, Калининградская, Вологодская область, Камчатский край) до 0 % (т.е. вынужденный приход в бизнес) в ряде регионов (например, Курганская область). Наличие различных – по возрасту, образованию, мотивации- предпринимателей следует учитывать при разработке направлений поддержки предпринимательства, наиболее эффективных для населения конкретного региона.

Список использованных источников

1. Юданов А. Опыт конкуренции в России: причины успехов и неудач / А. Юданов. – М.: Кно-Рус, 2008. – 464 с.
2. О чем читают лекции лучшие исследователи предпринимательства. Федеральный образовательный портал – ЭКОНОМИКА, СОЦИОЛОГИЯ, МЕНЕДЖМЕНТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru>.
3. Современные классики теории предпринимательства. Лауреаты Международной премии за вклад в исследование предпринимательства и малого бизнеса 1996 – 2010. – М.: "Издательский дом Высшей школы экономики". – 2013. – 526 с.
4. Предпринимательский потенциал российского общества: состояние, проблемы, возможности активизации. Промежуточный доклад по итогам реализации проекта Научного фонда ГУ ВШЭ "Предпринимательский потенциал общества: GEM Россия" Препринт WP1/2007/05. – Издательский дом ГУ ВШЭ, 2007. – 76 с.
5. Поповская Е.В. Подходы к измерению предпринимательской активности населения: система количественных и качественных индикаторов / Е.В. Поповская // Вопросы статистики, 2013. – № 3. – 27-38 с.
6. Чепуренко А.Ю. Социология предпринимательства: учебник. / А.Ю. Чепуренко. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 386 с.

Надійшла до редакції 21.03.14

С. Поповська, канд. техн. наук, доц.
Національний дослідницький університет Вища школа економіки, Росія

ПІДПРИЄМНИЦЬКА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ РОСІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ

У статті наведено результати міжрегіональних зіставлень соціально-демографічних характеристик підприємництва. Джерелом статистичних даних стали результати вибіркового обстеження населення, проведеного в рамках проекту "Раннє підприємництво в Росії: регіональний вимір" Науково-навчальною лабораторією досліджень підприємництва Вищої Школи Економіки

Ключові слова: підприємництво, регіональні зіставлення, відтворення підприємницьких страт.

E. Popovskaya, PhD in Technical Sciences
National Research University Higher School of Economics, Russia

RUSSIAN POPULATION'S ENTREPRENEURIAL ACTIVITY: AN INTERREGIONAL DIFFERENCES'S COMPARATIVE ANALYSIS

The paper deals with comparing of early-stage entrepreneurial activity level among Russia's regions. Such a comparison is becoming possible on the base of microdata of research project "Early-stage entrepreneurial activity in Russia: regional measurements" that has been realised in the National State University Higher School of Economics.

Keywords: Entrepreneurship, Cross-Regional Comparisons, Entrepreneurial Strata Reproduction

УДК 311.11:374.1
JEL I 210, I 280

М. Потапова, канд. екон. наук, доц.
Національна академія статистики, обліку та аудиту, Київ

СТАТИСТИЧНА ГРАМОТНІСТЬ: ЗАЙВА ВИМОГА АБО НЕОБХІДНІСТЬ СУЧАСНОСТІ

В роботі досліджується розуміння грамотності населення, еволюція цього поняття у відповідності до вимог сучасності. Розглянуто підходи науковців до розуміння різнобічної грамотності населення, її необхідність. Особливу увагу приділено значущості статистичної грамотності населення в сучасних умовах.

Ключові слова: грамотність, інформаційна грамотність, статистична грамотність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасному світі вже нікого не дивують оточуючі нас щодня з телебачення, газет, інтернету тощо величезні потоки інформації. Кожен реагує на них по-різному, проте пристосовуватися до них змушені всі. Однак, наскільки готові пересічні українці і дипломовані фахівці до грамотного орієнтування і управління інформацією, що їх оточує? Чи є достатньою одержана ними база знань і чи гідна вона для адекватної відповіді все зростаючим вимогам сьогодення? На тлі таких швидкоплинних змін у суспільстві, безперечно, актуально стає адаптація і підготовка до них громадян і відповідна поява нових вимог до системи освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, яка розглядається. Грамотність (від грец. *grámmata* – читання і письмо) як певний ступінь володіння навичками усної і письмової мови є одним з важливіших показників культурного рівня населення. Конкретний зміст поняття "грамотність" змінюється на різних етапах економічного і політичного розвитку суспільства разом із зростанням його культурних потреб. В дореволюційній Росії та в інших країнах з невисоким рівнем шкільної освіти грамотними вважалися особи, які вміли тільки читати; у розвинених капіталістичних країнах – особи, які володіли навичками читання і письма. Термін "грамотність" означає також: а) наявність відповідних знань у будь-якій області (політична грамотність, технічна грамотність); б) вміння висловлювати свої думки у відповідності до норм літературної мови (граматичних, стилістичних, орфоепічних та ін.) [1, с. 245-246].

Проте, швидкі соціальні зміни стають все більш непереможними і спонукають кожного адаптуватися до нових умов життєдіяльності. Основними характеристиками соціально-економічних змін сучасності є:

- інформація і знання як головна перетворююча сила суспільства та інформаційні ресурси як стратегічні ресурси суспільства;
- глобальна інформатизація, стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій як основа нової економіки, економіки знань;
- новизна, швидкоплинність і прискорення як найбільш характерні риси життя;
- скорочення циклу оновлення виробничих і соціальних технологій, який складає тепер 6-8 років і випереджує темпи зміни поколінь;
- неперервна освіта і здатність до перекваліфікації як невід'ємна частина збереження соціального статусу особистості;
- залежність долі кожної людини від спроможності своєчасно знаходити, отримувати, адекватно сприймати і продуктивно використовувати нову інформацію [2].

Невирішені частини загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Одним з вищенаведених варіантів визначення грамотності є наявність відповідних знань у будь-якій області. Проте, без сумніву, з плином часу і відповідним розвитком суспільства зрос-

ли і культурні потреби людини. В достатності вміти читати і писати, висловлювати свої думки у відповідності до норм літературної мови для сучасної особи тепер виникає сумнів.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження еволюції поняття "грамотність" відповідно до сучасних потреб населення, зростаючої актуальності статистичної грамотності населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині науковцями вже широко розглядаються такі поняття як інформаційна грамотність, економічна, соціо-технічна, образотворча, комп'ютерна, екологічна, фінансова і статистична грамотність. Швидкий розвиток суспільства вимагає від пересічного громадянина все більш широкої обізнаності. Мінімум необхідних знань сучасної особи зростає, на що, в свою чергу, має реагувати і система освіти.

В наш час існує багато визначень інформації. Однак особливу увагу приділяють соціальній інформації, яка являє собою актуальні знання, повідомлення, відомості про соціальний і природний світ, які необхідні соціуму для його повноцінного функціонування. Соціальна інформація відображає, перш за все, відносини людей, їх взаємодії, потреби, їх інтереси, і саме у цій якості вона є субстратом комунікативних процесів соціальних систем [3, с. 9].

Для адаптації в нових соціокультурних і соціально-економічних умовах сучасна особистість все більш потребує інформації. Правильно підібрана та зорганізована інформація є найважливішою силою, яка визначає розвиток суспільства на сучасному етапі. В основі інформаційної культури особистості є інформаційна грамотність користувача. До основних складових, що її визначають, відносять: освіту та самоосвіту; професійний рівень та кваліфікацію; досвід роботи з носіями інформації, зокрема, бібліотечними фондами та довідково-бібліографічним апаратом до них. Виділяють такі засоби формування інформаційної грамотності читачів як: екскурсії бібліотекою, бесіди та консультації, зв'язок із засобами масової інформації, наочну агітацію тощо. З досвіду роботи науково-технічної бібліотеки ім. проф. Г.І. Денисенка НТУУ "КПІ" особливо дієвою формою підвищення інформаційної грамотності вважаються лекції з "Основ інформатики, бібліотекознавства та бібліографії", що проводяться для студентів [4, с. 155]. На жаль, в Україні нерозвинена інформаційна структура, існує інформаційна нерівність і низький ступінь інформаційної грамотності та інформаційної культури [5, с. 349].

Різнобічність економічної грамоти для соціального становлення особистості проявляється через необхідність виробляти, споживати, розподіляти, виконувати операції обміну, розподілу, облаштування сім'ї, побуту. З іншого боку, різнобічність практики використання економічної грамоти слугує ланкою зв'язку між політикою держави, теорією та напрямком розробленості цієї теорії [6, с. 189].

У період поєднання високого розвитку технологій та гуманізації суспільства з'явився новий просвітницький термін – соціотехнічна грамотність. Це – знання про

соціальні, людські та технічні аспекти праці. З метою здійснення відповідної підготовки в американських професійних навчальних закладах передбачається професійна підготовка молоді за такими напрямками: особисті вміння і контакти, спілкування; володіння комп'ютером, технологічна грамотність; планування кар'єри та безперервне навчання протягом усього життя [7, с. 112].

В образотвірчій діяльності молодших школярів під грамотою розуміють обов'язкові для цього засоби відтворення дійсності: закономірності перспективи, передачу конструкцій предметів та їх об'ємів, тон у передачі кольору, тобто систему правил і прийомів [8, с. 175].

Швидкі зміни в економіці, політиці, ідеології і культурі призвели до кризи вітчизняної системи освіти, основним напрямом реформування якої є інформатизація. Основними компонентами комп'ютерної грамотності вважаються: знання основних алгоритмічних структур і вміння застосовувати ці знання для побудови алгоритмів; розуміння будови і функціонування ПЕОМ та набуття елементарних навичок складання програм для ПЕОМ; навички грамотної постановки завдань, що виникають в практичній діяльності, для розв'язання їх за допомогою ПЕОМ; навички формалізованого опису поставлених завдань, елементарні знання про методи математичного моделювання та вміння будувати прості математичні моделі описаних завдань; навички кваліфікованого використання основних типів інформаційних систем і пакетів прикладних програм загального призначення; уміння грамотно інтерпретувати результати вирішення практичних завдань за допомогою ПЕОМ [9, с. 77]. Слід підкреслити, що сьогодні мова вже не йде тільки про підготовку вузькопрофільних спеціалістів. Нині комп'ютерна грамотність стає актуальною для ширшого кола фахівців.

Проблеми екології і захисту навколишнього середовища відносяться до категорії глобальних. Вони є актуальними для всіх країн без виключення, проте, в екологічно неблагополучних країнах на кшталт України рішення даних задач набуває значення загальнонаціонального характеру. Загальновизнано, що одним з шляхів вирішення екологічних проблем є *екологічна грамотність*, які неможливі без відповідної освіти. Для забезпечення необхідного результату така освіта повинна бути безперервною, носити інтегрований характер і здійснюватися протягом всього життя людини, починаючи з дошкільного віку [10].

В умовах появи на фінансовому ринку широкого спектру новітніх фінансових продуктів та послуг фінансова грамотність стає необхідною для пересічного українця. Фінансова грамотність допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо. Фінансово грамотні люди більшою мірою захищені від фінансових ризиків і непередбачуваних ситуацій. Вони відповідальніше ставляться до управління особистими фінансами, здатні підвищувати добробут за рахунок розподілу наявних грошових ресурсів і планування майбутніх витрат [11, с. 5].

Кожного дня на пересічного українця з екранів телевізорів, сторінок газет, Інтернету тощо тисне різноманітна інформація щодо народжуваності населення, заробітної плати, державного боргу країни і т.д. Адекватно оцінювати поточні соціальні проблеми без використання жодного статистичного показника неможливо. А з появою сучасних комп'ютерів та Інтернету кожен стикається з потоком інформації у вигляді статистики. Сучасні умови життєдіяльності висувають нові вимоги.

Керівник Федеральної служби державної статистики Росії О.Є. Суринов вважає, що на практиці статистична грамотність – це означає вміти знайти, зрозуміти і використати потрібну статистичну інформацію [12, с. 1].

У забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку держави вкрай необхідні фахівці, як для сфери державного управління, так і для бізнесу, які вміють глибоко аналізувати суспільні процеси, що відбуваються, і приймати оптимальні рішення. Статистична грамотність стає необхідним атрибутом сучасного фахівця. За сучасних умов економічного розвитку висуваються нові вимоги до статистики як до дієвого інструменту ефективного управління [13; 14, с. 3].

У "Керівництві з поліпшення статистичної грамотності" (A Guide to Improving Statistical Literacy) Європейської економічної комісії ООН наводиться визначення статистичної грамотності, надане головним статистиком Бюро управління і бюджету США Кетрін К. Уоллман (Katherine K. Wallman) в 1993 році. Згідно нього, статистична грамотність – це здібність розуміти і критично оцінювати статистичні результати, що пронизують наше повсякденне життя, у поєднанні із здатністю цінувати той внесок, який може зробити статистичне мислення у прийнятті державних, приватних, професійних і особистих рішень [15, с. 5].

Отже, статистика стає важливою не тільки для ефективного управління державою, а і у формуванні статистичного мислення пересічного громадянина, в прийнятті усвідомлених особистих рішень щодня. У зв'язку з цим актуальність статистичної грамотності різних груп населення зростає.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В той час як в усьому світі зростає роль статистики, підкреслюється значущість статистичної грамотності населення і приділяється величезна увага даному питанню, відповідно до нових вимог удосконалюється підготовка фахівців, в Україні, на жаль, поки що статистика переживає свої найгірші часи. Не дивлячись на такий стрімкий розвиток досліджень з грамотності в Україні, слід відмітити дефіцит публікацій і досліджень в нашій країні з статистичної грамотності населення та її зростаючої актуальності, на відміну від значних досягнень в цій сфері зарубіжних науковців, зокрема, австралійських, американських та канадських.

Список використаних джерел

1. БСЭ Большая Советская Энциклопедия // в 30 томах / Гл. ред. А.Н. Прохоров. - 3-е изд. - М.: Советская энциклопедия. - 1972. - Т.7. - С. 245-246.
2. Гендина Н.И. Информационная культура в информационном обществе: взгляд из России [Електронний ресурс] / Н.И. Гендина // НИИ информационных технологий социальной сферы Кемеровского государственного университета культуры и искусств. - Режим доступа: http://confifap.cpic.ru/upload/conf2005/reports/doklad_604.doc.
3. Таовкин Е.П. Информация как научная категория / Е. П. Таовкин // Социологические исследования. - 2006. - № 11. - С.3-10.
4. Барабаш С. Информационная грамотность как базовая основа эффективного использования информации / С. Барабаш // Покликання університету: 36. наук. пр.; Відп.ред. О. Гомілко. - К.: РІА "ЯНКО"; "ВЕСЕЛКА", 2005. - С.154-158.
5. Гирич В. От информационной грамотности через информационную компетентность к информационной культуре / В. Гирич // Соціальні виміри суспільства. - Вип. 10. - К.: Інститут соціології НАН України, 2007. - С.338-349.
6. Грама Н.Г. Економічна грамотність як засіб соціалізації особистості: проблеми, теорія, практика / Н.Г. Грама // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського: 36.наук.пр. - Вип.8-9. - Одеса, 1999. - С.189-192.
7. Романова С.М. Соціотехнічна грамотність як важливий компонент професійної підготовки у навчальних закладах США / С.М. Романова // Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної професійної школи / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Львів, 11-14 травня 1994 р. - Ч.1. - К., 1994. - С.112-113.
8. Мужикова І.М. Образотворча грамотність як засіб формування художньої культури особистості / І.М. Мужикова // Проблеми загальної і профе-

сійної педагогіки: Збірник наукових праць // Проблеми сучасного мистецтва і культури. – Харків: Книж.видавн. "Каравела", 2000. – С.172-178.

9. Макаренко Л.Л. Комп'ютерна грамотність як необхідний компонент сучасної освіти / Л.Л. Макаренко // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: Логос, 2003. – Т.XXXVI. – С.76-82.

10. Комендантов В.Ф. Екологічна грамотність: погляд крізь призму ІКТ / В.Ф. Комендантов // New Information Technologies in Education for All: e-education. – 36.праць III Міжнародної конференції "Нові інформаційні технології в освіті для всіх: система електронної освіти". – 1-3 жовтня 2008 р. – К.: "Академпериодика". – С. 451-454.

11. Фінансова грамотність: навч.посібник / авт.кол.; за ред. д-ра екон.наук, проф. Т.С. Смовженко. – Вид.2-ге, випр. і допов. – К., 2012. – 311 с.

12. Суринов А.Е. Повышение статистической грамотности: опыт российской статистики [Електронний ресурс] / А. Суринов // Новая эконо-

мическая ассоциация. – Режим доступу: www.econorus.org/c2013/files/usoh.doc?PHPSESSID.

13. Шокаманов Ю.К. Об усилении статистической составляющей при подготовке экономических кадров [Електронний ресурс] / Ю.Шокаманов // Академия экономики и управления – Евразийский институт рынка. Режим доступу: <http://www.eurazir.kz/e-book/articles/>.

14. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: Навч.посібник / А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н.А. Головач; Київ.нац.екоп.ун-т. – К.: КНЕУ, 2005. – 333 с.

15. A Guide to Improving Statistical Literacy [Електронний ресурс] // United Nations Economic Commission for Europe/. Режим доступу: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/writing/Making_Data_Meaningful_Part_4_for_Web.pdf

Надійшла до редакції 21.03.14

М. Потапова, канд. екон. наук, доц.

Национальная академия статистики, учета и аудита, Киев

СТАТИСТИЧЕСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ: ИЗЛИШНЕЕ ТРЕБОВАНИЕ ИЛИ НЕОБХОДИМОСТЬ СОВРЕМЕННОСТИ

В работе исследуется понимание грамотности населения, эволюция данного понятия в соответствии с требованиями современности. Рассмотрены подходы ученых к пониманию разносторонней грамотности населения, ее необходимость. Особое внимание уделено значимости статистической грамотности населения в современных условиях.

Ключевые слова: грамотность, информационная грамотность, статистическая грамотность.

M. Potapova, PhD In Economics, Associate Professor

National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Kyiv

STATISTICAL LITERACY: EXCESSIVE REQUIREMENT OR TODAY'S NECESSITY

The purpose of this paper is to investigate the concept of literacy of population and the evolution of literacy according to the requirements of nowadays. The approaches of scientists to multifaceted literacy of population and its necessity are considered. Special attention is paid to statistical literacy of population and its necessity in the life of every modern person.

Keywords: literacy, information literacy, statistical literacy.

УДК 314.1:330.1

JEL C 43, I 31

І. Романюк, асп.

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

"ЯКІСТЬ ЖИТТЯ" ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ОБ'ЄКТ СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті аналізується гносеологічні корені поняття "якість життя" як соціально-економічної категорії та міжнародні підходи до визначення якості життя з метою вивчення її як об'єкта статистичних досліджень.

Ключові поняття: стандарти житт, якість життя, індекс якості життя.

Постановка проблеми. Концепція якості життя вже більше п'яти десятиліть займає важливе місце в низці найважливіших оцінок і характеристик розвитку суспільства. Для того, щоб здійснити аналіз якості життя як поняття, що відображає певне явище соціальної реальності, необхідно розглянути появу та розвиток самого феномена якості життя і усвідомлення його як проблеми. Окрім того, попри значну кількість концепцій і підходів до вивчення "якості життя", відсутній єдиний підхід, який забезпечить отримання достовірних даних для здійснення точного прогнозу якості життя населення та дозволить здійснювати позиціонування України у міжнародних рейтингах якості життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до визначення поняття якості життя як соціально-економічної категорії та об'єкта статистичних досліджень розглянуті в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків, а саме О.А. Грішнова [10], Н.В. Ковтун [14], Е.М. Лібанова [15], Р. Бауер [21], І.В. Бестужев-Лада [4], Дж.К. Гелбрейт [25], У. Джеймс [11], А. Тоффлер [26], Дж. Форрестер [23]. Незважаючи на велику кількість робіт і публікацій, присвячених цьому питанню, на міжнародному науковому рівні немає чіткого визначення досліджуваного поняття.

Мета статті – аналіз гносеологічних коренів якості життя та міжнародних підходів до визначення "якості

життя" як соціально-економічної категорії та об'єкта статистичних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як соціальний феномен якість життя з'являється разом з виникненням людського суспільства. У ньому виражається момент стійкості, визначеності, своєрідності людського життя, що відрізняє якість життя людини від життя інших живих істот. Усвідомлення феномена якості життя починається на рівні міфологічної, релігійної та інших форм дофілософського знання.

Якість життя є невід'ємною від сутності людини та її поведінки категорією. При цьому і людина, і її поведінка за своєю суттю суб'єктивні, багатосторонні та неоднозначні. Жодна гуманітарна категорія, "якість життя" в тому числі, не може бути достатньо повно та своєчасно розкрита в якійсь одній конкретній науковій дисципліні. Тому "якість життя" є міждисциплінарною категорією, а отже, вважаємо за необхідне розглянути основні відомі підходи різних галузей знань до об'єкту дослідження.

Враховуючи міждисциплінарний характер поняття, варто виокремити декілька етапів розвитку цієї категорії. Так, І.В. Бестужев-Лада [4] виділяє три основні стадії розвитку поняття "якість життя": ембріональна (кінець 50-х – середина 60-х років), квантифікаційна (60-70-ті роки) і концептуальна (з 70-х років). Перша стадія пов'язана з виникненням поняття "якість життя"; друга характеризується побудовою системи кількісних оцінок,

квантифікуванням "якості життя" як наукового поняття; третя стадія пов'язана з розробкою концепцій оцінювання якості життя. Ми підтримуємо таку періодизацію, але при цьому вважаємо за доцільне виділити ще дві стадії: ідейну або філософську (до 1950-х років) та постконцептуальну (поч. 21 ст. – до цих пір).

Якість життя з виникненням філософії пізнається як проблема, яка мала та має до цих пір практично безмежні рамки. Різні дослідники включають в неї безліч питань, починаючи з проблем людської свободи та щастя, закінчуючи проблемою утилізації відходів і очищення міст. У їх вирішенні кожен керується деякими ціннісними орієнтирами, що дозволяє розглядати проблему якості життя початково як проблему ідеальної людини певної епохи. Цей ідеал відбився в уявленнях про благодіючу людину, про доброчесного громадянина. Філософи робили спроби обґрунтувати той чи інший ідеал людини, якість життя якої адекватно виражало б людську природу чи відповідало поняттю людини. У той же час робляться спроби державного регулювання способу та якості життя за суспільними групами. Приписи щодо одягу, житла, поведінки, видів діяльності пов'язуються зі загальним законом неба, який ніхто не може порушити безкарно.

Подібні ідеї в давньогрецькій філософії виражені в ідеалі "золотої середини". Ні занадто велике багатство, ні крайня бідність не забезпечують гідної якості життя. Передумовою останнього є шляхетне ("якісне") мислення. Поставлене Сократом завдання вдосконалення афінських громадян – одна з перших спроб вплинути на якість життя своїх співгромадян. Його ідеал – помірність (софросіне). Теоретичне обґрунтування такого ідеалу ми знаходимо в праці Аристотеля "Нікомахова етика": "Надлишок і нестача притаманні порочності, а володіння серединою доброчесності ... За сутністю і по поняттю, що визначає суть її буття, доброчесність є дотримуванням середини, а з точки зору вищого блага й досконалості – володіння вершиною" [1]. Аристотель вважає, що людина володіє свободою волі, тому що вона в однаковій мірі владна у виборі добра і зла, чесноти і пороку, а отже, сама визначає якість свого життя. Чеснота – не в знаннях самих по собі, а у виборі. Це вибір середини між надлишком і нестачею. Причому, в силу відмінності людей, "середнє" для одного не є таким для іншого.

Теоретична філософія розглядає категорію "якість життя" як частковий випадок поняття "якість". Загальновідомо, що вперше "якість" як філософська категорія була досліджена Аристотелем у його працях "Категорії" та "Топіка". Якості (значення, що відповідає на питання "Яке?") Аристотель приписував чотири можливих контексти: 1) наявності чи відсутності вроджених, вихідних здібностей чи характеристик; 2) наявності як перехідних, так і стабільних властивостей; 3) властивості та стан, характерні речі та явища в процесі їх існування; 4) зовнішній вигляд (облік) речі чи явища.

В Аристотелівській логіці якість – це одна з 10 категорій, на які Аристотель поділив всі речі реальності. Як одна з таких категорій, якість – це побічна обставина, за допомогою якої річ є якогось типу чи виду; побічна обставина, що вказує, якою є річ (її змістовні якості та форми) і як річ діє (її здатності та навики); побічна обставина, котра є зовнішньою оцінюючою формою. Тобто, якість є невід'ємною і конкретною характеристикою ("маркером") якого-небудь предмета, явища чи події. У філософсько-му розумінні "якість" – це постійна сукупність невід'ємних властивостей об'єкта дослідження, які об'єктивно складають його відносно стійку, визначену сутність.

У післяаристотелівській філософії орієнтирами якості життя виступають щастя і нещастя. Епікур говорить

про земну природу людського щастя, пов'язаного із задоволенням потреб в їжі, любові, дружбі, у творчості. Щастя людини укладено в життя розумної, духовної, вільної від марних страхів і забобон. Під щастям розуміється гармонійне існування та існування, яке задовольняє. Це дозволяє сказати: те, що сприймають як щастя, становить найвищу оцінку якості життя, тобто ідеал.

Досягнення високої якості життя, на думку філософів, можливо шляхом узгодження життя з писаними і неписаними законами держави, за допомогою розвитку принципів ідеальної держави, а також через просвітництво та розвиток чеснот у людині. Епікур і Лукрецій пропонували свій конструкт оптимальної якості життя, пов'язаний насамперед з атараксією, під якою вони розуміли стан незворушності, розумної насолоди життям, задоволеності собою і життям, що досягається лише мудрецами. Таким чином, представники античної філософії (Сократ, Платон, Аристотель, Епікур, Лукрецій) ототожнювали високу якість життя з духовною свободою людини, її моральною досконалістю.

В рамках середньовічної філософії (Августин, Фома Аквінський) розвивалися уявлення про високу якість життя, можливу тільки через любов до Бога. Щастя людини цілком залежить від отримання благодаті як дару Бога. Благополуччя уявлялося не як особисте збагачення і служіння державі, а як осягнення сенсу Божественної волі і повне підпорядкування їй. При цьому ретельне виконання кожною людиною своїх обов'язків, установлюваних Богом, виступає гарантією досягнення суспільного блага, що в кінцевому підсумку забезпечує високу якість життя кожного члена держави.

У філософії Нового часу проблема якості життя знайшла своє висвітлення в теорії суспільного договору (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо). Представники цієї теорії розглядали суспільний договір як основу досягнення оптимальної якості життя людей. Суспільний договір представлявся як акт переходу людей з природного стану в стан цивільний, тобто державний. Державна влада переводить суспільство в новий якісний стан, що характеризується взаємними зобов'язаннями держави і людини, а також наявністю влади закону. Людина при цьому отримує більше можливостей для задоволення своїх потреб, отже, життя людини набуває нової якості [9]. Громадська гармонія і розумний порядок встановлюються тоді, коли закони, що формуються в державі, узгоджуються з духом народу, його звичаями, звичками (Ш. Монтеск'є).

Спроби осмислити життя людини з точки зору її якості робилися представниками філософії епохи Просвітництва. При цьому висока якість життя ототожнювалася зі станом щастя (К.А. Гельвецій). Досягнення цього стану можливо за допомогою держави, яка спрямована на загальне благо й охорону прав людини, основним з яких визнається право приватної власності. "Єдиний засіб привернути увагу широкої публіки до проблеми ідеального законодавства – це спростити проблему та звести її до двох наступних положень. Перше завдання полягає в тому, щоб відкрити закони, здатні робити людей максимально щасливими. Друге завдання – відкрити засоби, за допомогою яких можна непомітно перевести народ зі стану нещастя, в якому він знаходиться, в стан щастя, яким він може насолоджуватися" [8].

Близькою до цієї проблеми можна назвати філософію І. Канта, який розумів високу якість життя як вище благо, яке представляє собою єдність чесноти та благополуччя. Здійснення найвищого блага, на думку І. Канта, полягає в прагненні до моральної досконалості, її досягненні, використанні цієї досконалості як необхідного результату досконалої чесноти [13]. І. Кант ба-

чив досягнення благополуччя (високої якості життя) через формування правового громадянського суспільства, здатного обмежити негативний вплив людських пороків і захистити своїх членів. Німецький філософ якість трактував як вимогу і ознаку істинної церкви: "її суттєва властивість (якість) – тобто чистота, єднання на основі тільки моральних, а не будь-яких інших спонукань. (Вона очищена від слабощей забобон і від безумства фантазії)" [13]. При цьому І. Кантом категорія "якість" розглядається, як щось чисте, правильно зроблене, і є протилежним поганим характеристикам. Гегель же, вивчаючи досліджуване поняття, відзначав, що "якість є взагалі тотожна з буттям, безпосередня визначеність... якість є, по суті, лише категорія кінцевого, яка тому і знаходить своє справжнє місце лише в царстві природи, а не в світі духу" [7].

У рамках філософії утилітаризму (І. Бентам, Дж. Мілль та ін.) моральне судження стає судженням про якість життя (щастя): благо – це задоволення, порок – страждання. Мораль розглядається у взаємозв'язку з законодавством, яке повинно прагнути до гармонії приватних і суспільних інтересів. До основних завдань, що стоять перед цивільним законодавством, належать: підтримання існування, достаток, безпека, рівність громадян. Все це призводить до підвищення якості їх життя (І. Бентам) [3]. Заслуга утилітаризму полягає ще й у тому, що він підкреслює аспект якості, а не кількості задоволення. Представники утилітаризму захищають право індивіда жити так, як йому подобається. "Кожен з нас самодостатній щодо власного здоров'я, як тілесного, так і розумового, і духовного" (Дж. Мілль).

У XIX столітті велика увага приділялася питанню якості людини, яке повністю залежить від того суспільства, в якому людина живе. Представники філософії марксизму-ленізму (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін) наполягали на тому, що для усунення негативних якостей необхідно змінити суспільні відносини, поклавши в їх основу ідеї гуманізму, рівності та справедливості.

Дещо пізніше, вже в рамках філософії прагматизму (У. Джеймс, Д. Дьюї, Ч. Пірс), при аналізі якості життя особистості увага акцентується на задоволенні/незадоволенні її суб'єктивних інтересів. Благо існує тільки в зв'язку з вимогами індивіда, що сприймає події, задоволеного або розчарованого (У. Джеймс) [11]. Досягнення гідної якості життя пов'язується з утворенням, з розвитком такої держави, яка, піклуючись про своїх громадян, стимулює особисту ініціативу.

Філософія екзистенціалізму (Г. Марсель, М. Хайдеггер, К. Ясперс) досягнення гідної якості життя розглядала через розвиток свободи особистості. Особистість екзистенціалістами розглядається як самоціль, колектив виступає як засіб, що забезпечує особистості її свободу. При цьому повна свобода можлива лише в духовному житті. Свобода думки дає все розмаїття можливостей безкровного вирішення особливо гострих соціальних проблем. При цьому єдність людства в часі та просторі забезпечує гуманізацію людини, набуття нею вищих цінностей, досягнення високої якості життя.

З позицій філософії персоналізму (Х. Керр, Ж. Лакруа, Е. Муньє) гідну якість життя особистість отримує тільки в умовах персоналістсько-комунітарного суспільства, яке засноване на любові, що реалізується в чуйності та причетності, коли особистість приймає на себе долю, страждання і радість ближніх (Е. Муньє). Особистість при цьому повинна вміти контролювати державу, центральну владу повинні врівноважити місцеві органи влади і громадянські права особистості.

Філософи XX ст. (А. Камю, Ж.-П. Сартр, Х. Ортега-і-Гассет) основну увагу зосереджували на свободі, неза-

лежності, самодостатності особистості, її необмежених соціальних можливостях. Тому якість життя досліджувалася як певна соціокультурна цінність соціуму.

Термін "якість життя" у науковій літературі з'явився відносно нещодавно: у працях зарубіжних вчених – в 50-60-ті рр. 20 століття, а в роботах вчених колишніх країн СРСР – в 90-ті роки. Це пояснює причини відсутності концепцій, які б дозволяли достовірно визначати якість життя населення, чіткого та системного пояснення, тлумачення й інтерпретації цієї категорії у сучасній науці. "Якість життя" як наукова категорія є предметом вивчення багатьох галузей знань: філософії, соціології, психології, демографії, економіки та інших наук.

Саме як термін "якість життя" вперше з'явився в книзі Дж. Гелбрейта "Суспільство достатку" (1958) [25] і став широко використовуватися, але чіткого наукового змісту не мав. Під "якістю життя" він розумів усі блага, які можуть бути надані споживачеві "розвиненим індустріальним суспільством", де панує вже не приватний інтерес, а наука й організація.

До 60-х рр. особливості умов життя у зарубіжній науковій літературі описувалися за допомогою таких економічних термінів як "рівень життя" ("level of life"), "спосіб життя" ("life style"), "стандарт життя" ("living standard"). Сьогодні таке різноманіття термінів і їх трактувань обумовлено відносною "недавністю" досліджуваного феномена. Не зважаючи на те, що ці поняття є взаємопов'язаними, такі твердження є неправильними, оскільки вони є лише частинами якості життя. Якість життя служило для вихвалення якісних аспектів щодо високого рівня життя в США (аналогічні шаблони типу "американське якість життя – найвище у світі"), хоча в багатьох роботах – і, зокрема, у згаданих вище роботах Дж. Гелбрейта – воно з самого початку носило критичний характер протиставлення порівняно високого рівня життя явного відставання задоволення соціальних та інтелектуальних потреб населення США.

Серед вчених не існує однозначно прийнятої думки щодо визначення категорій "якість життя" та "рівень життя". Погоджуємося з думкою Л. Беляєвої, яка відзначає: "Часто вони використовуються як взаємозамінні, а перелік показників, які їх описують, в багатьох випадках співпадають. Тим не менше, ці поняття варто розділяти. Рівень життя більш вузька категорія порівняно з якістю життя. Він визначається умовами існування людини в сфері споживання і вимірюється соціально-економічними показниками загального благополуччя людей. Ці показники включають доходи, споживання, житлові умови, послуги освіти, охорони здоров'я і т.д. Вони можуть операционалізуватися як через систему статистичних показників, так і суб'єктивних оціночних суджень" [2].

Починаючи з 60-х років XX ст. якість життя розглядається як наукова категорія. Негативні наслідки науково-технічного прогресу, зростання великих корпорацій, які нав'язували споживачам свої продукти, посилювало темпи виснаження землі й основних ресурсів і викликало екологічні проблеми загальносвітового характеру. Це зумовило переміщення уваги вчених на соціальні умови життя, соціальний розвиток суспільства. У своїй роботі "Соціальні індикатори" (1966 р.) Р. Бауер і його колеги – А. Бідерман, Б. Гросс і Г. Вайсе – зосередили увагу на аналізі причин відставання в ті роки США від СРСР за масштабами та темпами освоєння космічного простору і логічно перейшли до аналізу негативних соціальних явищ та причини їх виникнення в США. Ця праця стала важливим вкладенням у формування та розвиток напрямку американських і західноєвропейських соціальних досліджень, відомого під назвою "рух за соціальні

індикатори" (social indicators movement), яке з самого початку тісно пов'язано з поняттям "якість життя".

Велику увагу проблемі "якості життя" приділяв американський футуролог Алвін Тоффлер. У своїй роботі "Футурошок" (197 р.) А. Тоффлер виділяє три аспекти поняття "якість життя" – екологічний, економічний і соціальний. Екологічна складова включає в себе боротьбу з забрудненням навколишнього середовища, вирішення проблем перенаселення в окремих регіонах, шумового забруднення. Економічні показники якості життя А. Тоффлер пов'язує з задоволенням нематеріальних потреб, що носять естетичний і психологічний характер (прагнення до краси, вишуканості, гарного настрою, позитивних емоцій, спокою або, навпаки, ризику тощо). А. Тоффлер вводить поняття "психологічна економіка", стверджуючи, що на сучасному етапі структуру споживання починають визначати "психологічні характеристики процесу споживання"... "Ми переходимо від економіки "кількісної" до економіки "психологічної", тому що володіємо вже кількісним змістом, спроможним нас задовольнити" [26]. Розкриваючи соціальний аспект, А. Тоффлер говорить про стиль життя, а не про його якість.

Початок четвертої, концептуальної, стадії розвитку категорії "якість життя" пов'язаний з працею американського інженера Дж. Форрестера, який у своїй роботі "Світова динаміка" (1971 р.), намагаючись концептуалізувати поняття "якість життя", перетворити його на чітко сформульовану наукову концепцію, запропонував соціальну модель якості життя у вигляді такої системи показників: рівень (стандарт) життя; рівень скупченості населення; рівень харчування; рівень забруднення навколишнього середовища.

На межі XX-XXI століть, перед початком нового тисячоліття, що завжди було переломним моментом в історії людства, періодом переоцінки існуючих цінностей, світовими вченими та практиками здійснюється спроба оцінити якість життя в кожній країні за допомогою одного показника, забезпечивши при цьому його вивчення у динаміці. Таким чином найбільш відомим інтегральним показником якості життя вважається Індекс розвитку людського потенціалу, розроблений фахівцями ООН.

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП, англ. Human Development Index) це індекс, що розраховується для порівняльної оцінки бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя й інших показників країни. Індекс був розроблений у 1990 році пакистанським економістом Махбубом ель Хаком і використовується з 1993 року ООН в щорічному звіті до розвитку людського потенціалу.

При підрахунку ІРЛП враховують три види показників: середня тривалість життя при народженні – оцінює довголіття; індекс освіти: рівень грамотності дорослого населення країни (2/3 індексу) і сукупна частка учнів та студентів (1/3 індексу); рівень життя, оцінений через ВВП на душу населення при паритеті купівельної спроможності (ПКС) в доларах США. Альтернативним індексом є Індекс бідності (також розроблений ООН для оцінки якості життя населення в будь-якій країні).

Так, до недавнього часу добробут нації вимірювалося за допомогою валового внутрішнього продукту та Індексу людського розвитку. Але в останні роки спостерігається тенденція переходу від цього "бідного" економічного підходу до визначення "як робить суспільство". Розвивається тенденція створення розширених заходів вимірювання добробуту, які охоплюють соціальні, економічні чинники та фактори, пов'язані з навколишнім середовищем. Такий інтерес був ініційований Стамбульської Декларацією [24], яку підписали країни – члени Організації Об'єднаних Націй, Програма розвитку Організації Об'єднаних

Націй (ПРООН), Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Управління Організації Об'єднаних Націй по партнерству, Європейська комісія, Організація ісламської конференції, ОЕСР, Світовий банк та інші організації в 1996 році з наміром поліпшити якість життя всіх людей шляхом забезпечення належним житлом та сталим розвитком населених пунктів у урбанізованому світі. З метою забезпечення поставленої мети, головними завданнями є: боротися з низькою якістю житла і умовами життя; домогтися підвищення якості життя, миру, справедливості, демократії, що базується на економічному та соціальному розвитку, охороні навколишнього середовища.

У документі передбачено прийняття відповідних заходів для боротьби з проблемами нестійких структур споживання і виробництва, особливо в промислово розвинених країнах; нестійких демографічних змін; бездомності; зростання злиднів; безробіття; соціальної ізоляції; нестійкості сімей; неадекватних ресурсів; відсутності базової інфраструктури та послуг; відсутності безпеки та поширення насильства; деградації навколишнього середовища. Враховуючи те, що центральне місце в розвитку займає людина, Декларацією визнані особливі потреби жінок, дітей і молоді в стабільних, здорових і безпечних умовах життя. Особливу увагу приділено проблемі подолання бідності та дискримінації, заохочення і захисту всіх прав людини та основних свобод для всіх і задоволення основних потреб, в тому числі що стосуються освіти, харчування і медичного обслуговування протягом усього життя, і особливо належного житла для всіх.

Забезпечити повну та рівну участь усіх жінок і чоловіків та ефективну участь молоді в політичному, економічному та суспільному житті; сприяти забезпеченню рівності між чоловіками і жінками з точки зору політики, програм і проектів у галузі забезпечення житлом і сталого розвитку населених пунктів є одним з прогресивних завдань, передбачених Декларацією. У Декларації також приділено увагу проблемі села, забезпечення його адекватною інфраструктурою, необхідними послугами та можливостями працевлаштування (проблема міграції в пошуках роботи).

Статистичними підтвердженням і продовженням Стамбульської Декларації є Звіт про людський розвиток (1996), опублікований Програмою розвитку ООН (ПРООН). Звіт ПРООН досліджує природу та силу зв'язків між економічним ростом і людським розвитком, оскільки це питання вже довгий час турбує все суспільство. Це пов'язано з переходом в 21 століття, що потребує більшого економічного росту і, що є найголовнішим, позитивного людського розвитку, що б тягло за собою скорочення бідності, захист навколишнього середовища та забезпечення стабільності. Це є дуже важливим, адже такий стан для країн, що розвиваються, і країн третього світу є вкрай необхідним. Така ситуація нерівномірного розвитку зумовлює ще більшу поляризацію світу, що, в свою чергу, збільшує розрив між бідністю та багатством: "20% найбіднішого населення світу спостерігало як їхня частка в глобальному доході знизилась з 2,3 % до 1,4 % за останні 30 років. Тоді як, частка 20 % найбагатшого населення зросла від 70 % до 85 %. Це подвоїло співвідношення часток найбагатших і найбідніших від 30:1 до 61:1" [27]. Варто відзначити, що це є характерним і для нашої країни також.

Проведені дослідження вказують на те, що навіть коли країна має стабільний економічний ріст і збільшення доходу, це не забезпечує їй позитивного людського розвитку. Досить часто трапляються ситуації, коли країна

знаходиться на високому рівні людського розвитку, при цьому її рівень доходу є незначним порівняно з іншими (навіть мінімальним), і навпаки. У деяких країнах (наприклад Мексика) присутній внутрішній контраст у розвитку населення, тобто виникає "нерівність людського розвитку" в самій країні. При цьому доходи можуть різнитися в протилежну сторону. На це впливає державна політика, певні історичні аспекти, походження, соціальні й економічні фактори. Рівень людського розвитку та економічне зростання мають рухатися в одному напрямі. Адже швидкий людський розвиток і повільно зростаючі темпи економічного росту не можуть довго існувати одночасно.

Таким чином, ІРЛП, Стамбульська Декларація, Звіт про людський розвиток та прагнення статистів за допомогою власних інструментів оцінити якість життя населення, забезпечивши його якісний і достовірний прогноз з урахуванням усіх факторів, не лише об'єктивних (соціальних і економічних), а й суб'єктивних (психологічних), є відправною точкою для нової сучасної стадії розвитку поняття "якість життя" – постконцептуальної, стадії "якості життя 21 століття".

У табл. 1. представлені визначення поняття "якість життя" відомих вчених, які присвятили цьому питанню свої роботи.

Таблиця 1. Визначення поняття "якість життя"

Автор	Визначення
І. Кант	Якість життя – вище благо, яке представляє собою єдність чесноти і благополуччя.
Г.В.Ф. Гегель	Якість життя – тотожна з буттям визначеність.
К. Маркс	Якість життя – несамоїтна категорія, розглянута в прямій залежності з образом, стандартом і стилем життя.
У. Джеймс	Якість життя – задоволення/незадоволення суб'єктивних інтересів особистості.
Дж.К. Гелбрейт	Якість життя – суспільні блага, що даються особистості із зростанням інтелектуальних потреб.
Р. Арон	Якість життя – визначається ступенем розвитку рівня життя (життєвого стандарту) і виражається в "зростанні індивідуального доходу і в пропорційному його витрачання на предмети споживання, розкоші (або близькі до розкоші) і, врешті-решт, навіть на такі нематеріальні речі, як побутові послуги, культура, проведення вільного часу.
Дж. Форрестер	Якість життя – ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб (результат комбінації різних статистичних величин: рівня злочинності, безробіття, доходів та споживання і т.д.)
Р. Джонсен	Якість життя – суб'єктивне задоволення, яке виражається або випробовуване індивідом у фізичних, ментальних і соціальних ситуаціях, навіть за наявності якихось дефіцитів
І.С. Попов	Якість життя – це комплексна, інтегральна характеристика економічних і неекономічних чинників, що визначають становище людини в сучасному суспільстві
А.І. Субетто	Якість життя як система включає в себе якість людини, якість освіти, якість культури, якість середовища проживання (екології), якість соціальної, економічної і політичної організації суспільства
Р. Фатхутдінов	Якість життя – системне поняття, що характеризує кінцевий результат насамперед якості роботи, законодавчої, виконавчої та судової влади держави.
В.Н. Майорченко	Якість життя – це ступінь досягнення рівня певної низки показників, що характеризують різні сторони й аспекти життя населення.
Енциклопедичний соціологічний словник	Якість життя – соціологічна категорія, що виражає якість задоволення матеріальних і культурних потреб людей, якість харчування, якість і модність одягу, комфорт житла, якість охорони здоров'я, освіти, сфери обслуговування, навколишнього середовища, структура дозвілля, ступінь задоволення потреб у змістовному спілкуванні, заняттях, творчій праці, рівень стресових станів, структура розселення і т.д.
ЮНЕСКО	Це ступінь відповідності умов життя людини її потребам. Сукупність факторів, що формують якість життя, включає: середовище, що нас оточує, стан суспільства та якість людського капіталу.
Всесвітня Організація охорони здоров'я	Сприйняття індивідом його положення в житті в контексті культури та системи цінностей, в яких індивід живе, і у зв'язку з цілями, очікуваннями, стандартами та інтересами цього індивідуума.
McCall S.	Кращий підхід до оцінки якості життя полягає в тому, щоб оцінювати ступінь, в якій досягаються людські "необхідні умови щастя" – тобто ті вимоги, які є необхідними (хоча і не достатніми) умовами щастя кого завгодно – ті, "без яких жоден член людської раси не може бути щасливий".
Quality of Life Research Unit, University of Toronto	Ступінь того, наскільки людина здійснює важливі можливості свого життя. Можливості походять із шансів і обмежень, які кожна особистість має у своєму житті, і відображають взаємозв'язок особистих факторів і факторів навколишнього середовища. Задоволення складається з двох елементів: власне відчуття задоволеності і досягнення деяких характеристик.

**Джерело: розроблено автором за даними [1-26].*

Проаналізувавши визначення поняття "якість життя" відомих вчених, представлених в табл. 1, можна зробити висновок, що найбільш загальне визначення якості життя характеризує його як системне поняття, яке визначає положення індивідуума в сучасному суспільстві, рівень задоволення всіх його потреб та інтересів, яким властиво змінюватися з часом.

Таким чином, пропонуємо власне визначення досліджуваного поняття: якість життя – це комплексне, інтегральне поняття, яке визначає і оцінює об'єктивні та суб'єктивні характеристики всіх сфер життєдіяльності людини, а саме: економічну, соціальну, психологічну, політичну, культурну, в тому числі утворення, і духовну. Отже, компонентами категорії "якість життя" є індикатори, властиві перерахованим вище областям діяльності.

Вважаємо за доцільне розглядати це поняття як категорію, що постійно еволюціонує, яка може наповнюватися різним змістом залежно від соціальних ідеалів

того чи іншого співтовариства, історичного періоду часу, підходу до визначення суті та інше, що включає в себе єдність показників, що характеризують рівень реалізації потреб людини і ступінь її задоволеності від здійснення своїх життєвих планів, тобто якість життя визначається тим, якою мірою наші потреби здійснені, задоволені ми цим чи ні, і як це співвідноситься з соціальними стандартами суспільства.

Проаналізувавши вищевказане, можна з впевненістю виокремити наступні підходи до об'єкту дослідження, які виділилися у процесі еволюції поняття "якість життя": об'єктивний, суб'єктивний і економічний.

Основи "об'єктивного" підходу були закладені такими авторами, як Р. Бауер, А. Бідерман, Б. Гросс, які визначали якість життя через набір статистичних показників. Зведення об'єктивних (соціальних) показників в один індекс представлено в роботах Ф. Форрестера, модель якого дозволяє враховувати ступінь важливості

окремих компонентів якості життя. Приклади зведення об'єктивних показників в один індекс можна також виявити в роботах М.Д. Моріса та Д. Джонстона. При цьому модель, розроблена Д. Джонстоном, дозволяє враховувати тимчасові відмінності.

На противагу цьому підходу прихильники "суб'єктивного" підходу (subjective well-being) вивчають якість життя через призму свідомості суб'єкта, його задоволеності життям і приватними аспектами, а також через відчуття щастя або нещастя. Тому проблема якості життя трактується як проблема досягнення щастя. Виходячи з цього якість життя пов'язується зі ступенем задоволеності індивіда життям в цілому та її окремими сферами. Дослідження "суб'єктивної" якості життя пов'язані з такими іменами, як М.М. Бредберн, С. Маккол, К. Терюн, А. Мішел, Т. Логолетті, Р. Кантор, Ф.Е. Конверс, У. Роджерс, А. Кемпбел, М. Абрамі, Ф.М. Ендрюс, С.Б. Уїті.

Огляд методичних і теоретичних проблем, а також результатів численних зарубіжних досліджень суб'єктивного благополуччя відображені у роботі М. Аргайла "Психологія щастя". Він у своїй праці говорить про те, що людина не може мати все, бо в такому випадку вона не отримуватиме задоволення і не відчуватиме себе щасливою. Саме той момент, коли людина досягає поставленої мети, завдання чи отримує давно очікувану річ, є моментом щастя, абсолютним задоволенням життя. При цьому цей період задоволення є коротким, тому особі необхідно знову і знову ставити нові цілі, завдання, вдосконалювати себе, досягаючи щось нове та невідоме, для того, щоб покрити нові вершини та відчувати себе щасливою. Проте його монографія зосереджена на аналізі окремих показників суб'єктивної якості життя, в ній не розглядається підхід, який реалізує логіку вимірювання складних соціальних ознак.

Варто відмітити, що суб'єктивний підхід базується на встановленні поведінки людини як діяльності, що обумовлена впливом чотирьох головних психологічних факторів: мотивації, сприйняття, установок і переконання.

Мотивація – це "активний стан психіки, що спонукає людину робити визначені види діянь" [5]. Згідно з теорією З. Фрейда, визнається дію певних психологічних чинників, що формують поведінку людини, в тому числі і на несвідомому рівні. Це можна уявити відповідними реакціями людини на дію зовнішніх і внутрішніх подразників (стимулів). Теорія З. Фрейда, крім того, стверджує, що "значна частина поведінки людини, якщо не вся вона повністю, пов'язана з різними стресами всередині самої особистості" [6].

Сприйняття – це "процес цілісного відображення предметів або предметних ситуацій, що виникають при безпосередньому впливі фізичних подразників на рецепторні зони органів чуття" [5]. Найважливішу роль у сприйнятті грають емоції, оскільки емоційна сторона потреб відображає суб'єктивний спосіб їх прояву. Результати досліджень експериментальної психології визначають емоції як "відображення мозком людини ... будь-якої актуальної потреби (її якості і величини) і ймовірності (можливості) її задоволення, яку мозок оцінює на основі генетичного і раніше набутого індивідуального досвіду" [16].

Установлення (установки) – це "фіксована в соціальному досвіді особистості (групи) схильність сприймати і оцінювати соціально значущі об'єкти, а також готовність особистості (групи) до певних дій, орієнтованих на соціально значущі об'єкти" [5]. Установки тісно пов'язані з суб'єктивною оцінкою якості життя. Так, Г.М. Зараковський, досліджуючи суб'єктивні оцінки якості життя, виявив, що вони досить сильно залежать від рівня соціальних установок, які, відповідно тягнуть за собою і рі-

вень пристосованості населення до змін у трансформаційному суспільстві. Так, цей рівень безпосередньо пов'язаний з професійними та особистісними досягненнями (кар'єрний ріст, самореалізація, зміцнення здоров'я, досягнення в сімейному житті, в освіті, тощо). Також цим дослідником був виявлений зворотний зв'язок між показниками задоволеності якістю життя з показниками пасивності – відсутністю у людини значущих життєвих цілей. При цьому адаптивність пов'язана з психологічним потенціалом особистості, індикатором якого є активність досягнень [12]. Важливо також і те, що суб'єктивна оцінка якості життя залежить від установок щодо рівня матеріального добробуту. Виходячи з соціального досвіду особистості (групи) і схильності сприймати й оцінювати соціально значущі об'єкти, а також готовності особистості (групи) до певних дій, орієнтованих на соціально значимі об'єкти, кожна людина суб'єктивно визначає для себе еталон якості життя, який знаходить вираження у грошовому еквіваленті. Наприклад, це може бути уявлення про рівень багатства і бідності або величину середнього прожиткового мінімуму на одну людину.

Переконання – це "твердий погляд на що-небудь, оснований на якій-небудь ідеї, світогляді" [5]. Це також "використання комунікацій з метою зміни відносин і, як кінцевий результат, поведінки" [20]. Дослідженнями Н.П. Фетіскіна, В.В. Козлова, Г.М. Мануйлова встановлено, що якість життя може визначатися такими соціально-психологічними детермінантами, як: "соціально-особистісна якість життя", "соціально-економічна якість життя", "якість сім'ї", "соціально-психологічна якість життя", "якість суспільства" (соціального середовища), "якість епохи", "якість самореалізації", "якість свободи і життєвих обмежень", "якість дозвілля", "якість життєвих цінностей і переваг", "якість споживчої сфери", "якість життєвих перспектив і їх реалізації" [19].

Отже, якість життя – це комплексна суб'єкт-об'єктна характеристика умов життєдіяльності окремої людини та соціуму в цілому. Сприйняття індивідуум категорії "якість життя" обумовлено взаємопов'язаним впливом чотирьох головних психологічних факторів: мотивації, сприйняття, установок і переконання.

Як об'єкт дослідження економічної теорії категорія "якість життя" вивчена недостатньо. Поняття "якість життя" походить від англ. "quality of life" (скорочено QOL) і трактується як категорія, що дозволяє охарактеризувати суттєві обставини життя окремої людини чи населення регіону, та визначити ступінь особистої честі та персональної свободи кожної людини. Прихильники економічного підходу (Р. Арон, Т. Атталі, Д. Белл, Дж. Гелбрейт, М. Гійом, Д. Медоуз, У. Ростоу, А. Турен, Дж. Форрестер) розглядають якість життя як необхідний атрибут нового постіндустріального суспільства. Хоча вони і приписують якості життя нематеріальний характер, все ж пов'язують цей показник з досягненням певного рівня матеріального добробуту, економічного розвитку та намагаються його виміряти за допомогою системи об'єктивних показників, включаючи в неї такі фактори, як стандарт життя, рівень доходів, демографічні показники, забруднення середовища та інші.

Представники економічного підходу зробили значний вплив на визначення змісту поняття "якість життя". Вони розглядали якість життя як необхідну детермінанту постіндустріального суспільства та самодостатню, комплексну, інтегральну характеристику економічних, соціальних, психологічних і культурних факторів, що визначають положення людини в суспільстві. Хоча ця група дослідників якості життя приписувала переважно нематеріальний характер, але, разом з цим, економісти пов'язували її з досягненням певного рівня індикаторів

матеріального благополуччя: стандарти життя, рівень доходу, демографічні показники, забруднення навколишнього середовища тощо. Вважаємо такий підхід економічно обґрунтованим і справедливим, але неповним, оскільки він лише визначає положення людини в суспільстві, не враховуючи якості такого положення.

Висновки. Отже, враховуючи міждисциплінарний характер і тривалу еволюцію соціально-економічного поняття "якість життя", виділено п'ять основних стадій розвитку поняття: ідейна або філософська (до 1950-х років), ембріональна (кінець 50-х – середина 60-х років), квантифікаційна (60-70-ті роки), концептуальна (з 70-х років) та постконцептуальна (поч. 21 ст. – до цих пір).

Як свідчить історія дослідження якості життя представниками різних філософських шкіл і течій, починаючи зі стародавнього світу і практично до наших часів, категорія якості життя розглядалася ними однобічно: або з точки зору дії виключно об'єктивних чинників, або з урахуванням тільки суб'єктивних компонент якості життя. І тільки у XXI ст. методологія дослідження якості життя базуються на засадах системного підходу і розглядається дослідниками як комплексна інтегральна оцінка, яка розробляється на основі системи показників, що враховують весь спектр дії основних чинників – складових якості життя.

Категорія "якість" характеризується багатогранною природою походження та існування, яка застосовується у різних сферах діяльності суспільства, тому може розглядатися як філософська, суспільна, економічна категорія. Таким чином, можна впевнено сказати, що якість є стратегічною категорією, що впливає на всі аспекти життя суспільства.

Різні аспекти якості життя теоретично осмислюються в світовій філософській, соціологічній і економічній літературі протягом двох останніх століть. На сьогодні існує безліч різних підходів до визначення якості життя. Вивчення цих підходів до визначення сутності категорії "якість життя" дозволяє зробити висновки про неможливість визначення єдиного встановленого її формулювання, однієї концепції. Це підтверджується наявністю безлічі робіт, присвячених розгляду якості життя населення і різних його сторін, в яких до теперішнього часу немає єдності у визначенні цього терміну. Тому доцільно вивчати соціально-економічну категорію "якість життя" як таку, що постійно еволюціонує та аналізувати як комплексне, інтегральне поняття, яке визначає і оцінює об'єктивні та суб'єктивні характеристики всіх сфер життєдіяльності людини, а саме: економічну, соціальну, психологічну, політичну, культурну, в тому числі утворення, і духовну.

Розглядаючи соціологічні аспекти цієї категорії, варто зазначити, що вітчизняні та закордонні вчені відзначають, що на межі 20-21 століть суспільство вступило в нову цивілізацію. Пояснюємо це тим, що саме в цей період дослідниками різних галузей було написано досить багато праць, пов'язаних з цією проблемою. Це, в першу чергу, було зумовлено екологічною кризою 20 століття та наслідками, як позитивними, так і негативними, науково-технічного прогресу. Саме тому "якість життя 21 століття" та її суспільство потребують принципово нового підходу до визначення якості життя з подальшим забезпеченням єдиною методикою та статисти-

чним інструментарієм для оцінювання якості життя населення, побудови достовірних прогнозів і здійснення позиціонування та міжнародних співставлень.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Никомахова етика // Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Пер. с древнегреч.; общ. ред. А.И. Доватура. – М., 1983. – Т. 4 – 830 с.
2. Беляева Л.А. Уровень и качество жизни. Проблемы измерения и интерпретации / Л.А. Беляева // СОЦИС. – 2009. – № 1. – С. 33-42.
3. Бентам И. Введение в основание нравственности и законодательства / И. Бентам. – М., 1998. – 415 с.
4. Бестужев-Лада И.В. О качестве жизни / И.В. Бестужев-Лада, Г.С. Батыгин // США – экономика, политика, идеология. – 1978. – № 1. – С. 23-35.
5. Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
6. Гантер Б. Типы потребителей: введение в психографику / Б. Гантер, А. Фернхам; Пер. с англ. под ред. И.В. Андреевой. – СПб: Питер, 2001. – 304 с.
7. Сочинения [Текст] / Г.В.Ф. Гегель; Ин-т философии ком. академии. – М.: Соц.-Экон. изд-во. Т.8 :Философия истории / пер. А.М. Воден. – 1935. – 470 с.
8. Сочинения в 2-х т. [Текст]: монография. Т.2 / К.А. Гельвеций; Сост. и общ. ред. Х.Н. Момджяна. Примеч. М.Н. Делограматика. – М: Мысль, 1974. – 687 с.
9. Избранные произведения [Текст]: в 2-х т.: Пер. с латин. и англ. яз. / Т. Гоббс; Вступит. статья В.В. Соколова. – М.: Мысль, 1964. – 2 т.
10. Грішнова О.А. Людський розвиток : навч. посіб. / О.А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
11. Джеймс У. Воля к вере: пер. с англ. / Сост. Л.В. Ближников, А.П. Поляков. – М.: Республика, 1997. – 431 с. – (Мыслители XX века).
12. Зараковский Г.М., Казакова Е.К. Адаптация населения России к новым условиям и качество жизни // Психология адаптации и социальная среда: современные подходы, проблемы, перспективы / Отв. ред. Л.Г. Дикая, А.Л. Журавлев. М.: Наука, 2007. – 486 с.
13. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант. – М., 2002. – 471 с.
14. Ковтун Н.В. Міжнародний досвід оцінювання якості життя населення і можливості його використання в Україні / Н.В. Ковтун, І.П. Романюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Економіка. – 2013. – № 134. – С. 32-37.
15. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.
16. Симонов П.В. Эмоциональный мозг: [монография] / П.В. Симонов – М.: Наука, 1981. – 215 с.
17. Современные концепции уровня, качества и образа жизни. – М.: Ин-т социол. Исслед., 1978. – 199 с.
18. Суббото А.И. Управление качеством жизни и выживаемость человека / А.И. Суббото // Стандарты и качество. – 1994. – № 1. – С. 63 – 65.
19. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Наука, 2009. – 342 с.
20. Фоксол Г. Психология потребителя в маркетинге / Г. Фоксол, Р. Голдсмит, С. Браун; Пер. с англ. под ред. И.В. Андреевой. СПб: Питер, 2001. – 352 с.
21. Bauer J. "Social Indicators". / J. Bauer; Ed. by R. Bauer. – Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1966. – 554 p.
22. Campbell A. The quality of American life. Perceptions, evaluations and satisfactions [Електронний ресурс] / A. Campbell, Ph.E. Converse, W.L. Rodgers. – New York, 1976. – Режим доступу: http://flogiston.ru/files/glava_1.pdf.
23. Forrester J.W. World Dynamics / J.W. Forrester –Cambridge: Wright-Allen Press, 1971. – 142 p.
24. Istanbul Declaration on Human Settlements. General Assembly resolutions 51/177 of 16 December 1996 and 53/242 of 28 July 1999.
25. Galbraith J. The Affluent Society. / J. Galbraith – Boston: Houghton Mifflin., 1958. – 276 p.
26. Toffler A. Future shock / A. Toffler – New York: Random House, 1970. – 505 p.
27. United Nations Development Programme (UNDP), (1996), Human Development Report 1996: Economic Growth and Human Development, Oxford University Press, Inc, New York.

Надійшла до редакції 21.03.14

И. Романюк, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

"КАЧЕСТВО ЖИЗНИ" КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ И ОБЪЕКТ СТАТИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье анализируются гносеологические корни понятия "качество жизни" как социально-экономической категории и международные подходы к определению качества жизни с целью изучения его как объекта статистических исследований.

Ключевые слова: стандарты жизни, качество жизни, индекс качества жизни.

I. Romaniuk, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

QUALITY OF LIFE AS A SOCIAL AND ECONOMIC CATEGORY AND AS AN OBJECT OF STATISTICAL RESEARCH

The gnosiological roots of the concept of quality of life as a social and economic category are analyzed in the article. International approaches to the definition of quality of life are investigated in order to study it as an object of statistical research.

Keywords: standards of life, quality of life, quality of life index.

УДК (31:33)+330.362
JEL O11

Т. Трубнік, канд. екон. наук, ст. викл.
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ

СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ СЕКТОРАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті запропонований інструментарій діагностики порушень у пропорціях секторального розподілу. Система індикаторів спрямована на виявлення макроекономічних диспропорцій та адаптована під специфіку структур за галузевою, відтворювальною, регіональною та інституційною ознаками. Виявлені основні секторальні диспропорції національної економіки та наведені рекомендації щодо коригування секторальної політики.

Ключові слова: секторальна структура, діагностика диспропорцій, моніторинг індикаторів, секторальні пріоритети.

Постановка проблеми. Останні прояви кризових явищ поставили перед сучасною економічною наукою низку нових нерозв'язаних і складних проблем та завдань, що стосуються оцінювання та прогнозування динаміки розвитку національного господарства, циклічності його коливань. Зокрема, у період кризових ситуацій моніторинг стану економіки і мезоструктур стає надзвичайно важливим. Це пов'язано з необхідністю оперативного реагування на нестабільну ситуацію та мінімізації наслідків впливу світової кризи на соціально-економічний розвиток національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявленню та аналізу макроекономічних пропорцій національної системи присвячені праці науковців З. Герасимчука [1], В. Гейця [4, 5], Я. Жаліла [2], Б. Кваснюка [3], А. Чухна [8].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Непередбаченість наслідків економічної трансформації ускладнює факт важких зовнішніх умов з боку світового ринку, невизначеність стану внутрішнього національного середовища і вимагає пристосування до окреслених чинників системи управлінських рішень. Невирішеним залишається питання формування механізму протидії зовнішнім кризовим явищам. Якщо аспект антикризового стратегічного внутрішнього менеджменту широко розроблявся вітчизняними і зарубіжними вченими, то інструментарій з пристосування до зовнішньої кризи та мінімізації власних втрат тільки починають опрацьовувати. Тому виникає необхідність, по-перше, в удосконаленні діагностики стану інституційно-господарських одиниць у складі секторів будь-яких рівнів і моніторингу факторів зовнішнього кризового середовища. По-друге, у рекомендаціях теоретичного і методичного плану щодо адекватної стратегії і тактики господарювання з метою покращення ефективності використання власного потенціалу, результативності функціонування та зміцнення позиції на ринку. По-третє, комплекс антикризових заходів економічних систем у складі секторів має спрямовуватися та гармоніюватися з державною стратегією розвитку та забезпечувати економічну безпеку країни.

Мета статті. Трансформація економічної системи вимагає дослідження макроекономічних пропорцій між її елементами і складовими та досягнення оптимального співвідношення у секторальній структурі. Тому

постає нагальна потреба у підсумовуванні загального досвіду і розробленні статистичного інструментарію діагностики диспропорцій економіки. Система індикаторів повинна всебічно забезпечувати потреби аналізу ефективності економічних перетворень на галузевому, відтворювальному, територіальному та інституційному рівнях. Це сприяє пошуку ефективної стратегії розвитку національної економіки та підвищенню національної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національний господарський комплекс України – це поєднання діяльності окремих господарських суб'єктів, які утворюють єдиний економічний простір. Їх розвиток базується на використанні основних видів ресурсів: трудових, виробничих, фінансових, інвестиційних, інноваційних та ін. Господарська система трансформується, постійно відчуває дію зовнішніх факторів, що позначається на її внутрішній системі. Такі перетворення мають перебіг у горизонтальному та вертикальному розрізах. Горизонтальні зміни набувають прояву в організаційному, управлінському та функціональному напрямках. Рівні вертикального розрізу – галузевий (за діяльнісно-видовою структурою), просторовий (регіональна структура), інституційний (за формами господарювання та формами власності), секторальний (за класифікацією системи національних рахунків) [6].

Створення ефективної ринкової моделі економіки України поліформічного типу в першу чергу пов'язано з результативним функціонуванням інституційно-господарських одиниць. Сучасні умови вимагають від суб'єктів господарювання розроблення та реалізації стратегічних заходів зі збереження і нарощування конкурентних позицій та адаптації до кризи. Саме в умовах фінансово-економічної кризи загострюється проблема пошуку заходів, що спрямовані на активізацію конкурентного потенціалу та для реалізації посткризового прориву.

Формування стратегії відновлення економічного зростання, спрямованої на збалансованість між секторальними структурами економіки, повинно диференціюватися відповідно до класифікаційних ознак секторів (галузевою, відтворювальною, регіональною, інституційною) і включати діагностику диспропорцій за кожною з них, напрацювання шляхів оптимізації структур і методів їх реалізації. (табл. 1).

Таблиця 1. Формування стратегії відновлення економічного зростання, спрямованої на збалансованість між секторальними структурами економіки

Рівень секторальної структури економіки			
Галузевий	Відтворювальний	Регіональний	Інституційний
Діагностика диспропорцій			
Між первинним, вторинним і третинним секторами	Між елементами відтворення	Асиметричність у територіальному розвитку	Внесок в етапі відтворення
Напрями оптимізації секторальної структури економіки			
Оптимізація галузевої та технологічної структури	Оптимізація пропорцій між макропоказниками	Покращення регіональної структури з врахуванням потенціалів економічних районів	Гармонізація реалізації економічних функцій інституційних секторів економіки
Методи реалізації			
Розроблення заходів державного регулювання щодо структурної перебудови, модернізації економіки, її диверсифікації	Формування стратегії інтенсивного розширеного відтворення	Подолання нерівномірності у рівнях розвитку регіонів	Розроблення і реалізація заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування секторів економіки

*Джерело: розроблено автором самостійно.

Моніторинг макроекономічної ситуації повинен базуватися на контролі стану комплексу індикаторів, що дозволяє діагностувати порушення у пропорціях міжсекторального розподілу. Саме визначення економічних диспропорцій дозволяє відстежити порушення в узгодженості взаємопов'язаних процесів і показників, невід-

повідності у розвитку секторів і, як наслідок, – виявити розбалансованості всього процесу відтворення. Розроблена система діагностики макроекономічних диспропорцій адаптована до специфіки структур за різними секторальними ознаками і дозволяє охарактеризувати позитивність або негативність таких змін (табл. 2).

Таблиця 2 Діагностика диспропорцій секторальної структури економічної системи

Індикатор (критерій) диспропорції	Характеристика зміни	Індикатор (критерій) диспропорції	Характеристика зміни
1. Індeksi фізичного обсягу та індекси-дефлятори	Узагальнюючі показники економічного розвитку, що дозволяють оцінити рівень розвитку секторів у розподілі за передовими, відносно стабільними і проблемними	11. Зрушення в структурі експорту на користь сировини і природних ресурсів	Регресивні зміни, що формують розвиток країни як сировинного приросту економіки
2. Співвідношення інтенсивності динаміки галузевого (секторального) обсягу макропоказника до відповідного показника економіки в цілому	Характеризує внесок кожного сектора у результати національної економіки: • пріоритетний розвиток галузей, що мають випереджальний розвиток порівняно з економікою, прогресивно (якщо є стратегічними) або регресивно (є кризовими) впливають на національну динаміку; • переважання проблемних секторів, що мають негативний вплив на макроекономічну динаміку, гальмує загальний розвиток	12. Співвідношення між трансфертами і доходами від власності одержаними та переданими	Формують позитивний або негативний вплив зовнішньої економіки на національну в залежності від спрямованості потоку, що переважає
3. Зниження темпів розвитку провідних базових галузей економіки	Невідповідність попиту та пропозиції, виникнення макроекономічних диспропорцій, що сприяють тривалій структурній кризі	13. Зрушення у діяльнісно-видовій структурі на користь внутрішньорієнтованих галузей	Регресивні зміни, що формують імпортозаміщуючу стратегію на користь подальшого розвитку аграрного сектора та індустріалізації економіки
4. Співвідношення між темпами зміни розвитку економіки та доходами населення	Невідповідність між зростанням темпів розвитку економіки та низьким рівнем доходів населення створює проблеми соціального напруження; розрив у темпах на користь випередження доходів населення стимулює попит населення на зовнішню продукцію та викликає зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції	14. Зрушення у діяльнісно-видовій структурі на користь зовнішньорієнтованих галузей	Формування імпортозаміщуючої стратегії на користь постіндустріального розвитку економіки та виходу на світовий ринок
5. Невідповідність між темпами економічного зростання та станом державних фінансів	Гальмує фінансову підтримку при реалізації державних програм та створює додаткові перешкоди для внутрішнього і зовнішнього розвитку країни	15. Збільшення питомої ваги галузей сервісного сектора	Прогресивність змін, що формують V і VI технологічні уклади
6. Співвідношення між показниками ВДВ і проміжного споживання	Формування витратного типу економіки або спрямованої на кінцевий результат	16. Збільшення питомої ваги первинного сектора та галузей по первинній обробці сировини	Регресивність змін, що зберігають переважання I і III технологічних укладів і закріплюють розвиток аграрної або індустріальної моделей суспільства

Закінчення табл. 2

Індикатор (критерій) диспропорції	Характеристика зміни	Індикатор (критерій) диспропорції	Характеристика зміни
7. Співвідношення між показниками кінцевого споживання і валового нагромадження	Формування споживацької моделі економіки або розширеного відтворення	17. Посилення нерівномірності між соціально-економічними показниками регіонів країни	Створює умови для посилення асиметрії (диференціації) регіонального розвитку
8. Зміна норми нагромадження	• Менше від 25 % – неефективність процесів відтворення (застійні явища: недостатність коштів для відновлення застарілих основних засобів); • близько 25 % – достатній рівень для гармонічного розвитку; • більше 30 % – зниження можливостей споживання	18. Перерозподіл між інституційними секторами за макроекономічними (міжсекторальний перерозподіл)	Зміна внеску інституційних секторів в етапи відтворення (виробництво, формування доходів, споживання, нагромадження) впливає на посилення або послаблення реалізації функцій секторів
9. Співвідношення між експортом та імпортом	Формування імпортозалежної або експортно-орієнтованої спрямованості країни	19. Превалювання державних важелів регулювання структурної секторальної перебудови економіки	Централізоване прискорення прогресивних структурних змін і міжсекторального переливу ресурсів, що супроводжується значними темпами зростання продуктивності
10. Зрушення в структурі експорту на користь готової продукції та напівфабрикатів	Прогресивні зміни, що формують індустріальний напрям розвитку економічної системи	20. Превалювання ринкових механізмів трансформації економіки за пасивної ролі держави	Саморегулювання економіки, що супроводжується уповільненим темпом зростання ефективності виробництва

*Джерело: розроблено автором самостійно..

Взагалі криза як явище є одним зі станів нормально-го розвитку економіки. У сучасних умовах нинішня криза стимулює заміну неефективного економічного суб'єкта на сильного конкурента, нерезультативної стратегії ведення бізнесу на дієвий механізм посткризового відновлення, забезпечить поступове реформування всіх ланок господарської системи, стимулює економічне зростання країни на новому витку розвитку [2].

Основою трансформації економіки стають зміни у кожній з підсистем: галузевій (зміна ролі та значення окремих галузей економіки, реструктуризація), територіальній (оптимальне розміщення на території регіонів), інституційній (підвищення ефективності діяльності різних організаційно-правових форм господарювання) і секторальній (максимальне використання переваг кожного сектора). Така динаміка подій спонукає до пошуку і розроблення нових підходів в оцінці результатів діяльності в умовах ринку. Нові вимоги повинні враховувати спрямованість на кінцевий результат, особливості зовнішнього та внутрішнього середовища, оптимальне використання ресурсів, збільшення прибутку, тобто орієнтуватися на результативний підхід. Саме орієнтація на критерій результативності як за якістю функціонування, так і управління дозволяє зробити об'єктивні висновки щодо успішності чи збитковості діяльності інституційно-господарських одиниць.

Розроблений інструментарій діагностики дозволив виявити основні секторальні диспропорції економіки України [6, 7]. За період 2007 – 2012 рр. спостерігається невідповідність між темпами зміни фізичного обсягу ВДВ базових галузей та динамікою їх частки у загальній вартості, що зумовлює секторальні деформації (2012 р. останній у дослідженні у зв'язку з відсутністю інформації СНР за більшістю показників у секторальному розрізі). Також склалося протиріччя між секторальною структурою за галузевою ознакою, що має ознаки притаманні високорозвинутим країнам (пріоритетність сервісного сектора) і низьким рівнем доходів населення, де у структурі сукупних витрат домогосподарств споживчі послуги займають незначну частку (20 %) при відповідному переважанні питомої ваги продовольчого споживання. Ця секторальна диспропорційність найбільш негативно впливає на формування кінцевих результатів функціо-

нування економіки України [7]. Аналіз діяльнісно-видової структури економіки дозволяє констатувати наступне: первинний сектор можна віднести до проблемного з ознаками стабільності в умовах кризи, вторинний – охарактеризувати як відносно стабільний із рисами проблемності. Стабільний позитивний вплив на формування макроекономічних результатів протягом досліджуваного періоду має третинний сектор з незначним погіршенням у 2010 р. Ця тенденція притаманна сервісному сектору як за кількістю галузей, так і за їх питомою вагою в обсязі ВДВ, що мають показники кращі порівняно з національними. Тому цей сектор є домінуючим і передовим для національної економіки, завдяки результатам функціонування якого тип господарювання країни характеризується як постіндустріальний.

Аналіз співвідношення між темпами зміни розвитку економіки та доходами населення дозволяє констатувати, що українському суспільству притаманна тенденція випереджального зростання середньомісячної заробітної плати, реального наявного доходу, кінцевих споживчих витрат порівняно зі зміною фізичного обсягу ВДВ. Така невідповідність викликає зростання попиту населення України на товари і послуги, що не забезпечується можливостями (пропозицією) внутрішнього виробника та стимулює його задоволення за рахунок зовнішніх джерел, що знижує рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції, та як наслідок – деформується секторальна структура економіки в цілому. Але в той же час збільшення доходів відбувається за рахунок поглиблення розриву між 10 % населення, що мають найбільші доходи, і 10 % населення – з найнижчими доходами, що формує диспропорції у розподілі населення за цією ознакою. Норма нагромадження останніх років (в середньому 22 %) характерна для індустріальної економіки, що базується на третьому і четвертому технологічному укладах, посилює невідповідність постіндустріальному етапу національної економіки та обмежує можливості її модернізації. Протягом досліджуваного періоду зростання доходів населення випереджало нагромадження ресурсів, кінцеве споживання – валове заощадження, що сформувало споживацьку модель економіки, не сприяло оновленню її технологічної структури, стримувало інвестиційну активність. Гіпертрофо-

вана роль фінансового сектора в національній економіці посилює диспропорції перерозподілу інвестицій не на користь розвитку реальних секторів, переважання фінансових зобов'язань над реальними активами та створила умови фінансової нестабільності [6]. Виявлені тенденції є доказом регресивного характеру змін у секторальній структурі економіки України, що як результат формують екстенсивний тип розвитку країни.

Одним з напрямів дослідження є виявлення пріоритетності державних або ринкових важелів регулювання секторальних змін (централізованими методами чи завдяки саморегулюванню ринку), що формують прогресивний або регресивний характер структури економіки. Прогресивні структурні зміни стимулюють економічне зростання, негативні – призводять до його уповільнення або економічного спаду. Оцінювання цього аспекту аналізу пропонується здійснювати за допомогою індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom), який щорічно розраховується The Wall Street Journal та The Heritage Foundation [9]. Побудова індексу охоплює десять показників, що враховують категорії свобод різної якості та спрямованості. За рейтингом 2012 р. Україна характеризується як країна з пригніченою, "регресивною" економікою та займає останнє 43-є місце серед країн Європи. Починаючи з 2006 р. позиція національної економіки в цілому за індексом погіршувалася щорічно, хоча протягом 2011-2012 рр. стабільно займає 163-є місце зі 179 країн світу. На його значення на початок 2012 р. порівняно з попереднім роком негативно вплинули фактори зниження ефективності бюджетних витрат, свободи бізнесу та торгівлі. В той же час позитивне зростання притаманно монетарній, фінансовій свободі та свободі від корупції і трудових відносин при незмінних значеннях свободи інвестицій, власності та фінансової свободи. Таким чином, результати аналізу вказують на наявність стримувальних факторів, що утворюють загрозу національній безпеці і знижують ефективність секторальних зрушень. Слабка дія механізмів саморегуляції ринку, тиск влади на бізнес і реалізація особистих цілей, корупція, обмеженість міжсекторального руху капіталу під впливом дії законів попиту та пропозиції не створюють сприятливі умови нарощування конкурентоспроможності національної економіки.

Висновки. Визначення економічних диспропорцій дозволило відстежити порушення в узгодженості взаємопов'язаних процесів і показників, вказати на невідповідності у розвитку секторів і як наслідок – виявити розбалансованість всього процесу відтворення. Розроблена система діагностики структур за різними секторальними ознаками, дозволяє констатувати: сучасний стан економіки країни характеризується макроекономічними диспропорціями, що є результатом одночасного прояву наслідків світової фінансово-економічної кризи і внутрішніх проблем, що накопичилися протягом періоду трансформаційних перетворень. Особливістю національної структури є переважний вплив на процеси її трансформації національних факторів; залежність від секторальних чинників, що формуються відповідно до ситуації на світових ринках і внутрішнього попиту; обмеженість у реалізації можливостей регіонального по-

тенціалу (що стримує розвиток регіональних територіальних кластерів), у результаті якої поглиблюється диференціація та асиметричність господарського комплексу територіальних одиниць.

Управління розвитком секторальної структури є пріоритетною умовою ефективного та конкурентоспроможного національного господарства. Подолання диспропорцій національної господарської системи повинен сприяти перехід до інвестиційно-інноваційної моделі шляхом реалізації наступних секторальних пріоритетів: сприяння збільшенню частки галузей четвертинного сектора економіки (інформаційної сфери) з метою переходу постіндустріального економічного розвитку на якісно новий рівень; досягнення ефективних змін у структурі економіки шляхом проведення комплексної модернізації з метою забезпечення якості зростання; орієнтування на домінування п'ятого та шостого технологічних укладів; досягнення раціонального співвідношення пропорцій між державним і ринковим секторами з метою подальшого розвитку конкурентного середовища; активізація використання потенціалу регіонів України та подолання регіональної асиметрії соціально-економічного розвитку. Основні напрями коригування секторальної політики, що спрямовані на покращення якісних характеристик національної економіки, включають: формування інформаційно-технологічної моделі економічного розвитку при умові активізації інвестиційної діяльності; проведення структурної модернізації прискореними темпами та оновлення технологічної структури; подолання диспропорцій між національним виробництвом, експортом-імпортом та внутрішнім споживанням; приватизацію стратегічних галузей; реалізацію конкурентних переваг секторів з врахуванням національних, секторальних та локальних факторів з метою покращення якісних характеристик регіональних господарств.

Список використаних джерел

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : [монографія] / З.В. Герасимчук; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 528 с.
2. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ: аналіт. доп. / [Жаліло Я.А. та ін.; за ред. Я.А. Жаліло]; Нац. ін-т стратег. дослід. – К.: НІСД, 2010. – 103 с.
3. Кваснюк Б. Структурная перестройка экономики и ее ресурсы / Б. Кваснюк // Экономика Украины. – 2003. – № 11. – С. 18-28.
4. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: [монографія]: Т. 3 : Конкурентоспроможність української економіки / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка; Ін-т економіки та прогнозування Нац. акад. наук України, Укр. форум. – К.: Фенікс, 2007. – 555 с.
5. Структурні зміни та економічний розвиток України [Текст] : [монографія] / [Гець В.М. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К.: [б. в.], 2011. – 696 с.
6. Трубінік Т.Є. Методологічні аспекти статистичного аналізу розвитку секторальної структури національної економіки / Т.Є. Трубінік // Економічний аналіз: зб. наук. пр. / THEU. – Тернопіль: Економічна думка, 2012. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 76 – 82.
7. Трубінік Т.Є. Статистичний аналіз макроекономічної динаміки та галузевих структурних зрушень за допомогою таблиць "витрати-випуск" / Т.Є. Трубінік // Стратегічні напрями розвитку національної економіки у посткризовий період : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 2-3 квітня 2012 р. Львів. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – С. 48-55.
8. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А. Чухно. – К.: Логос, 2003. – 631 с.
9. 2012 Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>.

Надійшла до редакції 21.03.14

Т. Трубінік, канд. екон.наук, ст.преподаватель
ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет", Киев

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОЦЕНИВАНИЕ ДИСПРОПОРЦИЙ СЕКТОРАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье предложен инструментарий диагностики нарушений в пропорциях секторального распределения. Система индикаторов направлена на выявление макроэкономических диспропорций и адаптирована под специфику структур по отраслевому, воспроизведенному, региональному и институциональному признакам. Выявлены основные секторальные диспропорции национальной экономики и приведены рекомендации по корректированию секторальной политики.

Ключевые слова: секторальная структура, диагностика диспропорций, мониторинг индикаторов, секторальные приоритеты.

T. Trubnik, PhD in Economics, Senior Lecturer
SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv

IMBALANCES' STATISTICAL ESTIMATION OF NATIONAL ECONOMICS' SECTORAL STRUCTURE

In article offered diagnostics of violations' tools proportions of sectoral distribution. The indicators system seeks to identify macroeconomic imbalances and adapted to the specific structures by sectoral, reproductive, regional and institutional characteristics. Been developed directions of forming strategy recovery of economic growth. Detected major national economics' sectoral imbalances and provides recommendations for the adjustment of sectoral policies.

Keywords: sectoral structure, imbalances' diagnosis, monitoring indicators, sectoral priorities.

УДК 311.313: 332.72

JEL C490, E 620, L 740, R 310

С. Шибіріна, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПОБУДОВА БАГАТОВИМІРНОЇ ОЦІНКИ ПРОПОЗИЦІЇ НА ПЕРВИННОМУ РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ

У статті через показники потенціалу ринку, а саме будівельну та інвестиційну активність, розглянуто методичні та практичні аспекти побудови узагальнюючої оцінки пропозиції на первинному ринку житлової нерухомості і здійснено типологічне групування регіонів.

Ключові слова: потенціал первинного ринку житлової нерухомості, інвестиційна активність, будівельна активність, інтегральна оцінка, типологічне групування.

Постановка проблеми. Особливість статистичного вивчення ринку житлової нерухомості полягає у специфіці нерухомості, який об'єднує в собі властивості як товару, так і послуги, що унеможлиблює застосування стандартного інструментарію і усталених підходів. Ця специфіка пов'язана, в першу чергу, з труднощами, а, іноді, і з неможливістю оцінювання такого ринкового показника як обсяг пропозиції.

Комплексна характеристика та побудова багаторівневих узагальнюючих оцінок показників розвитку та функціонування ринку житлової нерухомості надасть можливість виявити регіональну типологію між накопиченим потенціалом первинного ринку житлової нерухомості, що включає інвестиційну та будівельну активність регіонів й відповідністю використання інвестиційних ресурсів за регіонами України, а також побудувати зіставні між собою групування регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні аспекти статистичного аналізу та прогнозування основних параметрів ринку нерухомості базуються на загальних положеннях статистики ринків, кон'юнктурної статистики, статистичного моделювання та прогнозування, викладених у наукових працях українських і російських вчених: С. Айвазяна, І. Беляєвського, Д. Виноградова, І. Геллера, С. Герасименка, А. Головача, Д. Галагана, А. Єріної, В. Захожая, Н. Ковтун, І. Манцурова, Р. Моторина, Н. Парфенцевої, С. Сивця, Г. Стерника, О. Черняка та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Однак, не дивлячись на високий рівень розробки даного питання, актуальною залишається проблема побудови інтегральних показників, що характеризують ринок житлової нерухомості, шляхом агрегування показників в часі та просторі і подальшої їхньої стандартизації.

Метою статті є здійснити узагальнюючу оцінку пропозиції первинного ринку житлової нерухомості за період 2000–2011 рр. за допомогою спеціально розробленого інтегрального показника, в основу якого покладено показники його потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова багаторівневих узагальнюючих оцінок включає наступні напрями:

- вибір та обґрунтування системи показників;
- виділенні результативного показника з-серед часткових показників;
- розроблення методології та методики розрахунку узагальнюючого показника;
- побудова бальних оцінок ефективності згідно з кількісним значенням узагальнюючого показника на основі методів багатомірного аналізу.

Для цього система показників повинна бути багаторівневою і включати первинні, вторинні, часткові інтегральні та інтегральні показники. Узагальнюючий показник повинен поєднувати як часткові факторні показники, так й результативні показники.

Результативність функціонування ринку нерухомості впливає з об'єктивного формування вартості об'єктів нерухомості, зумовленої масовістю попиту та пропозиції на ринку. Таким чином, оцінити результативність ринку можна через систему співвідношень показників, що характеризують діяльність учасників ринку, яка виражається через:

- економічний ефект, який враховує витрати та результати, що пов'язані з діяльністю суб'єктів ринку і виражається через: приріст ВРП; приріст обсягів введених об'єктів нерухомості; відповідність між вкладеними інвестиціями та введеними об'єктами нерухомості;
- соціально-економічний ефект, який відображає взаємозв'язок соціальних чинників та показників економічної ефективності діяльності ринку на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Проаналізуємо рівень невідповідності між накопиченим потенціалом первинного ринку житлової нерухомості, що включає інвестиційну та будівельну активність регіонів, та відповідністю використання інвестиційних ресурсів побудувавши типологічне групування збалансованості показників розвитку ринку (табл. 1). Методика та результати розрахунків показника рівня відповідності використання ресурсів було розглянуто у працях [1-2].

Таблиця 1. Рівень збалансованості показників розвитку первинного ринку нерухомості за регіонами України у 2000–2011 рр.

Регіони	Рівень відповідності		Потенціал ринку				
			Частка регіону за обсягами ведення в експлуатацію житла		Частка регіону в обсягах інвестицій в основний капітал у будівництво житла		Загальне нормоване значення
	Середня частка	Нормоване значення	Середня частка	Нормоване значення	Середня частка	Нормоване значення	
АР Крим	1,13	0,578	4,65	0,288	4,71	0,139	0,213
Вінницька	1,41	0,721	4,14	0,256	3,24	0,096	0,176
Волинська	1,28	0,654	2,22	0,138	1,90	0,056	0,097
Дніпропетровська	1,23	0,627	5,32	0,330	4,62	0,136	0,233
Донецька	1,28	0,651	4,67	0,289	3,99	0,118	0,203
Житомирська	1,97	1,003	2,19	0,136	1,24	0,037	0,086
Закарпатська	1,53	0,779	3,34	0,207	2,43	0,072	0,139
Запорізька	1,49	0,758	2,07	0,128	1,54	0,045	0,087
Івано-Франківська	1,65	0,842	5,12	0,317	3,43	0,101	0,209
Київська	1,23	0,628	9,40	0,582	8,82	0,260	0,421
Кіровоградська	1,89	0,965	1,37	0,085	0,82	0,024	0,055
Луганська	1,93	0,987	2,80	0,173	1,54	0,045	0,109
Львівська	1,57	0,800	7,05	0,436	4,99	0,147	0,292
Миколаївська	1,73	0,882	1,75	0,108	1,16	0,034	0,071
Одеська	1,15	0,587	7,49	0,464	7,24	0,213	0,339
Полтавська	1,31	0,670	2,90	0,180	2,44	0,072	0,126
Рівненська	1,42	0,724	2,31	0,143	1,84	0,054	0,099
Сумська	1,63	0,830	2,11	0,131	1,46	0,043	0,087
Тернопільська	1,38	0,705	2,95	0,182	2,36	0,070	0,126
Харківська	1,18	0,601	5,21	0,323	4,95	0,146	0,234
Херсонська	1,80	0,919	2,06	0,128	1,26	0,037	0,082
Хмельницька	1,44	0,736	3,63	0,225	2,79	0,082	0,154
Черкаська	1,60	0,817	2,14	0,133	1,48	0,044	0,088
Чернівецька	1,96	1,000	2,74	0,169	1,75	0,052	0,110
Чернігівська	1,55	0,792	1,86	0,115	1,33	0,039	0,077
м. Київ	0,54	0,274	16,15	1,000	33,91	1,000	1,000
м. Севастополь	0,90	0,459	1,43	0,089	1,85	0,055	0,072

*Джерело: складено автором за даними: [5, с. 9-10, с. 19-20; 6, с. 10, с. 19].

За арифметичною простою з нормованих значень показників інвестиційної та будівельної активності визначимо потенціал ринку нерухомості. Для виділення груп було проведено нормування середньої частки на максимальне значення за сукупністю регіонів, що обмежує

рівень варіації оцінок зверху та знизу і дає змогу побудувати групування з рівними інтервалами [3]. Це дозволило виділити п'ять груп регіонів з низьким, нижчим за середній, середнім, вищим за середній та високим рівнем збалансованості показників розвитку ринку (табл. 2).

Таблиця 2. Групування регіонів за показниками збалансованості та потенціалу первинного ринку житла за період 2000–2011 рр.

Рівень збалансованості	Оцінка	Регіони	
		Рівень відповідності	Потенціал ринку
Низький	0,000-0,199	-	м. Севастополь Області: Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська
Нижчий за середній	0,200-0,399	м. Київ	АР Крим; Області: Дніпропетровська, Донецька, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Харківська
Середній	0,400-0,599	АР Крим; м. Севастополь; Одеська обл..	Київська обл.
Вищий за середній	0,600-0,799	Області: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Київська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернігівська	-
Високий	0,800-1,000	Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька	м. Київ

*Джерело: складено автором за даними: [табл. 1].

Таким чином, у розподілі регіонів має місце невідповідність між показниками потенціалу ринку та рівнем відповідності використання інвестиційних ресурсів. Се-

ред регіонів особливо виділяється м. Київ, який впродовж 2000–2011 рр. характеризується високою будівельною та інвестиційною активністю, але має нижчий за

середній рівень відповідності використання ресурсів. Це може свідчити про низьку ефективність використання інвестицій в основний капітал у будівництво житла.

Низьким потенціалом розвитку ринку, але ефективним розподілом і використання залучених ресурсів впродовж зазначеного періоду характеризуються Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Херсонська, Черкаська та Чернівецька області.

Крім того у розподілі регіонів утворився провал, де до групи з низьким рівнем відповідності використання ресурсів не потрапило жодного регіону, що обумовлено наявністю вищого за середній рівня відповідності використання інвестиційних ресурсів у більшості регіонів. До групи з вищим за середній рівнем накопиченого потенціалу первинного ринку житлової нерухомості також не відноситься жодного регіону. Це зумовлено високим відривом потенціалу м. Києва від решти регіонів.

Для оцінювання пропозиції на первинному ринку житлової нерухомості використовуємо інтегральний показник, який дозволяє здійснити регіональний порівняльний аналіз. В основу багатовимірної оцінки покладено показники потенціалу первинного ринку житлової нерухомості: валова додана вартість у будівництві (далі по тексту ВДВ у будівництво), інвестицій в основний капітал у житлове будівництво, введення в експлуатацію житла. Рейтинг регіонів побудовано на основі нормованих значень кожного з показників на середній рівень по Україні, розрахований за середньою арифметичною простою.

Так, наприклад, для АР Крим у 2001 р. нормоване значення показників були розраховані у такий спосіб:

- ВДВ у будівництві за формулою:

$$x_{11}^H = \frac{x_{11}}{\bar{x}} = \frac{298}{270} = 1,104;$$

- інвестиції в основний капітал у житлове будівництво за формулою:

$$x_{21}^H = \frac{x_{21}}{\bar{x}} = \frac{132}{153} = 0,863;$$

- введення в експлуатацію житла за формулою:

$$x_{31}^H = \frac{x_{31}}{\bar{x}} = \frac{205}{220} = 0,932.$$

- ВДВ у будівництві за формулою:

$$\bar{x}_1^H = \frac{\sum_{j=1}^m x_{j1}^H}{m} = \frac{1,104 + 1,158 + 1,060 + 1,058 + 1,105 + 1,230 + 1,366 + 1,335 + 1,395 + 1,393 + 1,141}{11} = 1,483;$$

- інвестиції в основний капітал у житлове будівництво за формулою:

$$\bar{x}_2^H = \frac{\sum_{j=1}^m x_{j2}^H}{m} = \frac{0,863 + 0,856 + 0,689 + 0,715 + 1,013 + 1,023 + 1,321 + 1,397 + 1,415 + 1,927 + 1,910}{11} = 1,459;$$

- введення в експлуатацію житла за формулою:

$$\bar{x}_3^H = \frac{\sum_{j=1}^m x_{j3}^H}{m} = \frac{0,932 + 1,005 + 0,823 + 0,978 + 0,978 + 1,158 + 1,376 + 1,070 + 1,633 + 1,574 + 1,446}{11} = 1,438.$$

В результаті, зведена багатовимірна середня АР Крим у 2001–2009 рр. становила:

$$\bar{P}_1 = \frac{\sum_{j=1}^m \bar{P}_1}{m} = \frac{1,483 + 1,459 + 1,438}{3} = 1,460.$$

Результати розрахунків багатовимірної середньої, а також рейтинги регіонів за показниками потенціалу первинного ринку житлової нерухомості та зведений рейтинг представлені в табл. 3.

Багатовимірну середню для побудови рейтингу регіонів розраховуємо за середньою арифметичною простою з нормованих значень показників. В результаті багатовимірної середня у 2001 р. для АР Крим становила:

$$\bar{x}_1^H = \frac{\sum_{j=1}^m x_{j1}^H}{m} = \frac{1,104 + 0,863 + 0,932}{3} = 0,966.$$

Таким чином, серед розглянутих регіонів особливо виділяється м. Київ, рівень пропозиції якого більше за рівень України в шість разів і відповідно займає перше місце у рейтингу в кожному році. Одеська область майже вдвічі переважає загальний рівень пропозиції і характеризується високим її рівнем на первинному ринку житлової нерухомості. Так, впродовж 2003–2006 рр. вона займає друге місце в рейтингу, в період 2007–2009 р. посідає третє місце, де в 2010 р. посідає шосте місце в рейтингу.

Відносно постійне місце в рейтингу займають АР Крим та Вінницька область. До 2004 р. рівень пропозиції на ринку житлової нерухомості Львівської області підвищувався, де його місце в рейтингу змінюється з сьомого на четверте. Але, у 2005 р. потенціал первинного ринку житлової нерухомості падає і він повертається до рівня 2001 р. Дуже низьким рівнем потенціалу характеризується Кіровоградська область та м. Севастополь, які займають останні місця в рейтингу за пропозиції на первинному ринку житлової нерухомості. Починаючи з 2009 р. потенціал первинного ринку житлової нерухомості у м. Севастополь підвищується і посідає сімнадцяте місце в рейтингу, на відміну від Луганської області, яка починає займати передостаннє місце в рейтингу.

Аналогічні розрахунки були проведені для побудови рейтингу регіонів за показниками первинного ринку житлової нерухомості та зведеного рейтингу, що характеризують пропозицію на первинному ринку житлової нерухомості у 2000–2011 рр.

Так, наприклад, багатовимірна середня показників первинного ринку житлової нерухомості АР Крим у 2001–2011 рр. була розрахована за середньою арифметичною простою у такий спосіб:

Таблиця 3. Багатовимірна оцінка пропозиції на первинному ринку житлової нерухомості за показниками потенціалу ринку у 2001–2011 рр.

Регіони	ВДВ		Інвестиції в основний капітал		Введення в експлуатацію житла		Зведена	
	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг
АР Крим	1,483	8	1,459	6	1,438	8	1,460	9
Вінницька	0,793	13	1,017	10	1,290	10	1,033	10
Волинська	0,542	20	0,573	17	0,665	18	0,594	19
Дніпропетровська	2,065	5	1,313	7	1,524	7	1,634	8
Донецька	2,981	2	1,187	8	1,355	9	1,841	4
Житомирська	0,446	24	0,378	25	0,660	19	0,495	23
Закарпатська	0,701	15	0,734	12	0,986	12	0,807	13
Запорізька	0,903	11	0,456	19	0,613	22	0,657	16
Івано-Франківська	0,888	12	1,052	9	1,573	6	1,171	7
Київська	1,821	6	2,780	2	2,922	2	2,507	2
Кіровоградська	0,463	22	0,247	27	0,411	26	0,374	27
Луганська	0,971	10	0,447	20	0,826	16	0,748	14
Львівська	1,572	7	1,516	4	2,125	4	1,737	5
Миколаївська	0,725	14	0,343	26	0,522	25	0,530	22
Одеська	2,105	3	2,264	3	2,327	3	2,232	3
Полтавська	1,128	9	0,719	14	0,867	14	0,905	11
Рівненська	0,616	18	0,574	15	0,706	17	0,632	18
Сумська	0,557	19	0,433	22	0,636	21	0,542	21
Тернопільська	0,416	25	0,730	13	0,892	13	0,679	15
Харківська	2,088	4	1,477	5	1,586	5	1,717	6
Херсонська	0,373	26	0,380	24	0,612	23	0,455	25
Хмельницька	0,647	17	0,840	11	1,108	11	0,865	12
Черкаська	0,685	16	0,445	21	0,648	20	0,593	20
Чернівецька	0,501	21	0,557	18	0,840	15	0,633	17
Чернігівська	0,451	23	0,401	23	0,562	24	0,471	24
м. Київ	6,756	1	10,104	1	4,865	1	7,242	1
м. Севастополь	0,323	27	0,573	16	0,440	27	0,445	26
Україна	1,000	X	1,000	X	1,000	X	1,000	X

*Джерело: розраховано автором за даними: [5, с. 9-10, с. 19-20; 6, с. 10, с. 19; 7, с. 68; 8, с. 73].

Найвищим рівнем пропозиції на первинному ринку житлової нерухомості характеризуються:

- м. Київ, де рівень пропозиції на ринку у сім разів вищий за загальний;
- Київська та Одеська області, де рівень пропозиції ринку вищий за загальний у 2,2 разів;
- Львівська область, де рівень пропозиції за показниками інвестицій в основний капітал у житлове будівництво та введення в експлуатацію житла вищий за загальний у 1,1 та 2,1 рази відповідно;
- Харківська область, де рівень потенціалу за показниками інвестицій в основний капітал у житлове будівництво та введення в експлуатацію житла вищий за загальний у 1,4 та 1,5 рази відповідно.

Таким чином, результати розрахунків рейтингових оцінок пропозиції житла дають можливість визначити

внесок кожного регіону в розвиток первинного ринку житлової нерухомості в цілому по країні. Отримана у такий спосіб зведена оцінка була покладена в основу групування регіонів за рівнем пропозиції на первинному ринку житлової нерухомості. Для виділення груп було проведено повторне нормування багатовимірної зведеної на її максимальне значення. При побудови розподілу за рівнем пропозиції доцільно видалити м. Київ і охарактеризувати його дуже високим рівнем. Таким чином, нормування здійснювалось на рівень Київської області. Це дало можливість виділити шість груп регіонів з низьким, нижчим за середній, середнім, вищим за середній, високим та дуже високим рівнем пропозиції на первинному ринку житлової нерухомості (табл. 4).

Таблиця 4. Типологічне групування регіонів України за пропозицією на первинному ринку житлової нерухомості у 2001–2011 рр.

Рівень пропозиції	Оцінка	Кількість регіонів	Регіони
Низький	До 0,199	3	Області: Житомирська (0,197), Кіровоградська (0,149), Херсонська (0,181), Чернігівська (0,188); м. Севастополь (0,178)
Нижчий за середній	0,200-0,399	14	Області: Волинська (0,237), Закарпатська (0,322), Запорізька (0,262), Луганська (0,298), Миколаївська (0,211), Полтавська (0,361), Рівненська (0,252), Сумська (0,216), Тернопільська (0,271), Хмельницька (0,377), Черкаська (0,236), Чернівецька (0,252),
Середній	0,400-0,599	3	АР Крим (0,582); Області: Вінницька (0,412), Івано-Франківська (0,467)
Вищий за середній	0,600-0,799	4	Області: Дніпропетровська (0,652), Донецька (0,734), Львівська (0,693), Харківська (0,685)
Високий	0,800-1,000	2	Області: Київська (1,000), Одеська (0,890)
Дуже високий	1,000 і більше	1	м. Київ (2,888)

*Джерело: складено автором за даними: [табл. 3].

Отже, у розподілі регіонів за пропозицією на первинному ринку житлової нерухомості має місце регіональна диспропорція, оскільки лівова частка потенціалу ринку припадає на Київську та Одеську області. Більшість регіонів мають нижчий за середній рівень пропозиції у 2001–2011 рр. Розподіл регіонів за обсягом пропозиції співпадає з розподілом регіонів за інвестиційною активністю на первинному ринку житлової нерухомості за групами регіонів з високим та дуже високим рівнем, а також з більшістю регіонів по групі з вищим за середній рівень. Встановлено, що у розподілі регіонів утворилась невідповідність між потенціалом ринку, активністю і ефективністю використання коштів у будівництво нерухомості. Так, м. Київ характеризується самим високим рівнем активності, потенціалу і пропозиції, але посідає останнє місце за показником інвестиційної віддачі.

Висновки. За результатами аналізу інвестиційної та будівельної активності регіонів за період 2000–2011 рр. було розроблено типологічне групування накопиченого потенціалу первинного ринку нерухомості за допомогою спеціально розробленого інтегрального показника. Це надало можливість визначити внесок кожного регіону в розвиток первинного ринку житлової нерухомості в цілому по країні, а також виявити значну диспропорцію в розподілі регіонів за потенціалом первинного ринку нерухомості і виявити потенційно-перспективні регіональні ринки. Проведений аналіз показав, що у розподілі

регіонів утворилась невідповідність між потенціалом ринку, активністю і ефективністю використання коштів у будівництво нерухомості.

Список використаних джерел

1. Ковтун Н.В. Статистичне оцінювання збалансованості регіональних ринків нерухомості / Н.В. Ковтун, С.О. Шибіріна // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. (Державний комітет статистики України, ДАСОУ). – 2012. – № 5. – С. 339–346.
2. Ковтун Н.В. Статистичне оцінювання збалансованості показників розвитку ринку нерухомості / Н.В. Ковтун, С.О. Шибіріна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка". – 2013. – № 134. – С. 37 – 41.
3. Ковтун Н.В. Приоритетні галузі економіки: підходи до визначення та оцінка для економіки України / Н.В. Ковтун, А.І. Гнатюк // Теоретичні та прикладні питання економіки: Збірник наукових праць. – 2011. – № 4. – С. 58 – 63.
4. Корнило І.М. Становлення і розвиток регіональних ринків нерухомості / І.М. Корнило // Економіка і управління. – 2006. – № 6. – С. 25 – 28.
5. Статистичний збірник "Житлове будівництво в Україні у 2000–2009 рр." – К.: Державна служба статистики України, 2010. – 91 с.
6. Статистичний збірник "Житлове будівництво в Україні у 2005–2011 рр." – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 102 с.
7. Статистичний збірник "Валовий регіональний продукт за 2001–2009 роки" / За ред. І.М. Нікітіної. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 155 с.
8. Статистичний збірник "Валовий регіональний продукт за 2011 рік" / За ред. І.М. Нікітіної. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 167 с.

Надійшла до редакції 21.03.14

С. Шибіріна, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПОСТРОЕНИЕ МНОГОМЕРНОЙ ОЦЕНКИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА ПЕРВИЧНОМ РЫНКЕ ЖИЛИЩНОЙ НЕДВИЖИМОСТИ

В статье через показатели потенциала рынка, а именно строительную и инвестиционную активность, рассмотрены методические та практические аспекты построения обобщающей оценки предложения на первичном рынке жилищной недвижимости и проведена типологическая группировка.

Ключевые слова: потенциала рынка первичного рынка жилищной недвижимости, инвестиционная активность, строительная активность интегральная оценка, типологическая группировка.

S.Shybirina, PhD in Economics, Assistant of Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CONSTRUCTION OF MULTIVARIATE EVALUATION OF RESIDENTIAL PROPERTIES PRIMARY MARKET OFFER

In the article by indicators of the market potential, namely the construction and investment activity, the methodical and practical aspects of construction multivariate evaluation of residential properties primary market offer was discussed and held typological grouping of the regions.

Keywords: potential of the residential properties primary market, investment activity, building activity, integral evaluation, typological grouping.

УДК 364.22:364.144:304
JEL J14

В. Шишкін, канд. екон. наук, ст. наук. співроб.
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Київ

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ВІКОВОЇ НЕРІВНОСТІ ЗА ДОХОДАМИ

Проведено аналіз вікової нерівності населення України за доходами. Визначено різницю у доходах населення в абсолютному та відносному вимірі. Оцінено вплив фактору віку та інших факторів на вікову нерівність населення.

Ключові слова: вікова нерівність, індивідуальні доходи.

Постановка проблеми. Вікова нерівність має дуалістичний характер. З одного боку, це цілком природне явище, яке виникає внаслідок набуття людиною різних якостей протягом свого життя. А з іншого боку, вікова нерівність викликана організацією суспільного життя, де деякі вікові групи отримують переваги, що не мають жодних підстав, крім традицій [3].

У суспільствах, де панує традиціоналізм, найбільш поширеним явищем вікової нерівності є домінування

осіб старшого віку. В індустріальних та постіндустріальних суспільствах, навпаки, перевагу мають молоді верстви населення, оскільки вони скоріше адаптуються до змін, а соціальний статус людей літнього віку є значно нижчим внаслідок дії багатьох факторів, основними з яких є: впровадження законодавчо закріпленого пенсійного віку, що надає особам старшого віку вигляд утриманців, старіння населення, яке призводить до збільшення економічного навантаження на

працездатну частину суспільства; вікова сегрегація, що поділяє вікові групи за можливістю доступу до тих чи інших ресурсів суспільства; трансформація інституту сім'ї, яка призводить до розриву традиційних міжпоколінних зв'язків [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення вікової нерівності розпочалося ще наприкінці XIX сторіччя. Спочатку цією проблемою опікувалися етнографи та соціальні антропологі, трохи пізніше вікова нерівність стала предметом дослідження соціологів, економічну природу почали вивчати відносно недавно – у середині 60-х років минулого сторіччя [2]. В Україні теоретико-методологічним аспектам дослідження проблем вікової нерівності присвячені роботи Е.М. Лібанової, Л.М. Черенко, О.М. Палій, І.О. Курило, В.С. Стешенко та ін. Водночас постійні трансформації та виникнення нових аспектів вікової нерівності вимагають її перманентного моніторингу.

Мета статті. Метою даної публікації є дослідження динамічних змін вікової нерівності населення України за доходами у період 1999–2011 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нерівність за віком є дуже важливим, але ще досить мало вивченим явищем. Головною особливістю цього виду нерівності є те, що на відміну від інших проявів, її дуже складно виміряти. До того ж, існуюча статистична база дозволяє ретельно вивчити лише один, проте основний її аспект, а саме – вікову нерівність за доходами.

Нерівність за доходами різних вікових груп узагальнює в собі інші аспекти вікової нерівності, такі як: рівень освіти, статус на ринку праці тощо. А з іншого боку, вона віддзеркалює особливості соціально-економічного устрою держави, проблеми, які були викликані перехідним етапом розвитку економіки, а також всі існуючі проблеми, що виникли під дією сучасних кризових явищ в економіці [1]. Так, велика різниця між доходами старших вікових груп та населенням працездатного віку більшою мірою залежить від того, що сучасні пенсіонери заробляли пенсію у іншій країні за іншими економічними умовами, ніж тими, що існують сьогодні. Зважаючи на це, така різниця у доходах різних поколінь є економічно обґрунтованою на сучасному етапі розвитку країни.

Найбільш надійним джерелом інформації щодо вікової нерівності є дані вибіркового обстеження умов життя населення, яке на постійній основі проводить Державна служба статистики з 1999 року. Інструментарій цього обстеження дозволяє оцінити рівень особистих доходів різних вікових груп та простежити динамічні зміни їх рівнів та співвідношень.

Найвищі рівні особистих доходів серед усіх вікових груп населення мають особи у віці 30–39 та 40–49 років. Так, у 1999–2004 рр. доходи населення у віці 40–49 років незначно переважали доходи населення у віці 30–39 років, у 2005 році вперше було зафіксовано вищі особисті доходи вікової групи населення у віці 30–39 років (рис. 1).

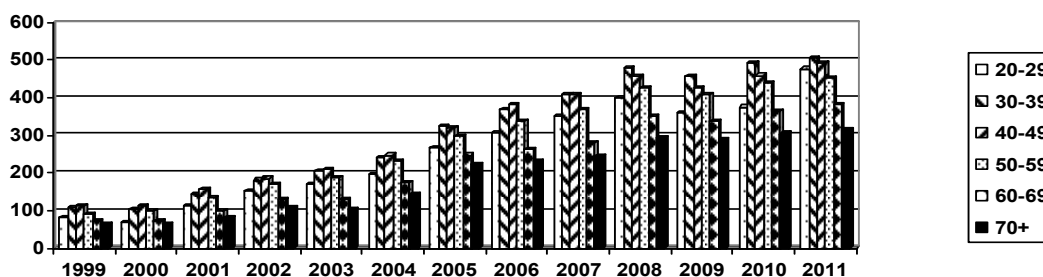

Рис. 1 Середньомісячний сукупний індивідуальний дохід населення України за віковими групами, 1999–2011 рр. (у цінах 1999 року, грн)

*Джерело: розраховано автором за даними обстежень умов життя домогосподарств.

У 2008–2011 рр. доходи вікової групи 30–39 років були найвищими, до того ж різниця між доходами цієї вікової групи та доходами інших вікових груп була досить суттєва. Найнижчі рівні доходів було зафіксовано у населення 70 років і старше. Це цілком природно, оскільки основним джерелом доходів населення цього віку є пенсія, рівень якої значно поступається рівню заробітної плати. Так, у 1999 році доходи цієї вікової групи у середньому становили 63 грн на місяць. Незважаючи на суттєве підвищення мінімального розміру пенсій та вступу до цієї групи населення з більш високим рівнем пенсійного забезпечення, доходи населення цього віку підвищувалися повільніше за доходи інших вікових груп.

Якщо ми порівняємо доходи населення у віці старше 70 років з віковими групами населення з найвищими доходами, то отримаємо наступну картину. У 1999 році доходи населення у віці старше 70 років були у середньому на 16 грн менше, ніж доходи населення у віці 20–29 років та на 47 грн менше, ніж доходи населення у віці 30–39 років. У наступних роках різниця між доходами цих вікових груп мали однакову тенденцію. Так, у 2000–2003 рр. різниця між доходами непрацездатного населення та працездатного збільшувалася, у 2004–2005 роках завдяки суттєвому підвищенню пенсій ця різниця почала скорочуватися, після чого у 2006–2008 рр. різниця знову виросла (рис. 2).

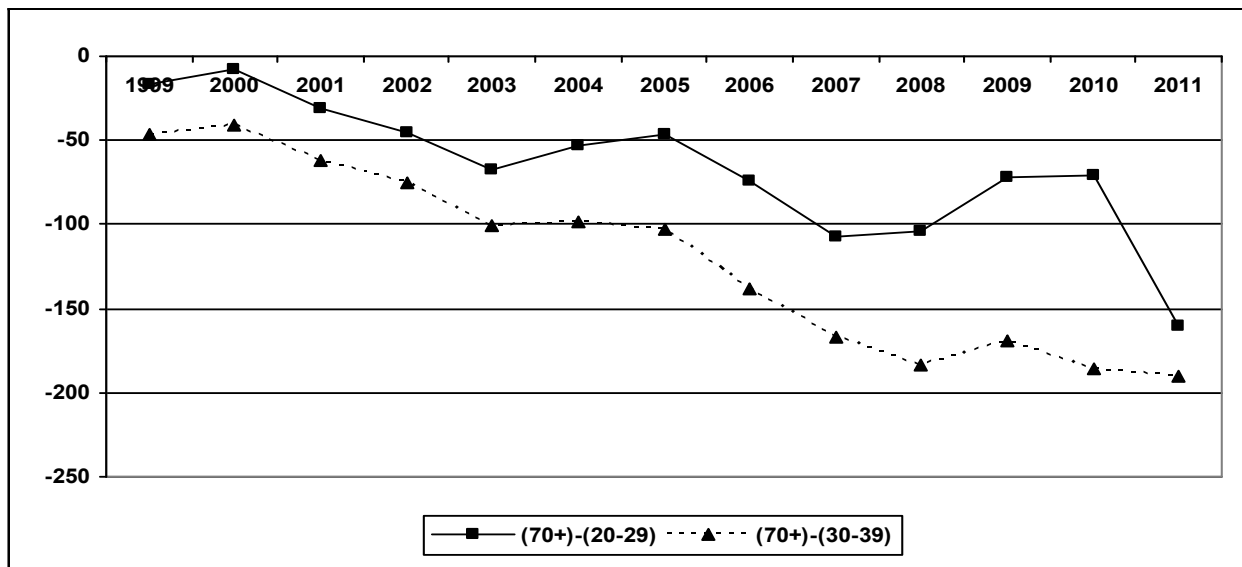

Рис. 2. Різниця між розміром середньомісячних сукупних індивідуальних доходів окремих вікових груп населення, (у цінах 1999 року, грн)

*Джерело: розраховано автором за даними обстежень умов життя домогосподарств.

Світова фінансово-економічна криза вплинула, в першу чергу, на доходи працюючих, що призвело до скорочення різниці у доходах. Проте вже у 2011 році різниця між доходами зросла і становила 160 грн між доходами населення у віці 20–29 та населенням 70 років і старше, а доходи населення у віці 30–39 років перевищували доходи непрацездатного населення у середньому на 191 грн у цінах 1999 року (рис. 3).

Більш наочною характеристикою різниці у доходах різних вікових груп є не абсолютна різниця між рівнем їх доходів, а їх співвідношення. Так, у 1999 році рівень доходів населення 70 років і старше становив 79 % від рівня доходів населення у віці 20–29 років, 57 % доходів населення у віці 30–39 років та 70 % середньодушових індивідуальних доходів громадян (рис. 3).

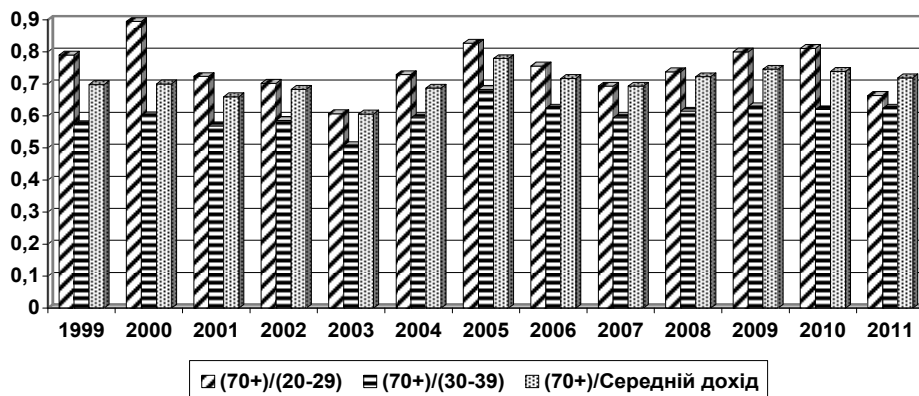

Рис. 3. Співвідношення доходів вікової групи 70+ з доходами інших вікових груп та середнім доходом по сукупності

*Джерело: розраховано автором за даними обстежень умов життя домогосподарств.

У 2011 році доходи непрацездатного населення становили 66 % від рівня доходів населення у віці 20–29 років, 62 % рівня доходів населення у віці 30–39 років та 72 % рівня середньодушових індивідуальних доходів всього населення. Отже, протягом досліджуваного періоду не відбулося суттєвих змін між рівнем доходів різних вікових груп. У свою чергу, доходи пенсіонерів на рівні 70–75 % від рівня середньодушових доходів є стандартом навіть для розвинутих країн світу. Основною проблемою залишається низький рівень доходів усіх без винятку вікових груп населення.

Необхідно зауважити, що вік не є основною характеристикою, що впливає на диференціацію населення

за доходами. Так, за авторськими розрахунками, міжгрупова дисперсія доходів у 1999 році склала 4,3 %, тобто різниця у рівнях індивідуальних доходів населення лише на 4,3 % пояснюється фактором віку. В середині кожної вікової групи діють інші фактори, які мають більший вплив на рівень доходів населення. Необхідно зауважити, що дія цих факторів підсилюється, тому що міжгрупова дисперсія у 2011 році склала лише 3,5 %.

Висновки. Протягом досліджуваного періоду в Україні спостерігалася значна вікова нерівність за доходами. Найнижчі доходи були зафіксовані у населення віком 70 років і старше. У 1999–2011 рр. спостерігалася стійка тенденція до зростання різниці у дохо-

дах населення 70 років і старше та доходів населення у віці 20–29 років та 30–39 років. Співвідношення між доходами цих вікових груп теж погіршувалося. Так, якщо нормальним є співвідношення між доходами працюючих та пенсіонерів на рівні 75 %, то в Україні це співвідношення не перевищувало 68 %. Фактори, що діють на розподіл населення за доходами в середині вікових груп, набагато впливовіші, ніж фактор віку. Головною проблемою в Україні є не вікова нерівність доходів, а загальний низький рівень доходів всіх без винятку вікових груп населення.

Перспективи подальших досліджень. Для більш детальної оцінки вікової нерівності за доходами, буде проведено аналіз нерівності за основними джерелами доходів методом об'єкто-періодів. Спираючись на отриману інформацію буде зроблено дуже важливий крок, а саме проведення дослідження міжпоколінної нерівності у індивідуальних доходах, в цілому та за різними джерелами доходів. Спираючись на отримані результати, як дослідження викла-

деного у цій роботі так і вище згаданих робіт буде побудовано модель за допомогою якої можна бути оцінювати диференціацію індивідуальних доходів різних вікових груп населення в залежності від соціально-економічного вектору розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / [Черенько Л.М., Полякова С.В., Реут А.Г. та ін.]; за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Український центр соціальних реформ. – 2009. – 288 с.
2. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / [О.М. Балакірева, В.А. Головенько, Д.А. Дмитрук та ін.]; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 592 с.
3. Кон И.С. Возрастные категории в науках о человеке и обществе / И.С. Кон // Социологические исследования. – 1978. – №3. – С 76-88.
4. Микляева А.В. Возрастная дискриминация как социально-психологический феномен: [Монография] / А.В. Микляева – СПб.: Речь, – 2009. – 160 с.
5. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; за ред. Л.М. Черенько. – К.: ТОВ "Видавництво "Консультант". – 2006. – 428 с.

Надійшла до редакції 21.03.14

В. Шишкін, канд. екон. наук, ст. научн. сотр.

Институт демографии та социальных исследований имени М.В. Птухи НАН Украины, Киев

СТАТИСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ВОЗРАСТНОГО НЕРАВЕНСТВА ПО ДОХОДАМ

Аннотация. Проанализировано возрастное неравенство населения Украины по доходам. Определена разница в доходах населения в абсолютном и относительном измерении. Оценено влияние фактора возраста и других факторов на возрастное неравенство населения.

Ключевые слова: возрастное неравенство, индивидуальные доходы.

V. Shyshkin, PhD in Economic, Senior Researcher

Institute of Demography and Social Studies NAS of Ukraine, Kyiv

STATISTICAL ESTIMATION THE AGE INEQUALITY BY INCOME

The inequality of age of Ukrainian population by income is analyzed. Difference in incomes in absolute and relative terms defined. The influence of age and other factors on the inequality of age population' is estimated.

Keywords: inequality of age; individual income.

ANNOTATION AND REFERENCES (IN LATIN): TRANSLATION / TRANSLITERATION / TRANSCRIPTION

S. Bychkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor
State University of Management, Russia

EDUCATIONAL POTENTIAL OF DEVELOPMENT: INTERNATIONAL COMPARISONS ON THE BASIS OF STATISTICAL INDICATORS

The importance of education as part of the development is evidenced by the fact that the educational characteristics of the countries included in all major indicators used for international comparisons.

Examine the correlation characteristics of education used in comparing the competitiveness of countries for 2009 to 2011, revealed: 1) the significant correlation between quality of the educational system, quality of management school and internet access in schools and quality of the math and science education? which increases the degree of tightness; 2) identified increase in the degree of correlation between indicators of quality of education system and the availability of research and training services suggesting a trend towards greater interaction between science and education as a factor strengthening the competitiveness of the countries; 3) there is a growing correlation between the quality of education, the availability of research and training centers, extent of staff training and degree of such an important characteristic of the labor market as "Reliance on professional management," as well as the strengthening of linkages between such an important labor market as a "Brain drain" and similar educational characteristics.

Multidimensional classification of OECD countries during the period allowed to reveal stable group of countries on the characteristics of the educational potential, the quality of education and labor market characteristics are directly related to education. Found the place of the Russian Federation in the OECD and BRICS on educational characteristics, as well as the main problems of the country in terms of competitiveness and opportunities for sustainable development.

1. Agranovych M.L. Rossyjskoe obrazovanye v kontekste mezhdunarodnih yndykatorov, 2009. Analytycheskyj doklad / M.L. Agranovych, G.S. Kovaleva, K.N. Polyvanova, A.V. Fateeva – M.: YF "Sentjabr", 2009. – 108 s.
2. Bichkova S.G. Regyonal'nie razlychyja v urovne socyal'no – ekonomycheskogo razvityja: vozmozhnosti statystycheskogo yzmerenija / Ynnovacyonnoe razvitye ekonomyky Rossyy: regyonal'noe raznoobrazje: Shestaja mezhdunarodnaja nauchnaja konferencyja; Moskva, MGU ymeny M.V. Lomonosova, ekonomycheskyj fakul'tet; 17 – 19 aprelja 2013 g.: Sbornyk statej. Tom 1/ Pod red. A.A. Auzana, V.P. Kolesova.
3. Doklad o razvityty chelovecheskogo potencyala 2013. N'ju – Jork, PROON, 2013.
4. The Global Competitiveness Report. 2013–2014 World Economic Forum. Geneva.
5. E – Government Survey 2012. UN DASA, 2012/.
6. Human Development Report 2011.
7. World economic forum, available at: <http://www.weforum.org/gitr>.
8. OECD Better Life Index, available at: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>.

V. Babirad – Lazunin, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

METHODOLOGICAL BASES OF CUSTOMS VIOLATIONS STATISTICS

This paper examines the organization of customs statistics. It turns out that the customs statistics takes a leading role in the system of statistical sciences. Author determined the main issues and trends in the development of specialized customs statistics. Given the importance of the work of the customs authorities in the exercise of their activities. The need for separation of the direction in specialized customs statistics can not be denied. The statistics of smuggling and customs violations, which will identify and investigate the causes, nature, trends and development of customs offenses for the purpose of prevent them in the future.

1. Mytna sprava. U 3 t. T. 1: Navch. posib. – Kurs lekcij / Za red. Vojceshhuka A.D. – K.: Vyd-vo TOV "VD "Manufaktura", 2006. – 412 s.
2. Navroc'ka N.G. Margarytina O.B. Mytna statystyka dlja jurystiv ta ekonomistiv: navchal'nyj posibnyk / N.G. Navroc'ka, O.B. Margarytina – Dnipropetrovs'k: AMSU, 2006. – 145 s.
3. Babirad-Lazunin V. Development of the customs statistics in Ukraine: historical aspects / V. Babirad-Lazunin // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2014 – № 152. – P. 11-16.
4. Mytnyj kodeks Ukrai'ny vid 13.04.2012 r. № 4652-VI [Elektronnyj resurs] // Baza "Zakonodavstvo Ukai'ny". – Elektron. dani. – 2012. № 92-IV. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/92-15>.
5. Osnovy mytnoi' spravy v Ukrai'ni: Navch. posib. / za red. O-75 P.V. Pashka. – K.: Znannja, 2004. – 732 s.
6. Kryminal'nyj kodeks Ukrai'ny vid 05.04.2001 r. // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2001. № 25-26. – St. 131.
7. Kravchenko P.A. Statystyka mytnyh pravoporushen' jak novyj vyd mytnoi' statystyky v Ukrai'ni / P.A. Kravchenko // Mytna sprava: naukovo-analytychnyj zhurnal z pytan' mytnoi' spravy ta zovnishn'oekonomichnoi' dijal'nosti; fahove vydannja. – 2010. – 2. – S. 57-64.
8. Akimov A.E. Statistika tamozhennyh pravonarushenij: uchebno-metodicheskoe posobie / A.E. Akimov, Ju.M. Petrov, L.M. Skuchalina. – M.: RIO RTA, 1999. – 72 s.

M. Gabelko, Researcher of Laboratory for Entrepreneurship research
Higher School of Economics, Russia

THE ENTREPRENEURIAL FRAMEWORK CONDITIONS IMPACT ON THE EARLY-STAGE ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

The research tends to focus on the role of domestic political, legal, social and economic institutions in creating an environment conducive to SME's development. So individual's opinion on the perspectives for the Entrepreneurial Framework Conditions (EFC) development in a region where he (or she) lives is crucial factor for the choice: to start up a business or not to start. Thus we purpose that the share of optimism in these opinions can explain early – stage entrepreneurial activity level. We have compared the population's opinions on entrepreneurial start – up conditions using the empirical base of GEM data for 2006 – 2011. So we have realised an approach based on the methods of statistical data analysis.

Our preliminary findings have shown that trends for optimists' share vary very much among different GEM participating countries. Then we have constructed a regression that describes how early – stage entrepreneurial activity level depends on the share of adult population's optimism and that determines cross – countries differences in the context of early – stage entrepreneurial activity level.

1. Gabelko M.V. Sravnytel'nij analiz mnenij naseleniya o perspektivah razvitiya predprinyatel'stva v regionah Rossii / M.V. Gabelko // Voprosy statistiki. – 2009. – № 7. – S. 35-42.
2. Metodologiya GEM, available at: // www.gemconsortium.org.
3. Nort D. Ynstytuty, ynstytutsional'nie yzmeneniya y funktsionirovaniye ekonomiki / D. Nort: per. s angl. A.N. Nesterenko. – M.: Fond ekonomicheskoy knigi "Nachala", 1997. – 180 s.
4. Obratcova O.Y. Rannee predprinyatel'stvo v 2006 – 2011 godu: Rossiya y strani mira. / O.Y. Obratcova // Ekonomicheskij al'manah: Statistika, Analiz, Prognoz. – M.: Ekonomicheskij fakul'tet MGU, 2013, vip.1.
5. Chepurenko A.Ju. Maloe predprinyatel'stvo v sotsial'nom kontekste / A.Ju. Chepurenko – M.: Nauka, 2004.
6. Environmental factors that influence the entrepreneurial capacity. An empirical approach from the GEM Project using a structural equation model / J.C.D. Casero, R.H. Mogollón, J.L. Roldán – LBS, Babson College, 2007.
7. Baumol W.J. Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive / W.J. Baumol // Journal of Political Economy. 1990. Vol. 98. № 5. Pt. 1. P. 893 – 920, s. 894.
8. Schumpeter J.A. Capitalism, Socialism and Democracy / J.A. Schumpeter – NY: Harper, 1975, s.157.

E. Gordeeva, Senior Lecturer,
S. Suslova, PhD in Economics
Higher School of Economics Campus in Perm, Russia

MEASUREMENT OF QUALITY OF LIFE: CAPABILITIES OF MUNICIPAL STATISTICS

The measurement of quality of life on municipality level is necessary for effective economic policy performance evaluation. The article presents the results of a study of municipal statistics data which is aimed at finding economic indicators related to quality of life within municipalities. Following an established methodology, the authors analyze available information on households' income, consumption and wealth. The authors have examined open municipal statistics sources and found significant limitations of them. A number of indicators of wage, the retail trade volume and housing is suggested for municipal quality of life index to be constructed allowing for possible access to the data.

1. Social'no – jekonomicheskoe polozhenie Permskogo kraja v janvare – dekabre 2012: Doklad / Territorial'nyj organ Federal'noj sluzhby gosudarstvennoj statistiki po Permskomu kraju – Perm', 2013. 170 s.
2. Permskij kraj v cifrah. 2013: Kratkij statisticheskij sbornik. – Perm': Territorial'nyj organ Federal'noj sluzhby gosudarstvennoj statistiki po Permskomu kraju (Perm'stat), 2013. – 186 s.
3. Statisticheskij ezhegodnik Permskogo kraja. 2012: Statisticheskij sbornik. – Perm': Territorial'nyj organ Federal'noj sluzhby gosudarstvennoj statistiki po Permskomu kraju (Perm'stat), 2012. – 442 s.
4. Baza dannyh municipal'nyh obrazovanij Territorial'nogo organa Federal'noj sluzhby gosudarstvennoj statistiki po Permskomu kraju. [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: http://permstat.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/permstat/ru/municipal_statistics/.
5. Ajvazjan S.A. K metodologii izmerenija sinteticheskikh kategorij kachestva zhizni naselenija / S.A. Ajvazjan // Jekonomika i matematicheskie metody. – 2003. – №2. – S. 33 – 53.
6. Ajvazjan S.A. Narodnohozjajstvennye problemy. jempiricheskij analiz sinteticheskikh kategorij kachestva zhizni naselenija / S.A. Ajvazjan // Jekonomika i matematicheskie metody. – 2003. – №3. – S. 19 – 53.
7. Zherebin V.M. Indikatory kachestva zhizni naselenija / V.M. Zherebin // Voprosy statistiki. – 2012. – № 3. – S. 25 – 43.
8. Mhitarjan V.S. Integral'naja ocenka kachestva zhizni naselenija respubliki Marij – Jel / V.S. Mhitarjan, L.P. Bakumenko // Voprosy statistiki. – 2011. – №6. – S. 60 – 67.
9. Jakist' zhytija naselennja regionu: analiz, prognozuvannja, social'na polityka: Monografija / pid red. V.G. Nykyforenka, MONMS Ukrai'ny. Odes'kyj nac. ekonomichnyj univ – tet. – Odesa, 2012. – 316 s.
10. Blomquist Glenn C. New Estimates of Quality of life in Urban Areas / [Glenn C. Blomquist, Mark C. Berger, John P. Hoehn] // The American Economic Review, 1988. – Vol.78, No.1. – P. 89 – 107.
11. Davern M. T., West S., Bodenham S., and Wiseman J. (2011). Community Indicators in Action: Using Indicators as a Tool for a Planning and Evaluating the Health and Wellbeing of a Community. M. Joseph Sirgy, Rhonda Phillips and D.Rahtz (eds.). Community Quality – of – Life Indicators: Best Cases V, Community Quality – of – Life Indicators 3. Springer Science+Business Media B.V. Ch.14.
12. Quality of life indexes for national policy: Review and agenda for research. / Hagerty M.R. [etc.] // Social Indicators Research. – 2001. – Vol. 55. – P. 1-91.
13. Hagerty M.R. Issues in Composite Index Construction: The Measurement of Overall Quality of Life / M.R. Hagerty and K.C. Land // Handbook of Social Indicators and Quality of Life Research. – London, New York: Springer Science+Business Media B.V., 2012. – P. 181 – 200.

14. Johansson S. Conceptualizing and Measuring Quality of Life for National Policy. / S. Johansson // Social Indicators Research. – 2002. – Vol. 58. – P. 13 – 32.
15. Rogerson R.J. Quality of Life and City Competitiveness. / R.J. Rogerson // Urban Studies. – 1999. – Vol. 36, Nos 5 – 6. – P. 969 – 985.
16. Stiglitz J.E., Sen A., Fitoussi J.-P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (2009), available at: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.

V. Gordiyenko, PhD in Economics, Associate Professor,
O. Grygorash, PhD Student
Dnepropetrovsk State Finance Academy, Dnepropetrovsk

THE ASSESSMENT OF TARGETED PROGRAMS EFFECTIVENESS USING ECONOMIC – MATHEMATICAL METHODS

The analysis of the program and target methods (PTM) use at regional level in Ukraine revealed a number of essential shortcomings. The main managers of means adapt PTM for already existing methods of planning and management. In this case all advantages of application of this approach are completely lost. There is a need of estimation not only the sum of the spent means, but also efficiency of their use.

Assessment indicators use doesn't guarantee receiving an objective assessment of efficiency of purpose achievement of the program that is a consequence of considerable fluctuations of economic and social indicators in time.

It is possible to make more exact assessment of the program using economic-mathematical methods.

In article the mechanism of an effectiveness estimation of the realized target program of small business development is offered: the communication analysis of a quality productive indicator with the quantitative is made. The result of research showed lack of communication that confirms the designated thesis: financing not program purposes (development of small business), but process of implementation of the program or main manager of budgetary funds.

Prospects of further development can be directed on development of step-by-step planning of the program with program and target methods use.

1. Budzhetnyy kodeks Ukrayiny vid 04.08.2010 p. № 143, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny "Pro Derzhavniy budget na 2005 rik". Zakon Ukrayiny vid 25.03.2005 p. № 2505-IV, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2505-15>.
3. Pro zatverdzhennya osnovnyh pidhodiv do zaprovadzhennya programno-tsilyovogo metodu skladannya ta vykonannya mistsevyh budgetiv. Nakaz Ministerstva Finansiv vid 02.08.2010 p. № 805, available at: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=289413&cat_id=288202.
4. Pro rezultatyvni pokaznyky budgetnoyi program. Nakaz Ministerstva Finansiv vid 10.12.2010 p. № 1536, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10>.
5. Gordiyenko V.O. Udoshkonalennja systemy upravlinnja miscevyh budzhetamy za dopomogoju PCM na prykladi m. Dnipropetrovs'ka / V.O. Gordiyenko // Visnyk DDFA. Ekonomichni nauky: Nauk.-teoret. zhurnal. – Dnipropetrovs'k: DDFA. – 2010. – № 1 (23). – S. 134 – 139.
6. Pleskach V.L. Suchasni pidhody shhodo finansovogo reguljuvannja mehanizmu realizacii cil'ovyh program / V.L. Pleskach, Ju.G. Zheljabovskij // Finansy Ukrainy – 2009. – № 1.- S. 58-73.
7. Chugunov I.Ja. Rozvytok programno-cil'ovogo metodu planuvannja budzhetu / I.Ja. Chugunov, I.V. Zapatrina // Finansy Ukrainy. – 2008. – № 5.- S. 3-14.
8. Chugunov I.Ja. Instrukciyna arhitektonika budzhetnoi systemy / I.Ja. Chugunov // Finansy Ukrainy. – 2008. – № 11. – S. 3-11.
9. Programa rozvytku malogo pidpryjemnytva u Dnipropetrovs'kij oblasti na 2011–2012 roky: [zatverdzheno rishennjam oblasnoi rady vid 30 grudnja 2010 roku № 47-4/VI] [Elektronnyj resurs] // Dnipropetrovs'ka oblasna rada: [sajt]. – Rezhym dostupu: <http://www.oblrada.dp.ua/region-programmes>
10. Statystychnyj shhorichnyk Dnipropetrovs'koi oblasti za 2011 rik: [statystychnyj zbirnyk] / [Za redakcijeju O.M. Shpyl'ovoi]. – m. Dnipropetrovs'k. – 2012. – 531 s.
11. Avtomaticheskij raschet U-kriterija Manna-Uitni [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.psychol-ok.ru/statistics/mann-whitney>.

V. Dron', PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor
Main statistics department in Chernivtsy region, Chernivtsy

RESEARCH OF EXISTENCE OF RELATIONSHIP BETWEEN VARIABLES BY THE METHOD OF CONDITION – CONSEQUENCE DECOMPOSITION OF EVENTS

In the work a classification of types of interdependence between events on the basis of original method of their modeling – condition – consequence decomposition of events – is resulted. Determination "an attribute of a socio – economic event" was entered. On the basis of the classification of types of interdependence between two socio – economic events it was given a classification of types of relationship between values which are attributes of these events. Three types of relationship between values: conditional – functional, conditional – stochastic and weak conditional – stochastic relationship were selected.

The algorithm for establishing the existence of relationship between socio – economic variables supposes the constructing of events – models, the using of two classifications – the classification of types of interdependence between events and the classification of types of relationship between their attributes. It was recommended to use this algorithm for existence research of a relationship between variables before quantitative estimation of the relationship.

1. Dron' V.S. Metod umovno-naslidkovogo rozkladu vstanovlennja vzajemozalezhnosti mizh social'no-ekonomichnymy podijamy / V.S. Dron' // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2012. – № 3 (129). – S. 305–311.

2. Dron' V.S. Vstanovlennja pozytyvnoi' ta negatyvnoi' vzajemozalezhnosti mizh social'no-ekonomichnymy podijamy / V.S. Dron' // Ekonomichnyj forum: [Nauk. zhurnal]. – 2012. – № 2. – S. 523–528.
3. Davidovskij Y.V. Problema prychnynosti v medycyne (etyologija) / Y.V. Davidovskij – M.: Gosudarstvennoe yzd-vo medycynskoj lyteratury, 1962. – 176 s.
4. Dron' V.S. Vstanovlennja vzajemov'jazku mizh social'no-ekonomichnymy velychynamy / V.S. Dron' // Nauk.pr. Kirovograds'kogo nac. tehn. un-tu. – 2012. – Vyp.22, ch.II. – S.96–100.
5. Instrukcija shhodo zapovnennja formy derzhavnogo statystychnogo sposterezhenja №1-kb (misjachna) "Zvit pro vykonannja budivel'nyh robit" [Zatverdzhena nakazom Derzhkomstatu 09.10.2009 r. №375, zarejestrovano v Ministerstvi justycji' Ukraïny 27.10.2009 r. za №984/17000] [Elektronnyj resurs] // Verhovna Rada Ukraïny [sajt "Zakonodavstvo Ukraïny"]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0984-09>.
6. Statystychnyj shhorichnyk Chernivec'koi' oblasti za 2011 rik. – Chernivci: Golovne upravlinnja statystyky u Chernivec'kij oblasti, 2012. – 604 s.

V. Yeleyko, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
R. Bodnar, PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor
Lviv Academy of Commerce, Lviv

ECONOMETRICAL ANALYSIS OF THE FOREIGN TRADE OF UKRAINE IN SERVICES

Econometrical models of the services export from Ukraine and the import to Ukraine in general, from the CIS countries, other European and Asian countries are constructed based on the quarterly data of the State Statistics Service of Ukraine for 2009-2012. These models are constructed based on seasonal and trend components. We considered the linear trend component in all models, except models for services export from Ukraine in general and in the CIS countries, because the residuals obtained for these models are positively autocorrelated. So we considered parabolic trend components for these two cases. All constructed models correspond to statistical data according to the Fisher test for significance level $\alpha = 0,05$. Also we conclude that there is no autocorrelation in residuals in case of models fitted to the export of services to Asia and the import of services from the CIS countries and Asia based on Durbin-Watson test.

Since the constructed models correspond to statistical data according to the Fisher test, we constructed point and interval forecasts for significance level $\alpha = 0,05$ for them for I-IV quarters of 2013.

1. Heyetz V.M., 2010. Economics of Ukraine for 1991-2009. 112 p. (in Ukrainian).
2. Kyselyova O.M., 2012. Structural peculiarities of Ukraine's economic activities. Ekonomika I prognozuvannya, 4, pp. 93-101. (in Ukrainian).
3. Klymenko I.V., Fedirko O.A., Us I.V., 2011. Three years of membership in the WTO: external trade trends of Ukraine in the post-crisis period: [analytical report]. 72 p. (in Ukrainian).
4. Makuha S.M., 2012. The restructuring of Ukraine's foreign trade – time requirement. Biznes inform, 1, pp. 8-11. (in Russian)
5. Bodnar R.D., Yeleyko I.V., 2008. Econometric investigation of the external economical activity of Ukraine. Visnyk Lvivskogo universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny, 25, pp. 230-234. (in Ukrainian).
6. Bodnar R.D., Demchyshyn M.Ya., 2011. Econometrical analysis of the dynamics of foreign trade of Ukraine. Visnyk Lvivskoyi komertziynoyi akademiyi. Seriya ekonomichna, 38, pp. 7-11. (in Ukrainian).
7. Yeleyko V.I., Kopych I.M., Bodnar R.D., Demchyshyn M.Ya., 2007. Econometrics. 349 p. (in Ukrainian).
8. Eliseeva I.I., Kuryshcheva S.V., Kosteeva T.V., 2002. Econometrics. 344 p. (in Russian).
9. Foreign trade in services (quarterly indices). Official site of State Statistics Service of Ukraine: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.

O. Evseenko, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

STATISTICAL EVALUATION OF THE IMPACT OF ECONOMIC FACTORS ON SOCIO-DEMOGRAPHICS OF THE COUNTRY

In theory, the necessity of modeling economic and socio – demographic pokaznykivna based on a systematic approach. The development of social and demographic processes in Ukraine in terms of European integration provides a systematic approach, ie a methodology of the study of ways. The influence of economic, social and environmental indicators for social and demographic factors of the country to determine relationships and their statistical evaluation was chosen following system parameters. Economic factors are indicators: gross value added per capita, thousand, Unemployment%, the level of pollution in terms of emissions into the atmosphere from stationary sources of pollution by regions, thousand tons Socio – demographic indicators are the following system parameters: the socio – cultural level, balls, labor migration, % fertility rate, %; rate of natural population growth, %. The analysis was conducted according to official statistics. This statistical evaluation of relationships based on correlation and regression analysis method. These results indicate that the interrelationships between key macroeconomic, social, environmental and demographic indicators exist, but not always proved their materiality.

1. Druga hvylja svitovoi' kryzy vzhe v Ukraïni. P'jat' oznak. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://news.finance.ua/ua/toplist/~2/2/258028>.
2. Dubrov A.M. Mnogomernie statystycheskye metody: Uchebnyk / A.M. Dubrov, V.S. Mhytarjan, L.Y. Troshyn – M.: Fynansi y statystyka, 1998. – 147 s.
3. Jerina A.M. Statystyka modeljuvannja ta prognozuvannja: Navch. posibnyk. / A.M. Jerina– K.: KNEU, 2001. – 170 s.
4. Efektyvne upravlinnja modeljuvannja migracijeu 2012. [Elektronnyj resurs] // European Union. External action: [sajt]. – Rezhym dostupu http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2013/2013_05_31_2_uk.htm.

5. Kryza i vitchyznjanyj rynek praci. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ulo-socium.com/ntervju/-50-2009-12-09-17-54-42/1610-2010-04-21-12-41-45>.
6. Ministerstvo praci ta social'noi' polityky Ukrai'ny. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mlsp.kmu.gov.ua/control/uk/index>.
7. Nerivnist' v Ukrai'ni: masshtaby ta mozhlyvosti vplyvu / Za red. E.M. Libanovoi' – K.: Instytut demografii' ta social'nyh doslidzhen' imeni M.V. Ptuhy NAN Ukrai'ny, 2012. – 404 s.
8. Ruzavyn G.Y. Metodologija nauchnogo yssledovanyja: Ucheb. posobyje dlja vuzov / G.Y. Ruzavyn – M.: Junyty-DANA, 1999. – 317 s.
9. Social'no-ekonomichne stanovyshhe Ukrai'ny za 2012 rik. [Elektronnyj resurs] // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny: [sajt]. – Rezhym dostupu: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
10. Soshnykova L.A. Mnogomernyj statystycheskyj analiz v ekonomyke: [Ucheb. posobyje dlja vuzov] / L.A. Soshnykova, V.N. Tamashevych, G. Uebe, M. Shefer – M.: JuNYTY-DANA, 1999. – 598 s.
11. Statystycheskoe modelyrovanye y prognozyrovanye: [Ucheb. Posobyje] / Pod red. A.G. Granberga. – M.: Fynansi y statystyka, 1990. – 383 s.
12. Statystychnyj shhorichnyk Ukrai'ny za 2012 rik. / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny / Za red. Osaulenka O.G. – K.: TOV "Avgust Trejd", 2013. – 560 s.
13. Trudova migracija. [Elektronnyj resurs] // RBK-Ukrai'na: [sajt]. – Rezhym dostupu <http://www.rbc.ua/ukr/news/economic/trudovye-migranty-velichili-v-i-polugodii-2013>.
14. Z-Ukrai'na – statystyka, analityka, ekonomika [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.zet.in.ua/>.

O. Ivanenko, PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

STATISTICAL EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS CREDIT UNIONS' ACTIVITIES BY REGIONS

The important elements of analysis of activity of credit unions are determination of objects of analysis and systems of indexes, on the basis of that the complex estimation of management efficiency will be carried out, that it contingently combination in their activity of signs characteristic for the different objects of analysis – commercial, noncommercial and credit organizations. Efficiency of management credit unions is determined by the rational placing of credit resources. Efficiency of management credit unions is determined by the rational placing of credit resources. The analysis of regional control system by credit co – operation showed insufficient attention to the questions of estimation of socio – economic effectiveness of activity of credit unions from positions of regional of the socio – economic system. The operating going near the estimation of such efficiency can be erected to two basic. The first approach consists in monitoring of implementation of requirements of legislation in relation to providing of financial firmness of credit cooperative store; the second approach is taken to the estimation of level of satisfaction by activity of existent credit unions by their shareholders next to the analysis of requirements of current legislation to providing of financial firmness.

1. Bazylevych V. D. Cinni papery: pidruchnyk / [Bazylevych V.D., Shelud'ko V.M., Kovtun N.V. ta in.]; za red. V.D. Bazylevycha. – K.: Znannya, 2011. – 1094 p.
2. Butenko O.I. Orhanizaciya upravlinnya ta rehulyuvannya finansovo – kredytnyx system u perexidnyx ekonomikax: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.02.03 / Butenko Oleksandr Ivanovych. – 2006. – 212 p.
3. Vasylychenko Z.M. Modelyuvannya obsyahu aktyviv u bankivs'komu menedzhmenti / Z.M. Vasylychenko, I.P. Vasylychenko // Bankivs'ka sprava. – 2007. – № 5. – P.18–27.
4. Kredytni spilky v Ukrayini: osnovni zasady diyal'nosti: [Navch. Posib.] V 2 – x kn. / Za red. A.Ya. Olenchyka. – K.: UIRFR, knyha persha – 652 p.
5. Kredytni spilky v Ukrayini: kurs lekcij / uklad. B.A. Dadashev, O.I. Hrycenko; Derzhavnyj vyshhyj navchal'nyj zaklad "Ukrayins'ka akademiya bankivs'koyi spravy Nacional'noho banku Ukrayiny". – Sumy : DVNZ "UABS NBU", 2009. – 54 p.
6. Lavrushyn O.Y. Bankovskiy menedzhment: ucheb. dlja st. vuzov, obuch. po ekon. spec. / O.Y. Lavrushyn. – M.: KnoRus, 2009. – 560 s.
7. Prymostka L. O. Bankivs'ki ryzyky: teoriya ta praktyka upravlinnya: Monohrafiya / L. O. Prymostka., O.V. Lysenok, O.O. Chub, H.T. Karcheva, V.O. Cheremys, M.I. Dyba, M.I. Zubok, A.V. Nikitin, L.V. Konopats'ka. – K.: KNEU, 2008. 456 p.

N. Kovtun, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE LIFE QUALITY EVALUATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND UKRAINE'S PRACTICE

Analysis of the informational content of the life quality indicators in the dynamics has showed that methodic based on OECD concept is one of two methodics, that are the most suitable for the life quality evaluation in Ukraine for the period of 12 years, and has the highest level of the informational support. This methodic based on Better Life Index that is evaluated by 11 components, that includes 24 indicators and 21 of them have informational support.

Developed methodical support has allowed positioning of the life quality in Ukraine in different periods as a whole and by the components. Thus, the formation of the integrated life quality assessment was carried out unequally by its different components. According to calculations, positive dynamics was observed in all groups of indicators with achievement of better level by different components of the life quality in different years until 2008. Since 2009, 6 of 11 components have deteriorated. They are indicators of income, labor, society, life satisfaction, safety, balance of work and personal life. Dynamics was positive in three groups of indicators, namely: education, social activity and health. The other ones is characterized by contradictory dynamics.

Assessment of increase in life satisfaction is disappointing: the retaining of such tendency will lead to retention of the level of life satisfaction on the rate of 35% and to continuing decrease of the level of the work satisfaction that can reach critical values. This fact require special attention, because this component of the life quality includes a material constituent, as well as socio – cultural, political, environmental, moral and emotional constituents, i.e. the level of work satisfaction is basic indicator of

the life quality, that includes all elements of human life, and therefore it is crucial. In this context, according to the forecasts share of population units despaired in job finding will grow. Such situation won't enhance the increase of the life quality indicator and the life quality as such.

1. Grishnova O.A. Ljuds'kij rozvitok : navch. posib. / O.A. Grishnova. – K. : KNEU, 2006. – 308 s.
2. Kovtun N.V. Mizhnarodnij dosvid ocinjuvannja jakosti zhittja naselennja i mozhlivosti jogo vikoristannja v Ukraïni / N.V. Kovtun, I.P. Romanjuk // Visnik Kiïvs'kogo nac. universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. – Kiïv: VPC "Kiïvs'kij universitet". – 2013. – Vipusk 134. – S. 32 – 37.
3. Ljuds'kij rozvitok regioniv Ukraïni: analiz ta prognoz (kolektivna monografija) / Za red. E.M. Libanovoï. – K.: In – t demografii ta social'nih doslidzhen' NAN Ukraïni, 2007. – 367 s.
4. Revoljucija soznanijs: Transatlanticheskij dialog / S. Grof, Je. Laslo, P. Rassel; Per. s angl. M. Drachinskogo. – M.: OOO "Izdatel'stvo ACT" i dr., 2004. – 248, [8] s. – (Philosophy).
5. Jackie Brown, Ann Bowling, Terry Flynn. Models of quality of life: A taxonomy, overview and systematic review of quality of life. In: (Proceedings) European Forum on Population Ageing Research, 2004. Sheffield, Dept of Sociological Studies [Electronic resource] – Access to the resource: http://www.ageingresearch.group.shef.ac.uk/pdf/qol_review_no_tables.pdf.
6. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions [Electronic resource] – Access to the resource: <http://www.eurofound.europa.eu/>.
7. Quality of life indexes for national policy: Review and agenda for research. / Hagerty M.R. [etc.] // Social Indicators Research. – 2001. – Vol. 55. – P. 1-91.
8. Regional Human Development Report on social inclusion [Electronic resource] – Access to the resource: http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/rhdr_socialinclusion/1.
9. Second European Quality of Life Survey [Electronic resource] – Access to the resource : http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF_0902EN.pdf.
10. OECD Better Life Index [Electronic resource] – Access to the resource: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>.

N. Lutchyn, PhD in Economics, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

STRUCTURAL DISPARITIES NATIONAL AND REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

This paper discusses the basic economic disparities both at the state and regional level. The article reviews conceptual approaches to the formation of an effective structure of economy of Ukraine and Lviv region. Considering the international experience, proposed the optimal structure of economy of Lviv region at this stage of development. Realizable comparing of structures of economy of Ukraine and Poland to the purpose of determination of the most optimum structure of economy of Ukraine, taking into account the prospects of development of country The structure of industry of Lviv region is analysed. Forecast the structure of industry with the help of Markov chains. Author substantiated the need and principles of creation the information support in the regions of Ukraine. It is needed for estimation disproportions of economic structure and conduct of relevant regional policy. Thus, the state of the sectoral structure and the structure of quality parameters indicates a low level of competition opportunities for Ukraine. The structural imperfection of economy already in the medium term will result in a significant reduction in its competitiveness and growth of threats to economic security.

1. Didych O. – H.O. Sutnist' ponyattja ta metodolohiya doslidzhennja strukturnykh zrushen' v ekonomitsi / O.–H.O. Didych // Problemy rozvytku zovnishn'oekonomichnykh zvl'yazkiv i zaluchennja inozemnykh investytsiy: rehional'nyy aspekt: Zb. nauk. prats'. Donets'k : DonNU. – 2007. – S. 1732 –1740.
2. Ekonomichna kryza v Ukrayini: vymiry, ryzyky, perspektyvy / Zhalilo Ya.A., Babanin O.S., Belins'ka Ya.V. ta in. / za zah. red. Ya. A. Zhalila. – K.: NISD, 2009. – 142 s.
3. Zhalilo Ya.A. Ekonomichna stratehiya derzhavy: teoriya, metodolohiya, praktyka / Ya.A. Zhalilo. – K.: NISD, 2003.
4. Kuzubov M.V. Otsinka strukturnykh zrushen' v ekonomitsi Ukrayiny ta yikh optymizatsiya / M.V. Kuzubov, N.L. Ovander // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2010. – № 9 (111). – S. 66 – 75.
5. Ofitsiynyy sayt Holovnoho upravlinnya statystyky Pol'shchi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.stat.gov.pl>.
6. Ofitsiynyy sayt Holovnoho upravlinnya statystyky u L'vivs'kij oblasti [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>.
7. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Cherevko O.V. Upravlinnya sotsial'no – ekonomichnym rozvytkom rehionu na stratehichnykh zasadakh / O.V. Cherevko // Ekonomika ta derzhava. – 2006. – № 9. – S. 57 – 59.
9. Rozhdjestvens'ka L.G. Statystyka rynku tovariv i poslug: Navch. posib. / L.G. Rozhdjestvens'ka – K.: KNEU, 2005. – 419 s.
10. Chernyak V.I. Strukturni dysproportsiyi hlobal'noyi ekonomiky na suchasnomu etapi rozvytku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.rusnauka.com>.

O. Obratsova, PhD in Economics, Professor
Russian State Social University, Russia

PATTERNS FOR SPATIAL DISTRIBUTION OF EARLY-STAGE ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN RUSSIA: ESSAY ON THE CAUSES AND RESULTS

The paper introduces statistics' data sources on demographic events related to entrepreneurship in official business demography statistics and in supportive statistical projects as Global Entrepreneurship Monitor (GEM) and GeoRating Project. Author discusses a list of standard OECD and Eurostat definitions for the main vital events (births and deaths) of private enterprise to analyze the data collected via these surveys, and its validity and reliability. The paper focuses at the early-stage entrepreneurship and shows advantages of adult population surveys' microdata application for the empirical research of start-ups' activity using methods of the spatial statistics. It has been suggested in this paper that sets of predictors differ for nascent entrepreneurs and new business owners; and the author used a step-by-step regression as an instrument to examine barriers and stimuli for nascent entrepreneurs (so-called start-ups) and new business owners. A database of independent variables includes 50 different quantitative leading indicators determining the regional context of the environment for early-stage entrepreneurship. When testing hypothesis, factors influencing nascent and new entrepreneurial activity in Russian regions have been compared. Using the database of spatial variables, the paper argues, one might rate effectiveness of regional policy for supporting entrepreneurship and foresee future tendencies of entrepreneurial start-up and new business owners' activity.

1. Dem'janov V. Geostatistika: teorija i praktika: [monografija] / Dem'janov V., Savel'eva E. – M.: Nauka, 2010. – 327 s.
2. Materon Zh. Osnovy prikladnoj geostatistiki / Zh. Materon ; [per. s fr. Ju.V. Roshchina ; pod red. i s predisl. d-ra geol.-min. nauk D.Ja. Surazhskogo i kand. tehn. nauk A.M. Margolina ; poslesl. kand. tehn. nauk A.M. Margolina]. – M.: Mir, 1968. – 407 s.
3. Gabelko M.V. Vlijanie institucional'nyh faktorov na sklonnost' naselenija k predprinimatel'skoj dejatel'nosti / M.V. Gabelko // Innovacionnoe razvitie jekonomiki Rossii: institucional'naja sreda: IV Mezhdunarodnaja nauchnaja konferencija, 20-22 aprlja 2011 g. / MGU imeni M.V. Lomonosova, Jekonomicheskij fakul'tet. – Moskva: MAKSS Press, 2011.
4. Nacional'nyj otchet "Global'nyj monitoring predprinimatel'stva. Rossija 2011". Pod red. A.Ju. Chepureno – SPb. 2012. – 62 s.
5. Obratsova O.I. Mikrodannye vyborochnyh obsledovanij naselenija v kontekste razvitija biznes – demografii v Rossii / O.I. Obratsova, E.V. Popovskaja // Voprosy statistiki. – 2012. – №12. – S. 8-16.
6. Postanovlenie Soveta Evropejskogo jekonomicheskogo soobshhestva po statisticheskim edinicam nabljudenija i analiza sistemy proizvodstva. – Postanovlenie Soveta ES № 696 / 93 ot 15 marta 1993. – Evrostat, 1993.
7. Sovremennye klassiki teorii predprinimatel'stva. // Per. s angl. pod nauch. red. A.Ju. Chepureno; predisl. i poslesl. A.Ju. Chepureno; Nac. issled. un-t "Vysshaja shkola jekonomiki", Nauch.-ucheb. lab. issledovanij predprinimatel'stva. – M.: NIU VShJe, 2013. – 526 s.8. Business Registers Recommendations Manual – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – 345 p.
9. Eurostat-OECD Manual on Business Demography Statistics. available at: <http://www.oecd.org/std/39974460.pdf>.
10. Chepureno A. Rannjaja predprinimatel'skaja aktivnost': ob#jasnjajushhaja model' dlja mezhsranovyh sopostavlenij / M.V. Gabelko, O. Obratsova, A. Chepureno // Working papers by NRU HSE. Series WP1 "Institucional'nye problemy rossijskoj jekonomiki". – M.: Izdatel'skij dom VShJe, 2011. – No. 04. -52 s.
11. The Entrepreneurship Indicators Programme (EIP): background information. – <http://www.oecd.org/fr/industrie/statistiquesurlentrepreneurietlesentreprises/theentrepreneurshipindicatorsprogrammeeipbackgroundinformation.htm>
12. Global Entrepreneurship Monitor: Data Collection Design and Implementation 1998-2003 / P. Reynolds, N. Bosma and E. Autio, et al. // available at: http://business2.fiu.edu/1660397/www/GEM_PSED_Operational_Descriptions/GEM_Methods_PUBLISHED_23May05.pdf
13. Vale S. The International Comparability of Business Start-Up Rates / S. Vale // OECD Statistics Directorate Working Paper, STD/DOC (2006)4, available at: [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=std/doc\(2006\)4](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=std/doc(2006)4).

S. Ogreba, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

IMPLEMENTATION OF SHADOW ECONOMY SECTOR'S ESTIMATIONS IN SYSTEM OF NATIONAL ACCOUNTS: HISTORICAL ASPECT

In the article the historical process of implementation of shadow economy sector's estimates in the System of National Accounts (SNA) is studied. By the results of this research the main stages of this process are analyzed and characterized. According to this study four basic periods of implementation shadow economy sector's estimates in SNA are defined. The first period covers 1968 – 1993 and is characterized by indirect integration of shadow economy sector's sizes in macroeconomic indicators. The second period – 1993 – 2002 – can be described by active development of theoretical and methodical basis of coverage of shadow economy sector by SNA. The third period – 2002 – 2008 is the stage of implementation of developments made in previous period in countries' practice. The fourth period – 2008 – nowadays – is characterized by improvement of existing theoretical and methodical instrument of statistical assessment of shadow economy sector's sizes within the framework of SNA. On the basis of this research we can make a conclusion that despite on the significant progress in implementation shadow economy sector's estimates in SNA many problems remained unresolved: harmonization of statistical assessment of shadow economy sector worldwide, practicability of integration illegal activity's estimates in macroeconomic indicators, etc.

1. Inventory of National practices in Estimating Hidden and Informal Economic Activities for National Accounts. United Nations, Geneva, 1993, available at: <http://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/NOE1993.pdf>.
2. Measuring the Non – Observed Economy: a Handbook. OECD, IMF, ILO, CIS stat, Paris, 2002, available at: <http://oecd.org/std/na/1963116.pdf>.

3. Non – Observed Economy in National Accounts. Survey of Country Practices. United Nations, New York and Geneva, 2008, available at: <http://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/NOE2008.pdf>.
4. System of National Accounts, 2008. European Commission, IMF, OECD, United Nations, World Bank, New York, 2009, available at: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.pdf>.
5. Yvanov Yu.N. Ystoryia voznynkoveniya y razvytyia systemy natsyonal'nykh schetov / Yu.N. Yvanov // Voprosy statystyky. – №8. – 2012. – s.79 – 83.
6. Yvanov Yu.N. Obzor osnovnykh polozheniy peresmotrennoj systemy natsyonal'nykh schetov 1993 hoda (SNS 2008 hoda) y perspektivy ykh poetapnoho prymereniy v statystyke stran SNH/ Yu.N. Yvanov, T.A. Khomenko // Voprosy statystyky. – №3. – 2009. – s. 19 – 31.
7. Yvanov Yu.N. Osnovy natsyonal'nogo schetovodstva / Yu.N. Yvanov, S.E. Kazarynova, L.A. Karaseva. – M., 2005. – 480 s.

T. Oleshko, Doctor of Sciences (Technical), Professor,
O. Marusych, PhD student
National Aviation University, Kyiv

SEARCH THE ALTERNATIVE WAYS OF SUPPORTING IN ECONOMIC STABILITY OF AIR COMPANY

The rise in the price of fuel in the last several years has had a significant impact on the air transport industry. Initially it led to increases in ticket prices and to operational procedures designed to save fuel. Challenges in forecasting fleet development and deployment are in part due to fuel price uncertainty. The main ways of supporting in economic stability of aircompany and the minimize of the risks are described in this article. All these questions depend on the oil prices.

Aviation fuel is a major operating cost parameter of the aviation industry and at the same time it is prone to various constraints. The paper tailors the information for the fuel consumption optimization. The changes in fuel efficiency of planes are researched.

1. Beginner's guide to aviation efficiency [Elektronnyi resurs] // Air transport action group: [sait] – Rezhym dostupu: <http://enviro.aero.com/biofuels.htm>
2. Lesyk V.M. Statystychnyi analiz rynku naftoproduktiv: Avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata ekonom. nauk: 08.00.10 / V.M. Lesyk / Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu imeni Vadyma Hetmana. – Kyiv, 2007. – 22 s.
3. Andrienko Ju. G. Osobennosti rascheta toplivnoj jeffektivnosti samoletov grazhdanskogo naznacheniya kak odnogo iz kriteriev ocenki prinimaemykh reshenij // Otkrytye informacionnye i komp'yuternye integrirovannye tehnologii: sb. nauch. tr. Nac. ajerokosm. un-ta im. N.E. Zhukovskogo "HAI". – Vyp. 14. – H., 2002. – S. 41 – 47.
4. Abuhabel M. Topostavlenie jeffektivnosti transportnykh vozdushnykh sudov razlichnoj gruzopod'emnosti [Elektronnij resurs] / M. Abuhabel, N. Ljushnja // SciLance – biblioteka: [sait] – Rezhim dostupu: <http://scilance.com/library.htm>.
5. Babenko Ju.V. Metod upravleniya osnovnymi tehniko-ekonomicheskimi parametrami samoleta na jetape razrabotki ego modifikacij / Ju.V. Babenko // Visti Akademii inzhenernih nauk Ukraini. – 2006. – Vip. 3(30). – S. 121 – 125.
6. Emel'jashina Ju.V. Formirovanie jeffektivnogo mehanizma upravleniya sprosom na gaz na osnove matricy cenovykh strategij: Avtoref. dis. na soiskanie uchenoj stepeni kandidata jekonom. nauk: 08.00.05 / Ju.V. Emel'jashina / Mezhdunarodnyj universitet v Moskve (gumanitarnyj). – Moskva, 2009. – 27 s.
7. Vang Bo. O finansirovanii zakupok aviatoapliva aviakompanij v uslovijah dinamichnogo rosta cen // Materialy 11 mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii studentiv "Suchasni problemi global'nih procesiv u svitovij ekonomici". – Kiiiv: NAU, 2007. – S. 74–75.
8. Kosarev A.I. Mehanizm opredeleniya potrebnosti aviatoapliva v aviakompanii v uslovijah nepredskazuemogo rosta cen / A.I. Kosarev, Bo. Vang // Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoi "Modernizacija jekonomiki i globalizacija: Itogi i perspektivy", Stavropol'skij gosudarstvennyj agrarnyj universitet. – Stavropol': ARGUS, 2008. – S. 419–426.

Z. Palian, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

AN ESTIMATION OF POPULATION REPLACEMENT PROSPECTS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE SECOND DEMOGRAPHIC TRANSITION

Ukraine, as well as most the East – Europe countries, is in the status of demographic maturity. The characteristic sign of this stage demographic development are a high level of aging and sufficiently long life expectancy, relatively low marriage and child-bearing activity and, as a result is a zero or negative natural increase. However, the modern process of evolution the survival regime and model of fertility in different countries has their own specific, in particular different flow and duration. In some countries the order of change the natural population replacement is repeated with certain lag.

The article presents a comparative statistical analysis of change the model of fertility and the survival regime population in Ukraine and some Eastern Europe countries.

The scenarios of medium – term forecasts the demographic behavior of Ukrainian population has been carried out. The results of statistical modeling the characteristics of natural population replacement allow to estimate the character of possible changes and also to correct strategy of state demographic policy in Ukraine.

1. Human Development Report 2013. The rise of the South: Human Progress in a Diverse World [text]. One United Plaza, NY 10017, 2013– 203 p.
2. Zakharov S. Kakoj budet rozhdaemost' v Rossii? [electronic resource] – Access to the resource: <http://demoscope.ru/weekly/2012/0495/tema04.php>.
3. Lesthaeghe R. and van de Kaa D.J. "Two Demographic transitions?" [text] / R. Lesthaeghe, D.J. van de Kaa. – Population Growth and Decline. Deventer, Van Loghum Slaterus, 1986. – Pp. 9 – 24.

4. Molod' ta molodizhna polityka v Ukraïni (kolektivna monografija) / Za red. E.M. Libanovoï. – K.: In – t demografii ta social'nih doslidzhen' NAN Ukraïni, 2010. – 248 s.

5. Russian Population 2009 [text]: XVII annual demographic report / Gen.sci.supervis. A.G. Vishnevskiy, Nat. Res.Univ. Higher School of Economics. – M.: HSE Publ. House, 2011. – 334 p.

6. Paradysz J., Paradysz K. An assessment of population development in Western Poland in the light of the 2nd demographic transition. [text] / J. Paradysz, K. Paradysz // Visnik Kiïvs'kogo nac. universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. – Kiïv: VPC "Kiïvs'kij universitet". – 2011. – Vipusk 129. – 2010. – Pp. 21 – 23.

7. UN Population Division World Population Prospects: The 2010 Revision: <http://www.unpopulation.org/>.

E. Popovskaya, PhD in Technical Sciences

National Research University Higher School of Economics, Russia

RUSSIAN POPULATION'S ENTREPRENEURIAL ACTIVITY: AN INTERREGIONAL DIFFERENCES'S COMPARATIVE ANALYSIS

Development of small and medium entrepreneurship in Russia is one of priorities for economic and social policy of the government. However, the national statistics for SME's is rather limited because only active established enterprises are the subject of Rosstat's surveys. So there is a lack of official statistical data on early-stage entrepreneurial activity in its different stages (nascent and baby business).

The paper deals with comparing of early-stage entrepreneurial activity level among Russia's regions. We also aim to analyse different types of entrepreneurial strata reproduction observed in Russia. Such a comparison is becoming possible on the base of microdata of research project "Early-stage entrepreneurial activity in Russia: regional measurements" that has been realised in the National State University Higher School of Economics.

1. Judanov A. Opyt konkurencii v Rossii: prichiny uspehov i neudach / A. Judanov – M.: Kno-Rus, 2008. – 464 s.

2. O chem chitajut lekciï luchshie issledovateli predprinimatel'stva. Federal'nyj obrazovatel'nyj portal – JeKONOMIKA, SOCIOLOGIJA, MENEDZHMENT [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://ecsocman.hse.ru>.

3. Sovremennye klassiki teorii predprinimatel'stva. Laureaty Mezhdunarodnoj premii za vklad v issledovaniya predprinimatel'stva i malogo biznesa 1996 – 2010. – M.: "Izdatel'skij dom Vysshej shkoly jekonomiki". – 2013. – 526 s.

4. Predprinimatel'skij potencial rossijskogo obshhestva: sostojanie, problemy, vozmozhnosti aktivizacii. Promezhutochnyj doklad po itogam realizacii proekta Nauchnogo fonda GU VShJe "Predprinimatel'skij potencial obshhestva: GEM Rossija" Preprint WP1/2007/05. – Izdatel'skij dom GU VShJe, 2007. – 76 s.

5. Popovskaja E.V. Podhody k izmereniju predprinimatel'skoj aktivnosti naselenija: sistema kolichestvennyh i kachestvennyh indikatorov / E.V. Popovskaja // Voprosy statistiki, 2013. – № 3. – 27-38 s.

6. Chepurenko A.Ju. Sociologija predprinimatel'stva: uchebnik. / A.Ju. Chepurenko – M.:Izd.dom GU VShJe, 2007. – 386 s.

M. Potapova, PhD in Economics, Associate Professor

National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Kyiv

STATISTICAL LITERACY: EXCESSIVE REQUIREMENT OR TODAY'S NECESSITY

The purpose of this paper is to investigate the concept of literacy of population and the evolution of literacy according to the requirements of nowadays. Considerable attention is paid to different approaches to the definition of literacy and to the necessity of multifaceted literacy of population. Fast social changes raise new demands and motivate everybody to adapt to new conditions. To have ability to write and read is not enough to survive in modern society. This fact demands new high – level requirements to education. The paper emphasizes the increasing overload of information in the society and the need for effective decision – making in the modern conditions of large information flows that surrounds every person. Information becomes the most important power and today it defines the development of society. That is why the state needs the specialists, who are able to analyze the social processes deeply and make optimal decisions. Special attention is paid to statistical literacy of population and its necessity in the life of every modern person. In addition, we characterize approaches of foreign scientists to statistical literacy, and emphasize the attention to statistical literacy of population abroad in contrast to Ukraine.

1. BSE Bol'shaja Sovetskaja Encyklopedija // v 30 tomah / Gl. red. A.N. Prohorov.- 3-e yzd.- M.: Sovetskaja encyklopedija. – 1972. – T.7. – S. 245-246.

2. Gendyna N.Y. Ynformacyonnaja kul'tura v ynformacyonnom obshhestve: vzgljad yz Rossyy [Elektronnyj resurs] / N.Y. Gendyna // NYY ynformacyonnyh tehnologij socyal'noj sfery Kemerovskogo gosudarstvennogo unyversyteta kul'tury y yskusstv. – Rezhym dostupu: http://confifap.cpic.ru/upload/conf2005/reports/doklad_604.doc.

3. Tavokyn E.P. Ynformacija kak nauchnaja kategorija / E.P. Tavokyn // Socyologicheskye yssledovanyja. – 2006. – № 11. – S.3-10.

4. Barabash S. Informacijna gramotnist' korystuvacha jak bazova umova efektyvnogo vykorystannja informacii' / S. Barabash // Poklykannja unyversytetu: Zb. nauk. pr. / Vidp.red. O. Gomilko. – K.: RIA "JaNKO"; "VESELKA", 2005. – S.154-158.

5. Girich V. Ot informacionnoj gramotnosti cherez informacionnuju kompetentnost' k informacionnoj kul'ture / V. Girich // Social'ni vimiri suspil'stva. – Vip. 10. – K.: Institut sociologii NAN Ukraïni, 2007. – S.338-349.

6. Grama N.G. Ekonomichna gramotnist' jak zasib socializacii' osobystosti: problemy, teorija, praktyka / N.G. Grama // Naukovyj visnyk Pivdennoukraïns'kogo derzhavnogo pedagogichnogo unyversytetu im. K.D. Ushynskogo: Zb.nauk.pr. – Vyp.8-9. – Odesa, 1999. – S.189-192.

7. Romanova S.M. Sociotekhnichna gramotnist' jak vazhlyvyj komponent profesijnoi' pidgotovky u navchal'nyh zakladah SSHa / S.M. Romanova // Naukovo-metodyczne zabezpechennja dijal'nosti suchasnoi' profesijnoi' shkoly / Materialy mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii'. – L'viv, 11-14 travnja 1994 r. – Ch.1. – K., 1994. – S.112-113.

8. Muzykova I.M. Obrazotvorcha gramotnist' jak zasib formuvannja hudozhn'oi' kul'tury osobystosti / I.M. Muzykova // Problemy zagal'noi' i profesijnoi' pedagogiky: Zbirnyk naukovykh prac' // Problemy suchasnogo mystectva i kul'tury. – Harkiv: Knyzh.vydavn. "Karavela", 2000. – S.172-178.

9. Makarenko L.L. Komp'juterna gramotnist' jak neobhidnyj komponent suchasnoi' osvity / L.L. Makarenko // Nauka i suchasnist'. Zbirnyk naukovykh prac' Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M.P.Dragomanova. – K.: Logos, 2003. – T.XXXVI. – S.76-82.

10. Komendantov V.F. Ekologichna gramotnist': pogljad kriz' pryzmu IKT / V.F. Komendantov // New Information Technologies in Education for All: e-education. – Zb.prac' III Mizhnarodnoi' konferencii "Novi informacijni tehnologii v osviti dlja vsih: systema elektronnoi' osvity". – 1-3 zhovtnja 2008 r. – K.: "Akademperiodyka". – S. 451-454.

11. Finansova gramotnist': navch.posibnyk / avt.kol.; za red. d-ra ekon.nauk, prof. T.S. Smovzhenko. – Vyd.2-ge, vypr. i dopov. – K., 2012. – 311 s.

12. Surinov A.E. Povyshenie statisticheskoy gramotnosti: opyt rossijskoj statistiki [Elektronnij resurs] / A. Surinov // Novaja jekonomiceskaja asociacija. – Rezhim dostupu: www.econorus.org/c2013/files/usoh.doc?PHPSESSID.

13. Shokamanov Ju.K. Ob usilenii statisticheskoy sostavljajushhej pri podgotovke jekonomiceskikh kadrov [Elektronnij resurs] / Ju.Shokamanov // Akademiya jekonomiki i upravlenija – Evrazijskij institut rynka. Rezhim dostupu: <http://www.eurazir.kz/e-book/articles/>.

14. Statystychni zabezpechennja upravlinnja ekonomikoju: prykladna statystyka: Navch.posibnyk / A.V. Golovach, V.B. Zahozhaj, N.A. Golovach; Kyi'v.nac.ekon.un-t. – K.: KNEU, 2005. – 333 s.

15. A Guide to Improving Statistical Literacy [Elektronnij resurs] // United Nations Economic Commission for Europe/. Rezhim dostupu: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/writing/Making_Data_Meaningful_Part_4_for_Web.pdf.

I. Romaniuk, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

QUALITY OF LIFE AS A SOCIAL AND ECONOMIC CATEGORY AND AS AN OBJECT OF STATISTICAL RESEARCH

Increasing role of quality of life took place in countries all over the world. Writers since Aristotle have speculated on the "good life" and how public policy can help to nurture it. The last 50 years have seen a great many attempts to measure quality of life in many parts of the world. Only recently have we had the resources and the science to begin measuring the "good life" and how it arises. So, the purpose of this paper is to define and analyze the evolution of quality of life and approaches to measuring quality of life.

During the last few decades, two new scientific approaches to measuring quality of life have been initiated – "objective" or social indicators, and the measurement of subjective well – being. The social indicators movement focuses its attention on measuring. The growth of the social indicators movement coincided with the questioning of economic growth in terms of whether more was always better. Subjective well – being research is concerned with individuals' subjective experience of their lives. Social indicators and subjective well – being measures are based on different definitions of quality of life. Each approach to measuring the quality of life contains information that is not contained in the other measures.

Quality of life is a complex, multifaceted construct that requires multiple approaches from different theoretical angles.

A number of governments and public policy institutes have developed quality of life indices – statistics that attempt to measure the quality of life for entire states or regions.

1. Aristotel'. Nikomahova jetika // Aristotel'. Sochinenija: v 4 t. / Per. s drevnegrech.; obshh. red. A.I. Dovatura. – M., 1983. – T. 4 – 830 s.

2. Beljaeva L.A. Uroven' i kachestvo zhizni. Problemy izmerenija i interpretacii / L.A. Beljaeva // SOCIS. – 2009. – № 1. – S. 33-42.

3. Bentam I. Vvedenie v osnovanie npravstvennosti i zakonodatel'stva / I. Bentam. – M., 1998. – 415 s.

4. Bestuzhev-Lada I.V. O kachestve zhizni / I.V. Bestuzhev-Lada, G.S. Batygin // SShA – jekonomika, politika, ideologija. – 1978. – № 1. – S. 23-35.

5. Vsemirnaja jenciklopedija: Filosofija / Glavn. nauch. red. i sost. A.A. Gricanov. M.: AST, Mn.: Harvest, Sovremennyj literator, 2001. – 1312 s.

6. Ganter B. Tipy potrebitelej: vvedenie v psihografiku / B. Ganter, A. Fernham; Per. s angl. pod red. I.V. Andreevoj. – SPb: Piter, 2001. – 304 s.

7. Sochinenija [Tekst] / G.V.F. Gegel'; In-t filosofii kom. akademii. – M.: Soc.-Jekon. izd-vo. T.8 :Filosofija istorii / per. A.M. Voden. – 1935. – 470 s.

8. Sochinenija v 2-h t. [Tekst]: monografija. T.2 / K.A. Gel'vecij; Sost. i obshh. red. H.N. Momdzhana. Primech. M.N. Delogrammatika. – M: Mysl', 1974. – 687 s.

9. Izbrannye proizvedenija [Tekst]: v 2-h t.: Per. s latin. i angl. jaz. / T. Gobbs; Vstupit. stat'ja V.V. Sokolova. – M.: Mysl', 1964. – 2 t.

11. Dzhejms U. Volja k vere: per. s angl. / Sost. L.V. Blinnikov, A.P. Poljakov. – M.: Respublika, 1997. – 431 s. – (Mysliteli HH veka).

12. Zarakovskij G.M., Kazakova E.K. Adaptacija naselenija Rossii k novym uslovijam i kachestvo zhizni // Psihologija adaptacii i social'naja sreda: sovremennye podhody, problemy, perspektivy / Otv. Red. L.G. Dikaja, A.L. Zhuravlev. – M.: Nauka, 2007. – 486 s.

13. Kant I. Antropologija s pragmaticheskoy tochki zrenija / I. Kant. – M., 2002. – 471 s.

14. Kovtun N.V. Mizhnarodnij dosvid ocinjuvannja jakosti zhittja naselennja i mozhlivosti jogo vikoristannja v Ukraïni / N.V. Kovtun, I.P. Romanjuk // Visnik Kiïvs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka.: Ekonomika. – 2013. – № 134. – S. 32-37.

15. Ljuds'kij rozvitok regioniv Ukraïni: analiz ta prognoz (kolektivna monografija) / Za red. E.M. Libanovoï. – K.: In-t demografii ta social'nih doslidzen' NAN Ukraïni, 2007. – 367 s.

16. Simonov P.V. Jemocional'nyj mozg: [monografija] / P.V. Simonov – M.: Nauka, 1981. – 215 s.

17. Sovremennye koncepcii urovnja, kachestva i obraza zhizni. M.: In-t sociol. Issled., 1978. – 199 s.

18. Subbeto A.I. Upravlenie kachestvom zhizni i vyzhivaemost' cheloveka / A.I. Subbeto // Standarty i kachestvo. – 1994. – № 1. – S. 63 – 65.
19. Fetiskin N.P. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp / N.P. Fetiskin, V.V. Kozlov, G.M. Manujlov. – M.: Nauka, 2009. – 342 s.
20. Foksol G. Psihologija potrebitelja v marketinge / G. Foksol, R. Goldsmit, S. Braun; Per. s angl. pod red. I.V. Andreevoj. SPb: Piter, 2001. – 352 s.
21. Bauer J. (1966), Social Indicators, Cambridge, Mass, USA.
22. Campbell A. (1976), The quality of American life. Perceptions, evaluations and satisfactions, New York, USA.
23. Forrester J.W. (1971), World Dynamics, Wright – Allen, Cambridge, USA.
24. Istanbul Declaration_on Human Settlements. General Assembly resolutions 51/177 of 16 December 1996 and 53/242 of 28 July 1999.
25. Galbraith J. (1958), The Affluent Society, Cambridge, Mass, USA.
26. Toffler A. (1970), Future shock, Random House, New York, USA.
27. United Nations Development Programme (UNDP), (1996), Human Development Report 1996: Economic Growth and Human Development, Oxford University Press, Inc, New York.

T. Trubnik, PhD in Economics, Senior Lecturer
SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv

IMBALANCES' STATISTICAL ESTIMATION OF NATIONAL ECONOMICS ' SECTORAL STRUCTURE

In article offered diagnostics of violations' tools proportions of sectoral distribution. The indicators system seeks to identify macroeconomic imbalances and adapted to the specific structures by sectoral, reproductive, regional and institutional characteristics. Been developed directions of forming strategy recovery of economic growth. Detected major national economics' sectoral imbalances and provides recommendations for the adjustment of sectoral policies. A conclusion is done about the positive influence of the service sector on the results functioning of national economy, problematic development of agricultural sector and the relative stability of the industrial sector. Described trends indicate the post – industrial type of economy with regression sectoral transformations' signs that form extensive type country's development.

1. Gerasimchuk Z.V. Regional'na politika stalogo rozvitku: teorija, metodologija, praktika : [monografija] / Z.V. Gerasimchuk; Luc. nac. tehn. un-t. – Luc'k : Nadstir'ja, 2008. – 528 s.
2. Ekonomika Ukraïni pislja krizi: orientiri strategichnih reform: analit. dop. / [Zhalilo Ja.A. ta in.; za red. Ja.A. Zhalila]; Nac. in-t strateg. doslid. – K. : NISD, 2010. – 103 s.
3. Kvasnjuk B. Strukturalna perestrojka jekonomiki i ee resursy / B. Kvasnjuk // Jekonomika Ukrainy. – 2003. – № 11. – S. 18-28.
4. Strategichni vikliki HHI stolittja suspil'stvu ta ekonomiki Ukraïni: [monografija]: T. 3 : Konkurentospromozhnist' ukraïns'koï ekonomiki / za red. akad. NAN Ukraïni V.M. Gejcja, akad. NAN Ukraïni V.P. Seminozhenka, chl.-kor. NAN Ukraïni B.E. Kvasnjuka; In-t ekonomiki ta prognozuvannja Nac. akad. nauk Ukraïni, Ukr. forum. – K.: Feniks, 2007. – 555 s.
5. Strukturalni zmini ta ekonomichnij rozvitok Ukraïni [Tekst] : [monografija] / [Geec' V.M. ta in.] ; za red. d-ra ekon. nauk L.V. Shinkaruk ; NAN Ukraïni, In-t ekonomiki ta prognozuvannja. – K.: [b. v.], 2011. – 696 s.
6. Trubnik T.E. Metodologichni aspekti statistichnogo analizu rozvitku sektoral'noï strukturi nacional'noï ekonomiki / T.E. Trubnik // Ekonomichnij analiz: zb. nauk. pr. / TNEU. – Ternopil': Ekonomichna dumka, 2012. – Vip. 10. – Ch. 2. – S. 76 – 82.
7. Trubnik T.E. Statistichnij analiz makroekonomichnoï dinamiki ta galuzevih strukturalnih zrushen' za dopomogoju tablic' "vitrativ-vipusk" / T.E. Trubnik // Strategichni naprjami rozvitku nacional'noï ekonomiki u postkrizovij period : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf., 2-3 kvitnja 2012 r. L'viv. – L'viv: SPOLOM, 2012. – S. 48-55.
8. Chuhno A.A. Postindustrial'na ekonomika: teorija, praktika ta ïh znachennja dlja Ukraïni / A.A. Chuhno. – K.: Logos, 2003. – 631 s.
9. 2012 Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>.

S. Shybirina, PhD in Economics, Assistant of Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CONSTRUCTION OF MULTIVARIATE EVALUATION OF RESIDENTIAL PROPERTIES PRIMARY MARKET OFFER

A complex characteristic and performance of multilevel generalized assessments of real estate market's development and functioning will provide an opportunity to identify regional typology between the primary real estate market's accumulated potential, which includes investment and construction activity of the regions, and the use of investment resources in Ukrainian regions, as well as to perform a comparable grouping of Ukrainian regions.

According to the results of the investment and construction activity analysis over the period 2000 – 2011 the distribution of the regions by primary real estate market's supply is characterized by a regional disparity, because the main share of the market's potential belongs to Kyiv and Odesa. Most of regions have a lower than average level of supply in 2001 – 2011. Distribution of the regions by the supply volumes coincides with the distribution of the regions by investment activity on the primary real estate market by the groups of the regions with high and very high level, as well as with the majority of regions in the group with higher than average level. The distribution of the regions formed discrepancy between the potential market activity and effective use of funds in the real estate construction. Thus, Kyiv is characterized by the highest level of activity, capacity and supply, but ranks last in terms of investment returns.

1. Kovtun N.V. Statystychni ocinjuvannja zbalansovanosti regional'nyh rynkiv neruhomosti / N.V. Kovtun, S.O. Shybirina // Prykladna statystyka: problemy teorii' ta praktyky : zb. nauk. pr. (Derzhavnyj komitet statystyky Ukraïny, DASOU). – 2012. – № 5. – S. 339–346.

2. Kovtun N.V. Statystychnie ocinjuvannja zbalansovanosti pokaznykiv rozvytku rynku neruhomosti / N.V. Kovtun, S.O. Shybirina // Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serija "Ekonomika". – 2013. – № 134. – S. 37 – 41.
3. Kovtun N.V. Pryorytetni galuzi ekonomiky: pidhody do vyznachennja ta ocinka dlja ekonomiky Ukrainy / N.V. Kovtun, A.I. Gnatjuk // Teoretychni ta prykladni pytannja ekonomiky: Zbirnyk naukovykh prac'. – 2011. – № 4. – S. 58 – 63.
4. Kornjlo I.M. Stanovlennja i rozvytok regional'nyh rynkiv neruhomosti / I.M. Kornjlo // Ekonomika i upravlinnja. – 2006. – № 6. – S. 25 – 28.
5. Statystychnyj zbirnyk "Zhytlove budivnytvo v Ukraini u 2000 – 2009 rr." – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2010. – 91 s.
6. Statystychnyj zbirnyk "Zhytlove budivnytvo v Ukraini u 2005 – 2011 rr." – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012. – 102 s.
7. Statystychnyj zbirnyk "Valovyj regional'nyj produkt za 2001 – 2009 roky" / Za red. I.M. Nikitinoi. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2011. – 155 s.
8. Statystychnyj zbirnyk "Valovyj regional'nyj produkt za 2011 rik" / Za red. I.M. Nikitinoi. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. – 167 s.

V. Shyshkin, PhD in Economics, Senior Researcher
Institute of Demography and Social Studies NAS of Ukraine, Kyiv

STATISTICAL ESTIMATION THE AGE INEQUALITY BY INCOME

Inequality on age is very important, but yet little enough by the studied phenomenon. The main feature of this type of inequality is that unlike other displays, it is very difficult to measure it. In societies, where traditionalisms dominate, the most widespread phenomenon of age – old inequality is prevailing of persons of senior age. In industrial societies, opposite, the young layers of population take advantage, as they rather adapt to the changes. To research of this phenomenon in Ukraine and him dynamic changes during the last decade and this article is devoted. For gaining end the analysis of age – old inequality of population of Ukraine was conducted after profits. Difference in incomes in absolute and relative terms defined. Influence of factor of age and other factors is appraised on age – old inequality of population. The main conclusion of the executed research is that in Ukraine there is considerable age – old inequality after profits but a basic problem is age – old not inequality of profits, but general low level of profits of all without an exception age – dependent groups of population.

1. Bidnist' ta nerivni mozhlyvosti ditej v Ukraini / [Cheren'ko L.M., Poljakova S.V., Reut A.G. ta in.]; za red. E.M. Libanovoi'. – K.: Instytut demografii' ta social'nyh doslidzhen' NAN Ukrainy, Dytjachyj fond OON (JuNISEF), Ukrain's'kyj centr social'nyh reform, – 2009. – 288 s.
2. Determinanty social'no-ekonomichnoi' nerivnosti v suchasnij Ukraini: monografija / [O.M. Balakirjeva, V.A. Goloven'ko, D.A. Dmytruk ta in.]; za red. kand. sociol. nauk O.M. Balakirjevoi'; NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prognozuv. – K., 2011. – 592 s.
3. Kon Y.S. Vozrastnye kategoryy v naukah o cheloveke y obshhestve / Y.S. Kon // Socyologicheskiye yssledovanyja. – 1978. – №3. – S 76-88.
4. Mykljaeva A.V. Vozrastnaja dyskrymynacyja kak socyal'no-psyhologicheskij fenomen: [Monografyja] / A.V. Mykljaeva – SPb.: Rech'. – 2009. – 160 s.
5. Riven' zhyttja naselennja Ukrainy / NAN Ukrainy. In-t demografii' ta soc. doslidzh., Derzh. kom. statystyky Ukrainy; za red. L.M. Cheren'ko. – K.: TOV "Vydavnytvo "Konsul'tant". – 2006. – 428 s.

INFORMATION ABOUT AUTHORS (META-DATA)

Бичкова Світлана Георгіївна – доктор економічних наук, професор кафедри статистики, Державний університет управління
Контактна інформація: +7-903-717-391, svetlana-bychkova@yandex.ru

Бычкова Светлана Георгиевна – доктор экономических наук, профессор кафедры статистики, Государственный Университет Управления

Bychkova Svetlana – Doctor of Sciences (Economics), Professor of Department of Statistics, State University of Management

Бабірад-Лазунін Володимир Олегович – аспірант кафедри статистики та демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 093-240-23-40; v.babirad.lazunin@gmail.com

Бабирад-Лазунин Владимир Олегович – аспирант кафедры статистики и демографии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Babirad-Lazunin Volodymyr – PhD student of Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Габелко Марія Володимирівна – молодший науковий співробітник НУЛ досліджень підприємництва, Національний дослідницький університет, Вища школа економіки

Контактна інформація: +74331521461, abelko@hse.ru

Габелко Мария Владимировна – младший научный сотрудник НУЛ исследований предпринимательства, Национальный исследовательский университет, Высшая школа экономики

Gabelko Maria – Researcher of Laboratory for Entrepreneurship research Higher School of Economics Moscow

Гордєєва Олена Станіславівна – старший викладач кафедри економічної теорії Пермського філіалу Національного дослідницького університету Вища школа економіки

Контактная информация: +7(342)266-00-82 (дом.), +ESG32@yandex.ru

Суслова Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Пермського філіалу Національного дослідницького університету Вища школа економіки

Контактная информация: +7(342)261-07-28 svsuslova@yandex.ru

Гордеева Елена Станиславовна – старший преподаватель кафедры экономической теории Пермского филиала Национального исследовательского университета Высшая школа экономики

Суслова Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории Пермского филиала Национального исследовательского университета Высшая школа экономики

Gordeeva Elena – Senior Lecturer, Department of Economic Theory, Faculty of Economics, Higher School of Economics Campus in Perm

Suslova Svetlana – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Economic Theory, Faculty of Economics, Higher School of Economics Campus in Perm

Гордієнко Володимир Олександрович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та державного управління Дніпропетровської державної фінансової академії

Контактна інформація: 050-590-87-41, vog1814@gmail.com

Григораш Ольга Вікторівна – аспірант кафедри фінансів та державного управління Дніпропетровської державної фінансової академії

Контактна інформація: 050-616-74-63, grya@optima.com.ua

Гордиенко Владимир Александрович – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и государственного управления Днепропетровской государственной финансовой академии

Григораш Ольга Викторовна – аспирант кафедры финансов и государственного управления Днепропетровской государственной финансовой академии

Gordiyenko Volodymyr O. – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance and Government Management, Dnepropetrovsk State Finance Academy

Grygorash Olga – PhD student of Department of Finance and Government Management, Dnepropetrovsk State Finance Academy

Дронь Віталій Сильвестрович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, заступник начальника Головного управління, Головне управління статистики у Чернівецькій області

Контактна інформація: 050-560-35-27, (0372) 58-18-38, (0372) 55-34-79, vdron@ukr.net

Дронь Виталий Сильвестрович – кандидат физико-математических наук, доцент, заместитель начальника Главного управления, Главное управление статистики в Черновицкой области

Dron' Vitaly – PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor, Main department deputy head, Main statistics department in Chernivtsi region

Слейко Василь Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економетрії та статистики, Львівська комерційна академія

Боднар Ростислав Дмитрович – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри економетрії та статистики, Львівська комерційна академія

Контактна інформація: 097-290-83-59, (0322)95-81-86, rostykb@yahoo.com

Слейко Василий Иванович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой эконометрии и статистики, Львовская коммерческая академия

Боднар Ростислав Дмитриевич – кандидат физико-математических наук, доцент кафедры эконометрии и статистики, Львовская коммерческая академия

Yelekyo Vasyi – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Department of Econometrics and Statistics, Lviv Academy of Commerce

Bodnar Rostyslav D. – PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor of Department of Econometrics and Statistics, Lviv Academy of Commerce

Євсєєнко Ольга Федорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри статистики та демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 0445597396, evseenko-o@ukr.net

Евсееенко Ольга Федоровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры статистики и демографии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Evseenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Іваненко Олена Іванівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри статистики та демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-930-21-58, (044)564-52-58, e_ivanenko@ukr.net

Иваненко Елена Ивановна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры статистики и демографии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Ivanenko Olena – PhD in Economics, Assistant of Professor, Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Ковтун Наталія Василівна – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри статистики та демографії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-383-73-00, (044) 521-35-05, kovtun_natali@ukr.net

Ковтун Наталья Васильевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедры статистики и демографии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Kovtun Nataliya – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Лутчин Наталія Павлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри статистики Львівського національного університету імені Івана Франка

Контактна інформація: 067-748-074- 40, nlutchyn@yandex.ru

Лутчин Наталья Павловна – кандидат экономических наук, доцент кафедры статистики Львовского национального университета имени Ивана Франко

Lutchyn Nataliya – PhD in Economics, Associate Professor Department of Statistics, Ivan Franko National University of Lviv

Образцова Ольга Ісаківна – кандидат економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку та статистики Російського державного соціального університету (Москва, Росія)

Контактная информация: olga_obraztsova@rambler.ru

Образцова Ольга Исаковна – кандидат экономических наук, профессор кафедры бухгалтерского учёта и статистики Росийского государственного социального университета (Москва, Россия)

Obraztsova Olga – PhD in Economics, Professor of the Chair for Statistics and Accounting at the Russian State Social University (Moscow, Russia)

Огреба Святослав Васильович – аспірант кафедри статистики і демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-755-22-77, svyatoslav.7777@gmail.com

Огреба Святослав Васильевич – аспирант кафедры статистики и демографии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Ogreba Sviatoslav – PhD student of Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Олешко Тамара Іванівна – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики, Національний авіаційний університет

Контактна інформація: 067-500-20-06, (044)406-78-10, ti_oleshko@ukr.net

Марусич Оксана Володимирівна – аспірант кафедри економічної кібернетики, Національний авіаційний університет

Контактна інформація: 098-99-40-168, phenny@rambler.ru

Олешко Тамара Ивановна – доктор технических наук, профессор, заведующий кафедры экономической кибернетики, Национальный авиационный университет

Марусич Оксана Владимировна – аспирант кафедры экономической кибернетики, Национальный авиационный университет

Oleshko Tamara Ivanivna – Doctor of Sciences (Technical), Professor, Head of Department of Economic cybernetics, National aviation university

Marusych Oksana – PhD student of Department of Economic cybernetics, National aviation university

Пальян Зінаїда Оганесівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри статистики та демографії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-959-59-73, (044) 403-07-67, zipalyan@ukr.net

Пальян Зинаида Оганесовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры статистики и демографии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Palian Zinaida – PhD in Economics, Associate Professor Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Поповська Скатерина Володимирівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри статистики Національного дослідницького університету Вища школа економіки

Контактная информация: +7916 832 13 86, e_popovskaya@rambler.ru, epopovskaya@hse.ru

Поповская Екатерина Владимировна – кандидат технических наук, доцент кафедры статистики Национального исследовательского университета "Высшая школа экономики"

Popovskaya Ekaterina – PhD in Technical Sciences, Reader at the Chair of Statistics National Research University Higher School of Economics, (Moscow, Russia)

Потапова Марина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теорії статистики, Національна академія статистики, обліку та аудиту

Контактна інформація: 067-683-68-13, (044)489-01-21, mary14@ukr.net

Потапова Марина Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теории статистики, Национальная академия статистики, учета и аудита

Potapova Maryna – PhD In Economics, Associate Professor, Department of Statistics Theory, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Романюк Ірина Петрівна – аспірант кафедри статистики та демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 066-448-25-22, r_irine@ukr.net

Романюк Ирина Петровна – аспирант кафедры статистики и демографии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Romaniuk Iryna – PhD student of Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Трубнік Тетяна Євгеніївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри статистики, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

Контактна інформація: 050-65-888-96, tetrubnik@voliacable.com

Трубник Татьяна Евгеньевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры статистики, ГБУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана"

Trubnik Tetyana – PhD in Economics, senior lecturer of statistics, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

Шибіріна Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри статистики та демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-424-84-36, goldyyy@ukr.net

Шибирина Светлана Александровна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры статистики и демографии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Shybirina Svitlana – PhD in Economics, Assistant of Professor, Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Шишкін Владислав Сергійович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу досліджень рівня життя населення, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України

Контактна інформація: 050-542-67-21, (044)486-91-07, vlad_hdi@ukr.net

Шишкин Владислав Сергеевич – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела исследования уровня жизни населения, Институт демографии та социальных исследований имени М.В. Птухи НАН Украины

Shyshkin Vladyslav – PhD in Economic, Associate Professor, Senior Researcher of Life Level Studies Department, Institute of Demography and Social Studies NAS of Ukraine

Наукове видання

ВІСНИК КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 4(157)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 14,5. Наклад 300. Зам. № 214-7056.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Е4.
Підписано до друку 02.06.14

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02